RESENDE, Andre de (O.P.)

Libri quatuor De antiquitatibus lusitaniae / à Lucio Andrea Resendio... ; & à Iacobo Menoetio Vasconcello recogniti... -- Eborae : Excudebat Martinus Burgensis..., 1593

[34], 259, 46, [17] p., ¿¿4, A-R4, ¿¿-4¿¿2, A-B8, C7, °9 ; Fol.

Grab. xil. intercalados en el texto, representando monumentos epigráficos

1. Epigrafía-Portugal 2. Epigrafia -Portugal I. Mendes de Vasconcellos, Diogo, arr. II. Título

R-6003 Texto subrayado. -- Error de enc., p. 216-217 y p. 226-227 duplicadas. -- Enc. perg. -- Ex-libris ms. en port.: "Pertinet ad Conventii S. Augustinij de Viluao. Frai Martin de Coscojales"

Pertinet ad Cubiculum S. Augustini de Vitruvio.
Fr. Martin de Saragoça

Libri Quatuor

DE ANTIQVITATIBVS LVSITANIÆ

à Lucio Andrea Reſendio olim inchoati, &
â Iacobo Menœtio Vaſconcello
recogniti, atq; abſoluti.

Acceſsit liber quintus de antiquitate municipij Eborenſis, ab eodem Vaſconcello conſcriptus, quo etiam autore, ſecundus tomus quinque alios libros continens, cito, deo opt. max. fauente, in lucem prodibit.

Permittente regia maieſtate, & ſupremo ſacro ſanctæ inquiſitionis ſenatu, cum priuilegio ad decennium.

Excudebat Martinus Burgenſis academiæ typographus.
Eboræ anno
1593.

Leſtes liuros das antidades de Portugal & nen achey nelles couſa que contra os coſtumes ou fe, antes he obra de muyta doctrina & erudição & muy proueitoſa à Republica & eſpecial pera ſtudos de humanidade.

Chriſtouão Freire.

Viſta a informação podenſe imprimir eſtes liuros em Lixboa a 24. de Dezembro de 1591.

Antonio de Mendonça. Diogo de Souſa.

Vey faço saber aos que este aluara virem que eu ey por bem que Diogo Mendez de Vasconcellos Fidalgo cinha casa & Conego na See da cidade Deuora, façam toda breuidade imprimir os liuros que mestre Am de Resende deixou ordenados & postos ẽ borrams antiguidades deste Reyno, que o dito Diogo Meiz tem posto em limpo cemo que nelles acrecẽtou, por q por este me praz darlhe pera isso licença vista a que a do sancto officio da Inquisiçam para poder imprimir os ditos liuros. E assi ey por bem que por tempo de dez annos imprimidor ne liureyro algum nem outra pessoa de qualquer calidade que seja nam possa imprimir nem vender em todos estes Reynos & Senhorios nem trazer de fora delles os ditos liuros, saluo aquelles liureyros ou pessoas que para isso teuerem poder & licença do dito Diogo Mendez & qualquer imprimidor, liureyro ou pessoa q̃ durando o dito tempo imprimir vender os ditos liuros nestes ditos Reynos & Senhorios ou os trouxer de fora delles sem licença do dito Diogo Mendez de Vasconcellos, perdera para elle todos volumes q̃ assi imprimir, vender ou de fora trouxer, & alem disso encorrera em pena de dozentos Cruzados, a metade para os Captiuos & a outra metade para quem o acusar, & elle fara imprimir este Aluara no principio de cada liuro para se saber que o ouue assi todo por bem no modo sobredito, & mando a todos meus Desembargadores & ass Ouuidores Iuizes, Iustiças, Officiaes & pessoas a que ese aluara ou o treslado delle em publica forma for mostrado & o caso pertencer q̃ o cumpram, guardem & façam inteiramente cõprir & guardar como se nelle contem sem duuida, embargo nem contradição alguã & este quero que valha & tenha força & vigor posto que o effeito delle aja de durar mais de hum anno sem embargo da ordenaçam do segundo liuro titulo vinte q̃ o contrario disso em Pero de Seixas o fez em Lixboa aos seis de Feuereiro de 1592.

REY.

HÆC SVNT, QVAE HOC VOLVMINE continentur.

IN primis epistola Iacobi Mencœtij Vasconcelli, ad inuictissimum regem nostrū Philippum, huius nominis secundū, quae antiquitatum illius magestati meritò dicatur.

¶ Vita L. Andreæ Resendij, ab eodem Vasconcello scripta.

¶ Epistola Resendij ad Alphonsum Clinalem Emanuelis regis filium, quæ ad antiquitatum notitiam nihil pertinet.

¶ Epistola Iacobi Mencœtij Vasconcelli ad pijssimum Principem Henricum, quæ instar indicis est totius operis, præsertim quatuor librorum, quos Resendius scriptos reliquit.

¶ Carmina eiusdem Vasconcelli in laudem Resendij.

¶ Epigrammata quædam in laudem Vasconcelli & Resendij.

¶ Epistola Resendi ad Bartholomæum Albernotium in qua agit de hac antiquitatum historia.

SEQVVNTVR DEINDE QVATVOR libri Andreæ Resendij hoc ordine.

PRimus etymologiam Lusitaniæ, & eius terminos explicat, præterea diuersos populos, seu gentes, in quas olim diuisa fuit,

ecta ad finem breui mium descriptione.

cundus fluuiorum nina, tam antiqua, quam noua enarrat, &
ticulum quodam inserit, de pisce Asturione, sumpta occasi
descriptione Anæ flinis, quod eiusmodi piscibus abundat.

¶ Ius differit de genus, quæ in Lusitania olim imperium
obti runt, ac de rebus tis Lusitanorum, addito præterea bre-
ui co endio de vijs mitibus.

¶ Qua is vrbium, & pidorum nomina, in quibus Romanæ
antiqui is extant vesti (quæ pars huius operis præcipua est)
explicar cipit.

¶ Cum aute librum qutum Resendius noster ab Ebora patria
sua chariſsi a exordiri ret, vt apparuit e foliolo quodam eius
manu scripto morte sopueniente, tam præclarum opus (proh
dolor) impersectu relquit.

¶ Adiecit igi r librum quintum Iacobus Nenoetius Vasconcel-
lus de antiquitate ciuitatis, seu municipij Ebrensis, sequutus Re-
sendij vestigia, & illius schedis plurimum aiutus, qui etiam in a-
nimo habe a, quæ restant, deo iuuante, alio volumine complecti,
in gratiam rum, qui antiquitatis cognitione delectantur.

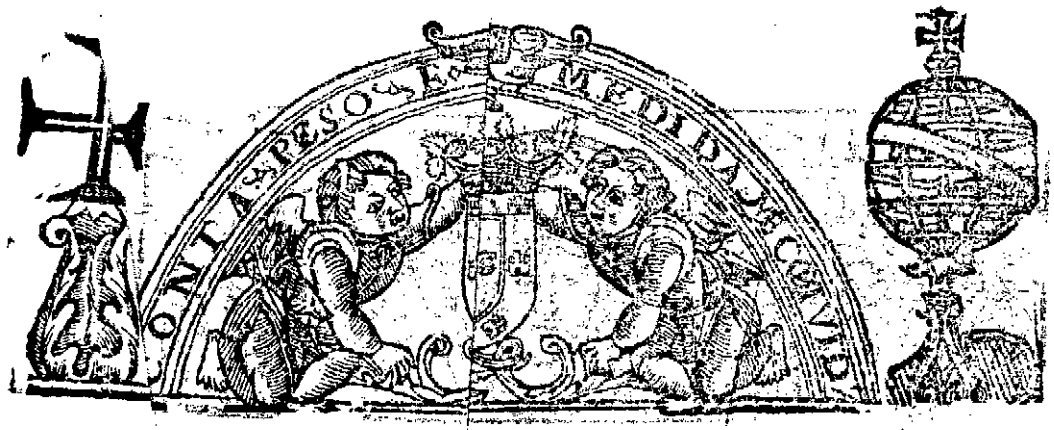
¶ Huic libro quinto præfixa est vita eiusden Vasconcelli, ab ipso
conscripta.

PEuerendiſſimi CHRISTO tris Domini Theotone Barganea Archiepiſcopi Elborenſenſis, u, & mãdato p legi quinque hos libros Luſitaniæ antiquitatibus, D. Iacobi Mœnij Vaſconcelli, & nihil in eis offendi, quod, vt orthodoxæ Fidei, vel ſanis moribus poſſit officere. Im iudicio meo, (quale quale iſtud eſt) ea ſunt eruditione & doctrina, iiſq; anuarum rerum monumentis referti, vt digniſſimi viderentur, quon tam ſer in omnium manus venirent. Elboræ, ipſis Kalendis bruar. Anno 1594.

Ludouicus Syluius de Brito.

VIſa hac informatione Licẽcia Ludouici Syluij de Brito noſtri Auditoris, imprimantur. Emmanuel Coelho de Souſa, qui ad prænſens gero officium ſcribæ Cancellariæ eiuſdem Domini, Archiep. De eius mandato ſcripſi. Eboræ decimo quinto Kalendis Martij. M. D. XCIIII.

Theoto. Archiep. Elbor.

AD D. IACOBVM ENOETIVM VAS-

concellum, in laudem de Antiquitatibus

EPIGRMMA.

AVTHORE LVDOVICO VIVE DE BRITO SCAL-

labo.

Gregius for Zephyrus, si flauerit, vltro
Cantet, finem cum sciet adesse sibi,
Vasconelle tibi Cygnos imitata querelus,
Iucundè sonum prompsit ab ore melos.
Semiror carum quod sic imitatus iorem,
Dulcia Glorinæ guttura vincisuis.
Ille silet placidas Zephyrus si denegt auras,
Tu sileat quamuis aura benigna canis.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO HISPANIarum Regi Philippo huius nominis secundo Iacobus Mencerius Vasconcellus perpetuam foelicitatem exoptat.

V. M. omnes animi tui cogitationes eò tendant Rex inuictissime, vt non solum ditionis tuæ regna, quæ latissimè patent, sed vniuersam Christianam Remp. omnibus modis iuuare, tueri, ac propagare valeas: nihil prætermittis quod ad cõmunem eius salutem, incolumitatem, ornamentumq; pertinere posse videatur. Nam Catholicæ fidei, & orthodoxæ religionis curam præcipuè geris: leges, legumq; salutaria præcepta ab omnibus obseruari, diligentissimè curas, res bellicas, & militarem disciplinam in optimum statum redigere non cessas. Ad hæc etiam literarum studia, & omnium bonarum artium peritiam foues, diligis, & in dies magis, ac magis reflorescere cupis. Id ego re ipsa nuper sum expertus, cum mihi per literas significasti, vt tibi exponerem in quo statu esset opus illud antiquitatum, quod ab Andrea Resendio olim inchoatum ipse recognoscendum, absoluendumq; susceperam. Feci itaq; statim, quod imperasti, & vt plenius, & ab ipsa origine rem omnem cognoscere posses, misi ad te exemplar epistolæ, quam ad pijssimum Regem Henricum ante aliquot annos scripseram, in qua satis diffusè eas causas exposui, quibus compulsus hoc scribendi onus susceperim, quas hîc repetere minime necessarium esse existimo, quoniam ex eâdem epistola, quæ in huius libri initio apposita est, omnes id facilè cognoscere poterunt: Neque enim conuenit eadem sæpius inculcare, apud te præsertim, cuius tempori ab omnibus parcendum iudico, nisi in publica commoda peccare velint. Vnum hoc tantum addam, me hac tam prouecta ætate, ac tam multis ægritudinibus iam obnoxia hunc laborem haud quaquam suscepturum fuisse, nisi singularis quædam mea erga maiestatem tuam obseruantia, & incredibile tibi obsequẽdi studium id facere coegissent. Quod cum ita sit meritò tibi hoc opus dedicari, ac sub tui augustissimi nominis auspicijs in publicum prodire debet: vt quicunq; illud legerint si quid in eo vtilitatis, aut honestæ voluptatis inesse putabunt, id omne

tibi acceptum referant: Accipe igitur Rex inuictiſsime Luſitaniam tuam, ex noua, & recenti vetere, atq; antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnãte floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam beneuolẽtia proſequeris, ſic etiam eius antiquitatem, & ve tuſta monimenta è tenebris, & vt ita dicam, ex ipſius ævi faucibus eruta pro tua verè regia animi magnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atq; amplectere. Sic enim fiet, vt ea quæ reſtãt, ſi hæc tibi placuiſſe intellexero quam primum in lucem exeant, & diffuſius, & accuratius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis Rex inuictiſsime, & vniuerſæ Chriſtianæ Reip. quãdiutiſsimè ſaluũ, & incolumem ſeruet.

Eboræ Kal. Decembris.

Anno ſalutis.

1592.

VITA ANDREAE RESENDII

Autore Iacobo Menoctio Vasconcello.

NDREAS Resendius Eboræ natus est, quæ ciuitas post Olisiponem primum locum in Lusitania obtinet, & olim liberalitas Iulia cognominata fuit, teste Plinio libro 4. c. 22. quod confirmant antiquæ Romanorum inscriptiones in eadem vrbe repertæ, de quibus suo loco agemus.

¶ Patrem habuit Andream Vasium Resendium, ex equestri ordine, matrem Leonoram Vasiam Gois, fœminam, vt honestæ inter Eborenses, conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ sanctimoniæ: cui etiam Angelæ alterum suæ gentis cognomen erat. Vnde ipse Resendius, Angeli prænomen aliquandiu vsurpauit: quod ex librorum titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

¶ Apponam autem eius verba, ex quadam epistola, quam scripsit ad Georgium Coelium anno huius seculi millesimo quingentesimo trigesimo quarto, quibus nobilitas Resendianæ gentis asseritur, in hunc modum.

¶ Iactabis tu forsitan choelios tuos, aut potius Cuniculos, id enim vestrum cognomen est, quanquam tu Choelium te primum Lusitanæ linguæ proprietate, deinde quasi te ipse adoptaueris) Coelium, quam Cuniculum cognominari maluisti.

¶ Opponam ego clarissimam olim, sed & nunc non obscuram, nec humilis fastigii Resendiorum gentem, à Vasco Martino Resendio, cui magno cognomen fuit, auo per Gillonem, seu maiorem Aegidium Vasium, abauum Vascum Martinum minorem, proauum Martinum Vasium, auum Andream Vasium patrem Resendios, ad me legitimis nuptiis, & liberali matrimonio deriuatam. Et alibi in eadem epistola. Ego Lusitani equitis filius sum, qui bello Hispaniensi sanguinem pro patria non semel fudit.

¶Patre orbatus est, cum adhuc infans, & fere in cunis esset, & à matre complures annos liberaliter educatus. Cuius impulsu, & virtute commotus, in ipsa statim adolescētia, ordini sancti Dominici nomen dedit. Et piè, ac religiosè à præpositis monasterij Eborensis, optimis disciplinis, ac literarum rudimentis imbutus, mox ipsorum permissu, & authoritate, Complutum adijt, vbi Antonium Nebryssensem, cuius tunc celebris fama erat, & postmodum Areium Barbosam Lusitanum Salmanticæ græcas literas docentem præceptores habuit. Cumq; in illo maxima signa fœlicioris ingenij apparerent, ab eadem matre, & propinquis admonitus, vt grauiora studia capesseret, Salmanticam elegit, vbi peracto liberalium artium curriculo, theologiæ operam nauaret, in qua breui tempore multum profecit. Deinde verò in Galliam profectus Parisiensem academiã inuisit, transactisq; ibi aliquot mensibus, Louanium se contulit; vnde illum in contubernium suum inuitauit Petrus Mascarenius vir nobilissimus, qui apud Carolum quintum imperatorem, regis Lusitaniæ legatum Bruxellis agebat. quem Resendius cum vehemẽter auidum latinæ linguæ addiscendæ reperisset, priuatim docuit, & studio, ac diligentia effecit, vt vir grauissimus, & in eo dignitatis gradu collocatus, ac iam maturæ, & prouectioris ætatis, non erubesceret discipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam insignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

¶Accidit eo tempore, vt Solimanus Turcarum rex, ad obsidendam Vienam Austriæ caput, cum ingentibus copijs aduentaret, cui Cæsar, non sine maximo totius Christianæ reipublicæ applausu, cum valido exercitu occurrens non solum Austriacos obsidionis metu liberauit, sed etiam ferocissimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amissa, fugam arripere coegit.

¶Aderat in expeditione Mascarenius, secum ducens Resendium in procinctu, & in ipsis castris, quem tam ipse, quam cæteri magnates plurimi faciebãt, ob insignem hominis eruditionem, & in culpatos mores, cœpitq; etiam amicorum opera Cæsari innotescere. à quo postea inter amicos semper est habitus, adeò vt quoties de viris Lusitanis sibi charis, percontãdi sese occasio offerret, in eorum numero Resendium frequenter nominaret; de eius valetudine, & studijs certior fieri cupiens: Quod ipse non semel in opusculis suis com-

memorat, maximi imperatoris erga se amorem, & beneuolentiam, non ambitiosis suffragijs, sed doctrinæ, & virtutis fama comparatam in magna ponens fœlicitate.

¶Sed ita diuitiarum, opulentiæq; cõtemptor fuit, tamq; ingenuis, & candidis moribus, nec non egregia quadam animi libertate præditus, vt cum, & apud Cæsarem, & apud Ioannẽ Lusitaniæ regem, cæteros q; principes, assiduè semper versatus fuerit, illisq; in primis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditione sit vsus, nec ad altiorem honoris gradum, opumue cupiditatem aspirauerit: musis semper, & literario otio delectatus. Quod multis in locis ipse testatur, & præcipue in quadam ode ad Iulianum Albium virum clarissimum, qui postea Mirandensis episcopus fuit, & Petrum Sancium, ambos vt amicos intimos, & familiarissimos, saturnalibus ad cœnam inuitans, vbi ad finem ita canit.

Viuamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aulæ tumultibus grauis.

Quanquam ô si tantum mihi roboris esset, vt vti
Tandem pigeret regibus.

Pulchrius esset solas musis prandere benignis,
Vtquamq; dij vitam darent,

Exigere, Aonias deducere monte sorores,
Aeuum canendo extendere.

Ne totus morerer, sed pars non pessima nostri
Olim super stes viueret.

Dicetis nihil hæc ad saturnalia adesse,
Posui seueris iam modum.

¶Complura igitur scripsit, quorum nonnulla in Lucem edere neglexit, aliqua morte interceptus, per ducere ad exitum non potuit,

inter quæ fuit. historia de antiquitatibus huius prouinciæ, quam mihi post eius obitum, recognoscendam, absoluendamq; tradidit rex Henricus, vt ex epistola, ad ipsum à me conscripta videre licet, quam in operis fronte apponi curauimus. Fuit autem noster Resendius mihi arcta amicitia, & familiaritate coniunctus, ac me præcipuè hortante hoc opus scribere aggressus est, cum multis annis antea illud in lucem se editurum Alphonso Cardinali promisisset, vt ex eius literis constat, quas inferius subijciam: sed nunquam serio, & ex professo ei manus admouit, nisi quadriennio fere antequã è vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantissima eius carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens, apertè testatur, me impulsore, opus antiquitatum à se inchoatum fuisse. sic igitur satyram quandam stomachabundus auspicatur.

Quam vim cuiq; sua inseruit natura, vel ætas
Ad suefacta diu, ingenitam prope reddidit vsu,
Vertere difficile est bone Vasconcelle retrorsum,
Impellat nisi vis, ratioue retexere tramam,
Et prope detextæ dissringere licia telæ.
Id mihi quando quidem senio contingit adulto,
Vt studia, in quæ me genitale adsecerat astrum,
Quæq; ad canitiem fueram sectatus, omittam,
Seponam calamum, patiar pluuescere libros,
Litera per quorum nidos operetur Arachne:
Vasconcelle doles, ac per conuicia crebra,
Iam detrectantem, iam munia sacra Mineruæ
Exosum, reuocare cupis, monumentaq; rerum
Lusitanarum, medio iam desita cursu,
Nec summam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita iam regi, patriæ, studijsq;, tibiq;,
Quem mihi vel iuris prudentia summa, vel ipsum
Eloquij geminum decus, & sine labe furentis
Inuidiæ, mores, parilis vel candor vtrimq;,
Nectit inabruptæ per mutua vincla catenæ.
Mutatæ mentis caussam ne scire labores.

¶Neque prætermittendos puto eius endecasyllabos quibus me salutauit, eo tempore, quo hospitio excepi Mathæum Contarellum, qui postea Cardinalis fuit sancti Stephani, cum ad nos veniſſet in comitatu Reuerendiſſimi Cardinalis Alexandrini, qui ad regem Sebaſtianum à Pio quinto ſummo pōtifice auunculo ſuo, cum ampliſſima legatione miſſus fuerat. Nobis igitur ad menſam ſedentibus Reſendius, ipſe quoque ad cœnam inuitatus, poma Citrea, & alia munuſcula obtulit, cum hoc epigrammate.

Inter magnificas dapes, & amplas,
Amplo, & magnifico hoſpiti paratas,
Siquem das quoque muneri puſillo
Vaſconcelle locum, infimum licebit,
De noſtro id cape qualecumque rure.
Mittunt ruſtica ruſtici poetæ.

¶Apud Luſitanos nemo fuit, tam ex regibus & dynaſtis, ac aliis principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum non arcta familiaritate, & beneuolentia, quo ad vixit, amplecteretur. Sed in primis charus extitit Alphonſo Cardinali, regis Ioannis fratri, qui adeo Reſendii conſuetudine, & doctrina delectatus eſt, vt ad eius ſcholam, & ludum literarium ventitare, & illum docentem audire, iam ætate adulta, tantus Princeps, ea grauitate, authoritate, regioq; ſtemmatis maieſtate præfulgens minimè grauaretur. Erat autem ſchola ædibus ipſius Cardinalis, & Eborenſi eccleſiæ. ita contigua, vt ad eam per atrij ſui porticum, paucis nobilibus ſtipatus commeare poſſet. Poſt obitum vero Alphonſi, non minori in precio ab Henrico habitus eſt, a quo aliquot ſacerdotijs auctus, & in familiarium numerum admiſſus fuit, & maiora ſperare potuiſſet, ſi vſque ad eius regnum peruenisſet, ſed obiit regnante adhuc Sebaſtiano.

Exterorum etiam hominum, præsertim Illustrium, & quos insignis fama eruditionis commendaret, amicitia vsus est. Louanij Conradum Coclenium Belgam, virum clarissimum, præ cæteris dilexit, vt testatur Ode elegantissima, in eius laudem cõposita, quam si hîc adiecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto, ea autem est huiusmodi.

Ten non plus oculis amem
Cocleni, atq; animo, luceq; amicius,
Donec sidereum iubar
Exortu referet Phosphorus igneo?

Ante & sidereum iubar
Soluetur, nec erit Phosphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipsoq; animo, luceq; amicius.

Quibo ne esse tui immemor?
Ante oblitus erit sol sua munia,
Flectetut q; retro statum
Naturæ imperium, iuraq; ferrea.

Ante agros sua germina,
Ante vndæ Oceanum deficient suæ,
Ante amnes reflui petent
Fontes, aerijs montibus editi.

Ante ad nimbisonum notum
Pigrabunt freta sese stare loco inscia.
Ceruisq; vnda fugacibus,
Siluæ conuenient scamigero gregi.

De me ſic meritum ſciet
Qua me cumque manet ſors, regio, aut plaga.
Siue orbis Tanaiticus
Me, ſiue accipiet iam reducem Tagus.

Siue ibo æſtipheros Libas,
Seu me fors habeat decolor India,
Hærebis memori, notis
Indelebilibus, pectore conditus.

Mitto riuulus ingeni
Quod noſtri. fluit ex oceano tuo,
Teſtaturus id ampliter,
Dum cernam roſei flammam Hyperionis.

Mitto munificentiam,
Et come ingenium. Quid? quod amas pari
Nodo, me, meaq́ omnia,
Nec vatis reijcis carmina ruſtici?

Quid? quod concilias mihi
Immortale decus: nam Quod honeſtius
Nomen, quæ due aliud, tua
Quam quod ſcipta dabuni, malim ego clariuſ?

Te fortuna videlicet
Inuita, cineres iam ſuperabimus:
Et per Cyaneas petras,
Contendam ad ſpolium velleris aurei.

Salue pectus amabile
Cocleni, ô animæ dimidium meæ.
Quo te carmine prosequar?
Metam qui meritis carminis es super.

¶ Amauit & Iulium Phlu, & Ioannem Dantiscum Polonos, Antonium puccium Cardinalem Italum, Gratianum Lassum Hispanū, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

¶ In primæua ætate, vt iam attigimus, Hispanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non sine magna nominis celebritate peragrauit. vnde rediens matrem decessisse comperit, cuius obitum ita ægrè tulit, vt iterum solum vertere, & patria relinquere cogitarit, vt cōstat ex epitaphio, in defunctæ memoriam composito, quod inter eius schedas repertum hîc ascribere operepræcium duxi. erat autē scriptum literis maiusculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PIETATI DICATVM.

SALVE MEA MATER FOEMINA INNOCENTISS. CVI ME INTERCVNAS RELICTVM PIVS PATER FIDEI TVAE NON IGNARVS EXTREMA VOCE COMMISIT MORIENS. QVVIVSQ. PERPETVO CASTISSIMOQ. VIDVVIO EDVCTVS LIBERALITER ANNOS XXXIII. QVIDQVID IDAETATIS SVM QVIDQVID FVTVRVS POSTEA ADCEPTVM FERO. AVDITA MORTE TVA ADSVMAB VLTIMIS GERMANIS PARENTATVM CONLACRVMANS MAESTITER. IVSTA SOLVI. ET QVONIAM TE VNA MEA MATER ADEMPTA MISERABILEM ET ORBVM TÆDET PATRIÆ OLIM DVLCISSIMAE. ITERVM PEREGRE REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE LEONORIAE VASIAE MATRI PIENTISS. ET B. M. D. S. P.

¶Cum itaque discedere pararet, regis Ioannis, & Alphonsi Cardinalis authoritate præcipuè commotus, profectionem distulit, & abeundi animum abiecit, ac Eboræ vbi tunc regia sedes aliquandiu permansit, habitare decreuit, vbi ædes habuit modicas, sed Xysto, & Hortulo diligẽter excultas, ac peramœnas, domino autem ita iucundas, vt minimè aliorũ spatiosis atrijs inuideret, quàs ornauit, dispositis intrinsecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inscriptionibus, conquirere potuit. Cui rei adeò enixè studuit, vt quoties iter esset facturus, quanuis in longinquiora loca proficisceretur, inter sarcinas ligonem, & alia ferrea instrumenta, exportari curaret: vt sicubi vestigia antiquitatis sese offerrent, ea sua impensa, & industria eruere, & in incolarum notitiã proferre posset, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligẽtia, vt in eo obeũdo negotio, nec sumptui, nec labori vnquam perpercerit.

¶Habitum Dominicani instituti, ex summi pontificis licentia in sacerdotalem mutauit, media ferè ætatis parte exacta, cũ triginta circiter annos illum gestasset, quam vestis mutationem renitens, & coactus fecit, quòd à præfectis sanctissimi illius ordinis adigeretur, vt aut habitum dimitteret, aut ad pristinum sodalitium rediret. Inuitus ergò vestem mutauit, sed non religionis, & sacræ societatis studium, eam enim perpetuo coluit, & matri, ac sibi in eodem Eborensi monasterio sepulturam elegit, in porticu, quam claustram vocant, in ipso limine capituli: obijt anno salutis 1575. ætatis suæ octuagesimo. Fuit procera statura, prægrandibus oculis, crispo capillo, colore vultus aliquantulum subfusco, sed hilari, & minimè contracta fronte, in domesticos, & discipulos seuerus, ex cuius schola insignes aliquot viri prodierũt, inter quos fuit Achilles Statius. Hæc habui de Resendij nostri vita, quæ mihi digna visa sunt relatu, quibus epistolam eius adiiciam scriptam ad Alphonsium Cardinalem ex qua patet quanto iam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus parturierit.

ALFONSO S. R. E. CARDINALI EMANVELIS REGIS FILIO

L. ANDR. RESENDIVS S. P. D.

ILLI qui vetusta hæc saxa, quæ in veteribus Romanorum coloniis, inueniuntur literis notata, admirantur, cupideué requirunt, mordentur abunde: nec solum iam ab ineruditis istis, crassisq; hominibus, sed interdum etiam â doctis ad primé viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt ipsi, summa improbant confidentia, & ne scitu quidq; dignissima, male ignorare videãtur, hinc latebram, & perfugium sibi ignorantiæ petunt quasi gentiliũ nugas, vt pios decet, fortiter spernant. Quur autem à doctis, non video, nisi otiosis facetiari sic libet, in alienam diligentiam. Facetè illi quidem, & nimis ridicula oratione locãtur, tamẽ vtinam quam falsè, tam vere hoc ab illis fieret. Quoniàm verò neminem me plus vno, horum lædit dicacitas, accipe Princeps pissime, quæ pro causa mea, & eorum, qui in ea mecum sunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quàm reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, si teste Fabio, scribendi ratio, quâm Græci orthographiam vocant, iuncta cum loquẽdo est, & nos Romanè loqui, & scribere volumus, sicut eloquentiam ex doctissimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum peruincemus, qui rem paulò æquius, animo aduerterit. Mali custodes orthographiæ sunt libri, quisq; librarius suo more scribit, sua nititur opinione, mutat, inuertit, corrigit, vt lubet. Nec si Ciceronis manum, aut Vergilij præ se liber ferat, pensi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam testatur sciolos in Sallustio, & alijs, meras feciſſe nugas, illuc eo. Vnde corrupta deflemus immortalium auctorum monimenta. quid? quum codicem vetustum quẽpiam in manus adsumimus, nõne longe aliam scribẽdi cernimus rationẽ, quã ea est, qua passim nũc docti pariter vtũtur, & indocti?

At saxa, quod semel insculptum est, aut incorruptum seruant, aut simul cum literis pereunt. Saxa in quam, quæ eruditum illud seculum legendà reliquit. Nec enim ego aut prisca nimis, aut recentia, hoc est post Gothicam inluuionem incisa, sequenda censeo. Nec si interdum barbarismum inuenero in saxo, aut marmorarij ignauia, aut dormitantia, id deffendam, sed quod perpetuum magis, magisq; vsitatum videro, id sequar. Nec adeò morosus sum, vt quoniàm semel, iterumue, scriptum inuenerim. VCSOR, VICSIT, PLEPS, COIVGI. quæ prisca sunt, statim ita de inceps fecero. Adhibenda prudentia est, & quod erudit ori seculo placuit, quodq; constanter inuenitur, id imitandum. Altera deinde accedit vtilitas, nec minima. Videlicet, quod sæpe ibi legimus nomina vrbium, quarum mètio in libris est, quæ nunc forte ignorãtur. Quod cum cosmographiæ conducat multum, atq; adeò latinè scripturis maximè, tum verò illud iucundissimum, quod quæ ad historiam attinent, & dicendi supellectilem, patriæq; ornatum, nonnunquam adferunt. Errore ante hac Badioza, pax esse Iulia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignoratæ. Aquarum flauiarũ ne mètio quidem vlla erat. De Augusti turre, & fluuio Sarre apud Pomponium, amplitera cõmentarijs deliratum, auctorq; ipse summa iniuria laceratus, magis quam emendatus. Quæ omnia nostra diligentia vt a situ informi adseruit, ita aliquando ab iniuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta suppetunt exempla, quæ ne longior sim omitto. Mihi sic videtur, cui aliud arridet, per me quidem licet illi, fine hac morosa cura, profundum sternere. Ego iussis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perlustrare Lusitaniam, veteresq; colonias denuo rediuiuas mundo facere. Sed nihil egregium moliuntur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occasionem oblata sunt peregrinanti, damus. Daturi quæ posthac tempus adferet. Vale, Eboræ calendis Octobribus. M.D.XXXIII.

Finis.

SAPIENTISSIMO ET PIISSIMO LVSITANIAE REGI HENRICO HVIVS NOMINIS PRIMO IACOBVS MENOETIVS VASCONCELLVS PERPETVAM FOELICITATEM EXOPTAT.

REDDITAE sunt mihi literæ tuæ præstantissime Rex, ac non solum potentia, sed etiam incredibili virtutis, & sapientiæ splendore admirabilis: in quibus mecũ agis de scriptis L. Andreæ Resendij: quæ morte præuentus, inchoata reliquit, & mihi recognoscenda, atq; in lucem edenda tradi iussisti. Quod onus vt scis, tãquam impar humeris meis, cum recusarem, ingenij tenuitatem agnoscens, non tam imperij iure (quod facere poteras) quâm benigno, ac blando orationis genere (quæ tua est singularis humanitas) eò me adegisti, vt feré inuitus, & renitẽs munus illud susceperim, quod nõ sine magnis difficultatibus, me obire posse intelligebam. Tanta est enim ad tua iussa capessenda animi mei alacritas, tam constans tibi obtemperãdi voluntas, vt nihil sit tam arduum, tamq; difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam verò eam mihi prouinciam subeũdam esse, mecum omnino cõstituissem: occurrit animo non defuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de existimatione mea sollicitum reprehenderent, quod cũ maximo in republica munere functus essem, & in omni literarum genere, ipse ex me aliquid moliri, & efficere possim, alienis scriptis operam impendere, & in ea facultate versari sustineam, quæ vt vulgus hominum existimat, indigna est viro iuris prudentiæ studijs addicto, & in gubernaculis reip. tandiu versato. Sed tantum apud me habuit ponderis, incredibilis quædam mea erga te obseruantia, vt etiam cum aliqua honoris mei iactura, tibi parere, non dubitauerim. Equidem eos vehementer decipi, & errare semper existimaui, qui putant seuerioris literaturæ studiosos, haud magni facere

debere humaniorũ literarũ cognitionẽ, sine qua ipsi fateãtur necesse est, se minus idoneos inueniri, ad percipiendas, atq; excolẽdas cæteras disciplinas. Nec ferendus est nostro hoc æuo, quo iam exulare cœpit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut iuris consultus, seu medicus insignis, qui non simul bonarum literarum cultum, & mediocrẽ vsum sibi comparauerit. Sed de hac re alio forsitan loco, & opportunius, & copiosius dicendi sese offeret occasio. Nunc vero ea prætermissa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in statu sint ea scripta, de quibus certior à me fieri desideras, exponere, aggrediar.

¶ Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Lusitanos extant, primus Andreas Resendius inuestigare cœpit, idq; cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter feciſſet (quod ex ipsius literis constat) nunquam tamen de ea re, ex professo, & seriò scribere tentauit, nisi quadriennio fere ante obitus sui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus, decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum absolutos reliquit, eosq; tot lituris plenos, tãtisq; in margine scholiis, asteriscis, obeliscisq; notatos, & expũctos, vt in extricabile quodam mihi suscipiendum fuerit negotium, dum eos à maculis terſos, & in ordinem redactos, nitori suo restituere laboro. Cui difficultati, alia nõ impar, sed fortasse maior successit: dum antiquas inscriptiones variis in schedis penitus dispersas, atq; confusas, in vnum codicem, ordine, alphabetico iuxta oppidorũ, & vrbium nomina, in quibus repertæ sunt, transcribi, atq; exarari curauimus. Quod neq; breui tempore, nec sine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuensium paucitatem, qui in hac vrbe, aut nulli sunt, aut minus idonei: tum etiam quia necesse erat, vt illis excribentibus perpetuo ipse adesse, qui alioqui variis occupationibus distractus, non nisi furtiuis horis huic studio vacare poteram. Neq; eas ob causas Resendius reprehendi debet, imo vt ego iudico maiori laude dignus est cẽsendus.

¶ Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones, indicium est hominis circunspecti, ac diligentis, & qui non cursim, & ex tempore, sed adhibita matura deliberatione, scribere solitus esset. Quod valde necessarium est his, qui præclarum aliquod opus moliuntur, quod

in lucem prodire, & omnium iudicio submitti debeat: iuxta Horatianum illud, nonumq; prematur in annum. Et de Vergilio memoriæ proditum est, solitum eum crebro gloriari se partus suos lambere. quibus verbis pudoris, & modestiæ plenis, significabat, se in componẽdis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulsisse.

¶ Inscriptiones autem adeò dispersas, & inuolutas reliquisse illum coniicio, vel quia ad eas transcribendas, & in ordinem redigendas, tempus nõ suppetebat homini in omni literarum genere perpetuo, versanti, vel quia propter exactam antiquitatum notitiam, incredibilemq; memoriam, archetypis illis schedis solum contentus erat; quæ ad ipsum vndiq; mittebantur, quanuis sæpius perperam scriptis & deprauatis. Erat enim illi facile, & obuium propter assiduum vsum inscriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atq; epitaphijs, commode, & vtiliter vti. Quod mihi, & cuiuis alij difficillimum fuisset, propter nimiæ cõfusionis perplexitatem. Quare visum est in primis necessarium, totam illam antiquarum inscriptionum farraginem, quo dictum est ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

¶ Ex qua diligentia illud etiam scire, atq; deprehendere contigit, quantam videlicet, quamq; copiosam supellectilem Andreas Reindius reliquisset, ad hanc historiam absoluendam, atq; ad optatum finem perducendam. Quæ etsi digna est maximo pretio, ac laude propter eius viri solidam, & insignem eruditionem, minor tamen spe, quam antiquitatum studiosi de eo conceperant.

¶ Quotus enim quisq; est, qui non putaret, in eius schedis, ea omnia inueniri posse, quæ ad hanc rem pertinent suis locis annotata, dispositа, atq; exactè, & suo ordine digesta? sed longe aliter sese res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inscriptionibus nullã circa singulas vrbium, & oppidorum narrationes (quod erat huius operis præcipuum munus, & institutum) præter pauculas annotatiunculas, reperiri contigit. Quod si alia fortasse scripsit, ea in manus meas minime peruenerunt. Nec abnuo potuisse supprimi, aut

aliquo casu corrumpi. Quo enim tempore, tuo iussu, mihi eius scripta tradita sunt, iam illorum manus pertransierant, qui bonorum inuentarium, iure magistratus confici, atq; conscribi curauerant.

¶Verisimile autem mihi fit. Illum memoria fretum singulari, & exactissima cognitione rerum omnium, quas literis mãdabat, minime curasse, earum veluti deliniamenta, & præludia prius depromptahabere, sed memoriter, itavt quæcq; res in mentem venerat, hos quatuor libros absoluisse. Vnde accidit, vt tot lituris, ac salebris referti ad nos peruenerint. Quæ vero his libris continentur, in summa hæc sunt.

¶Primo libro etymologiam nominis Lusitaniæ, & quis fuerit eius author, quæue origo, exponit. terminos deinde, & cõfinia huius prouinciæ, quę ei veteres Geographi assignarunt, declarat. obiter tangens difficiles aliquot, & sub obscuras quæstiunculas, à recentioribus vario, ac diuerso sensu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæterosq; Geographicæ scientiæ authores interpretantur. Agit etiam in hoc ipso libro de diuersis gentibus, populis, nationibus, quæ sub Romano imperio Lusitaniam incolebant: vt pote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis. de Vettonibus, de Barbariis. de Pæsuris, seu Pesuribus, de Turdulis veteribus, de Ciscudanis, & Transcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & propriè Lusitanis. Et quales olim fuerint Lusitanorum mores. Addita deinde copiosa, & eleganti descriptione omnium montium, quivt præcipui, & eminentiores, huic prouinciæ ab antiquis scriptoribus assignantur, librum hunc primum absoluit.

¶In secundo fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diuerticulum quodam non inamœnum interserit de pisce Asturione, quem vulgo Suillum, seu Solho dicimus. referens varias neotericorum opiniones, circa nomen, quo antiqui authores, tam Græci, quam Latini id piscis genus appellarunt,

¶Liber tertius hunc habet titulum, videlicet. Quinam olim in Lusitania rerum potiti sint. Et diffusam narrationem cõtinet, ad Græcas, & Romanas historias spectantem, circa res gestas, quæ ad hanc prouinciam pertinere videtur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum est etiam nonnihil de Gothorum, seu Getarum gente. Adiecto deinde quodam de vijs militaribus compendio, huic libro finem imponit.

¶In quarto de vrbibus, & oppidis agere incipit: cuius prima hæc sunt verba. Vrbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem. Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina partim verò vulgaria apponens, vbi vetera deficiunt. Ac quindecim, aut ad summum sexdecim describit oppida, adhibitisq; antiquis inscriptionibus, quas in illis repertas habuit: hunc quartum librum, & vltimum eorum, quos scripserat, absoluit.

¶Librum quintum scribere cœpit, in foliolo quodam, vbi viginti tantum lineæ scriptæ extant. in hunc modum. Ab Ebora patria mea librum hunc auspicabor, sed ita vt succintius modo loquar, quando quidem historiolam de eius antiquitate Lusitana lingua pridem edidi, & multa in apologetico ad Franciscum Nonium, Pacensem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conscripsi. Ex quibus verbis, atq; etiam ex scribendi formula, qua in superiori libro vsus est, in enarrandis vrbibus, licet facilè conijcere, illum in animo habuisse, solas Romanorum inscriptiones cuilibet oppido, cui conuenire videbantur adiungere, exposita paucis verbis super qualibet earum opinione sua, nihilq; præterea addere, quod ad ipsarum vrbium conditores, & res gestas, recentiorumq; temporum historiam pertineret. Vnde facile adducor, vt credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuisse. circa oppida. Si enim aliquid huiusmodi literis mandasset, vix fieri poterat, quin inter eius scripta, & schedas appareret. Ex quibus liquido constat, quam modicum est, quod reliquit, collatum cum his, quæ scribere in animo habuit. Proposuerat enim de omnibus Lusitaniæ oppidis sigillatim agere.

¶Videns autem ipſe Reſendius, quam difficilem, & arduam prouinciam ſuſcepiſſet, quantumq; homines ab eo expectarent, tanquam reformidans poſteritatis iudicium, non ſemel in his libris teſtatur, & edicit, ſe non omnes huius prouinciæ antiquitates ſed eas tantum, quas labore ſuo, ac ſtudio reperire potuiſſet, ſcribendas ſuſcepiſſe. Admonens harum rerum ſtudioſos, vt reliquas ipſi, ſua induſtria, ac diligentia inueſtigare nitantur. Cuius ego conſilium ſequutus, opus ab eo inchoatum dum tuis iuſsis pareo, ad exitum perducere ſum aggreſſus, partim illius chedis, partim nouis inſcriptionibus, quas ipſe reperi, adiutus.

Quatuor autem libri ab eo abſoluti & à me recogniti, confeſtim ſi ita tibi viſum fuerit, in lucem edi, atq; diuulgari poterunt, dummodo expenſas in eam rem neceſſarias è regio ærario conferri iubeas. Deus opt. max. te nobis præſtantiſsime rex incolumem ſeruet, atq; tueatur. Eboræ 15. die Ianuarij. 1580.

CARMINA.

Iacobi Mercœri Vasconcelli. In laudem.

Lucij Andreæ Resendij.

Lusitania Resendium alloquitur.

Ex Macedum clari proles generosa Philippi,
Cum terras Asiæ quateret victricibus armis,
Dirutaq; antiquæ lustrans vestigia Troiæ,
Vocaret Simoentis aquas, Xanthiq; liquorem,
Constitit ad tumulum Sigæo in littore, magni
Æacidæ, tali compellãs voce sepultum.
O fœlix nimium iuuenis, cui contigit altum
Mæonidæ plectrum, quo se tua gloria cœlo
Attollens, viget æternos mansura per annos.
Sic ego fœlicem Resendi maxime, nostræ
Gentis bonos, dicam nunc me, nimiumq; beatam,
Quod tua me titulis decorarint, scripta vetustis,
Et decus antiqua repetens ab origine nostrum,
Erueris, monimenta meas testantia laudes.
Macte animi non tu vanos mihi fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram historiæ seriemq; fidemq; sequutus,

Abdita Romanis, annalibus, abdita Graijs
Pandis, & in lucem multis incognita profers,
Lysiadum narrans insignia facta meorum,
Magnanimosq; duces, olim quos Romula virtus
Vt bello inuictos, sic fidos pace probauit.
Ipsa igitur clarum ventura in secula nomen
Consequar, atq; æuo per te celebranda futuro
Semper ero, dum nostra Tagus per rura meabit
Aurifer, & rapido descendet in æquora cursu,
Dumq; meo fessos merget Sol littore currus.

¶EPIGRAMMATA.

In laudem Iacobi Menochij Valcõcelli, & Resendij authore,

Emmanuele Cabedio Valconcello ipsius ex sorore nepote equite Melitensi.

Iacobe antiquam patriam dum à morte pararet
Eripere, iniecit inuida Parca manum.
Sed moriens post se victura volumina liquit:
Hæc Iacobe tua perficiuntur ope.
Edis opus, sic ille tibi dat morte carere,
Tuq; illi, patriæ gratus uterq; suæ.

¶Aliud.

Dum ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipse suo.
Ac velut Atlantis lassati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuisse labor:
Incubuit labor iste tuis Iacobe, nec alter,
Quo melius grauis hæc machina staret, erat.
Lysia te postquam vidit sub pondere, dixit
Non minor Alcîde es, non es Atlante minor.

Aliud.

Cum mediam Cous Venerem pinxiſſet Apelles,
Et moriens cœptum linqueret autor opus:
Artificis manus vna, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret vlla fuit.
Finxerat Andreas ſimulachrum nobile regni,
Liquit at inceptum morte peremptus opus.
Non Iacobe tamen terret te inſignis imago,
Extremamq; operi vis adhibere manum.
Et bene conueniunt cum primis vltima, manus
Andreæ nomen tu facis, ille tuum.

¶BARTHOLOMAEO FRIAE ALBERNOTIO IVRISPERITO DOCTISSIMO L. ANDREAS RESENDIVS S. P. D.

QVantum Albernoti ex aduentu ad me tuo, percepi voluptatis, si contulero cum dolore, negati tibi in vrbem nostram ingressus, ab isto, qui pro absente prouinciæ huius Transtaganæ præside, vicarium gerebat magistratum, absq; dubio posterum hoc, prius illud, longo post se interuallo relinquet. Nam sicut ex altero, mihi honor à te habitus multum me extulisset, ita alterum, eo me vsq; depressit, adfecitq; pudore, vt quanquam dissimulaui, acerbius in vita, nihil vnquam me pertulisse, audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, post villaticam illam, & quasi furtiuam vnius diei conloquutionem, sparsa per vrbem repulsæ fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto, neq; ciuibus meis non caro, denegatam recipiendi tanti hospitis facultatem: specioso isto auertendæ pestilentiæ, quam ab Hispali metuebamus, prætextu: cum tamẽ de eo metu securos nos redderet, maximum inter Hispalim & Talaueriam vnde veniebas, terrarum interstitium. Optimates autem, & ex decurionibus trium viri, ac meliorum literarum amatores, quorum non est exigua, neq; contemnenda apud nos copia, vnà cum superueniente Roderico Vernandio Castaneda prouinciæ præside, quem vobis iuris consultis permittentibus correctorem appellamus, viro pererudito, ac nobili, & ingenij maximè comis, atq; humani, indignitatem rei, non modo ægerrimè ferebant, verum dictis etiam insectabantur, existimantes ad honorem vrbis, intromitti virum talem, pertinuisse: Nam si nihil aliud hîc esset, tibi quod spectare conlibuisset, quum tamen sint non nulla, certè sexto à recessu tuo die, puella septendecim annorum, Publia Hortensia à Castro, studijs Aristotelicis nõ vulgariter instructa, publicè disputans, multis doctis viris, quæ proposuerat, conuellentibus, cum summa dexteritate, nec minore lepõre, argumentationum cauillationes eluderet, tanta animum tuum perfudisset iucunditate, vt spectaculum pulchrius, tu te non vidisse, si adfuisses, vtique faterêre, & vrbem, quæ eam habeat puellam, omitto formam

intra modum venustam, dignam non negasses, ad quam solacea gratia deuenires. Sed bonus ille præsidis vicarius, vt ista potuit inuerturbare, ita euadere non potuit, quin durissimi oris, & ingenij perseueri, ne dicam agrestis, poenas daret, vsq; ad conuicia barbaræ inciuilitatis denotatus, & ego meilli, hisce commemorandis, vt meritus est, gratiam habuisse, nolui præterire. Cæterum redeo ad te, cui pro singulari tua humanitate, debere me intelligo: sed quid literato homini, & in re ampla constituto, reddam, præter literarium munus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Vlpianæ nostræ, cum veteribus inscriptionibus, quibus delectari te animaduerti, scribam commentarium, rem a studiosis apud nos antiquitatis, à me diu desideratam, expectatam q; sed hactenus dilatam, quia peragranda vniuersa erat prius, cui de vniuersa scripturum, se polliceatur. Quod efficere neq; priuatis intra tenuitatem opibus, ipse potui, neq; mihi contigit, qui sua quantaquum opulentia, animum perdifficile opus, molientem erigeret, & incitaret. Nota igitur, & comperta mihi scribam, & patefacta curiosis via, aliis supplenda cætera, post me relinquam.

Labor Primus.

Liber primus.

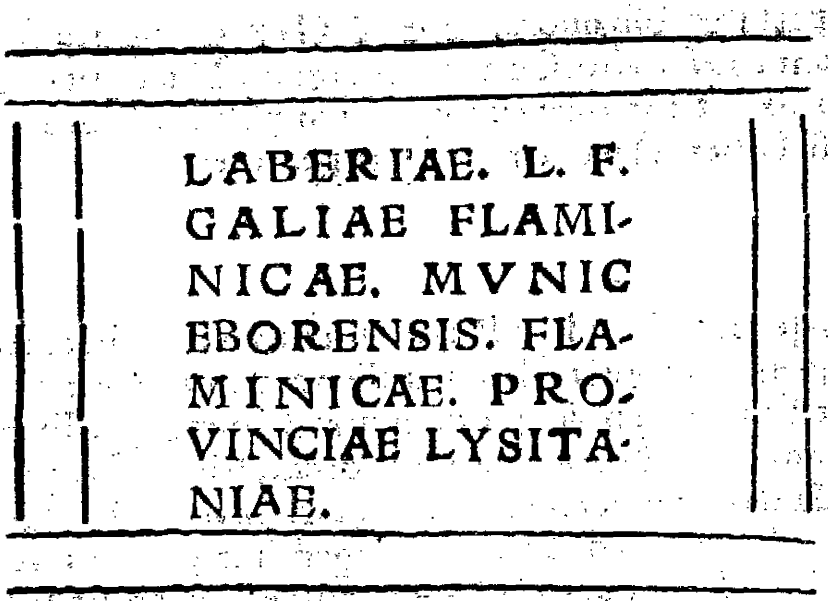
PRINCIPIO vt de nomine Lusitaniæ aliquid dicamus, nomen illi dedisse Lusum liberi patris, ac Lysam cum eo bacchantem asserit Plinius, cuius verba nonnulli diuerso sensu intellexère: dum aliqui Lusum, atq; Lysam Bacchi fuisse comites credunt, à quorum altero Lusitania vocata sit, ab altero vero Lysitania: vtroq; enim modo appellari solet. Alij Lusum, non hominem, sed ludum potius, seu lusionem interpretantur: Qui parum aduertisse videntur, non potuisse eo tempore, a latina voce, fortasis nondum audita, prouinciam denominari: denominata est autem Lusitania ex ipso Bacchi æuo, si Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

¶ Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant, id est bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diuersas prouincias Mænades bacchatæ sint, cur hoc nomen hîc potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum sit impositum non video. Adde quod si ab illa insolenti, & absurda vocula prouinciam dictam esse admittamus, non Lysitaniam, sed Lysitaniam eam nominari oporteret. Verum cessant ista omnia, si veterem lectionem non abdicemus, & Lusum, ac Lysam homines fuisse intelligamus, & à Luso quidem Lusitaniam, à Lysa vero Lysitaniam esse vocatam, ægrè non admittamus. Certe Lusum hominem fuisse suppositititius Berosi auctor intellexit, quem in Hiberia, Ascatidis nescio cuius Babyloniorum regis tempore,

regnasse perhibet, sub quo vitis apud Græcos inuenta sit: inuētam autem aiunt à Dionysio. Concurrunt igitur Dionysius vitis inuentor, & Lusus, vt appareat ex ratione temporis, Lusum ad Dionysium, idest Liberum patrem potuisse pertinere.

¶ Si vero qua necessitudine illi conjunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuisse puto. Nec vero alienum videri debet, Dionysium vtique hominem, filium genuisse perhiberi: cum ei quoque Aristæum olei inuentorem, filium Græci tribuant, vt in quadam contra verrem oratione affirmat Cicero. Quanquam ipse, non ac Lysam, sed aut Lysam legendum puto, vt idem fuerit Lusus, qui Lysus is qui cum Libero patre bacchari sit solitus. Nā à Græco lyo, vnde ipse etiam Bacchus Lysius cognominatus est, & eius sacerdotes Lysii, homo esse, Lysus dici potuit, qui latina consuetudine in Lusum mutatus sit. Et sane magis videtur consentaneum, vt ab vno potius prouincia nomen acceperit, quam à diuersis. Quin etiam si Lysam legere magis libeat, modo particulam ac, in aut commutemus idem efficietur, vt videlicet vel à Luso Lusitania, vel à Lysa Lysitania fuerit nominata.

¶ Lusitaniæ nomine, Latini libri pleni sunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atq; Stephanus. Lysitaniæ vocabulo vtuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis est insolitum. Nam & in pandectis, sub titulo decensibus, verba sunt notissima Pauli iuris consulti. In Lysitania Pacenses, & Emeritenses iuris Italici sunt. Eboræ quoque in ædibus magistri equitum lapis est cum hac inscriptione.

Idest.

¶Laberiæ Lucij filiæ Gallæ flaminicæ municipij Eborensis flaminicæ prouinciæ Lysitaniæ de qua inscriptione, in libello, quem de Eborensium antiquitate, vulgari lingua iam pridem scripsimus, multa à nobis dicta sunt.

¶Lusitaniæ verò populi, etsi in multas speciatim gentes diuisi sunt, tamen vniuersi, ac generatim Lusitani appellantur. Stephanus autem in libro de vrbibus, fretus Artemidori testimonio, Lusitanos, etiam Belitanos vocari tradit: sed cum causam ipse minimè assignet, nec apud alios scriptores reperire liceat vllam eius nominis mentionem, ego verisimili coniectura ductus, existimo à Belisa populis, vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, seu à Lethe flumine quem alio nomine Beliona dici ait strabo, Lusitanos potuisse Belitanos vocari: nisi Stephanum Belitanos, quicunque illi fuerint, à Lusitanis originem ducere, intellexisse credamus: quod Græca phrasis magis significare videtur, quæ sic habet. Belitani iidem sunt cum Lusitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographię libro.

¶Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos, non procul à Cæsaraugusta, quos à Lusitanis originem traxisse suspicari possumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Supereſt, vt obiter admoneã lectorem, fuisse & Lusonum gentem, quæ vt Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Lusos oppidum, in cuius ruinis Mepsæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam libro octauo, vbi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis.

¶LVSITANIAE TERMINI.

¶Cæterum Lusitaniæ, vt non nullarum aliarum prouinciarum terminos, apud auctores, præsertim Græcos variasse comperimus. Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam protendit. Tagi verò regio, inquit, ad Aquilonem spectans, Lusitania est, inter Hispanos gens amplissima, & annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis latus australe Tagus cingit, ab occasu vero, & Septentrione Oceanus, ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, satis notæ gentes. Et paulo post, Minium amnem omnes Lusitaniæ fluuios dicit magnitudine superare. Artabros etiam Lusitaniæ postremos, ad Septentrionem, & occasum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam est, à Lusitania excludit. Vnde & Barbarium promontorium super Lusitanos esse commemorat, vbi de stanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos, cum ab aurora dicat Lusitaniam cingere, extra Lusitaniam eos procul dubio esse ostendit. Quanquam, vt ibidem ait, nonnulli & hos Lusitanos vocent. De Vettonibus postea. Satis modo sit, istos nonnullos, cui nulli iam sunt, Strabonem non probare, sed pro nõ Lusitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Adhęc de Tagi agens origine, eumq; ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labi occasum dicens, manifeste à Lusitanis separat, non modo Vaccæos, & Callaicos, sed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum est. De Callaicis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit Strabonem Lusitaniam ad Artabros vsq; extendisse, tametsi non dissimulat suo tempore multos Lusitanorum Callaicos iam vocari.

¶Ita igitur intellecta Strabonis Lusitania, Callæci, qui ipso auctore nouissimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Asturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Lusitanis fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Lusitaniam attineant non video, nisi dicamus strabonem eos per defluentem Tagum, ab Oriente, versus Occasum vsq; ad Lusitaniam protraxisse. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat: Quæ regio illi Lusitania non est, cum primum Australe eius Latus Tago determinat.

¶Alibi tamen, hoc est subfinem tertij libri, cum Hispanias ab aliis in partes duas, ab aliis in quinque fuisse diuisas dicit, earumq; alias plebi, Senatuiq; attributas ostendit, alias Romano duci, & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam prætor mitteretur, qui legatu haberet, & quæstorem, reliquam omnem Cæsaris esse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem. E quibus prætorius legatum haberet secum, qui Lusitanis ius diceret, qui Bæticæ adiacentes, vsq; ad amnem Durium, & eius ostium extenderentur. Subdit veros Lusitaniæ terminos, Lusitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione sita sit Augusta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (iuuemus enim interpretes, qui Græca minus commodè verterunt) esse eam, quæ duci consulari subderetur, non indignum exercitum habenti, tribus instructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum vnus duos secum ordines ducens, tractum vltra Durium ad Arctos seruaret vniuersum, quem tractum, inquit, prius Lusitanos quidam appellabant, alij vero modo Callaicos vocant. Hi itaq; iuxta Strabonem Lusitaniæ fuere termini.

¶Ptolemæus Latinis geographis conuenientius Lusitaniæ Australe latus Ana disterminat, Septentrionale Durio. Quæ autem à Durio ad Minium est regio, Callaicorum Bracarorum, Tarraconensi prouinciæ contribuit, quemadmodum, & Plinius. Differt

etiam à Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adscribit Lusitaniæ, & sane ita sunt, sed an tàm latè paterent, vt intra se Salmãticam includerent, postea expendemus. At Latinorum multo constantior & indubitata magis est ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac disertus, sed etiam, vt potè Hispanus, domesticarum rerum peritissimus, breuiter, & eleganter treis, quæ tunc erant, Hispaniæ prouincias diuisit. Tribus autem, inquit, est distincta nominibus, parsq; eius Tarraconensis pars Bætica, pars Lusitania vocatur: Tarraconensis altero capite Gallias, altero Bæticam, Lusitaniamq; contingens, mari latera obiecit, nostro, quâ meridiem, quà Septentrionem spectat, Oceano. Illas fluuius Anas separat. & lib. tertio, deflexu terræ inter Tagum. & Durium quum agit, ita scribit. In eoq; sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda in medium ferè vltimi promontorij Latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius. In tria enim promontoria dispersam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter libro tertio, capite primo. Vlterior videlicet Hispania, in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Bæticæ latere Septentrionali prætenditur Lusitania, amne Ana discreta. & lib. quarto, cap. vigesimo primo à Durio Lusitania incipit. Sed quando in hunc Plinij locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Lusitaniæ situm rectius percipiendum maximè pertinerè cẽsemus.

¶ Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ studiorum causa agerem, & Vernando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinij publico professore, eius rei gratia plurimum vterer: Ostendit mihi vetustissimum Plinianum codicem, quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia, dato pignore deferendum curauerat. Alterum quoq; ex Salmanticensis academiæ Bibliotheca, quæ certa hora solet quotidie sub duobus custodibus aperiri, non ad modum sanè veterem, scriptum tamen perdiligenter. In vtroq; deprehendimus, quod in publica lectione testatus ille erat, decem aut duodecim versus, vt mihi primo visi sunt, loco suo Luxatos, à promontorio Celtico, in promontorium Olisiponense, scribæ oscitantia immigrasse, magna sensus confusione, cum magna etiam Plinij ipsius iniuria.

¶ In medio igitur vigesimo capite, quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

¶ Promontorium Celticum, quod alii Artabrum appellauere, terras, maria, cœlum disterminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorij excursum lx. M. prodidere. Alij xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii. L. milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Accolebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuêre, literis permutatis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cognomine Neriæ, superq; Tamarici, quorum in pæninsula tres aræ Sestianæ Augusto dicatæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici cognomine Prætamarci. Cileni. Ex insulis nominandæ Corticata, & Aunios. A Cilenis, conuentus Bracarûm. Heleni, Grauij. Castellum Tyde. Græcorum Sobolis omnia. Insulæ Citæ. Insigne oppidum Abobriga. Minius amnis iiij. M. pass. ore spatiosus. Leuni, Seurbi, Bracarûm oppidum Augusta. Quos supra, Callæcia. Flumen Limia. Durius amnis ex maximis Hispaniæ, ortus in Pelêdonibus, & iuxta Numantiam, Lapsus deinde per Areuacos, Vaccæos, disterminatis ab Asturia Vettonibus, à Lusitania Callæcis. Ibi quoque Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. vt autor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, oblivionis antiquis dictus. Omnisq; dicta regio à Pyrenæo metallis referta auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albiq;.

¶ A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pesuri. Flumen Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabriga, oppidum & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collippo: Eburo, Britium. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij magnũ appellauêre, multi Olisiponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc. M. passuum interueniente Munda.

¶ Exultaui equidem tunc, propter Plinij grauitatem. Illo siquidem

pacto calumnia negligentiæ, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari sanè videbatur, & Pintiano magnas ego gratias, qui id commonstrasset. Verum exultare desii. Plinij verborum seriem penitatius expendẽs, simulq; sumpto in manus Solino, Plinij ipsius, vt perhibetur, simia. Cuius referam verba, atq; ex manu scripto vetustissimo codice, vt sincerius exeãt. In Lusitania Hispaniæ, promontorium est, quod Artabrum alii, alij Olisiponense dicunt. Hoc cœlum, terras, maria distinguit. Terris, Hispaniæ latus finit, cœlum, & maria hoc modo diuidit, quod circumitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons Septentrionalis Oceano Athlãtico, & occasu terminatis. Ibi oppidum Olisipo ab Vlysse conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas cæteris amnibus prætulerunt. In proximis Olisiponis equæ lasciuiunt mira fæcunditate. Nam adspiratæ fauonijs, vento concipiunt, & sitientes viros aurarum spiritu maritantur.

¶ Non dubium est hæc Solinum ex Plinio esse mutuatum, in eandemq; sententiam, & Marcianum Capellam abijsse. Et Isidorum decimo quinto ethymologiarum libro, & alioqui ipsa verborum cõnexio satis indicat Plinium ita scripsisse. Attendat diligens lector. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuêre. Sunt ne hæc verba longè à Celtico iam progressi, an adhuc in eodem describendo inhærentis? Hoc in loco posuêre. Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipsemet Plinius. Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem idem sunt, qui Artabri. Nostræ ætatis homines, ait Strabo, Artabros Arotebras vocant. Literis permutatis vt fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quasi sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrũm, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

¶ Ista quæ admissa Toletani, & Salmanticensis codicum lectione, obijci poterant, nequaquam obijcientur, si quod de Artabris hic ait, Olisiponensi promontorio Plinium dicamus tribuisse. At falsum

est, Olisiponense promontorium terras, cœlum, mariaq; distermi-nare, illoq; Hispaniæ latus finiri, & a circuitu eius frontem inci-pere, clarissime dicente Strabone Hispaniæ latus hoc ab sacro pro-montorio vsq; ad Artabrorum montem, hoc est, promontorium Cel-ticum extendi, & quartum denicq; latus ex eo loco, vsq; ad promon-torium Pyrenes, quæ pars Borean spectat. Falsum etiam quod de promontorij excursu, & longitudine inde ad Pyrenæum, si quidem de Olisiponensi intelligas.

¶ Quid ergo dicemus? nisi Plinium male Artabrum promontoriũ cum Olisiponensi confudisse. Poteratq; non minima ex parte culpã eius minuere, quod non ipse affirmat Artabrum id esse promonto-rium, sed nonnullos ita vocasse, & ibi gentem Artabrũm, quæ nun-quam ibi fuerit, collocasse, atq; hoc manifesto, vt inquit, errore. Et erroris causam subijcit. Arotebras enim, quos ante Celticum dixi-mus promontorium, hoc in loco posuêre, literis permutatis. Quos iure reprehendit, quiquunq; ij fuerint, qui Artabrum promontoriũ hoc Olisiponense vocarint, additq; optima verborum consequutio-ne alium non minimum errorem.

¶ Erratum inquit, & in amnibus inclytis, sicut, ait, erratum in hoc est, quod promontorium magnum, siue Olisiponense Artabrum appellauêre, ibiq; gentem Artabrũm, quæ nunquam ibi fuit, mani-festo errore posuêre, ita erratum ab ijs est, in amnibus inclytis, vi-delicet AEminio, atq; Limia. Quemadmodum itaq; ex parte hac Plinium excusare possemus, quando erroris arguat eos, qui Olisi-ponense promontorium Artabrum appellauêre, ita protegere à cul-pa non audemus Olisiponensi isto terras, cœlum, maria distingui, eoq; Hispaniæ latus ad Occidentem finiri asseuerantem.

¶ Sed mirandum nequaquam est, falli, ac decipi tempestate ea Pli-nium, quum nostra hac, quotidiano vsu, & tanta frequentia, quasi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad fastidium subiectis,

atq; perlustratis, Ioachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeò excandescit, vt iuuari eum etiam prohibeat, deceptus ipse sit, promontorium Cuneum Sancti Vincentij esse caput, & sacrum idem, quod Barborium opinatus: præter illa quæ de Salacia, atq; Olisipone alio ei loco obiecit. Lubrica ista hæc sunt, & cognitu non primis facilia, atq; in tam vasto terrarum Orbe non labi, pene monstri simile.

¶ Mihi si meo arbitratu Plinium emendare liceret sic potius legerem. Promontorium Celticum, terras, maria, cœlum disterminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Deinde in capite de Lusitania, sic. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense, ab oppido. Promontorij excursum lx. M. prodidere, alij xc. M. pass. Ad Pyrenæum inde non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Artabrum, quę nunquam fuit, manifesto errore. Etquæ sequuntur. Oportereto; tunc, & Solinum, & Capellam in iam corruptos Plinij libros incidisse causificari.

¶ Quod nescio an euinci posset. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeatur sane gratia Plinianum erratum sedulo amolientibus, sed recepta lectione, cum istha magni viri labecula contenti simus, neq; eius sententiæ vim faciamus.

¶ Cæterum quæ de Lusitania sequuntur, nos nostro Marte, diligentiaq; emaculauimus, reddemusq; suo cuiusq; rei loco rationem.

¶ PLINII LIBRI IIII.

CAP. XXI.

¶A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pæsuri. Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Oppidum, & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collipo. Eburobritium. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense ab oppido, terras, maria, cœlum disterminans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorij excursum lx. M. prodidere, alij xc. m. pass. Ad Pyrenæum inde, non pauci xij. l. Milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunc nam fuit, manifesto errore. Aretebras enim quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis.

¶Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. vt auctor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidã intelligunt, & Limæam vocant obliuionis antiquis dictus, multũq; fabulosus. Ab Durio Tagus, cc. M. passuum interueniente Mũda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. m. pass. promontorium sacrum è media propè Hispaniæ fronte prosilit xiiij. M. pass. inde ad Pyrenæum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus, cxxj. M. pass. A Gadibus cij. M. pass. additis, Gentes, Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶Ab Ana ad sacrum Lusitani. Oppida memorabilia â Tago, in ora Olisipo, egnarum è Fanonio vento conceptu nobile. Salacia cognominata vrbis imperatoria. Merobriga. Promontorium sacrũ. Et alterum Cuneus. Oppida, Ossonoba, Balsa, Myrtilis, vniuersa prouincia diuiditur in conuentus treis Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum. Tota populorum xlv. In quibus coloniæ sunt quinque, municipium ciuium Romanorum vnum. Latij antiqui tria, Stipendiaria xxxvi. Coloniæ, Augusta Emerita, Anæ fluuio adposita, Metallinensis, Pacensis, Norbensis, Cęsareana cognomine. Cõ-

tributa sunt in eam Castra Iulia, Castra Cæcilia. Quinta est Scallabis, quæ præsidium Iulium vocatur; Municipium ciuium Romanorum Olisipo, soliuitas Iulia cognominatum. Oppida veteris Latii Ebora, quod item liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia quę diximus. Stipendiariorum, quos nominare non pigeat, præter iam dictos in Bætiræ cognominibus. Augusto brigenses, Amaienses, Aranditani, Arabrigenses, Balsenses, Cæsarobrigenses, Caperenses, Caurienses Colarni, Cibilitani Concordienses, qui & Boccori, Interauienses, Lancienses, Mirobrigenses, qui Celtici cognominãtur. Meidubrigenses, qui Plumbarij. Ocellenses, qui & Lancienses. Turduli, qui Barduli, & Tapori. Lusitaniam cum Asturia, & Callæcia patêre longitudine Dxl. M. pass. latitudine Dxxxvj. M. Agrippa prodidit. Omnes autem Hispaniæ à duobus Pyrenæi promontoriis per maria totius oræ circuitu .p.xxix. M. colligere existimantur. Ab aliis xxvij. M.

¶ Et hîc terminari caput de Lusitania, Iam pridem in Vincentij mei scholijs admonui.

¶ Non videbimur á Scopo digredi, si nostri quoque ævi Lusitaniæ terminos exponamus. Quanquam hi magis regni totius, quam vnius Lusitaniæ dicendi sunt. Protenditur enim regnum vltra Durium à Septentrione, Callaicos continens Bracaros, non modo eos, qui intra Durium, Miniumque Montesque Iuressum, atque Maranum clauduntur, sed qui vltra eos monteis per Aquiflauienses, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracaraugustanum pertinent conuentum: Et deinceps per aliquot Asturum olim populos adscendit vsque ad Saborem fluuium, oppidumq; Soutellum. Vnde resistens, conuertitur limes ad Orientem per Mirandam vrbem ex aduerso Zamoræ, Durio impositam, vbi introrsus ad Septentrionem curuatur amnis, excipitq; Estulam fluuium è legionensi agro defluentem. Ex eaq; vrbe pro

no flumine descendit flexu modico vsq; ad Fraxinum, Heino per Transcudanorum, Vettonumq; aliquot populos recto ferè margine percurrit ad oppidum Saluaterram, rursumq; reducitur, maiore interius angulo ad Tagi ingressum. A quo recto iterum limite procedit, donec paulo supra Ouguellam oppidum ad Anam se inclinat, per Caiæ, & Caiolæ confluentes quatuor circiter passuum milibus à Badioza insigni Bæticæ prouinciæ vrbe Anæ ipsi ad posita.

¶Traiecto inde flumine ad Austrum versus, ex Bæticis Celticis, qui Lusitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Oliuentiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne dissita, & Mortiganum, ac Noudar Castella magis in Bæticam penetrantia, ad fontes vsque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluuiorum, præter vicos ignobiles quosdam. Atque hæc quam circunscripsimus regio seculi nostri more Portugaliæ Regnum appellatur.

¶Ratio petenda est ex iis, quæ nuper ad Kebedium super ea re prolixè respondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Lusitaniæ propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconensi prouincia Bracaros, vltraque monteis Maranum, atque Iuressum, Asturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, accessionemque vltra Anam, quam diximus. Quod si à maiori portione vno id nomine Lusitaniam appellemus, erit hodie Lusitania à meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones ferè

omneis à nostris separatos, aliquanto vetere angustior.

¶ Eam ergo quæ propriè dicta Lusitania est, inter Durium, atq; Anam fluuios, incolunt gentes, Lusitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbarii, Pæsuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè discriminare nequaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo se collidentia Scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi per se rei maxime corruptioni obnoxiæ, nemo quisquam se astringat. Qui si perseuerarent integri, vti ab illo notati sunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non aditis locis, sed relatione acceptis, subnotarit. In quo labi potuit facillimè. Depictæ autem tabellæ, atque illi adiectæ, plura habent, quæ reiicias, & adspernêre, quam quibus credere merito, vel debeas, vel possis.

¶ DE TVRDETANIS.

¶ Ab Ana igitur ad sacrum promontorium, circumque illud, Turderanos alios a Bæticis, Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum vrbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontorium, deinde post fluuii Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem pacem Iuliam, ac Iuliam Myrtilin enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Lusitanorum plerisq; tribuit, sicut diximus in Epistola, pro Colonia pacensi ad Vasæum.

Plinius omissis Turdetanis, ab Ana ad sacrum Lusitanos ponit, nimirum ad genus respiciens non ad speciem, cuius Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbij regnum, & totum Orichiensem tractum, sed etiam aliquanto amplius, ex Celticis & Lusitanis Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atq; Cœtobrigam olim in sinu Salaciensi positam, dirutam modo, sed multa pristinæ frequentiæ vestigia retinentem, de qua suo dicetur loco.

DE CELTICIS.

¶Contigui his sunt, atq; intermixti Celtici, Gallica natio, iuxta Anam latè vsque ad Turdulos, & Vettones multis ciuitatibus effusi, inter quas etiam nostro æuo Heluæ claræ sunt, ipso nomine Originem præ se ferentes: parentes fuerunt hi non solum Celticorum, qui Nerium Callæciæ promontorium insedêre, cuiq; nomen dedere: Verum etiam eorum Celticorum qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte, vrbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hisce verbis. Extremi incolunt Artabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod, & Occidui, & Septentrionalis terminus est lateris. Circumhabitant ipsum Celtici consanguinei eorum, qui ad Anam sunt. Hos etenim, & Turdulos socijs armis exercitum cum duxissent, ibi post Lemij fluminis transitum seditionem egisse ferunt, in eaq; seditione facta ducis amissione palantes, ac disipatos ibidem remansisse, & ab ijs fluuium obliuionis esse dictum.

¶De alteris his Plinius libro tertio capite primo. Quæ autem regio à Bæti ad fluuium Anam tendit, extra prędicta, Bæturia appel-

latur, in duas diuisa partes, totidemq; gentes, Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus, Turdulos qui Lusitaniam, & Tarraconensem adcolunt. Iura Cordubam petunt. Celticos à Celtis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica distinguntur. Diximus de hoc quoque satis in epistola ad Vasæum, pro Racensi colonia.

¶DE TVRDVLIS.

¶ Turduli sequuntur, gens per Hispaniam Vlteriorem latè diffusa. Nam & Bæticæ partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Lusitaniæ portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem à Tago vsque ad Durium, ex iis quidam veteres appellati sunt. De quibus postea. Quorum meminisse modo conuenit, ij sunt, qui à Turdulis Bæticis amne Ana discreti erant. De quibus Plinius in capite de Lusitania. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶ Hoc prætereundum nequaquam est. Fuisse, qui Turdulos, ac Turdetanos eosdem arbitrarentur. E quibus Liuium nominare fuerit satis lib. quarto quartæ decadis in hæc verba. Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum, & post, Interim P. Manlius prætor exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex Vlteriore Hispania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano, etcæt.

¶ Nec tamen ea pugna debellarum est. Decem milia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.

Deinde dum Cos. exercitusq; Turdulo bello est occuparus. Vbi cernere licet terram Turdetaniam dictam, incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum quoq; Turdulum. Strabo autem horum subscribens opinioni diuersam etiam non tacuit, Regionem, inquit, ipsam a flumine Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipsos Turdetanos, & Turdulos appellant. Quidam autem eosdem esse existimãt, alii vero diuersos, è quibus etiam est Polybius, qui Turdetanis finitimos ad Septentrionẽ dicit esse Turdulos. Verum tempestate hac nulla inter ipsos apparet distinctio.

¶ Mihi non contigit, eum Polybii locum expendere, cum præter quinque eius libros græcè, & à Nicolao Perotto Episcopo Siponti no latinè versos adhoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium verè sensisse arbitror, etiam si Liuius, & alij eos propter vicinitatem confundant. Si quidem Ptolemæus distinctè Turdulos alios à Turdetanis facit, in ipsa Bætica. Nam in Lusitania Turdetanorum tantum meminit, vt superius exposuimus, Turdulos prætermisit. E contrario Plinius de Turdetanis in Lusitania nullum verbum, Turdulos posuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alterios veteres vocatos. De quibus postea.

¶ DE VETTONIBVS, ET VETTONIBVS.

¶ Vettones inter Lusitaniæ populos circa Tagum, recenset Plinius, ita scribens. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones, Dissoluamus, si possumus, nodũ hîc, superius obiter tactũ, quũ de Lusitaniæ terminis agebamus, vbi ex Straboni sententia Vettones Lusitania excluſimus. Atq; descriptura, vel nominis orthographia quiescamus tantisper,

dum cętera examinamus. Conferat diligens lector quæ Strabo dicit, Oretani maximè vergunt ad meridiem, peruenientes vſq; ad maritimam, aliqua ex parte intra columnas. Poſt quos Carpetani declinant ad Aquilonem: Inde Vettones, & Vaccæi per quos Durias labitur.

¶Et paulò poſt, vbi Luſitaniam ab aurora cingi ait Vetionibus, Vaccæis, & Callæcis. Conferat inquàm hæc cum Plinij verbis lib. 3. cap. 3. Primi in ora ſunt Baſtuli. poſt eos quo dicetur ordine, intus recedentes Menteſani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vectones, & Celtiberi.

¶Libro item quarto capite decimo. Durius amnis ex maximis Hiſpaniæ ortus in Pelendonibus, & iuxta Numantiam, Lapſus, per Areuacos, Vaccæoſq; diſterminatis ab Aſturia Vectonibus, a Luſitania Callæcis. Ibiquoq; Turdulos ab Bracaris arcens. Et Collatis inter ſe altrinſecus vtriuſq; verbis, videbit vtrumq; de Hiſpania citeriore loqui, Vectonesq; extra Luſitaniam ponere, ſicut & Cæſar fecit in primo belli ciuilis commentario. Afranius, & Petreius inquit, & Varro, Legati Pompeij, quorum vnus tribus legionibus Hiſpaniam citeriorem, alter à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam, duabus Legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Luſitaniamq; pari numero Legionum obtinebat, officia interſe partiuntur, vt Petreius ex Luſitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiſcatur.

¶Et poſt, Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Luſitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Luſitanis, hos maximè Orientales facit: Interque eorum ciuitates ex noſtra ætate notis, Salmanticam, Caparam, atq; Obilam ponit. Plinius etiam in Luſitaniæ deſcriptione, & circa Tagum. inquit, Vettones. Quærendum igitur ſint ne iſdem iſti Vectones, ſeu Vettones, an diuerſi, & an conſtent ſibi auctores, anne ſecus.

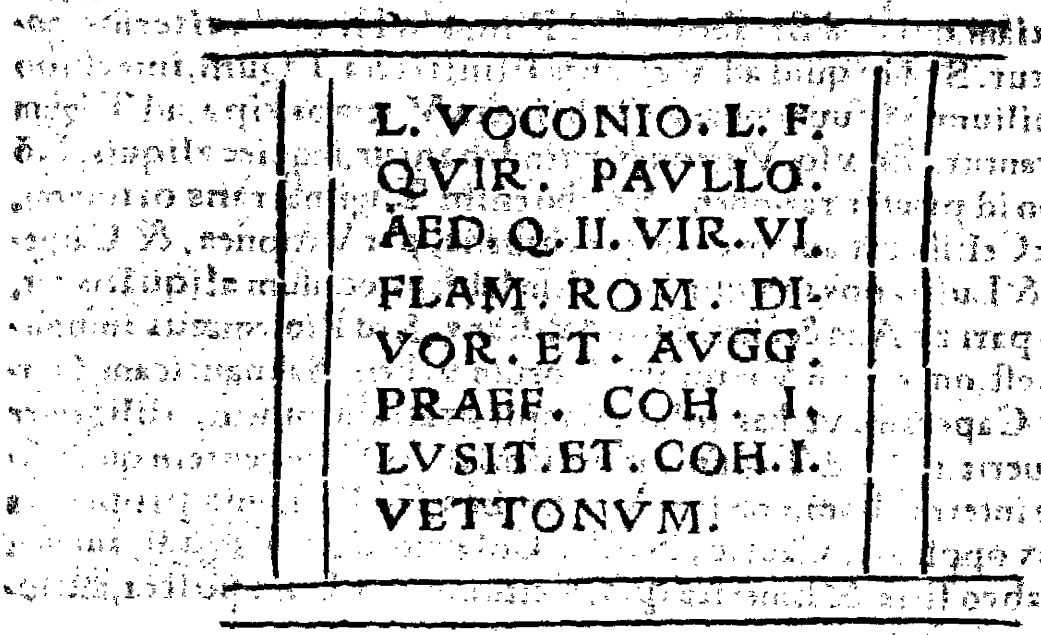
¶Durius, inquit, Plinius lapsus per Areuacos, Vaccæosq; disterminatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Qualis hæc partitio est, disterminatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis, si Vectones isto loco positi Lusitani ex Ptolemæo sunt? Qualis & illa? & circa Tagum Vettones, si circa Tagum, non ergo ij sunt, qui Durio interfluente ab Asturibus dirimuntur, quique ab eodem ipso Plinio in Citeriori Hispania iuxta Vaccæos collocantur. Si vero ij sunt, minus aptè dictum est, & circa Tagum Vettones, cum magis ex re & æquè breuiter dici potuisset, & à Tago ad Durium Vettones. Sed tunc qui nam illi essent Vectones non Lusitani, ab Asturia, amne Durio disterminati?

¶Paulo expressius rem indagemus, eruamusq;, qui sint isti post Vaccæos Durio ab Asturibus disterminati. Percurrat qui velit, in Hispaniæ pictura Durij cursum vsq; ex Numantia Pelendonum vrbe, per Areuacos, & eorum vrbeis Vxamam, Saguntiam, Cluniã, & reliquas à Plinio commemoratas. Tum vbi se Areua eorum nominis causa, & origo, Durio miscet. Deinde â Piseraca fluuio Vaccæos, eorumq; ciuitates Pallantiam, Caucam, & illis à Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrin, & Senticam. Quarum Sentica, quæ Zamora existimatur vicinâ fluminis angulo est, vbi Estulam fluuium Asturum, Durius excipit, iuxta Mirandam, cuius in Lusitaniæ descriptione meminimus.

¶Vectones modo istos ijs conterminos, ac Durio ab Asturibus disterminatos quæramus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi, Durij angulo introrsus cuneato, per Meridianum Durij latus ad Carpetanos porriguntur. Si quidem ij à Mirandensibus, qui olim in Asturum validæ gentis ditione fuere, fluuio medio secernuntur. Atqui hi sunt, quos Ptolemæus maximè Orientalcis Lusitanorum dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam posuit, vt tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum sit, Vaccæis vti ostendimus finitimorum.

¶ Hi etiam, qui & à Strabone, & à Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinij circa Tagum, interstitio Clx. milium passuum, quæ à Durij iuxta Vaccæos ripa, ad Tagum numerantur? Eo vsq; Vettones extendebantur, inquiet aliquis. Nõ omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi natrans originem, ait. Ex Celtiberis autem originem habens, per Vettones, & Carpetanos, & Lusitanos ad æquinoctialem labitur occasum aliquãtis per, spatio pari ab Ana & Bæti fluuijs distans. Sed Ptolemæus impedimento est, qui quum Vettonum suorum vrbeis, Salmanticam, Obilam, & Capetam, vt has solas exempli gratia nominem, diligenter recensuerit, inde ad Tagum, imo etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermediam, non iam Vettonibus, sed Lusitanis propriè ita vocatis oppleuit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longe ab eo sitis, & Emerita ipsa, Vettonum: vt dicam postea, metropoli nominatis.

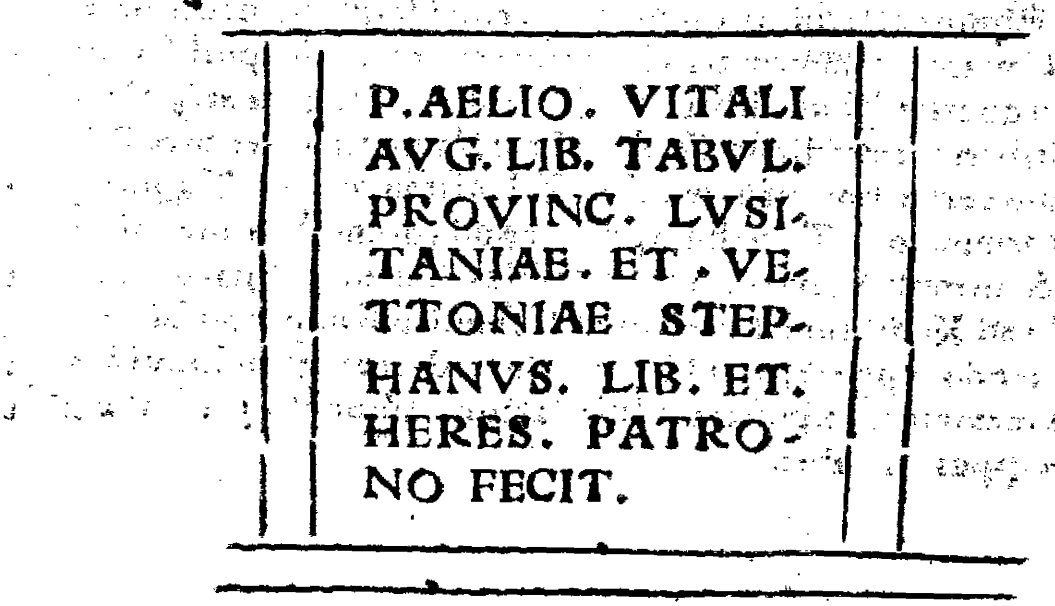
¶ Quid ergo duæ ne istæ sunt gentes, altera Lusitana, altera nequaquam, sed ad citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, an tantum vna? Duas esse asseuerare ego nõ audeo, Sed auctorum varietate, & vnius in Scriptura literæ differentia, certe apparet. Omitto Strabonem, cuius in hoc nomine codices mirè ludunt, ipsius ne an Scribarum culpa nescio. Modo enim sunt Ouettones, modo Vuettónes, modo Ouetiones. Latinorum códices expendamus. Vtrobiq; enim per C. T. nomen gentis huius apud Plinium scribitur, quum de citeriori loquitur prouincia. Sic apud Cæsarem commentario Superius citato. Sic apud Liuium in quinto quartæ decadis libro, vbi M. Fulvium cum iis atq; Vaccæis, & Celtiberis refert dimicasse. Apud Lucanum similiter, atq; Silium, quorum verba mox referam. At isti Lusitaniæ circa Tagum Vettones geminato T T scribuntur, vt apud ipsum Plinium ibidem liquet, & in multis saxeis inscriptionibus inueni. Quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper posui, nec pigebit modo repetere, etiam si nimium videatur, quando quidem hic locus maxime id exposcere mihi videtur. Eboræ ingens in ædibus meis cippus ita habet.

L. VOCONIO. L. F.
QVIR. PAVLLO.
AED. Q. II. VIR. VI.
FLAM. ROM. DI-
VOR. ET. AVGG.
PRAEF. COH. I.
LVSIT. ET. COH. I.
VETTONVM.

Idest.

¶Lucio Voconio Lucij filio Quirina Paullo AEdili quæstori duumuiro Sextum flamini Romæ diuorum, & Augustorum præfecto cohortis primæ Lusitanorum, & cohortis primæ Vettonum.

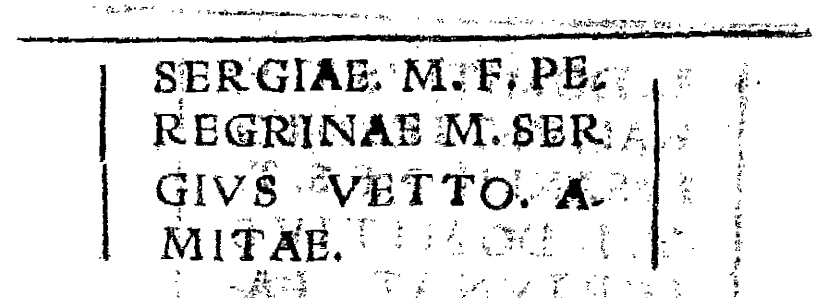
¶Emeritæ autem in domo Petri Mexiæ, Sic.

P. AELIO. VITALI
AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSI-
TANIAE. ET. VE-
TTONIAE STEP-
HANVS. LIB. ET.
HERES. PATRO-
NO FECIT.

Hoc est.

¶Publio AElio Vitali Augusti liberto tabulario prouinciæ Lusitaniæ, & Vettoniæ Stephanus libertus & hæres patrono fecit.

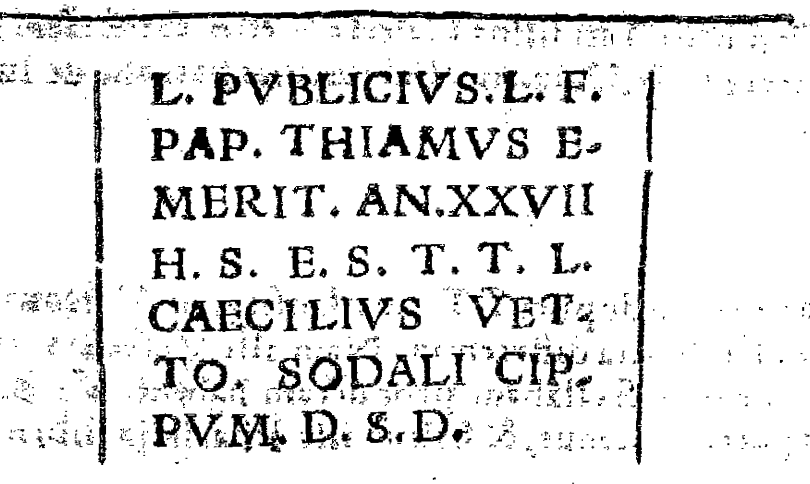
¶Saguntiin cænobio Sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE.
REGRINAE M. SER.
GIVS VETTO. A.
MITAE.

Hoc est.

¶Sergiæ Marci filiæ peregrinæ, Marcus Sergius Vetto amitæ,

¶In pago Oliua ex ruinis Caperensibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS E-
MERIT. AN. XXVII
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI CIP.
PVM. D. S. D.

Hoc est.

¶ Lucius Publicius, Lucij filius Papia Thiamus Emeritensis annorum viginti septem hic situs est. Sit tibi terra leuis Cæcilius Vetto sodali cippum de suo dedicauit.

¶ In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc est.

¶ Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobesani hîc situs est, sit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.

¶ Ptolemæus etiam duplici TT hos Lusitanos Vettonas scribit Ouettónas. Est & alia differentia. Nam illi Vectónes citerioris prouinciæ mediam Syllabam productam habent. Vt ostendunt duo summi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharsaliæ libro quarto, ita canens.

His præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vectonesq́, leues, profugiq́, à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.
Hic autem libro decimo sexto de Peloro equo in hunc modum.
Campis.
Vectonum eductum genitrix effuderat Harpe.

¶ Vettones vero Lusitani, iuncti Turdulis ad Tagum, ac duplici TT. scripti, eandem Syllabam breuem habere comperiuntur, ex ipso Vettoniæ nomine apud Prudentium in Diua Eulalia. Clara colonia Vettoniæ. Cum quo facit & Sammonicus Serenus, de Vettonica herba, quã à Vettonibus inuẽtam in Hispania dicit Plinius.

Vettonicæ manſus ſiccabit Lumina ſuccus.

¶ Dioscorides Bettonicam appellatam à Romanis ait, quum Kestrõ appellent Græci. Breuem itaq́ Syllabam eam comperimus. Vnde colligi videtur, gentem aliam esse Vettones, aliam Vectones. Quæ si opinio recipitur, integra manebit, quum Cæsaris, tum Strabonis, tum etiam Plinij auctoritas Vectones à Lusitania separãtum. Scriptura tamen Straboniani codicis emendanda erit, vt vbi Ouettones, vel Ouettônes, vel Ouetiones, scriptum est, reponatur Ouectones. Verum vacillabit tunc Ptolemæi descriptio, qui Vettones cũ Vectonibus, nominum similitudine videbitur confudisse, terminumq́ Lusitaniæ Orientalem partibus nouem cum semisse, & quadraginta, & vna, ac ferè besse definiens, hoc est per Sarabrin Vaccæorum vrbem, quam Taurum nostræ ætatis docti existimant, ducta linea vsque ad Metallinẽse oppidum, olim coloniam, paulouè supra. Sin vero opinio, vti noua, explodatur, doceat me aliquis, quinam sint Vettones, Durio ab Asturia disterminati, apud Plinium, & qui ab Oriente vnà cum Carpetanis, Vaccæis, & Callæcis Lusitaniam cingant, apud Strabonem, & quur Ptolemæus Vettonibus circa Tagũ

omissis, illorum tantum, qui Durio ab Asturia distinentur, & vsq; ad Caperam sunt, mentionem fecerit.

¶ Si ab ea perplexitate extricari possemus, diffusis partim per citeriorem Hispaniam iuxta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex aduerso Asturum adcolentibus, partim circa Tagum iuxta Turdulos, aut ita suppressis Turdulis, vt Vettonum excelleret nomen vsq; ad Anam, vnde Emerita Vettonum clara colonia, a sanctissimo, eodemq; doctissimo Prudentio vocata sit. Iuberem equidem omnes Cæsaris, Liuij, Strabonis, Lucani, Silij, ac Plinij emendare locos, in quibus per literas C. T. scripti sunt, & ad duplex T T. omneis reducerem, & illos qui ab Asturibus Durio secernuntur, Lusitania cum Plinio excluderem, terminumq; Lusitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hispaniam limitarem, sed à Durii secundo flexu, quem supra ad Fraxinum notaui, hoc est à loco vbi Tormis Salmanticensium fluuius in Durium se condit, & amnis rectoiam alueo hodiernam Lusitaniam ingreditur, eamq; diuidit a Callæcis Bracaris, vt autor est Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Castra Iulia ad Metallinense oppidum, pauloue supra, lineam dirigerem.

¶ Quod autem ad Syllabæ mensuram attinet, aut Prudentio, Serenoq; minus fiderem, aut si iniurium hoc est, ancipitem eam dicerem, vt per multas obseruarunt grammatici, apud poetas, quod instituri nostri modo non est. Hæreremus tamen rursus propter Ptolemæum, qui longius, ac penitius à Septentrionali capite Lusitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere dnrum est aperte reclamante.

¶ Vsq; adeo verum est, quod ipse ait Plinius in fine primi capitis libri tertij, alibi mutato prouinciarum modo, alibi aliis aliunde exordium mensuræ capientibus factum esse, vt nulli duo concinant. Concludamus igitur, Vettones, vel alios esse a Vectonibus, vel si ijdem

sunt, quod magis probamus per geminum TT. debere scribi, nec omneis ad Lusitaniam pertinere, sed magnam eorum partem per citeriores Hispaniæ finitimos Carpetanos, atq; Vaccæos ad Astures vsq; diffundi, quo illos à Lusitania seiungunt Strabo, atq; Plinius, licet non seiungit Ptolemæus. Partem alteram Lusitanis cohæsisse, protenso etiam vsq; ad Anam nomine, & cum cæteris Lusitanis prouinciam vnam coluisse. Nouissime tandem per se prouinciam effecisse Vettoniam, cuius caput, ac Metropolis esset Augusta Emerita, alioqui in Turdulis sita, vnde eam sacer Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellarit, quum tamen eandem alibi, diuersa respiciens tempora, Lusitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per se prouinciam, ex eoq; tempore cœpisse Vettoniã, & Vettones separatim à Lusitanis scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

¶DE BARBARIIS.

¶Longè minus negocij nobis exhibebunt Barbarij, quum propter obscuritatem gentis, tum propter situm, et eorum sedes ambiguitate nulla confusas, à promontorio ex ipsorum nomine vocato, vsq; ad sinum Oliliponensem. Sed de promontorio postèa. De nomine propter nouitatem disquiram aliquantulum. Mihi non nunquam subijt cogitare, cur mons quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarij, omissa Floriani Campensis ignominiosæ appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquentis. Mei autem instituti nõ est Historias per figmenta cõcinnare. Neq; enim Barbari vocãtur, sed Barbarij, vt docet Strabo libro tertio de stanno loquẽs, quod generari dicit in Barbarijs supra Lusitanos, & in Cassiterijs insulis, & è Britannis Massiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus vtitur.

¶A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non

Barbaricus diriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis huius omnes rupes laſpideæ ſunt. Inueniuntur q; inter eas laſpides albi, purpurei, virides, varij, ac multicolores, ſplẽdore mirabili. Cæduntur inde columnę, poſtes, & ſimilia quę vbi accedit politio tralucent in tantum, vt ſpeculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum, laudatiſsimo abundat cocco, Emeritenſi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores veſtem, quã ſcarlatam vel granam noſtri homines appellant, videlicet à granis, quæ in fruticetis toto eo tractu innaſcuntur, ſicut veteres à vermiculo in iſdem granis innato blattæ ſimili, vermiculatam veſtem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam vel purpuream volentes ſignificare, etſi hæ diſtinctionem capiunt.

¶ Nam purpurea propriè ex ſanguine purpurarum, conchiliorum vefit. Coccinea vero ex ipſo, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis Luxuriam inuectus, aureo reti, & funibus purpura, coccoq; nexis piſcatum eum criminatur. Quod recentiori verbo blatteis funibus, dixit Eutropius. Multumq; vſi ſunt ea voce illius ævi ſcriptores. Ac propter eminentis coloris in vtriſq; ſimilitudinem, cœperunt iſta confundi. Oſtendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monſtroſè depravato, noſtraq; opera, ſicut cæteraeius auctoris ſcripta, reſtituto.

Rutilum thoreuma biſſo
Rutilasq; ferte blattas,
Recoquente quas aheno
Melibœa fucat vnda,
Opulentet, vt meraco
Bibulum colore vellus,
Perigrina det ſupellex
Cteſiphontis, & Niphatis

Iugi texta, Belluasq;
Rapidas, vacante panno,
Acuit quibus furorem
Bene ficta plaga cocco,
Iaculoq; ceu forante
Cruor incruentus exit.

¶ In quibus carminibus aperte cõfundit blattam purpuram, & coccum. Melibœa namq; purpura ex conchis est, vt ostendit Lucretius lib. 2.

Iam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaq; fulgens
Purpura, Thessalico concharum tecta colore.

¶ Vbi etiam aduertendum quas vestes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam supellectilem dixisse Apollinarem. Redeamus iam ad institutum. Vestium purpura, cocco, vermiculo, quæ à barbaris terris, ideſt peregrinis adlata erant, infectores, Barbaricarij adpellari cœperunt, vt patet. C. de excusationibus artificum, & de Palatinis fac. larg. quod etiam annotauit Alciatus, in tres posteriores libros codicis. Marianus. Scotus in titulo Magistri officiorum, & fabricæ, Barbarios eos vocat.

¶ Etenim isthæc nomina in Arius finita, hominum ferè officia significant, Sagarius, Caligarius, Limbolarius, & quę multa alia, apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic Barbaricarius, & Barbarius, ad harum rerum officinas, opificesq; pertinent. Populi itaq; isti de quibus loquimur Barbarij appellantur. Cogitabam igitur si forte à cocco, quod in magna multitudine colli-

gerent, venderentq; negociatoribus Romam eam mercē conuecturis, aut fortè ipsi baphicæ gnari tingerent, Barbarij fuerint nuncupati. Verum hæc Ariolando. Quare huic meæ coniecturæ addici lectores neq; postulo, neq; parteis suscepi meo periculo istius modi appellationum causas, originesue tradendi.

¶DE PAESVRIS, AVT PAESVRIBVS.

¶Ignobiles, & obscuri sunt Pæsuri, ab vnoq; auctorum omnium Plinio memorati. Latè paterēt, an terminis angustis concluderentur æque ignotum. Innobilissimo ille super Tagum ponte ad Vettonię oppidum Alcantaram, inter cætera prouinciæ Lusitaniæ municipia quæ stipem ad pontem conficiendum contulisse memoriæ proditum ibi est, Pesures vltimi recensentur. Quo sanè intelligimus, non lōge eos inde esse discretos, simulq; emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen, à secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione vero pontis huius, quum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

¶DE TVRDVLIS VETERIBVS.

¶Contra autem Turduli veteres valdè celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui vlterioris Hispaniæ maximam partem suo nomine repleuerunt. Ab iis enim prodijsse quasi examina, Turdulos, & in Bætica & iuxta Anam, forsitan & Turdetanos, indicio est ipsum veterum cognomētum. Quum enim veteres isti sint, reliquos omnes

recentiores esse oportet. Eorum regionem Plinius à Durio dextrorsus Oceanum versus designat, sinistrorsus vero ex dictis superiori capite, Pæsures Turdulis subiunctos ab Plinio incolere existimamus. Pomponius, cui in Hispaniæ rebus multum est merito tribuendum, a Tagi ostio ad Durium eos extendit. Ab ijs inquit promõtorij ad illam partem quæ recessit, ingens flexus aperitur, in eoque sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda, in medium fere vltimi promontorij latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius.

¶QVALIS GENS LVSITANI.

¶Explicauimus summatim Lusitàniam triplici terminorum differentia, à quibusq; populis ante Gothorum inluuionem, de quibus postea, possessa olim sit, dictum satis. Exigit ordo, vt qualisnam fuerit, ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidem gentem esse fortem, vt nostra tempora non præobcupemus, antiqui scriptores non tacuere. Diodorus Siculus omnium Celtiberorum fortissimos esse Lusitanos asseruit. Quo loco vt obiter dicamus, aut legẽdum, omnium Iberorum, aut Diodorus Iberos omneis Celtiberos appellasse, minus aptè, est existimandus. Sed cum statim Lusitanos galeam, ensemq; ferre Celtiberorum more dixerit absq; dubio à Celtiberis eos separat.

¶Quare magis placet, vt lectio emendetur, legaturq; omnium Iberorum. Cæterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait Lusitaniam annis plurimis, Romanorum armis oppugnatam. Fortitudi-

nem quoq; arguit constans, ac grauissimum Decio Bruto Cinannensium responsum, quod affert libro sexto Valerius, neq; sine animi quodam exulcerati, & fortè ex inuidia, dolore. Melius inquit sine dubio homines nostri sanguinis hæc dixissent, quam audissent. Vrsit tamen veritas scriptorem ita concludere. Sed illos quidem natura in huius grauitatis vestigia deduxit.

¶Nec ad fortitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo de Vafrè dictis, aut factis commemorat, non potuisse Sertorium Lusitanos oratione flectere, ne cum vniuersa Romanorum acie vellent confligere, donec vellendis equorum duorum caudis notissimum illud exemplum oculis mirantium obiecit; Vocet Valerius suo libito gentem barbaram, asperam, regi difficilem, his opprobrijs parum disciplinæ militaris peritos Lusitanos arguerit, imbelleis, aut ignauos animos ijs minime fuisse eadem illa narratione palàm prædicat. Multa Liuius tertia, quarta, & quinta decadibus, prælia cum Lusitanis varia fortuna commissa refert. Quanquam suspecta scriptorum Romanorum censeri fides merito possit. Ferè enim eleuant, & attenuant barbarorum, sicuti aiunt, res gestas, suas augent etiam immodicè vitio fortasse priorum.

¶Diserte Strabo Polybium notauit lib. 3. quod trecentas Celtiberorum vrbeis in Tiberij Grachi gratiam subuersas ab illo memoriæ prodiderit. Nam imperatores inquit, & rerum gestarum scriptores vt ornatiora efficiant negotia ad hoc mentiendi genus feruntur. Antiatem Valerium non semel ipse Liuius perstringit, vt in numero augendo intemperantem, atq; immodicum, & præcipuè circa finem libri sexti tertiæ decadis, adeò nullus inquiens, mentiendi modus est. Ex quo cum pleraq; desumpserit, non mirum si fallat similiter.

¶Expendatur (vt vnum hoc argumentum verbi causa referam) Publij Cornelij Cneij filij Scipionis proprætoris pugna cum Lusitanis, qui deuastata vlteriore Hispania onusti præda domum redibant, narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Eius ipsius verba recensebo.

¶Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætor, Lusitanos deuastata vlteriori prouincia, cum ingenti præda domum redeunteis in ipso itinere adgressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior alijs. Nam & acie frequēti armatis, ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. Tertiana namq; vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurnæ horæ adcesserant, nec vlla data quiete laborem viæ prælium exceperat. Itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus, animisq; fuit. Et turbauerant primo Romanos, deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si vi fudisset cecidissetq; hosteis, proprætor vouit. Tādem gradum acrius intulere Romani, cessitq; Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. Et cum institissent fugientibus victores ad xij. millia hostium sunt cæsa, capti quingēti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta, & tres amissi.

¶Cui enim Liui dissertissime suspectum non sit, in prælio continentium horarum quinque incerto euentu, in quo primo turbatos fuisse ais Romanos, deinde paulisper æquatam pugnam, proprætoremq; in eo discrimine ludos vouisse Ioui. Quod sanè solent ij, qui de victoria plane desperant, duodecim Lusitanorum cecidisse millia captos quingentos quadraginta, omneis fermè equites, de Romano vero exercitu tantum amissos treis & septuaginta. Adgressus inquis est proprætor, armatorum frequenti acie, longum, & impeditū turba pecorum agmen, recenti milite fessos longo itinere, adcipimus, vt merito credantur Romani Lusitanorum multa millia cecidisse. Sed in duodecim millium clade, solos treis, & septuaginta amisisse Romanos, nescio an persuadeas.

¶Quid enim Romanos turbauit? Quid est post quinque horarum spatium incerto euentu, paulisper æquatam fuisse pugnam? Ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit Romanus, deinde æquata paulisper pugna est.

¶Si tam illæsi in prælio erant Romani, si tam obtusis gladijs, & exhausto vigore Lusitani, cur horis continentibus quinque incertus fuit euentus? An non quia cædebant, & cædebantur? Quid sibi vult æquatam fuisse pugnam nisi ea tenus inferiores fuisse Romanos? & persuadebis in tanto discrimine, quum Lusitanorum duodecim millia cæsa fuerint solos treis, & septuaginta de Romano exercitu, fuisse amissos.

¶Sed bene quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia egressos, prædaq; longo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs & vetosi Tigranis exercitu, sed cum Lusitanis assuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera vsus fuerat Annibal, non modo in Hispania sed in ipsa etiam Italia, quiq; Lucij Æmilij Pauli prætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæsis vno prælio sex Romanorum millibus, cæteris intra vallum compulsis, ac ægrè castra defendentibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem testatur Liuius decadis quartæ libro 7. Vbi etiam aduertant lectores quam religiosè Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret. Ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos memorans.

¶Orosius certe L. Æmilium cum vniuerso exercitu cæsum interisse dicit libro 4. cap. 20. de quo alibi diffusius, & cap. 21. Sergiū Galbam prætorem à Lusitanis magno prælio victum, vniuerso exercitu amisso, cum paucis vix elapsum euasisse narrat. Ex qua ignominia quum se postea vlcisci Galba statuisset, Lusitanos qui citra Tagum habitabant, sponte sua se dedentes ad colloquium vocauit, simulans de eorum se commodis acturum. Sed circumpositis militibus, inermeis, atq; incautos per scelus maximum omneis profligauit. Quæ res inquit Orosius postea vniuersæ Hispaniæ propter Romanorū perfidiam causa maximi tumultus fuit.

¶Trium Lusitaniæ ciuitatum conuocato populo, vt scribit Valerius maximus libro nono titulo de perfidia nouem milia in quibus flos iuuentutis consistebat partim trucidauit partim vendidit,

¶ Accusauit acriter M. Cato Sergium Galbam prointerfectis contra interpositam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto, M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat latiusculè Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono, & idem Valerius Maximus libro octauo capite primo.

¶ Nonagesimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accusauit, teste Liuio, decadis quartæ libro nono.

¶ Ab Orosio non discedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Lusitanos cum mille Romanis pugnam commisisse, in qua septuaginta Lusitani: Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque Victores sparsi iam, atq; securi abissent, vnusq; ex illis longè à ceteris segregatus maneret, à circunfusis equitibus, pedes ipse est deprehensus: Ille tamen vnius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis vnogladii ictu caput desecuit. Quo facto ita omnes metu percussit, vt prospectantibus cunctis, ipse contẽptius, atq; ociosius abscederet.

¶ Suppeterent nobis similia fortitudinis exempla, si modestius sua extulissent Romani. Nos autem cum rerum nostrarum scriptores alios non habeamus, ex iis siue æquis, siue iniquis cogimur accipere, quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

¶ A Gallis, & à Lusitanis Romanos per arma grauiter vexatos ait Iulius obsequẽs cap. decimo quinto de prodigijs, & cap. 40. A Lusitanis exercitum Romanum cæsum. Florus lib. 2. cap. 17. tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis, neq; immerito. Quippe solis gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis, perspicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: Quos cum semper haberent Romani, non mirum, si turbam hominum, sine duce incompositam vincerent.

¶ At quoties duces cõtingebant militaris rei non ignari, non tantum se iactabant Romani. Esto indicium vel Lusitanus Viriatus, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, vt idem scribit Florus, vel Sertorius. Facetus est Iustinus libro vltimo. In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus, præter Viriatũ fuit, qui annos decem varia

victoria Romanos fatigauit. Adeo feris, quam hominibus propriora sunt ingenia. Quæso te Iustine, cur feris quam hominibus propriora dicis nostrorum ingenia? Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerunt? Quid? Romanorum, quum Lusitanos variis fatigabant victoriis, ingenia diis credo, quam hominibus propriora existimares. Est ne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper vt vt potuerunt, nostra detrectasse? Sed de fortitudine isthæc sufficiant.

¶ Mores Strabo qualeis suo tempore acceperat, diligenter annotauit, neq; tunc quidem malos, neq; modo nobis erubescendos. Quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseuerant. Ex iis exponam aliquos.

¶ Quod insidiatores eos dixit, nemo in peiorem partẽ accipiat. Militare enim vocabulũ est, vt admonuit Iulius Pollux capite decimo. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officiis primo. Callidum Annibalem ex gente Pænorum, ex nostris ducibus, Q. Maximum accepimus, facile cælare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Herminij montis incolas Cæsari insidias parasse ait.

¶ Pugio lateri adhæret. Pugionum vsus Hispanis antiquissimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad sicas, quibus etiam impuberes ante nimis properum ensium vsum sæpe in suam perniciem, & parentum orbitatem armantur.

¶ Vnusquisq; plura fert iacula. Callaicorum, & Bracarorum etiam nunc plerique ex plebe id seruant, quum ad agros egrediuntur, bina ferentes iacula, & quidem amentata.

¶ Quidam vtuntur, & hastilibus. Transtaganorum mos hic est, etiam pedibus euntium, lanceas sane longas extra vrbem gestare. Equitibus habiliores sunt.

¶Aquæ potores. Id ad noſtram ætatem etiam magna ex parte durat, præſertim inter nobiles. Certè pueri, citra pubertatem abſtemij generatim ſunt. Regibus, ac principibus noſtris ſolennis eſt vini abſtinentia.

¶Cæterum Spartano ritu degere Luſitanos, & Græco more Hecatombas facere, gymnica certamina exercere, quæque ſequuntur, omniaeò pertinent, vt Græcam Luſitanorum originem oſtendant. Cætera poſſunt qui velint ex ipſo Strabone petere.

¶Leui armatura vti Luſitanos primo belli ciuilis commentario Cæſar aſſerit. Grauiorem, & quæ panoplia vocatur, a Romanis, Gallis, atque Germanis accepêre. Cetratos pugnare pedites, & Cæſar, Liuius, & Silius, & plerique alij atteſtantur.

¶Proſequamur & illam Callęciæ partem, quam adnexam Luſitaniæ ſupra memorauimus, videlicet Bracaros ab vrbe gentis capite nominatos. Vetuſto hi nomine Gronij dicebantur Pomponio, Plinioq. Quanquam in Plinio emendata iam lectio eſt, & pro Gronijs ſubſtituti Grauij ex Silio libro primo.

Quique ſuper Grauios lucenteis voluit arenas,
Infernæ populis referens obliuia Lethes.

et libro tertio.

Et quos nunc Grauios, violate nomine Graiûm
Oenææ miſere domus.

¶Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Grauios, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cœlerinos, Bibales, Limicos, Gruios, quos alij Grauios, Luangos, Quarquernos, Lubienos, & Narbaſos. Sed hæc potius ciuitatum ſunt nomina, vt eſt Aquis Flauijs in columna, de qua ſuo loco. Vbi legitur.

CIVITATES DECEM AQVI FLAVIENSES. AOBRIGENS. BIBALI. COELERINI. EQVAESIL. INTERAMICI. LIMICI. AEBISOC. QVARQVERN. TAMACANI.

Hoc est.

¶Ciuitates decem Aqui Flauienſes, Aobrigenſes, Bibali, Cœlerini, Equæſilici, Interamici, Limici, AEbiſoci, Quarquerni, Tamacani.

¶Pomponius vero vno nomine, Gronios, ſeu potius, Grauios cõplexus eſt. Addit Iuſtinus Amphilochos, Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilochos: & Græcorum ſobolis omnia, dixit Plinius. Nam præter Teucrum Telamonis filium, quem ſcribit Iuſtinus ad Callæciam veniſſe, & genti nomen dediſſe, etiam Diomedes eo delatus, Tyden vrbem condidit, quam propterea AEtolam Silius cognominauit, libro tertio. AEtolaq; Tyde,

¶Durio vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Luſitanis agens memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis, equis, ceſtibus, & curſu ſolitos celebrare, itemq; cõiugia, Græcanico ritu, vt ablq; dubio Græcam hi populi præ ſe ferant originem.

¶ Liberi patris, atq; Olyssis vetustiora secula supra memorauimus. Adeoq; verum est Græcæ originis multa in Hispania supereſſe vestigia, vt etiam linguæ complura & vocabula, & Hellenismi, & pleræq; diphthongi, ipsiq; etiam additi nominibus articuli, eorumq; vsus apud nos & sit, & custodiatur. Aliquando curiositatis studio, atq; animi causa otio abusus, Syluam collegi vocabulorū ferè quingentorum, cum sua dialecto, nobis ex Græco relictorum. Quæ persequi huius loci nequaquam est.

¶ DE MONTIBVS.

¶ Montes nonnullos habet Lusitania, sed quorum mentio facienda sit, Cicum, Barbarium, Iunctum, Herminium, Lunæ montem, Tapiæum, Cordibam, Alcobam, Murum, Maranum, & Iuressum. Mons cicus, ab Castro Marino oppido, Anæq; fluminis exitu incipiens, tanquam Marianorum montium appendix, Algarbij regnum secat, & nonnullis emissis fluminibus in mare propinquum se condentibus, ad oppidum Algazur cum fluuio eiusdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario superius dictum satis.

¶ Lunæ montem, nos Sintriæ, ab oppido appellamus efficitq; promontorium illud, quod magnum siue Olisiponense appellant geographi. In quuius summis rupibus templum est sanctissimæ Deimatri sacrum, ab indigenis maxima religione cultum, simulq; cœnobium monachorum ad Diuum Hieronymum vitæ institutum referentium, non tam numero, quam morum integritate suspiciendum. Ad radices montis in ipso promontorij cacumine, quo in Oceanum præcipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunæ sacrum. Cuius modo inter Littoraleis arenas ruinæ tantum extant, & cippi aliquot inscripti superstitionis antiquæ indices.

¶ Vnus sic habet.

SOLI. ET LVNAE
CEST. ACIDIVS
PERENNIS LEG.
AVG. PR. PR. PRO
VINCIAE LVSITA
NIAE.

¶ Hoc est.

¶ Soli & Lunæ Cestius Acidius Perennis Legatus Augusti pro prætor provinciæ Lusitaniæ.

¶ Alter autem sic.

SOLI AETERNO LVNAE PRO AE
TERNITATE IMPERII. ET SALVTE
IMPE. CAI [illegible] SEPTIMI SEVERI. AV-
G. PII. ET IMP. CAES. M. AVRELI.
ANTONINI AVG. PII [illegible]
[illegible] CAES.
ET IVLIAE AVG. MATRIS. CAES.
DRVSVS. VALER. COELIANVS VI-
ATIVSI [illegible] AVGVSTORVM CVMV
[illegible] SVALE [illegible] NI [illegible] SVA ET Q.
IVLIVS. SATVR. QVAL [illegible] ET ANTO
NIVS. [illegible]

¶Hoc est.

¶Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperij, & salute imperatoris Cai Septimij Seueri, Augusti Pij, & imperatoris Cæsaris, Marci Aurelij Antonini Augusti Pij, Cæsaris, & Iuliæ Augustæ Matris Cæsaris, Drusus, Valerius cœlianus, Augustorum sua & Quintus Iulius Saturninus, & Antonius.

¶Est ibi præterea ingens alius cippus, qui habet supra triginta lineas litera minutiore. Verum iniuria temporis, & adspergine maris in tantam scabritiem deuenit, vt in vna quaq; linea vix literæ quatuor agnoscantur. Atq; hic est locus in quo, qui sacro sanctæ vetustatis inscriptiones typis in Germania edendas curauerunt, eruras fuisse aiunt quadratas columnas treis, in quarum vna vaticinium. Sybillæ contineri asserunt.

¶VOLVENTVR SAXA LITERIS, ET ORDINE RECTIS.

¶Quod vaticinium ego fictum existimo, & treis illas quadratas columnas, treis esse cippos, quos dixi, sunt enim ingentes. Valentinum vero Morauum fabulæ assertorem, virum bonum, negotiatorem splendidum, literarum tamen latinarum rudem fuisse accepi, vt facilè fuerit ab impostore quodam decipi, & nouæ rei admiratione inductum suspicor voluisse Germanos suos participare.

¶DE MONTE TAGRO, SIVE IVNCTO.

¶ Tagrum montem, in quo equæ vento concipiunt Olisiponi vicinum Varro asserit. In fœtura inquit, res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione, vbi est oppidum Olisipo, monte Tagro, quædam è vento, certo tempore concipiunt equæ. Non disputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, sed quod ad īnstitutum meum attinet, mouet mihi scrupuli nescio quid, similitudo Tagri, & Tagi, hoc est montis, & fluuij.

¶ Subdubitaui sæpè, referendum ne esset quod de monte ait, ad amnem, vt pro Tagro monte, amne Tago substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius qui circa Olisiponem oppidum, & Tagum amnem, dixit: & Iustinus, in Lusitania iuxta Fluuium Tagum, sed duæ res impedimento sunt. Altera quod non bene diceretur equas concipere amne Tago, Altera Columellæ verba montem quoque nominantis, tametsi sacrum, non Tagrum, Verum quum id à Varrone acceperit ad illius lectionem reuocādus vtiq; est. Quod si quis opinetur etiam apud Varronem legendum. Monte sacro non repugnarem, si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia esse nouimus ex Iustino. Sacrum & in Lusitania, qui eiusdem nominis efficit promontorium. Sed horum vterq; longissimè ab Olisipone distat, quum Varro vicinum dicat. Quare non andeo lectionem eius immutare; neq; temere in notæ eius auctoribus id faciendum censeo.

¶ Nam quod Plinius, & Iustinus iuxta amnem Tagum dixêre, non tollit, in monte qui iuxta ipsum amnem sit, idem etiam fieri, vt verè dixerint hi iuxta amnem, & illi in monte. Cæterum montem hunc eum esse, quem Iunctum ad colæ vocant, contiguumq; illi Albardū, videtur liquere, ex equiferorum inibi passim multitudine per montem, quum solitariè, tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, sed firma. Soliditas vngularum siccissima, pernicitas mirabilis. Quare capti, ac domiti, ad perferendos Labores, tam sarcinæ, quàm itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus assueti longè præstant.

¶Sed quanquam de conceptu ex vento disputandum à me negaui, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum est. Diuerti ab hinc septennium apud colonum agri Beneuêtani, iuxta Tagum: Et quum ab illo quærerem ecquid de huiuscemodi conceptu, aut sciret ipse, aut ab aliis auditum meminisset, respondit, neq; se, neq; vicinos, qui equarias haberent, de ea vnquam re fuisse solicitos.

¶Tantum vt equire fœminas animaduerterent, admitti eas curare. Se tamen cum pulchram equam haberet, cupereq; bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Insula quæ in medio Tago est solam inclusisse, vt abundãtia pabuli saginaretur. Inuisam post menses duos reperisse grauidam, miratumq; eo quod illuc nunquam accessisset admissarius, euentum expectasse. Septem ferè iam menses cum tulisset vterum, enixam non quidem animal, sed concreti sanguinis informem materiam, abortumq; suspicatum.

¶De hac equarum genitura aliud noui nihil, miror tamen vt Virgilium, Siliumq; libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, esse veram asseuerantem, Columellæ habitam pro notissima, Plinium constare testatum, nec vno id loco referentem: Verum id inter se agitent physici. Nos ad susceptam materiam reuertamur.

¶DE MONTE HERMINIO.

¶Herminium montem, & olim in epistola ad Emmanuelem Sosam Arruncensis castri præfectum, virum nobilem, & eruditum, & post ad Ioannem Vasæum, ostendi eum esse, in quo Alacriportus ciuitas Aruncis, Alacretum, Maruanum, aliaq; oppida non contemnenda sita sunt. Ad quuius radices extant adhuc Meidubrigæ vrbis ruinę, non procul à Maruano Castro, quuiusq; editissimum culmen supra dirutam vrbem, etiam dum veterem appellationem retinet. Herminius enim mons vocatur.

¶ Ipsa etiam destructa ciuitas à mõte cui subiecta est Herminia vulgo dicitur, siue, vt Lusitanè loquar, Haraminia. Supersunt tota illa inter montes, coualle, heic turreis, illic super fluuiorum pontes, heic ædium nobilium strata pauimenta, etiam Asarotica, illic ductus aquæ fontanæ, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentiæ manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, auriq; vt indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, vt non immerito Meidubrigenses Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiam primum ex ipso seruato ad hanc diem montis nomine, conspectisq; inter ruinas sepultæ vrbis vestigiis. Deinde ex collatis Hirtij, aut Oppij, verbis in commentario belli Alexandrini, qui est ciuiliũ bellorum quartus, vbi refertur Cassius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemq; Herminium, quo Meidubrigẽses confugerãt, expugnasse. Eamq; mihi opinionem confirmauit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Olisipone Emeritam positis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga lxiiij. M. Pas. distat ab Emerita, hoc est Hispanicis Leucis sedecim. Tot enim modo numerantur. Sic. Post Meidubrigam, ad septem Aras, vbi nunc alacretum est oppidum, M. P. xiiij. Plagiaria. M. P. xx. Emerita. M. P. xxx. In secundo autem sic, Post septem Aras. Budua. M. P. xij. Eratq; Budua fere. M. P. xij. ab eo loco vbi nunc oppidum est Campi Maioris, extatq; eo loci fanũ Virginis matris, ad Botouam appellatum, videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen, facili ex cognatione literarum deprauatione: A Budua vero Plagiaria. M. P. viij. Inde, Emerita. M. P. xxx. Hoc ita explicandum censui, vt ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquiescat lectoris animus, nec titubet, de Herminio mõte, ac Meidubriga à me modo expositis, quum paulo post, non parum inde remotiorem montem Herminium quoq; esse ostendero.

¶ Alo igitur nominatum, ac celebrem tota Lusitania, Stellæ montẽ multis oppidis frequentem multorum fluuiorum patrem, & vbi niues delicuere, ob pabuli abundantiam, maxime pecorosum, Herminium quoque esse, neq; obstare inter modo expositum, & hunc s el-

Iam ſiſſe continuis montibus longiuſculum interuallum.

¶Quod autem ſtellæ mons Herminius vocatus quoque ſit, patebit ex libris teſtamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum, cœnobij canonicorum ſanctæ Crucis Conimbrigenſis.

¶In quarta igitur parte libri teſtamentorum, inſtrumento primo, Comes Henricus, & Regina Therafa, Alfonſi Henrici primi Portugaliæ regis parentes, ita loquntur.

¶Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine ſancto Romano, quæ eſt ſita iuxta Senam, ſub monte Hermeno. Valde vero notum eſt, Senam oppidum, oppidumq; ſanctum Romanum, ſub ſtellæ monte eſſe, non longe ab inſigni oppido, à Cabia Iuliani dicto, & laniſicio celebri, de quo alias.

¶Inſtrumento octauo eiuſdem libri, vbi agitur de hereditate Anſedi, habetur ſic.

¶Ego Anſedus de medietate totius noſtræ hereditatis, quam habemus in villa Lagaris in territorio Senæ Subtus monte Hermeno.

¶Inſtrumento decimo tertio, de hereditate Ioannis Garſiæ.

¶De noſtra terra, quam habemus in territorio Senæ Subtus monte Hermeno in loco qui dicitur Aſſamaſſa.

¶Inſtrumento quinto decimo de ſancta Maria de Meſquida. Et eſt inquit, Sita ſub monte Hermeno, in partibus Senæ.

¶ Instrumento duo de vigesimo, de hereditate Pelagij Artes. Sic.

¶ De tota illa hæreditate, quã habemus in villa sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa, subtus monte Concieiro. Vbi aduertendum sanctum Romanum oppidum, & vicum Assamassam sub monte Hermeno prius dicta, modo sub monte Concieiro collocari: Videlicet quia Concierius Herminij pars sit, peculiari nomine Sancto Romano, & Assamassæ imminens.

¶ Instrumento vn detrigesimo de hæreditate Sancij Vermuizij Sic est.

¶ De tota illa mea hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, territorio Senæ, sub monte Hermeno.

¶ In secunda vero parte libri venditionum instrumento primo, de hæreditate Menendi Pelagij. Ita legitur.

¶ In villa quam vocant Lagares, subtus montem Hermenum, in territorio de Sena.

¶ Instrumento septimo, itemq; duodecimo.

¶ In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, sub monte Hemeno discurrente fluuio Aluia, & alias sæpe.

¶ Semperq; hic mons Hermenus, vocatur non autem Sellæ, quasi nomen hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui à pastoribus inditum, argumento Stellæ, in summitate cuiusdam rupis ab natura effigiatæ.

¶Heminij montis incolas à Cæsare Lusitaniam prouinciam post præturam vrbis adepto expugnatos, ad hunc modum scribit Dion sub libri trigesimi septimi finem. Quuius verba, quanta potui fide ex Græco ita verti.

¶Hoc eodem tempore Faustus Syllæ filius, agonem monomachiæ pro patre fecit, & populum publico conuiuio excepit, & lauacra atq; oleum gratis præbuit. Et hæc quidem in vrbe facta sunt.

¶Cæsar autem post præturam, Lusitaniæ imperium accepit. Quũque potuisset latrocinia, quæ semper apud illos erant, tollere sine magno quopiã labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, aliisq; qui ante ipsum multum potuerant, inuidens, nihil paruum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam, & ipse tunc posse efficere, consultq; statim decerni, & opera ingentia edere. Quum propter alia, tum quia in Gadibus, quando quæsturã gessit, somnium viderat, quasi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna se potentia esse futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo suspensam videns, suspirauit, & conquestus est, quod nullum adhuc ipse opus magnum feciſſet.

¶Ex eo igitur tempore, cum liceret illi pacem habere vt dixi, ad montẽ Herminiũ versus est. Iussitq; incolas eius in cãpestria ad habitendũ transire, prætextu quidẽ, ne a munitis locis prodeũtes latrocinarentur, re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquã

facturos, atq; ex hoc belli occasionem caperet. Quod & factum est.

¶Eos igitur ad arma venire compulit. Verū quū finitimorum quidam veriti ne etiā in ipsos impetum faceret, filios, & vxores, & alia quæ chara, ac pretiosa habebant, vltra Dorium clam exportarēt, interim dum hæc faciebant, ipse ciuitates illorum occupauit. Et post hæc certamine congressus cum ipsis est. Obijcientibusq; armēta sua, ac greges, vt in Romanos ad prædam pecorum dissipatos incurrerēt exercitum transmisit, illiosq; adortus deuicit.

¶Inter hæc quum cognouisset eos, qui Herminium montem habitabant, abscessisse, & sibi reuertenti insidiaturos, tunc quidem alio se contulit, rursus vero exercitum in eos duxit, & quum præualuisset, ipsos ad Oceanum vsq; fugientes insequutus est. Postea vero quam illi continentem relinquentes in insulam quandam traiecere, quum ipse naues non haberet, circa regionem mansit, compactisq; ratibus, partem quandam exercitus aduersus eos misit, multos tamen ibi amisit.

¶Etenim terram quandam è regione insulæ existētem, quum aduertisset militum illorum præfectus, cosq; illuc adduxisset perinde ac pedibus transituros, ipse postea æstus reciprocantis vi coactus, & subductus est, & illos deseruit. Ex illis autem alij quidem egregie se vlti obcubuerunt. Publius vero Scæuius, solus relictus, & scuto priuatus, adhæc multis vulneribus saucius, in aquam desiliit ac demum enatauit.

¶ Atq; hæc quidem tunc sic euenere.

¶ Postea vero Cæsar à Gadibus accersitis nauigijs in insulam cum toto exercitu transiuit, ipsosq; rei frumentariæ penuria laborãteis sine pugna ad deditionem compulit. Atque inde cum ad Brigantium Callæciæ ciuitatem præternauigasset, recto nauigiorum cursu, illos qui nondum ad id tempus classem viderant, exterruit, ac in potestatem redegit.

¶ Hoc, quod heic narrat Dion Cæsarem finitimorum Herminij ciuitates inuasisse, cum eo congruit, quod ait Suetonius Lusitanorum illum quædam oppida hostiliter diripuisse, quanquam neq; imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacerent. Sed quæ nam Herminij pars heic intelligatur, mihi nondum satis liquet. Nam ex pecorum gregibus, & armentis, quæ Romanis incolæ separandi exercitus gratia obijciebant videtur significari stellæ mons, vt ante dixi pecorosus, quanquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

¶ Vxorum, filiorum, aliarumq; rerum in pretio habitarum exportatio vltra Durium, ad stellæ montem Durio propinquiorem videtur pertinere. Rursus fuga Herminiensium, & Cæsaris insequutio vsque ad Oceanum, expositopriori loco monti magis conueniunt. Sed quærendum vtrobiq; quæ nam insula ista fuerit terræ cõtigua, ad quam siue pedibus, siue natatu profugi transire potuerint, ad quam similiter, & milites traijcere tentarint.

¶Non fuisse Londobrin, quuius meminit Ptolemæus, (Berlenga nam modo dicimus) indicio est distantia à continente non modica. Et quum alia iuxta Lusitaniæ totius littus nulla nostro æuo extet, hęc de qua Dion loquitur, vel imcumbenti violentius mari abrasa, delataq; est, vel certe pæninsula illa oppidi Pæniſci iuxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc alueo quingentis passibus lato a continenti seiungitur, qui pedibus æstu cedente transitur, redeunte vero, insula planè fit, necq; adiri vado potest. Et forte illo seculo fuerit aliquanto maior.

¶Certe non importuosum esse locum, vt eō Cæsaris classis adpellere, & in salo esse potuerit, Piratæ nouêre. Qua vna ex causa Lūdouicus Athaidius tractus eius toparcha, vir dignus de quo sermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expositis illius oræ periculis, instituit, vt liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omnicq; ad arcendos piratas necessaria supellectile munitissimum extruere. Cui huiuscemodi inscriptionem præfixit.

¶SECVRITATI, ET
MEMORIAE.

Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pij. Fel. inuicti fil.
Ioannes III. Lusitan. Rex. pius fel. inuictus.
Castrum Cum propugnaculis. ad oppidi munimentum.
Atque ad arcendos ab ora maritima
Piratas. Petente, & curante Domino Ludouico.
Athaidio. limitis Atougiaci toparcha.

¶ Eamq; rem ne in historia vrbium postea repeteremus, hic oblata occasione visum est non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc qualecunq; est ipsi fecimus.

Hæc infesta prius, Prædones sæpe marini
Qui faciebatis littora, quiq; mare.
Ite alio post hac, longeq; facessite portu:
Longe hinc per vastum velificate salum.
Donec Athaidus nostram tul abitur oram,
Stabit & hæc moles pulchra, superba, minax:
Piratis nullas datur hinc auertere prædas.
Nil rapere hac vobis in regione licet.

¶AC DE HERMINIO SATIS IAM MVLTA.

¶DE TAPIABO MONTE.

¶ Tapiæi montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam non legi. Inueni tamen in vita sancti Martini Saurensis presbyteri, scripta à Saluiato alumno eius familiari. Eam reperi in libro testamentorum, venditionumque Cœnobij Canonicorum Sanctæ Crucis Conimbrigensis, charta quadragesima sexta.

Quod adnotare volui, vt memoriam ſancti viri, quæ intercideratrenouarem. Quam aliquãdo ſpero me editurum, iiſdem quibus ſcripta eſt verbis, vt lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit de qua agimus, ſcriptor ille qualis qualis eſt, quum oppidum Saurium iuxta decurſum Anci fluminis in Mundam labentis penẽ ſuperfluacuriositate deſcribit, Ita ait. Ab vrbe Colimbrianorum decimo octauo Auſtrum verſus, diſtat milliario. Ad Orientem ſunt Tapiæi montis ſaxoſa cacumina, & aliaquæ ſequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem eſſe, quem Anſidianum ab oppido nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare oppida excurrit. Quique à Thomario Conimbrigam euntibus ſaxoſo nimis itinere per quam moleſtuseſt. Quod nos in carmine ad Lupum ſcintillam teſtati ita ſumus.

Sic ereptaui clinum Lapidoſe ſuperbum
Anſidiane tuum, ſic per ſine ſole moleſtos
Anfractus Tapiæe tuos, vergente ſenecta
AEger anhelaui.

¶ Summum montis iugum ſupra Rapaciale oppidum, adhuc, vt ab indigenis didici, portus Tapiæus dicitur.

¶DE MONTE CORDVBA.

¶Cordubamons in Portuensi diœcesi nomen adhuc vulgo retinet, nisi quod rusticorum inscitia, primum concile montem Corduum cœpit appellare, postea deprauatius montem Coruam. De quo & de basilicis in eo Saluatoris, ac sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus ac historia sancti Rodesindi Episcopi, & confessoris, quam etiam aliquando, Deo bene iuuante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

¶DE ALCOBA MONTE.

¶Alcoba mons ex Conimbrigensi diœcesi, per Visensem protensus, in Lamecensi, Muro monti coniungitur, nulla reali a magis clarus, quam insigni Virginis Aroccensium parthenone, & fluuijs nobilium piscium tructarum, Lampetrarum, alosarumq;, præter alia vulgata genera, feraciſsimis. Quorum tamen alij in mundam, alij in Vaccam, in Durium alij se condentes, suorum nominum interitu dant incrsmentum alueis alienis.

¶DE MONTIBVS MARANO IVRESSO, SVAIO, ET MVRO.

¶Maranum, Iuressum, & Murum, adde, si placet Suaium ob id tãtum referendos putaui, quia Bracarorum prouincias, ita mediam secãt, vt pars, quæ ab ijs tendit ad mare. Inter duriominia vocetur, de quuius regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac salubritate extat opusculum lectione minimè indignum. Altera vero pars, quæ vltra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem versus adscendit, Transmontana vulgò appellatur.

¶Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui. Cuius Florus & Orosius meminere. Ptolemæus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo supra Pompelonem Cantabrorum vrbem, per Victoriam eiusdem gentis ciuitatem, & Geminos Astures late excurrit, donec in duo diuisus cornua, altero Callaicum petit Oceanum, & Nerium promontorium, altero in meridiem flexus Bracaros, uti dictum est, diffecat, iuxta Aquas Flauias Lusitanam ingressus ditionem, ac variis subinde locis nomina quoq; varia sortitur.

Liber Secundus.

¶DE FLVMINIBVS.

MVltis fluminibus irrigatur Lusitania. Id silentio nõ prætermisit Strabo. Regio, inquit, de qua loquimur, fœlix est, & amnibus magnis, ac paruis irrigua. Qui omnes ab oriente pariter disiuncti à Tago sunt, & maiori ex parte nauigabiles, atque auri grumulis abundantes. E quibus Anæ, Tagi, Mundæ, Vaccæ, Durij, Aui, Limiæ, ac Minij tanta claritas est, vt in eis explicandis operam insumere superfluũ videatur, sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opinor, non iniucunda sunt futura. Veluti Anæ tanto flumini cuniculis se totum condere non semel. Alicubi interstitio quadraginta milium passuum, rursusq; impetu maiori renasci. Potu eius ac pastu, ingenita naturæ vi adeo grãdescere pecudes, vt Ananis armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Quũq; piscosissimus amnis sit, pisces tamen eius non tã iucunditate saporis

quam proceritate commendantur.

¶Myrtilin vſq; â mari ſubeunt Aloſæ, & Lampetræ, ſiue muſtellæ eas, ſiue fluuiales murænas magis conueniat appellare, vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio notata Vedij Polliónis immanitate, qui damnata mancipia viuarijs earum immergebat, vt murænarum ſuctu paulatim abſumerẽtur, & quidem lampetras Septimium intellexiſſe, indicant verba, quæ ſubdit. Terrenæ beſtiæ, exedentulæ, exungues, & excornes. Marinæ ſiquidem murænæ, vt neque terrenæ beſtiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ ſunt, verum dentatæ etiam eminentius. Subeunt & Arar ſub eidus Martias vſque ad iam adultam ætatem, Aſturiones iuſta magnitudine, ſed raro maiores, quam vt bini mulum onerent clitellarium.

¶DISQVISITIO DE PISCE ASTVRIONE.

¶Peto vero â lectoribus hanc veniam, vt iſto nouitio excellentis piſcis nomine heic me vſum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime intereſt, & eruditorum qui de piſcibus ſcripſerunt concertatio adhuc finem non reperit, & diſſidentium mutuo ſententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquieſcunt.

¶Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Iouius Silurum eſſe exiſtimat, & ſane ſunt non pauca quæ fidem videntur facere, ſi è diuerſo non eſſent alia, quæ manifeſte abrogarent. Nam cum Aſturionem fateatur, maleficum neque eſſe, neque eſſe poſſe, quia dentibus omnino careat, ſic ab natura formatus, quoniam piſcibus non alatur, hoc vno argumento, ſuam de Siluro,

opinionem tueri non poterit.

¶ Nam Silurus maleficus est, & vt scribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto grassatur vbiquunq; est, omne animal appetens, & equos innatantes sæpe demergens. Ad hæc, hamo prehensus, morsu durissimi dentis sæpe hamum frangit, vt in nono historiæ animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles. Quibus nihil alienius ab Asturione commemorari potest.

¶ Præterea eodem loco Aristoteles Silurum fluuiatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quū enim de Thynnorum magnitudine esset locutus. Sunt, inquit, & in quibusdam amnibus non minores. Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Pado, & capite decimo sexto. Fluuiatilium, Silurus caniculæ exortu sideratur, libro quoq; trigesimo secundo, capite decimo. Siluri fluuiatilis, qui, & alibi quam in Nilo nascitur carnes impositæ &c.

¶ Strabo etiam libro decimo septimo Siluris abundare Nilum ostendit. Quod siquis propter Plinii verba postremo à me posita, Siluri fluuiatilis, ideo dictum existimet, quia sint & marini, qui tamen amnes adscendant, tum alios, tum etiam Nilum, id Strabo, de Nilo constanter negat Aristobuli auctoritate libro decimo quinto. Tradit etiam, inquit, Aristobulus nullum ex marinis piscibus in Nilum recurrere, præter alosam, & mugilem, & delphinum, propter crocodilos. De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

¶ Fluuiatilis ergo est. Asturiones vero, pelagici, nisi quod pinguioris pabuli gratia, dulceis petunt aquas, quibus, & pinguescūt, & salsuginis depositatristitia in obsoniis longe suauiores gustui efficiuntur.

¶ Gulielmus Rondeletius, laborioſo, & docto, de piſcibus edito volumine, qui nunc Aſturio eſt, Acipenſerem Latinis fuiſſe contẽdit. Dorioni Græco autori Oniſcon dictum, Galaxiã Galeno. Sed quid reſpõdebit Plinio, qui libro nono capite decimo ſeptimo ait. Apud antiquos piſcium nobiliſsimus habitus Acipenſer, vnus omnium ſquamis ad os verſis contra aquam nando meat. Nullo nunc in honore eſt quod quidem miror, cum ſit rarus inuentu, quidã cum Elopem vocant.

¶ Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de induſtria animaliũ, quũ dixiſſet piſces omneis cauere, ne ventus à tergo incumbens ſquamas furrigat, cieatq. Addidit, hoc igitur commune piſcium eſt omnium, Acipenſere tantum excepto, ſecundum ventos & fluctus meat hic, ſquamæ vulſionem veritus, vt quarum commiſſuras ad hos verſas habet. Vbi enim ſquamæ in Aſturione? vt de conuerſis ad os ſileam.

¶ Nam quod Rondeletius litem ſe diremiſſe autumat, reſpondens, dictum eſſe hoc, ab ijs, qui Acipenſerem eundem eſſe cum Elope exiſtimarint, equidem probare, non poſſum. Piſcem hunc, cui Aſturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat, Plutarchum prætereamus, non noſſe, veriſimile non videtur, cum eſſet omnium marium indigena, & amnium ferè omnium, quum in Romano orbe, tum vero in ipſa Italia hoſpes aſſiduus. Si norat, & is Acipenſer erat qui poterat ſquamas cum non habere ignorare? Quomodo ergo Acipenſeri, non modo ſquamas, verum ad os verſas attribuit.

¶ Videlicet dormiens literis iſta mandabat. Non norat fortaſſe, quoniam rarus inuentu eſſet. Ita certè Acipenſer. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero teſtis eſt, vt aſſerit in tertio Saturnaliorum Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuiſſe Acipenſerem in-

dicant ipſiuſmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionẽ dixiſſet, raro inquit, admodum capitur, ſed eſt piſcis, vt ferunt, in primis nobilis, & Plutarchus ipſo in libro de Anthia ſacro piſce apud Homerum, Eratoſthenes inquit, Auratam videtur, Pernicemq; ſupercilio flauente, ſacrumq; dicere. Multi Acipenſerem. Nam & hic rarus eſt, & ægre capitur. Conſpicitur autem circa Pamphyliam ſæpe. Martialis quoq; rarum dicit.

Ad Pallatinas Acipenſem mittite menſas,
Ambroſias ornent munera rara dapes.

¶ Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capi eum piſcem, qui Pado, qui Tyberi, vt nihil amplius dicam tam familiaris ſit? Acipenſer autem non tantum rarus admodum, ſed etiam omnino peregrinus.

¶ In Halieutico dixit Ouidius Tuq; peregrinis Acipenſer nobilis vndis. Sed dolendum quoniam in hoc verſu fragmentum eius libelli nos deſtituit. Forte enim de Acipenſere plenius inſtrueremur. Illud tamen ſatis eſt, peregrinum vocaſſe piſcem, vt ea peregrinitatis appellatio Aſturioni conuenire nullo modo queat, piſci perquam domeſtico.

¶ Caret ſquamis Acipenſer, inquit Rondeletius. Hoc nunquam euincet per Plinium, neq; per Nigidium Figulum naturalium rerũ maximum indagatorem, vt eum honoris cauſa vocat apud Macrobium Serenus Sammonicus, neq; per Plutarchum, neq; per Macrobium, ipſumq; Serenum, qui in Seueri principis conuiuio Acipenſerem crebro eſitarit, & quæ de ſquamis ad os verſis à Plinio dicta ſunt, vera eſſe ex Nigidio confirmarit.

¶At ex Archestrati sententia Athenæo referente, Galeus Rhodius idem est cum eo, qui apud Romanos cum tibijs, & coronis, coronatisq; ministris cœnis inferebatur, vocareturque Acipenser. Sit ita sane. Sed ostendendum erat Rondeletio, Asturionem Galeum esse Rhodium, eumq; esse qui tanta pompa ad mensas deueniret. Quod ille non facit. Imo ille ipse Galeus Rhodius, potius idem esse cum elope uidetur. Nam elopem, quem in profundo tantum Pamphylio mari pasci, nec nisi raro, ac vix capi, aiunt Columella, & Aelianus. Rhodium quoq; esse ostendit ex varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto, vt Galeus Rhodius, & elops Rhodius idem piscis sit, à Romanis dictus Acipenser.

¶Vnde & Plinius Acipenserem, quosdam vocasse elopem dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, vt refert Athenæus.

¶Theodorus Gaza homo non minus Latinè, quam Græcè eruditus, quique Græca nomina semper Latinè, quoad fieri poterat, reddere Conatus est, apud Aristotelem de historia animalium libro secundo, capite decimo tertio elopem Acipenserem transtulit. De branchijs enim piscium agens Aristoteles, ita scribit. Alijs binæ vtrinq; alteræ simplices, alteræ duplices, vt congro, & scaro, Alijs quaternæ vtrinq; simplices, vt Acipenseri, dentici, murænæ, anguillæ. Quod si certi essemus eundem cum elope esse Acipenserem, vt vertit Theodorus, & multi dixere Græcorum, hæc vna quaternarum branchiarum nota, satis nobis erat, ad excludendum ab Acipenseris nomine Asturionem.

¶Etenim pro ea mole, tam exiguæ, simplices, & opertæ illi brachiæ sunt, vt brachijs carere sit potius existimandus. Naribus autē refrigeratur, & quā hausit collegit aquā, eā illo semper patētis proni oris foramine reijcit. Verum sit ne idem Elops Rhodius, vel Pāphylius

siue Galeus Rhodius; cum Acipenseres, viderint Graeci. Certe tam Elops, quam Acipenser peregrini sunt. Ouidius in superius citato libello sic ait.

Et pretiosus Elops nostris incognitus vndis.
Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis.

¶ Quibus Ouidii carminibus adductus Plinius, in fine libri trigesimi secundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenserem existimassent, quum diuersi sint, licet, & hic, & ille peregrinus.

¶ Asturio autem, vt antedictum est in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atq; in Pado, ipsoq; Tyberi tam frequens est, vt parum considerati fuerit hominis, quae de Acipense-re, siue Elope dicta sunt, Asturioni tribuere, & Nigidium, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illisq; minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter esse hallucinatos existimare.

¶ Acipenser igitur, sit, si placet, cartilagineus, sit triangulari corpore, vt eum contendit esse Rondeletius, dummodo sit paruus, vt ait Athenaeus, dummodo peregrinus, nec alibi, quam in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus, Asturio certe vulgatissimus piscis esse non potest. Atq; haec responsa sint Rondeletio.

¶ Hermolaus Barbarus nobilium studiorū gloria insignis, a Paulo Cortesio sententiam rogatus, per epistolā respondit Asturione antiquitus Hyccam fuisse Athenaei testimonio, hac adductus coniectura, quod Hycca porculū significet, & Asturio praesertim adhuc paruus porcellus ab Italis nominetur, a porco, vel porculo sane per diminutionē facto nomine. Quius opinionē Diuus Iuuat Ambrosius, in dominica passione, cū dicit. Gutto siue gulo porcellū amat, vt comedat.

Et in Hexamero, Iudæos marinis porcis vesci dicit, quum terrestribus abstineant. Quæ coniectura non tam frigida est, quam eam Iouius existimauit.

¶ Si tamen frigida videatur calfaciamus nos eam verbis Isidori scriptoris, neq; hesterni, neq; tanquam ignobilis contemnendi. Is Ethymologiarum libro decimo secundo. Capite de piscibus, diserte, & sine vlla ambiguitate, Asturionem modo Iralis vocatum, ita describit. Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli, quod dum escam quærunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant pastum non colligunt.

¶ Non potuit, neq; planius, neq; euidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, sub mento circa guttur foramen, magis, quam os, dentes autem nullos, neq; maxillas. Quare dum pascitur rostrum limo, soloq; aluei, vt immergat, necesse est, nihil alioqui comprehẽsurus. Eoq; fit, vt cum pascitur, limi reuolutio è fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis coloci faciat piscatoribus. Bene igitur piscẽ nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes vtimur. Suillos enim appellamus, siue vt mere Lusitanè dicam Soilhos.

¶ Quod si de Isidori fide dubitabũt, quibus is autor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onisco, Galaxia, & Acipensere sententias, ne videatur absurdum, si etiam nos scrupulum doctis injiciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones nõ inepte videriqueãt. Ex Niliacis piscibus, à Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus ex eo vtiq; dictus, quod oblogum, atq; acutum rostrum habeat. Talia vero esse Asturionum rostra, indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo esse capturam.

¶ In Danubioquoque ac Boryſthene piſcis capitur, quuius ita meminit Plinius libro nono, capite decimo quinto. Et in Danubio, mari extrahitur Porculo marino ſimillimus, & in Boryſthene memoratur præcipua magnitudo, nullis oſſibus ſpiniſue interſitis, carne prædulci. Emẽdat eum locum Gelenius, & pro, mari extrahitur, reponit Mario extrahitur, vt hic piſcis oſſibus, ac ſpinis carens, Mario vocetur. Emendandi occaſionem ſumpſit partim ex eo, quod quum illic fluuiatici piſces referantur, marino locus eſſe non videbatur, partim quod hunc Itali, quibus ob ſalſamẽta notus eſt, Moronem adhuc ſemilatino appellent nomine. Iouius inter ſalſamẽta prædura, valdeq; ruborea ignoti ſibi piſcis fruſta, Moronem vocat.

¶ Sederim ſi tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Pliniũ innominatum reliquiſſe, ſigna autem dediſſe maximæ cũ marino Porculo ſimilitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Boryſthene, verũ a mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Boryſthenem ſubit. Vtro autem modo legamus non multum refert, niſi quod Gelenii lectio blãdior eſt. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari, & paulo coactior. Quanquam nec ſic tota periodus mihi non ſuſpecta eſt. Deſidero enim Plinianæ dictionis iũcturam, & concinnitatem, quæ languida, ac diſſoluta hic videtur. Quare donec alius me feliciius locum emendet, ego ita legerem,

¶ Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino ſimillimus, & in Boryſthene. Memoratur præcipuè magnitudo nullis oſſibus, ſpiniſue interſitis, carne prædulci. Hoc videlicet ſenſu. Præcipuè memorari in eo piſce magnitudinem ſine oſſibus, ſine ſpinis interſitis, carne autem prædulci. Cæterum hunc piſcem, ſiue innominatum, ſiue Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotaricho, Antacæum exiſtimat, ſortitũ nomen hoc ab amne, qui in Mæotin exregione Antacarum influit. Eos piſces Delphinibus magnitudine pareis libro decimo ſeptimo Strabo aſſerit. Herodotus autem libro quarto de Boryſthene agens, magnitudine cetaceos, ſpinis carẽtes, & ad Salſuram dicit optimos. Atqui à Boryſthene, Phaſi, &

Tanai, salsamenta, ex Asturionũ ouis salitis, Cauiaria vulgo dicta, & ex dorsuali parte, quæ vocat Schinalia, & pleuras, ideſt, latera, & hypocælia, ideſt, abdominis, pubisq; partes, per totam Italiam circunferri, vulgatiſsimum eſt.

¶ Ea ſalſamenta, quæ ex Aſturione eſſe omnes fatentur, Hermolaus ex hycca, vel hyſca, ideſt porculo marino conſtanter affirmat. Hyccã autem, ſiue hyſcam ſturionem Italiæ conſenſu ait appellari. Conſiderent igitur, & expendant eruditi, num Oxyrynchus Strabonis, Mario ſiue innominatus Plinij piſcis, quem Antacæum Hermolaus interpretatur, ipſeq; Strabonis, & Herodoti Anracæus, hycca, ſiue hyſca Athenæi, & porculus, idem omnimo piſcis ſit, Sturio, ſiue Aſturio modo vocatus.

¶ Verum Mario, vel innominatus Plinij piſcis, ſit ne idem, qui marinus Porculus, an alius illi ſimillimus liquido nobis non diſtinxit Plinius. Mihi ſatis eſt innominatum hunc, vel Marionem, ſiue Antacæum ſine oſſibus ſine ſpinis, carne autem prædulci, ac ſimillimũ marino Porculo indicari. Iam enim hinc habeo porculum marinum oſſibus, ac ſpinis carere, & prædulci eſſe carne. Iſthæc Sturioni ineſſe qui ignorat Aſturionem neq; vidit, neq; guſtauit.

¶ Si vero quis obiiciat Aſturioni oſſa quædam minime deeſſe, videlicet in capite, huic reſpondero ea nequaquam vera eſſe oſſa, ſed calloſam quandam cartilaginem, aut ſi ſenior piſcis eſt, eaq; oſſa habeat duriuſcula, id tam puſillum eſt, vt pro non oſſibus merito habenda ſint. Si vero idem eſt Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam ſi diuerſus eſt, ſimillimus tamen, relinquitur recte nos docuiſſe Iſidorum.

¶ Tot nomina, inquiet aliquis, vni piſci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græ-

cis enim in pleriſq; nominibus, vti par erit, quando aliis, atq; aliis eoſdem diuerſi appellauere tractus. In Aegypto itaq; à roſtri effigie Oxyrynchum dixere ad Boryſthenem, & Mæotim Antacæ gentes ſibi domeſtico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyſcam maluerunt. Latini porculum, & porcum nominis ab Iſidoro reddita ratione.

¶ Congi latiſſimum in Aethyopia regnum, cum ſuis regibus, opera, & ſtudio pientiſsimorum Luſitaniæ regum, ab Idolorum cultu conuerſum eſt, & in Chriſti religione mira pietate perſeuerat. Per eius medium, vt ferunt incolæ, Nili brachium ab ipſis ſtatim fontibus diuiſum, tam vaſta magnitudine, ac, tanto impetu, non modo fluit, verum etiam rapitur, vt duodecim millia paſſuum latitudo excedat, alueo ad immenſitatem profundo. In eo iidem piſces, eademq; animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Aegyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hippopotami, & aliorum Nilo domeſticorum piſcium maxima toto flumine multitudo.

¶ Aſturionum quoq; ingens copia, fiſci tamen regij. Capitaleq; eſt captum piſcem regium ad regem non deferri. Delatum ipſe cui vult donat. Angullum ibi vocant, id eſt, Porcum. Differentiæ tamen cauſa, Angullum amazi, hoc eſt aquarum Porcum dicunt.

¶ Duo hinc ſumo argumenta. Alterum Nili Aegyptiaci, Oxyrynchos, Aſturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Nã & heic, & illic, iidem Nilo familiares immeant, & naſcuntur piſces, eademq; reperiuntur animalia. Neq; futile videri argumentum debet, quum eodem bis vtatur Plinius libro quinto, capite nono tum circa Nili originem, ex lacu Nilide, ibi, inquit, piſces reperiuntur Alabetæ, coracini, ſiluri, Crocodilus quoque. Inde ob argumentum hoc Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dierum itinere conditum, in Maſſæſylorum gente dicat erumpere, iiſdem animalium

argumentis, Nilum agnoſci tradit. Quumq; ſe rurſus condiderit viginti dierum deſertis, proſilire tandem ad proximos Aethiopas, fonte nigri vocato. Diuidi autē in ramos, vt Aegyptum prætercam, indicio eſt, Zanaga appellatus amnis iiſdem refertus animalibus, quē a Nilo defluere compertum à noſtris eſt.

¶ Alterum duorum, quæ me Sumere dixi argumētorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Iſidorus, Aethiopicarum gentiū conſenſu validius confirmari. Sed vt tandem finiam, ſi leuioribus coniecturis vſi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitratu ſuo appellent Itali, cæteræq; nationes, recenti nomine Stugiones, ſiue potius Aſturiones, à Minio Aſturiæ flumine, vt apud Clementem ſeptimum Pont. Max. noſter Michael Siluius diſſeruit, appellemus nos porcos marinos, aut ſi amphibologiam timemus, quia ſunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, ſimpliciter appellemus Suillos, nomine à mille iam annis, & ſupra Iſidori ætatem, Hiſpaniæ noſtræ peculari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

¶ DE CALLIPODE.

¶ Callipodis meminit ſolus Ptolemæus, eſtq; is qui in Cetobrigenſem, ac Salacienſem ſinum ingreditur, ad duodecim millia paſſuum ſupra Salaciam, onerarijs nauigijs, & celocibus nauigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomē, vt non à fonte, vel aborigine, quaſi ſuū detulit: Sed poſtea quam Exarrama, Odiuella, ſancta detinentia, diuerſis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in amnium iuſtorum opinionem aucti, & in alueum vnum confluentes, paulo ſupra portum Regium, ſuis depoſitis nominibus honorem illi ceſſerunt, Sadanus vocari cœpit, ita nomen id non longe perfert. Sed poſt ſedecim, aut paulo amplius milliaria vſurpatum amittit. Salacienſi æſtuario longiſſimo præoccupatus. Videlicet, ne recens vſurpato nomine, Deæ Salaciæ, exqua vrbi no-

men, de interitu fluuiorum trium superbius se iactaret.

¶ Familiares huic flumini sunt mugiles, tum cephali, tum labiones, barbi, & anguillæ egregio sapore. Boræ quoq;, & minores alij pisces. Atq; vbi salsis intermiscetur vndis cammarorum, pectinumq; proquentus ingens. Raro lampetræ in eo capiuntur.

¶ DE TAGO.

¶ Tagus in sinum Olisiponensem ingressus, librum pro sua dignitate poscebat peculiarem. Tot enim vrbes, tot valida, & opulēta oppida, in sinus ambitu, & per vtrasq; amnis ripas, centum fere miliū spatio. Tantum vetustatem colligenti, idonea modo materia non est.

¶ Quin & multa, quæ defluuio Strabo prodiderat, ad nos integra non peruenerunt. Indicio eſt, confuſa verborum ſeries. Deinde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti nauium curſus. Sunt autem ſtadia decem. Hoc in loco, & maris infuſiones ingruunt, quarum vna vltra ſtadia quadringenta extenditur à turri iam dicta. Ea in parte aquantur &c.

¶ Certe corruptum locum vel hoc teſtatur, A turri iam dicta. Aqua turris: Nullius enim mentio præceſſerat. Et illud. Ea in parte aquãtur. Ipon lacia. Quibus reſtituendis locis cum impar ego ſim, expectanda erunt, vel fœliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

¶ Miſcetur Tagus marinis aquis in intimo ſinu ad oppidum villã francam. Latitudinem oſtij Strabo ſtadiorum eſſe viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, vt à nauigijs milia decem vectantibus nauigari facile poſſit. Hoc verum eſt, nauigaturq; duplici ca-

nali, veteri, ac nouo, & quod ait in superioribus campis æstus accessione duas diffundi inundationes, vt ad stadia centum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturq; planicies tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido villa Franca, vsq; Beneuentum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis optimisq; uitibus consita, quæ nam fuerit, assignare non possumus.

¶ Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilissimæ quidem, sed nullis vinetis cositæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut pastionibus seruatæ.

¶ Quod vero dicit agrum circum circa bonitate cõspicuum scimus, non solum eo loci, sed ex vtroq; amnis latere campos illos ad Tancos vsque, limosis inundationibus, tam lætos, ac fæcundos effici, vt simplicissima, fereq; nulla aratione triticum quidem, & ordeũ quinquagesimo ab satione die metatur, singulari terrarum omniũ exemplo. Statimq; in leuiuscule aratis dicam, an scalptis: milium seratur, vbere ocyssimoq; prouenit, vel inter paucissimos à messe sublata dies, nullo satu, sed sponte seges regerminet, fæcunditate restibili.

¶ Vt quod de Erytheia cõtra Lusitaniam insula, quæ nusquam modo est, mela tradidit, longe in his agris, amnisq; insulis cõtingere copiosius experimenta demonstrent. Siue frugum vbertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætificat. Vereq; dixit Strabo. Vicina Tago cæterorum opulentissima sunt oppida.

¶ Amnis quidem piscium feracissimus est, ostreorumq; redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Alosæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alosarum genus, de quo in Aegidio Scallabitano disputaui, sabogarum, vel Sabellarum, stri-

golius, insipidiusq; est, præterquam Maio mense, tunc enim aliquã in eduliis habent gratiam, verum ita, vt recentes à flumine prunis in craticula tostæ, petroselini pultario ex piperi, ac mali medici succo condiantur, vt merito de his intellexerit Ausonius, quum in Mosella dixit.

Stridentesq; focis obsonia plebis alosas.

¶ Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, siue Suilli. Iam enim audeo Isidoro niti. At celebris illa auri fama per omneis poetas vulgatissima, obscurior modo, ac prope extincta est, cautione legum, ne commotæ arenæ depressiores frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatæ gloriæ, regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum potest factum, & scimus, & non semel vidimus.

¶ DE TAGI NOMINE.

¶ De ipso Tagi nomine, quũ aliquid etiam cuperem annotare, nihil inuestiganti oblatum est, quod vllum operæ esse pretium existimarem. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annius in fictitium suũ Berosum effudit, Tagum dictum fuisse à nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, vt insolenti fastidio sit à dicendo testimonio ablegandus.

¶ Is etymologiarũ libro decimo tertio. Tagũ, inquit, fluuiũ Carthago Hispaniæ nũcupauit, ex qua ortus procedit. Fluuius arenis auriferis copiosus, & ob hoc cæteris fluuiis Hispanorum prælatus.

¶Omitto quod non oritur à Carthagine Tagus, siue Carthaginem nouam Asdrubalis intelligamus, siue veterem Hercaonum etiã Hispaniæ, cuius solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex non adhibita diligentia existimauit, & adnotauit in Pomponium vadianus adducto Ciceronis loco de lege agraria. Tum ipsam veterem Cãrthaginem vendunt. Cicero enim quam veterem Carthaginẽ vocarit, satis aperuit libro secũdo de eadem agraria lege. Et in Africa, ipsam veterem Carthaginem vendit.

¶Verum hoc omisso, intelligere non possum quo nam modo Tagus à Carthagine sit nuncupatus. Neq; tamen mirum, si Isidori coactior, ac cõtortior etymologia videatur, quum M. Illi varroni non perbene semper res ea successerit.

¶Fuit ex nostris, qui alicubi scripserit Olyssem quo tempore Olisiponem condidit, a socio Tago, qui in flumen ceciderit, ipsum Tagi nomen fluuio indidisse. Nec abhorrebat à vera similitudine, si antiquitatis fundamento niteretur.

¶Fateor igitur nõ nosse me vnde isthæc Tagi originatio processerit. Sed vnde vnde sit, antiquissimum nomen est, nec aliud flumini fuisse comperitur. Bætin Cirtium ab incolis apellatum scribit Liuius. Græcorum quidam, Tartessum dixere, vt Stesichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis Percem vocari tradit.

¶Tago nulla nominis contigit mutatio, neq; apud Græcos, neque apud Latinos. Esse vero nomen vetustissimum etiam viris propriũ in Latio, ostendit Virgilius ABneidos libro nono. Dum trepidant, ist hasta Tago per tempus vtrumq;.

¶Hispano quoq; regulo cuidam, nomen idem fuisse, quum rerum in

Hiſpaniã Carthaginienſes potirentur, auctor eſt Silius libro primo Aſdrubalis crudelitatem, Tagi reguli ſæuum interitum, & ſerui non minus magnanimam in vindicanda iniuſta domini cæde, audaciam, quam in perferendis ob patratum nobile facinus cruciatibus, generoſam patientiam his carminibus proſequutus.

Interea rerum Aſdrubali traduntur habenæ.
Obcidui qui ſolis opes, & vulgus Iberum,
Bæticoláq; viros fatis agitabat iniquis.
Triſtia corda ducis, ſimul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat. Aſper amore
Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
Nec nota docilis pœna ſatiare furores.
Ore excellentem, & ſpectatum fortibus auſis,
Antiqua de ſtirpe Tagum, ſuperumq; hominumq;
Immemor, erecto ſuffoſſum robore, mœſtis
Oſtentabat ouans populis ſine funere regem.
Auriferi Tagus adſcito cognomine fontis,
Perque antra, & ripas nymphis vlulatus Iberis
Mæontium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna ſibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atq; illatis Hermi flaueſcit arenis.
Primus inire manum, poſtremus ponere Martem,
Quum rapidum effuſis ageret ſublimis habenis.

¶ DE MVNDA.

¶ Munda ſequitur, in medium fere vltimi promontorij latus efluẽs vt Mela tradidit. Inter Durium, atq; Tagum, æquis fere ab vtroq; ſpatijs ſeparatus. A Durio Tagus inquit Plinius. CC. M. Paſſ. interueniente Munda.

¶ Non longe oritur, aurifer & ipse, minoribus q; nauigijs aliquatenus, cymbis vero fluuiaticis, vsq; Conimbrigam hodiernam, & supra nauigabilis. Abundat Aloſis, Lampetris autem vbiq; ſcatet laudatiſſimis, in ſuperioribus etiam Troctis. Rapax eſt, ac modicis imbribus excreſcit ad inſaniam.

¶ Agros fœcundat tritico, ordeo, ſecale, olyra, milio, panico, & præcipue lini magna copia tenuiſſimi, & quum quouis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum, etiam adhuc extat, in quuius agro fontes illi ſunt Plinio libro ſecundo memorati, alter omnia reſpuens, alter abſorbens, ille quia fere communem cum reliquis naturam habet, miraculo nequaquam eſt. Hic propter mirabilitatem quotidie a viſentibus frequentatur. Feruentiam vulgus appellat.

¶ Vidi egomet cum illo iſſem cum Alphonſo Cardinale principe memorabili, cæſam arborem bene magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, iniectam, paulatim inter arenas ſorberi, & poſt paruam moram non comparuiſſe.

¶ Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere ſcribit. Deinceps poſt Tagum nobiliſſima flumina ſunt Muliadas, paruas habens nauigationes. Itidem Vacca fluuius.

¶ DE VACCA FLVVIO.

¶ Medio fere inter Mūdā, & Duriū interuallo, vacca in mare influit

& ipſe, vt Strabo ait, quemadmodum, & Munda paruas habens nauigationes: Nec longe ortus, aloſarum, lampetrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacum Ptolemæus. Oritur non peregre, ſed paulo ſupra Alcobam montem collectus, indeq; leni alueo illapſus multos, nec exiguos fluuios, ac fere parem Agatham in ſe condit. Iamq; intra modum magnus miſcetur mari.

¶Errore putauere quidam vaccæos populos abeo denominatos, quum intra Luſitaniam ortus, latiſsimis Vaccæorum Tarraconenſis prouinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur a Vacca oppido, quod fuit iuxta Pyrenæum, vt refert nono etymologiarum libro Iſidorus, Vaccæum nomen eſt factum, & late per citeriorem Hiſpaniam propagatum.

¶Sed de Vaccæ fluminis oſtio, maritimoq; tractu, inter recenſendas vrbeis, quod ad rem faciat non omittemus.

¶DE DVRIO.

¶Durius claritate ſua, & ſcriptorum teſtimonio celebratiſsimus, aquarum mole Tagum ſuperat, niſi quod compreſſiore, vt fere inter montes, alueo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad oſtentationem ſe dilatante. Heinc apud nos vice prouerbij vſurpatum. Tagus tulit famam, ſed Durius vehit aquas.

¶Cæteris amnibus, Minio excepto, grandiores fert aloſas, Lampetras, & Troctas, quas iure præferunt delicatioris gulæ æſtimatores,

Salmonum parcior, & Asturionum.

¶Nauigatur aduerso amne M. P. fere centum, vsq; ad cataractam, vnde ex rupe lenunculorum adscensum impediente, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrarum rupi sub cadente in arcum aquaoribus adhærentium captura est. Locum cum oppidulo, Sanctum Ioannem ad Piscariam, vulgo appellant.

¶Nobis adolescentibus Martinus Ficaretus iuris consultus, & Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignauam sub Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataracta, posse cymbas vsque ad maxime frumentarios Sarabris, Senticæq; agros paruo negotio subuehi, & frumento onustas prono amne redire, nõ minima laxioris annonæ prætenta spe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipse, & impari tantæ rei censu, moliri opus attentauit, bonamque obstaculi partem summo labore irruperat.

¶Verum illudentibus optimo viro, vel qui ex verere forte simultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos est, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex se conari, hominemq; tanquam semidelirum, apud Regem criminantibus, neq; modo principali munificentia non iuuandum, sed cœpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum subterraneum non procul a Brigantia vrbe, vbi terræ, & rupibus mersus amnis æstiuo tempore fere per mille passus subterlabitur, diuinum non sine prouidentia esse opificium, negata Hispanis in mediam Lusitaniam vsque ex vaccæis eà illabendi facultate. Quasi vero vna illa rupe totius patriæ securitas niteretur, tandem familiari sua re attenuatus, interuersoque æmulorum malignitate regali fauore, desperata perficiendi spe destitit.

¶Aurum vehere Durium, si nos ignoraremus a Silio poteramus admoneri, dicente. Hinc certant Pactole tibi, Duriusque Tagusq. Terris tamen parcitum est, salutari legum interdicto, quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno consensu Durium appellauere. Ptolemæo Dorias est. Dioni Dorios. Straboni tum Durios, tum Durias.

¶Non bene quidam miscuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris est. Fluit autem Turia iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro secundo Sætabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. Et Plinius libro tertio capite tertio. Valentia colonia tribus M. pass. a mari remota. Flumen Turia. Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite & vere contendit Hermolaus.

¶Citat locum Priscianus libro quinto, & sexto ex secundo Historiarum Sallustij, Inter læuam mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo interuallo præterfluit.

¶CN. quoque Põpeius in epistola ad senatum (quæ vna cum sallustianis fragmentis circunfertur) ex fide veteris codicis, quem apud me habeo. Recepi Galliã, ait, Pyrenæum, Lacetaniam, Indigetes, & primum impetum Sertorij victoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui. Et paulo post. Castra hostium apud Sucronem capta, & prælio apud flumen Turiã, & Dux hostiũ C. Herennius cum vrbe Valentia, et exercitus deleti satis clara vobis sunt.

¶Vbi corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen de quo Pompeius loquitur, ostendit Plutarchus in Sertorio. Remedia inquit, in rebus aduersis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna quæ, apud

Sucronem cõtra Pompeium commissa est, & rursus in ea quæ apud Turiam aduersus Metellum simul & Pompeium.

¶Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Te nascente, ferunt, per pinguia culta tumentem
Diuitijs vndasse Tagum, Callæcia risit.
Floribus, & roseis formosus Turia ripis
Vellere purpureo, passim mutauit ouile.

¶Plerisq; tamen visus poeta est non satis œcònomiæ prospexisse. Nam cur fluuium paruum, & alias ignobilem, prætermissis Ibero, Bete, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre cõstiebat, tãta pompa feligeret, ac formosum roseis ripis vocatũ Tago copularet, fluminũ Hispanorum famæ vulgatissimæ, & dotem quæ peculiaris Bæti est, vt ait, Martialis. Aurea qui nitidis vellera tingis aquis, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia substituerunt Duria, quasi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui vt dixi Durion, & Durian appellat, videturq; congruere sensui. Nam dixerat Callæcia risit floribus, adnexuitq; fluuium, qui Callæciam, & Lusitaniam dirimit.

¶Primam autem nominis syllabam propter Græcam diphthongon produxisse creditur, videlicet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantum cum flumen significat, verũ etiam cum virorum proprium est prima syllaba breui semper enunciat, vt libro quinto.

Quam victor ſub mœnibus ille Sagunti abſtulerat Durio:
Et libro decimo ſexto.
Nobilis hunc Durius ſtimulabat in æquore currum.

¶Claudiani vero Turiam mutare non audemus, potiusq; circa æconomiam labeculam illi condonandam, quam audaciæ nimiæ, tum circa declinationẽ tum circa menſurã ſyllabæ, adſpergendã tã bono poetæ notã exiſtimamus. Turia igitur, Turia ſit & Durius ſuo fruatur nomine, vt Latinis placuit. Nã Græci, in recenſendis Latinis virorũ fluuiorũ, & vrbiũ nominibus, mire variãt, neq; ſibimet ipſis cõſtant.

¶DE FLVMINIBVS BRACARORVM.

¶Poſt Durium, quo Luſitanos a Callæcis ſeparari ſupra docuimus per Grauios, qui Bracari poſtea dicti ſunt, fluunt, inquit Põponius, Auo, Celandus, Næbis, Minius, & cui obliuionis cognomen eſt Limia. Non ſeruauit ordinem Pomponius, ſed ſatis habuit omneis nominare.

¶Ordo ſic habet. Celandus, Auo, Næbis, Limia, Minius: Ita enim a Durio ſequũtur. Eſt autẽ Celandus is fluuius, qui ad oppida Læciã, & Matuſinos mare ingreditur, æſtu iuuante, etiam nauigijs aptus.

¶Auo, ſiue Auus, vt Ptolemæo placuit, notior eſt, & nauigiorum capacior.

¶Næbis is eſt, qui & oppido, & ponti Næbiæ (quuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nomen dedit, ſed vbi Cadauo iungitur, ſub Cadaui appellatione exit in mare, ad oppidum Famum.

¶Limia nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

¶Obliuionis, inquit, fluuius, quem quidam Limæam, alij vero Belionem vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait Limiam à Celtiberis, & Vaccæis fluere. Nõ longe enim oritur, ex paluſtribus quibuſdam locis inter Aquicaldenſem vrbem, & oppidum Montẽ Regium, Tractuſq; ille vulgo Limia dicitur, & incolæ Limici, vt ex columna Aquiflauienſi, quam ſupra poſui, apparet.

¶Cognominis obliuionis cauſam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de Celticis ad Anam ageremus, ſummatim attigimus: Quam tamen, quoniam huic loco propria videtur eſſe, etiam reddemus.

¶Celtici Luſitani ad Anam pertinentes, & veteres Turduli, quum ſocijs armis adhæc loca peruenijſſent, traiectoq; Limia coorta ſeditione ducem amiſiſſent, pallantes ac diſſipati ea in regione conſederẽ. Quam ob cauſam flumen obliuionis eſt appellatũ. Nempe quia expeditionis, quam ſuſceperant, & mutuæ ſeditionis obliti, ibidem poſtea quieuere.

¶Auxit religionem vanitas, vt crederent a contactis fluuij aquis obliuionem incurri, adeo, vt cum D. Iunius Brutus cum exercitu eo deueniſſet, & milites fluuium tranſire nollent, raptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulerit, & ſic vt tranſgrederentur perſuaſerit, vt in Liuij epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis ſectione trigeſima tertia. Qua ex cauſa Plinius eum fluuium multum fabuloſum appellat.

¶DE MINIO.

¶Sequitur Minius, quem Iustinus libro vltimo a minij frequentibus venis sic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit ita scribens. Post hos Bæni, Alij autem Minium dicunt. Verum ego duplicem errorem inesse conijcio. Alterum scripturæ, vt non Bæni sed Næui legendum sit. Alterum situs, vt vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluuium esse Minio, Limiæq; vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanucnsi littore erumpit. Verum qui velit suo fruatur iudicio.

¶Cæterum omnes ri fluuij piscium lautiorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alosarũ, Troctarũ, Troctisalmonum, Iridum, atque Salmonum, in primis q; ipse Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, siue Asturiones, sed minores. Minius vero prægrandi magnitudine & excellenti præstantia. Atq; omnes hi, quos hactenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

¶DE ALIIS NONNVLLIS FLVMINIBVS.

¶Sunt alij, & perquam multi, neq; ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alueo in mare egrediuntur, Geographiæ scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum nostrorũ, referam. Nominibus vbi licuerit priscis, ac Latinis, vbi minus, iis, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbarie, si qua inerit mitigata.

¶Quuiuscemodi sunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Seila, Subur, Thera, Sæta.

¶Cudam Lusitani Coam vocãt. Cudam autem vocari, ex inscriptio-

ne pontis Alcantaræ, vbi Transcudani notati sunt, animaduerti.

¶ Tamacæ similiter nomen ex Aquiflauiensi columna accepi, vbi Tamacani populi recensentur. Nabanem, & Ozecarum historiæ sanctæ Virginis, & Martyris Trines, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter vrbes ad Nabantiam ventum erit.

¶ Ozecarus est, quem Lusitani Zezarum vulgo dicunt. Is Nabanē excipit, & ipse in Tagum erumpit, tanta vi, vt Taganas aquas, ad alteram vsq; ripam proscindat, & quasi indignatus, quod à maiore fluuio extinguatur, fere ad mille passus prono alueo contumaciter mixtioni resistens, a colore dignoscitur. Nam Tagus flauas ac subalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendentes. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi causa quaquauersus fluit immergitur, eum traxisse colorem. Quin, & arguti quidam nomen factum inde putant, quod infecti liquoris graueolentia caput tentet.

¶ Anci nomen, ex vita Iancti Marrini Sauriensis præsbyteri, abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta, accepi. De quo quum de Tapiæo monte agerem, superius memini.

¶ Nontacendus est Subur, de quo à Ioanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus respondi vetus me nomen ignorare. Sed quum Lusitane Soor dicatur, o litera obscure sono inter O, & V. prolata, ausus ego sum Subur formare, interposita, B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocatorum. Alterius quidem in Africa. Alterius vero in citeriore Hispania.

¶ Noster itaq; Subur postea Raiæ iunctus, suburraiæ nomen accepit, quod pertert, donec exit in Tagum, vbi alosarum mercatura

nobis Transtaganis factus celebris.

¶Scilia nomen priscum fortitus est, ab oppido quod præterfluit ditionis Vrbanensis, cœnobio. Ingreditur & Mundam, iisdem quibus Munda piscibus abundans.

¶DE FERTILITATE LVSITANIÆ.

¶De hodierno huius prouinciæ cultu, deque eius admirabili tum amœnitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atq; vbertate, superuacaneum existimo hic verba facere.

¶Quæ autem antiquitus de ea re scriptores varijs in locis tradiderunt longum esset repetere.

¶Vnum tantum Athenæi testimonium adducam, ex quo facile constare poterit, quam fœcunda, fertilis ac fœlix regio hæc de qua agimus semper habita fuerit.

¶Is igitur libro octauo Dipnosophistarũ capite primo ita scribit.

¶Vbi Lusitaniæ fertilitatem (est autem regio Iberiæ, quam Hispaniam Romani appellant) declarat Polybius Megalopolitanus, ò omnium hominum optime. Timocrates scribit libro Historiarum trigesimo quarto, quod ibi ob optimam aeris temperiem animalia sunt fœcunda, atq; homines: nec vnquam fructus desunt in ea regione: rosæ enim albæq; violæ, asparagi, resq; huiusmodi non desunt per

maius temporis ſpacium, quam trium menſium.

¶ At marinum obſonium, quod ad multitudinem, bonitatem, pulchritudinemque ſpectat, maxime differt ab eo, quod eſt in noſtro mari.

¶ Nam & hordei Siclus, qui medimnum continet, drachma venundatur, & tritici nouem Alexandrinis obolis, vini metreta drachma: hædus mediocris obolo: ſic & lepus: at agnis trium vel quatuor obolorum precium eſſe conſueuit.

¶ Sus, qui ad centum librarum pondus accedat, quinque drachmis in cœnas emitur, ouiſque duabus, Ac ficuum talentum tribus obolis emitur.

¶ Vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus, decē: ſylueſtrium vero animalium carnes neque pretio quidem vllo dignæ putãtur, ſed has inter ſe conferunt, benigneque admodum viciſſim largiuntur, ac mutant.

¶ Nobis vero bonus larẽſius Romam Luſitaniam adeſſe facit, quotidieq; variis implet bonis, vt cum iuuitate magnificentiaque omnia conficiãtur, ſtudet, cum nihil domo afferamus præter ſermones.

Liber Tertius.

¶QVINAM RERVM IN LVSITANIA POTITI OLIM SINT.

VIbus subdita fuerit Lusitania ante Carthaginienses, atq; Romanos haud facile dixerim, nisi forte Luscinio regulo putemus, de quo & Culca, Liuius libro tertio decadis quartæ. Quum is status rerum in Asia, Græciaq;, & Macedonia esset, vix dum terminato cũ Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum. Marcus Heluius eam prouinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, Culcam, & Luscinium regulos in armis esse. Cum Culca decem & septẽ oppida, cum Luscinio validas vrbeis Cardonem, & Bardonem, & maritimam oram, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrecturam.

¶ Obscura nimis hæc sunt, tædet enim fabularum. Quare catalogũ regum vel ex ficto Berosо, vel ab Annio Viterbiensi, vel a superioris ætatis Hispanicarum rerum scriptoribus excogitatum, illis re-

linquo, quibus belli isti concinatores valde placebunt.

¶Ego multos per totam Hispaniam diuersis in locis reges, aut potius regulos semper fuisse existimo. Quales fuere Gargoris. Habides, Argantonius, & Geryones. Etsi Hecatæus Historicus, vt est apud Arrianum libro secundo Geryonem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, sed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipseq; Arrianus neminem extare Hispanum dicit qui id nomen sciret regibus suis fuisse.

¶Verumtamen fuerit, quum multi alij id tradant auctores, neq; receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron quuius in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item, & indibilis apud Liuium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandoniũ quidem libro tertio, in catalogo Hispanorum, qui Annibalis sequuti sunt parteis. Indibilem autem libro decimo sexto.

Indibilisq; diu Lætus bellare Latinis
Iam socius.

¶Hunc nisi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de C N. Corn. Scipione loquens cum inquit, viuos autem cæpit Annonem Carthaginiensium ducem, & Andobalem Iberorum.

¶Plutarchus etiam in Scipione, nõ hos duos solum, verum & Corbin, & Orsuam inuicem patrueleis, de regno inter se narrat dissidenteis.

¶Hilermus quoq; a M. Fuluio nobiliore captus in prælio apud Toletum de quo Liuius libro quinto decade quarta.

¶Thurrhus item longe potentissimus omnium Hispanorum vt ait Liuius libro decimo decade quarta.

¶Fuere & alij permulti, quorum seriem per continuas successiones velle describere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quũ maxima eorum pars vetustate nimia exoleuerit, pars, quæ apud auctores nonnullos sparsim reperitur, nihil ad peculiare meum de Lusitania pertineat institutum.

¶Romanorum, Pænorumq; prædæ pro vt, aut hi, aut illi plus armis valuere, exposita Hispania fuit, vt Græcos, Iberos, Persas, atq; Celtas nouas sedes quærenteis, & Phænices, Tyriosq; ipsos diuitiarũ fama inuitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

¶Sub Carthaginiensium ditione, cum reliqua Hispania fuisse Lusitaniam, sub initia secundi belli Punici, ex Liuio cognoscitur. Postea enim quam Romanis Pæni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compositis Africæ rebus, Hispaniam inuasere, misso cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, vna cum Annibale filio, fere nonum ætatis annum agente, & genero Asdrubale rerum gerendarum socio.

¶Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem olim amissam bello recuperauit, nouem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (sic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interiit apud Castrum Altum. Nam ita Liuius locum cædis eius appellat libro quarto tertiæ decadis.

¶Quo interfecto, & Annibale domum reuerso, successit Asdrubal,

qui nouam condidit Carthaginem, vt auctores sunt Polybius, Mela,& Strabo. Quanquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit,libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

¶Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictũ esse,cuius solus meminit Ptolemæus,& nos superius,quum de Tagi nomine ageremus.Idem Silius libro.15.ad vnguem situm,& portum describit his carminibus.

Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto,
Nomen Carthago,Tyrius tenet incola muros
Vt Lybie sua,sic terris memorabile Iberis
Hæc caput est.

¶Quæ autem heic Silius canit, explicat copiose Liuius libro sexto tertiæ decadis.

¶Iustinus Teucrum ædificasse, non dicit, sed Hispaniæ litoribus appulsum,loca occupasse, vbi nunc noua Carthago est.Inde in Callæciam transisse. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manserit ædificij parum frequentis, & sine nomine, a Teucro vsq; relictum. Carthaginis enim ipsum nomẽ,vtramlibet in Hispania intelligas,Teucer ponere non potuit, quũ nõdum vlla extaret Carthago ad quuius exemplum id nomen sumeret.

¶Siue enim originem Carthaginis ex Iustino petas,non parum multos post Troiam captam interfluxisse annos intelliges, siue ab Au-

vello Cassiodoro qui conditam dicit à Tyrijs, quod fatentur omnes sed ducente eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Siluio, a capta Troia anni colligentur vltra centum triginta quinq.

¶ Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo a Zaro, & Carthagine Tyrijs conditam dicit, ante Troiæ captionem annis supra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionem diu post captam Troiam.

¶ Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem à Tyrijs tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium, quia necessario, vt verisimilem faceret fictum ÆEneæ ad Didonem aduentum, paulo post Ilij excidium, exorientem facit Carthaginem. Eaq; gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atq; equidem Teucrum memini Sidona venire &c.

¶ Sed historicialiter tanta rei est incertitudo.

¶ Tamen vt Iustini de Didone, & Bubulo corio, seu fabulam, siue historiam, vt receptiorem sequamur, ante Romam conditam, annis septuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iustinus.

¶ Velleius autem paterculus libro priore, ante annos quinq; & sexaginta, quam vbrs Roma conderetur, ab Elyssa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autumant, Carthago conditur.

¶ Seruius vero Grammaticus super illud, vrbs antiqua fuit, ante annos septuaginta dixit.

¶Iam, cum a capta Troia vsq; ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres, vt Solinus asserit libro primo capite secũdo, si ex ijs demas septuaginta duos, quibus Iustinus Carthaginem ait Romam ante cessisse, nõ ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse exortam?

¶Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo post euersionẽ Troiæ, Hispaniæ litoribus Teucer applicuit. Necigitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

¶Nisi quis nos doceat, alterius peculiaris rei causa, id illũ cõfinxisse nomen. Quam ostendi non posse ego arbitror.

¶At Asdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atq; muniuit, Carthaginemq; vocatam ad imitationem patriæ, Pœnis habitatoribus frequentem reddidit, vt merito vrbis conditor perhibeatur.

¶Is ergo Asdrubal consilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidolosa, adeo, vt missis ad illum legatis, fœdus percusserint, in quo inter cætera cauebatur, ne Carthaginiensibus liceret, Iberum fluuium cum armis traijcere, per Hispaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abstinentes, qua vellent progrederentur, vt libro secundo retulit Polybius, & in initio Decadis tertiæ Liuius.

¶Sub hoc imperatore Annibal vixdum puber, triennio meruit, literis accersitus Carthagine. Sed obtruncato Asdrubale a seruo quodam ob iram interfecti ab eo domini, sicut superius attigi-

mus, quum de Tagi nomine ageremus, dux ab exercitu Annibal est declaratus.

¶Is non modo eam Hispaniæ partem, quæ propius Africam est, sed etiam Lusitaniam suo iunxit imperio. Fuisseq; eum in Lusitania testatur vel oppidum ab ipso dictum, portus Annibalis in promontorio sacro, apud Melam, vel illius verba, quæ refert Liuius primo tertiæ Decadis libro. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ, Celtiberiæq; montibus pecora confectando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumq; vestrorum vidistis.

¶Cœpto quoq; iã terra, mariq; bello militasse, pro Annibale Lusitanos, ostendit Liuius Decadis tertiæ libro primo his verbis. Creati consules C N. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant Celtiberis Lusitanisq;.

¶Quin Asdrubal Annibalis frater, cui relicta erat custodienda Hispania, ut eodem libro inquit Liuius, in Lusitaniam ac propius Oceanum concessit.

¶Quumq; postmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem se contulisset, ac d to ali; Asdrubales, cum Magone ac Masanissa, in Hispania rem punicam gererent, alterum ex iis Gisgonis filium vltimã Hispaniæ or im, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc est transtaganos, & Turdetanos Lusitanos tenuisse apparet.

¶Mago nem auten reliquos. Vnde cum ambo ad Asdrubalem alterum, post factum cum Scipione ad vrbem Bætulam præliũ, auxilio iam sero deueniissent, capto in commune consilio, vt Asdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumq; quod erat

Hiſpanis militibus repleretur.

¶Mago traditis Aſdrubali Giſgonis, quibus præerat, copiſs, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia eſt profectus.

¶Aſdrubal vero Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniã abiit, vt ad vltima Hiſpaniæ traducti Hiſpani milites, a tranſitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Liuio ſeptimo tertiæ Decadis libro, & in initio Octaui.

¶Et poſt, prælio victi Carthaginienſes, duce amiſſo in vltimã Hiſpaniæ oram, vſq; ad Oceanum compulſi erant.

¶Annibalem ſequutos fuiſſe Luſitanos in Italiam, non modo ex Liuio colligimus, ſed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Pœnus contraxit.

Hos Viriatus agit, Luſitanumq; remotis
Extractum luſtris, primo Viriatus in æuo
Nomen Romanis factum poſt nobile damnis.

¶Et libro quinto in pugna ad Traſymenum, Tellum ſigniferum, ac nobilem Mamercum abijs interemptos ita narrat.

Nec fati melior Mamercus, corpore toto
Exoluit pœnas, nulli non ſaucius hoſti.
Namq; per aduerſos, qua Luſitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum ſanguine Telli

Signiferi, magna vexillum mole ferebat,
Et trepida infœlix reuocabat signa suorum.
Sed furiata cohors, ausisq́ accensa superbis,
Quodquumq́ ipsa manus gestabat missile, quidquid
Præbebat tellus, sparsis non peruia telis,
Iniecit pariter, pluresq́ in corpore nullo.

¶ Libro quoque decimo in memorabili illa Cannensi pugna, C N. Seruilium a Viriato Lusitanorum duce interfectum ait, Viriatum vero ipsum ab AEmilio Paulo Consule.

Incurrebat in arma.

Vincentium Consul: pereundi Martius ardor,
Atq́ animos iam sola dabat fiducia mortis.
Quum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terræ, iuxta, atq́ ante ora furentis
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu lcrymæ, Seruilius optima belli
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamq́ cadens leto addidit vno
Inuidiam Cannis, tristem non pertulit iram.
Consul, & insani quamquam contraria venti
Exarmat vis, atq́ obtendit puluere lucem,
Squalentem rumpens ingestæ torrus arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu iam moris Iberi
Carmina pulsata fundentem barbara cetra
Imadit læuæq́ fodit vitalia manuæ.

¶Et nequem turbet hæc Silij de Viriato Narratio, aduertat alterum fuisse Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Lusitanis aduersus Romanos, annos quatuordecim pugnauit.

¶Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex pastore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere fuisse narratur. Hic a Paulo Consule in Cannensi pugna occisus est, ille alter Seruilij Cæpionis dolo atq; insidijs perijt. At inter mortem vnius, atq; initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter septuaginta videlicet ab anno conditæ vrbis DXL. ad annum DCVII.

¶Iterum si quis vrgeat, quo nam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis asserat? Respondebo non referendum hoc ad priorem viriatum, quanquam, & ad hunc, qui & ad Trasymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclaruerat, sed potius ad posteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoq; poeta non dixit ducem factum nobilem, sed ipsum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, idest post paucos annos, Romanorum damnis factū nobile.

¶Fuisse vero idem nomen duobus Lusitanis ducibus, diuersis temporibus, non mirabitur, qui vna tempestate, tot Annibales, & plures aduerterit extetisse Asdrubales. Prætequam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, vtriq; indictum a suis esse potuit, eadem gratia: Vnde & Lucilius Annibalem Viriatum appellauit, vt est apud Nonium Marcellum.

¶Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulsis Hispania Carthaginiensibus, quum nondum perpacatæ essent prouinciæ, frequētibus eas bellis Romani attriuerunt, interdum victi, maxime interfectis intra mensem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus, sæpius tamen victores.

¶Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Censorius cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad vlteriorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

¶Lusitaniam certe in officio continuit, metu ne an beneficijs non scio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Olisipone in gradibus Palatij, quod est in summa arce.

M. PORTIVS. M. F. M. N. CATO

Id est.

¶Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

¶Alterum in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum de quo alias, & est cippi fracti superior pars.

M. PORCIO. M. F. CATONI
OBSINGVLAREI

Hoc est.

¶Marco Porcio Marci filio Catoni ob singularem eius.

¶Post M.Catonis ex Hiſpania profectionem, quum multæ in citeriore prouincia ciuitates rebellaſſent circa vrbis annum.D.L.X. ſex. Digitius prætor crebra magis, quã digna dictu prælia fecit, & adeo pleraq; aduerſa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quam quod acceperat ſucceſſori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter prætor P.Cornelius.C.N.F. Scipio, trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio.

¶At idem Poſtea proprætor accerrimum illud prælium cum Luſitanis geſſit, de quo ſuperius multa diximus, quum qualis nam gens Luſitanorum eſſet diſputaremus.

¶L.Corn. Scipione, qui poſtea Aſiaticus appellatus eſt, & C.Lælio nepote coſſ. Circa vrbis annum DLXIIII. Luſitani L. Æmilium Paulum proprætorem, cum vniuerſo exercitu ceciderunt, in qua pugna ipſum Æmilium interiiſſe dicit Oroſius, qui eum proconſulem vocat. Neſcio quem ſequutus auctorem.

¶Non enim interiit, quum poſt hanc pugnam, iterum collatis ſignis, ingenti clade Luſitanos affecerit, & poſtea bellum Macedonicum cũ magna gloria geſſerit, vt idem Oroſius fatetur eodem capite, niſi alium exiſtimauerit, conſtat autem ex Liuio eundem fuiſſe.

¶Nam quod Oroſius illum proconſulem vocat, id forte eſt, quoniã in Hiſpaniam ſibi decretam prouinciam, non cum ſex tantum ſecuribus, aliorum Prætorum more, ſed cum duodecim honoris cauſa miſſus eſt, ita vt dignitas conſularis in imperio eius ineſſet, vt in ipſius vita narrat Plutarchus.

¶Sed præstat Liuium audire libro septimo quartæ decadis. Huius triumphi, videlicet M. Acilii Glabrionis de Aetolis, minuit lætitiam, nuntius ex Hispania tristis, aduersa pugna in vascetanis ductu L. AEmilii proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Lusitanis. Sex milia de exercitu Romano cecidisse, cæteros pauentes intra vallum compulsos ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.

¶Quæsiuit aliquando a me Ioannes Vasæus vir doctus, ac diligẽs, quum Hispanicarum rerum chronicon commentaretur, quos nam arbitrarer esse Vascetanos, in quibus tam insignem victoriã adepti essent Lusitani.

¶Respondi, videri mihi lectionem nonnihil fuisse depraua tam, literarum commercio, legendumq; in Bastetanis. Nam solebant nonnulli B. eo sono, quo V. Quum est consonans, pronunciare, vt etiam modo Græci, & Hispanorum plerique.

¶T, vero minutiore litera (qua nunc vtimur) scriptum, facile mutari potuit in C. Vascetanos enim in vlteriore Hispania populos, scire me nullos, imo neque in citeriore.

¶Vesci oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium, in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo Vescitani fieri potuissent, si de oppidanis, non autem de populis sermo esset. At Liuius populos intellexit, in Vascetanis, inquiens, apud oppidum Lyconem. Quod oppidum si extaret, aut saltem nominis vestigium exiguæ esset operæ lectionem veram agnoscere. Interea placere mihi Bastetanos pro Vascetanis substitui.

¶Sed vt redeamus ad Liuium circa eiusdem libri finem de P. Iunio

Bruto in vlteriorem Hiſpaniam miſſo. C N. Manlio. C N. F. Vulſone. M. Fuluio. M. F. Nobiliore Coſs. circa vrbis annū DLXV. Profectuſq; in Hiſpaniam eſt. P. Iunius prætor, in qua prouicia prius aliquanto, quam ſucceſſor veniſſet, L. AEmilius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, quum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet, tumultario exercitu collecto, ſignis collatis, cum Luſitanis pugnauit. Fuſi, fugatiq; ſunt hoſtes, cæſa decem, & octo milia armatorum, tria milia, CCC capti, & caſtra expugnata. Huius victoriæ fama, tranquilliores in Hiſpania res fecit.

¶ Lucium AEmilium Paulum de Luſitanis, propter hanc victoriā triumphaſſe opinantur nonnulli ex verbis, Velleij Paterculi libro priore. Tum ſenatus, populusq; Romanus. L. AEmilium Paulum, qui, & prætor, & Conſul triumphauerat, virum in tantum laudandū in quantum intelligi virtus poteſt. Conſulem creauit filium eius Pauli, qui ad Cannas &c.

¶ Sed Liuius poſt narratam hanc de Luſitanis victoriam, ſupplicationes, inquit deinde fuerunt, ex. S.C. Quod Lucius AEmilius in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. De triumpho non meminit. Neq; Plutarchus, in hominis laudem mire propenſus: neq; item Capitolinæ. M. Verrij Flacci tabulæ.

¶ Onuphrius autem Veronenſis in cōmentario virorum triumphalium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & baſi Capitolina quadam, atq; aliquot nummis non male videtur colligere illum triumphaſſe.

¶ Huius victoriæ fama inquit Liuius tranquilliores in Hiſpania res fecit, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hiſpanijs remp. gerentibus, circa annum ab vrbe condita DLXVIII. in citeriore prouincia Celtiberi, in vlteriore Luſitani armis Ro-

manorum socios vexabãt, eorumq; agros populabãtur. Sp. Posthumio Albino. Q. Marcio Philippo Coss.

¶C. ergo Catinius, qui biennio ãnte prætor in vlteriorem prouinciam esset profectus, & tum ex prorogato imperio eam proprætore obtineret, in Astensi agro cum Lusitanis signis collatis pugnauit. Ad sex milia hostium sunt cæsa, vt refert Liuius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fusi, fugati, castrisq; exuti.

¶Catinius inde ad Astam oppugnãdam legiones duxit, eamq; haud multo maiore certamine cepit, quam castra, sed dum incautius subit muros, ictus, ex vulnere, paucos post dies mortuus est. Qua re cognita Senatus censuit, vt C. Calpurnius Piso, qui erat successurus maturaret proficisci, ne sine imperio prouincia esset.

¶Profecti igitur. C. Calpurnius Piso, in vlteriorem Hispaniam, propter Lusitanorũ motus, in Citeriorem, L. Quintius Crispinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia iunxere. Ea est pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

¶Inde in Carpetaniam vbi castra erant hostium progressi sunt, communi animo, consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toleto vrbibus, inter pabulatores pugna orta est.

¶Quibus dum vtrimq; subuenitur a castris paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. In eo tumultuario certamine, & loca sua, & genus pugnæ, pro hoste fuere, ait Liuius libro nono Decadis quartæ. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. Nõ instite reperculsis hostes.

¶Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

¶Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaq; præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regressiq; in sua castra paucos dies quietis statuis manserunt.

¶Romanorum sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; milia occisi, quorum se spoliis hostes armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Liuius.

¶Prætores posthac cum omne id tempus contrahendis sociarum ciuitatum auxiliis recreandisq; ab terrore aduersæ pugnæ militum animis, consumpsissent suppleto exercitu iterum collatis signis atrox prælium inierunt, hinc inflatis recenti victoria Hispanis, illinc Romanis militibus priore ignominia accensis.

¶Cæsi Hispani adeo, vt ex numero supra XXXV. milium quatuor millia effugerint, tria tantum milia qui arma retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

¶Romani, sociiq; paulo plus sexcenti, & prouincialium auxiliorum CL. ferme ceciderūt, Tribuni militum quinq; amissi, & pauci equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatiq; phaleris, catellis, ac fibulis, equites, & Centuriones, quorum maxime opera fusi essent hostes.

¶Hæc eo anno quo App. Claudius. M. Sempronius Cos. fuerunt

sunt gesta.

¶Insequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erãt Cos. in Hispania vlteriore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerunt, vt tradit Liuius.

¶Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse.

¶Id etiam ex eo patet, quod veteres prætores. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnauerant, Romam cum redijssent, vtriq; magno Patrum consensu triumphus est decretus.

¶Prior. C. Calpurnius de Lusitanis, & Celtiberis, paucos post dies L. Quintius ex ijsdem Lusitanis, ac Celtiberis triumphauit.

¶Insequenti anno vlterior Hispania in pace fuit, quia P. Sempronius longus, cui ea decreta erat, diutino morbo esset implicitus, & nullo lacessente peropportune quieuerant Lusitani.

¶Hæc Liuius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempestate, belli, pacisq; momenta præcipue pænes Lusitanos fuisse.

¶Inde Cos. Cn. Bæbio Pamphilo. L. AEmilio Paulo, anno ab vrbe condita. D L X X I I. P. Manlio Hispania vlterior obuenit, quã & priore prætura obtinuerat inquit, Liuius, quæ tunc P. Sẽpronij pro prætoris morte, sine imperio fuerat. Is secũda aliquot prælia cũ

Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Cos. Hispanias sortiti Prætores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorẽ Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re gesta centum quinquẽ oppida ad deditionem coegit.

¶L. autem Posthumium eadẽ æstate in Hispania vlteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse, & ad XXXV milia hominum occidisse scribit Liuius.

¶Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, sed cum Bracaris habebatur, sicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

¶Hoc aliquando Ioanni Vasæo indicaui, eramq; in eam lectionem propensus videlicet, quia in vlteriore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro æuo ad Lusitaniam pertinuerint.

¶Quod si ita esset emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶Verum postea expendens Liuij paulo superius verba, vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius proprr. conspirauerunt ita inter se, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiã reuerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit, non audeo quidquam immutare.

¶Videtur enim Liuius finem consilij, quo inter proprætores conuenerat posuisse, nempe, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam vlterioris prouinciæ vrbem oppugnauit, ac cæpit. Ita enim è rep. fore vteréq; existimauit.

¶Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cæpit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia iam ibi cē tum quinque ad deditionem coegerat, ergo in citeriore, non in vlteriore prius legendum.

¶Quonam igitur modo in vlteriore Hispania gesta res fuisse narratur. Videlicet quia proprætor vlterioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusq; Vaccæi, vti superiore libro, quum terminos Lusitaniæ definiebamus ex Strabone ostendimus, etiã si eas pugnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnauerit.

¶Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legatur in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus. Nam si cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eæ pugnæ fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccæis?

¶Verba Liuij hæc sunt Decadis quintæ lib. primo. Triumphi ex Hispania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, sociisq; eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, aliisq; eiusdem regionis Hispanis, triumphauit. Docti examinent.

¶Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vlteriore Hispania centum quinq; oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditionem coegisse scribit. Eadem autem ætate. L. Posthumium in citeriore quadraginta milia hostium bello interfeciſſe

Triumpharunt anno ab vrbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

¶Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Cos. circa sexcentesimum vrbis annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos scribit Iulius Obsequens in libello de Prodigijs. Quamquam Consulum prænomina perperam sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Posthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, sic Q. Opimius. Q. F. Nepos. L. Posthumius. S. P. F. L. N. Albinus.

¶Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locum, M. Acilius Glabrio suffectus est.

¶Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Cos. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Liuij lib. 46. Hi autem Cos. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab vrbe condita DCI.

¶His Cos. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorē de Lusitanis triūphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

¶Mendose legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmius in Hispania bene pugnauit. Nam cum hic sit, qui postea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummium. L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

¶Per hæc ipsa tēpora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Posthumio Albino Cos. Hispaniense bellū, quum parū prospere aliquoties gestum, ita

confudiſſet ciuitatem Romanam; vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut legati ire vellẽt, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africani nepos, ſed adoptiuus, qui, & ipſe poſtea Africanus eſt appellatus, proceſſit, & excepturum ſe militiæ genus quodcumq; imperatum eſſet, profeſſus eſt: Quo exemplo ad militandi ſtudium omnes inuitauit.

¶Iiſdem Coſs. Seruius Sulpicius Galba prætor, male aduerſus Luſitanos pugnauit, inquit, Liuij abbreuiator. Quã rem ſuperiori volumine a nobis tactam hic ſuo loco latius repetere eſt viſum, ex quarto Oroſij libro capite XXXI.

¶Sergius autem Galba prætor a Luſitanis magno prælio victus ſit, vniuerſoq; exercitu amiſſo, ipſe cum paucis vix elapſus euaſit, ex qua ignominia, quum vltiſci ſe poſtea Galba ſtatuiſſet, immane, ac pluſquam barbarũ facinus perpetrauit. Quod Oroſius ita narrat.

¶Igitur in Hiſpania Sergius Galba prætor, Luſitanos circa Tagũ flumen habitantes, quũ voluntarios in deditionẽ recepiſſet, per ſcelus interfecit. Simulãs enim de cõmodis eorũ ſe acturũ fore circumpoſitis militibus, eũ tos inermes, incautosq; proſtrauit. Quæ res Hiſpaniæ vniuerſæ, propter Romanorũ perfidiã, cauſa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia, ſic ait.

¶Seruius quoq; Galba ſummæ perfidiæ. Triũ enim Luſitaniæ ciuitatũ, cõuocato populo, tanquã de cõmodis eius acturus, nouẽ milia inqnibus flos Iuuentutis cõſiſtebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vendidit. Quo facinore maximã cladẽ (codex manu ſcriptus habet partẽ) barbarorũ, magnitudine criminis anteceſſit.

¶Accuſauit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra inter-

positam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.

¶ Ætatis autem nonagesimum annum agebat Cato teste Liuio Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

¶ Reus vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, vt rogatio antiquaretur.

¶ Misericordia ergo inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, illam quæstionem nō æquitas texit. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Seruius, alias autē Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

¶ Nam Cicero loco a me citato Seruium habet. Pædianus, & Orosius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne de capto Rege Perse, deuictaq; Macedonia. L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; eum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbique Seruium inuenio.

¶Plutarchus in Catone Seruilium, quod parum abest a Seruio. Suetonius vero in Galba Cæsare, cuius familiam ab hoc Galba deducit, Sergium semper vocat, familiam, inquit, illustrauit Sergius Galba consularis temporum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriatini belli causam extitisse. Eius quoq; filios, alterum Caium, alterum Sergium nominat.

¶Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus propeiam ibam, nisi me Eutropius libro septimo reuocasset. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba successit antiquissimæ nobilitatis Senator.

¶Non ergo quieui donec Dionis Græco Auctore consulto libro quinquagesimo septimo inueni Seruiũ, nõ Sergiũ ab illo nominari.

¶Quare magis ad Seruij prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi euenisse puto. Nam prænomina cum fere compendio notentur, factum est, vt S E R. a quibusdam Seruius, ab alijs autem Sergius legeretur.

¶Sane tamen S E R magis Seruium notat, quam Sergium, vt mea fert opinio. Ego Sergium prænomen quatuor literis scriberem, hic. S E R G. vt Dionem video fecisse in initio eiusdem libri.

¶Quod si opinioni huic meæ obiiciatur etiam tribũ. SERGIA M. literis tãtũ tribus scribi, & Sergiã intelligi, vt in Tarraconẽsi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. LEPIDO. respõdebo in tã nota tribu nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod adhoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartã literã fuisse necessariam

¶Tã ex Suetonio, qua ex Orosio Seruij Galbæ perfidiã, ac crudeli-

tatẽ maximi tumultus vniuersæ Hispaniæ, ac demum Viriatini belli causam fuisse didicimus, vt dederit Romæ pœnas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria fecæde polluerit, & quem contra summi viri Catonis iustam acrimoniam, trium puerorum misericordiæ noxæ capitali exemerat.

¶Anno igitur ab vrbe condita DCVII. Cn. Cornelio Lentulo. L. Mummio Nepote Cos. Lusitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

¶Florus. Vir calliditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latrone subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorũ defendere per quatuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, castra, etiam prætorum, & præsidum aggressus, cum Claudium Vnimanum pene ad internitionem exercitus cecidisset. Insignia, trabeis, & fascibus nostris, quæ cæperat in montibus suis, tropæa fixisset. Tandem eum Fabius Maximus consul oppressérat, sed ab successore Seruilio violata victoria est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

¶Iustinus. in tanta sæculorũ seriẽ, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit. Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non iudicio populi electum, sed vt caueudi scientem, declinandorumq; periculorum peritum, sequuti sunt. Cuius ea virtus, continentiaq; fuit vt quum consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutauerit. Sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit,

perseuerauerit vt quiuis gregarius miles, ipso imperatore etiam opulentior videretur.

¶ Velleius in posterioris voluminis initio. Triste deinde, & contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriato, secutum est, quod ita varia fortuna gestum est, vt saepius Romanorum gereretur aduersa. Sed interempto Viriato fraude magis, quam virtute Seruilij Cæpionis, Numantinum grauius exarsit.

¶ Eutropius. Quintus quoq; Cæpio ad idem bellū missus est, quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, quum quatuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit vt ad sertor contra Romanos Hispaniæ putaretur.

¶ Plinius in libello de viris Illustribus. Viriatus genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate vector, audacia latro, ad postremum dux, bellum aduersum Romanos sumpsit, eorumq; imperatorem Claudium vnimanum, deinde C. Nigidium oppressit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam victus: Et quum alia dedisset, & arma retinerentur, bellum renouauit. Cæpio quum vincere aliter non posset duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent. Quæ victoria, quia empta erat a senatu non fuit probata.

¶ Orosius libro quinto capite quarto. Viriatus in Hispania, genere Lusitanus homo pastoralis, & latro, primo infectando vias, deinde vastando prouincias, postremo exercitus Prætorum, & consulum Romanorum vincendo, fugando, subigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, &

Tagum maxima,& diuersorum locorum flumina late transgredieti & pertuaganti.C.Vetilius prætor occurrit.Qui continuo cæso vsq; ad internitionem pæne omni exercitu suo, vix ipse prætor cũ paucis fuga lapsus euasit.

¶Deinde C.Plautium prætorem ipse Viriatus multis præliis fractum fugauit.Post etiam Claudius Vnimanus cum magno instructu belli contra Viriatum missus, quasi pro abolenda superiore macula,turpiorem ipse auxit infamiam.Nam cõgressus cum Viriato vniuersas,quas secũ adduxerat copias, maximasq; vires Romani amisit exercitus.Viriatus trabeas,fasces, cæteraq; insignia Romana,in montibus suis tropæa præfixit.

¶Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu.contraxere pugnam.In qua septuaginta Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidisse,Claudius refert. Et cum victores Lusitani sparsi ac securi abissent, vnus ex iis longe a cæteris segregatus, quum a circunfusis equitibus pedes ipse deprehensus, vnius eorum equo lancea perfosso,ipsius equitis ad vnum gladij ictum caput defecuisset,ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis ipse contemptius,atq; otiosius abscederet.

¶Et paulo post. L.Cæcilio Metello, Q.Fabio Max.Seruiliano Cos.Igitur Fabius consul contra Lusitanos,& Viriatum dimicãs, Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus liberauit,& in deditionem cum plurimis aliis castellis recepit. Fecit facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei, & moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate inuitatos,deditionis iure susceperat,manus præcidit.

¶Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus accepta maxima clade discessit, non solum exercitu pæne omni

profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ aderant, interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atq; exercitus protriuisset, insidiis suorū intersectus est. In hoc solū Romanis circa eum fortiter agentibus, quod perquussores eius indignos præmio iudicarunt.

¶ Sex. Iulius Frontinus stratagematum libro secundo capite quinto. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, vsq; ad locum voraginosum, & præaltum eos perduxit, & cum ipse per solidos, ac notos sibi transitus euaderet Romanos ignaros locorum, immersosq; limo cecidit.

¶ Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus vniuersam Lusitaniam ademisse Romanis, vltra Iberum bella transferens, Celtiberiæ etiam populos occupauit, & aduersus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni, ac sapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde possunt.

¶ Epitome Liuij libr. 52. Viriatus primum in Hispania, ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus est, & vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cæpit. Postquem C. Plautius prætor nihilo fœlicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset, & duce, & exercitu.

¶ Et libro quinquagesimo quarto, Quintus Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, consilio Seruilij Cæpionis interemptus est, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobilissime tumulatus, vir, duxq; maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

¶Hæc ſcriptores de Viriato, quẽ omnes latronẽ, latronumq; ducem initio fuiſſe dicunt. Quemadmodũ Strabo lib. tertio. Noſter quoq; Cicero libro de officijs ſecundo. Quin etiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus parent, quas obſeruẽt. Itaq; propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo eſt apud Theopembum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Luſitanus, cui quidem exercitus noſtri imperatoresq; ceſſerunt. Quem C. Lælius, is qui ſapiens vſurpatur prætor fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius ita repreſſit, vt facile bellum reliquis traderet.

¶Vbi quoq; aduertendum, quam Viriati attenuet ſummus Orator victorias. Cui quidem exercitus noſtri, imperatoresq; ceſſerũt: Ceſſerunt verecunde, inquit quidam, quum victos ſignificet. At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit? fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius repreſſit.

¶Et in Bruto. Egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium.

¶Atqui niſi Seruilius Cæpio Lælij in conſulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent corrupiſſet, nondum ſane debellatum erat. Alioqui quid eſt quod ait Plinius, Cæpio quum vincere aliter non poſſet, duos ſatellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depoſitum perimerent?

¶Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidioſius id a Romanis in magni viri odium inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Maſiniſſa Decadis tertiæ libro nono ait, Inde nocturnis primo, ac furtiuis incurſionibus, deinde aperto latrocinio infeſta omnia circa eſſe, maxime vri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et ſtatim vix regium videbatur, latronem vagũ in montibus conſectari. Latro autem vagus Maſiniſſa erat, debitum

sibi regnum reposcens.

¶Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alienissimo a Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen callliditatis accerrimæ, periculorumq; declinandorum perito adhæsere nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumq; socios exercebat.

¶Quuius fœlici audaciæ, quum ex Romanorum recẽti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accresceret, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamq; liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe quuius miram virtutem, continentiamq; adeo Iustinus prædicet, vt tantis rebus gestis, neq; cultioribus armis, quam cæteri, sit vsus, neq; vestitum neq; victum mutauerit, vt cuiuis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

¶Interfecto Seruilij Cæpionis opera a duobus domesticis satellitibus Viriato, quum interfectores eius præmium a Scipione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, imperatores a suis militibus interfici, vt ait Eutropius.

¶Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valer. Maximus libro nono capite sexto. Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Seruilij Cæpionis, quod is sceleris huius auctor, promissa impunitate fuerit, victoriamq; non meruerit, sed emerit.

¶Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuicisse legitur, sue-

rehi. Prætores C. Vetilius, vt Oroſius, ſiue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc prætore, vt arbitror. Nam conſulatum non iniſt, niſi poſt. Quintum Seruilium Cæpionem, quo agẽte domeſticis inſidijs periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poſcebatur, quod ea res videretur victi eſſe confeſſio, bellum renouauit.

¶ Cum Lælio varie pugnauit. Nam ſi eum Lælius tam fregiſſet, quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam cenſuiſſet Senatus, vt bellum aduerſus Viriatum, non iam per prætores, ſed per conſules adminiſtraretur.

¶ Cum Q. Fabio Maximo conſule etiam varie pugnauit. Cum eodẽ poſtea pro conſule varie quoq;. Quare cum eo Fabius æquis conditionibus pacem fecit, quã tamen bonam ei Luſitaniæ partem ademiſſet. Vnde labem proſpere geſtis a ſe rebus impoſuiſſe Fabius eſt iudicatus. Procõſul tum erat Fabius, vt patet ex Liuij Epitome. Emẽdandusq; eſt Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus conſul oppreſſerat. Sine dubio enim legendum procõſul: Nam Fabius anno vrbis D.CXII. conſul fuit. Poſtquam fuere C N. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium eſt, vt pro conſule aduerſus Viriatũ ex parte affectum bellum tandem conficeret.

¶ Anno ſequenti deſignati Coſs. C. Lælius ſapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio oſtenſum ante eſt. Igitur pace rurſus turbata futurus victor apparebat Fabius, niſi. Q. Seruilius Cæpio, qui poſt C N. Seruilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum conſul eſt deſignatus, belliq; cum Viriato ſucceſſor inſidijs victoriam corrupiſſet.

¶ Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occisi sunt, vt in territorio Eborensi, Pomariensi prædio, hoc, cuius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSSVS AD. C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVONEMIN. VELIM MECVM, NEC SERV. NEC LIB. INSERI SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Idest.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborensi prouinciæ Lusitaniæ agro, multitudine telorum cõfossus, ad Caium Plautinum prætorem delatus humeris militum, hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum, nec liberum inseri. Si secus fiat, velim ossua quorum quomq, sepulcro meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valẽtinus, vir & natalibus, & luculenta eru-

ditione nobilis, & hoc, & tria, quæ subiciam a Floriano Campensi acceptæ in Olisipone ostenditi. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alter unctiam in Lusitania simul inuentum esse narrabat, quod ego & si diligenter perquisiui, hactenus tamen inuenire non potui, esse autem ferebat istiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO. ABSORPT.
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSITAN.
M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc est,

¶ Quintus Lõginus tartareo absorptus hiatu ante tempus armorũ hostiliũ in campis Lusitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum marmoreo ossa contexit, valete milites Romani.

¶Et hoc prope Visæum Vrbem.

L. AEMIL.L.F.CONFECT.VVLNERE.HOST.SVB NIGIDIO.COS.CONT.VIRIATVM LATRONEM LANCIENS.QVOR.REMP.TVTARAT.BASIM CVMVRNA.ET.STATVAMINLOCOPVBL.EREX. HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc est.

¶Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hostili sub Nigidio consule contra Viriatum latronem, Lancienses, quorum Remp. tutarat basim cum vrna, & statuam in loco publico erexerunt honoris liberalitatisq; ergo.

¶Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C. Nigidium consulem Viriatino bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentū Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in vrbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simonera Pisaurensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P. FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filios me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquisiui, heredes relinquo, hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra

quinquennium exportent, & via Latina condant, in sepulchro iussu meo condito, & mea voluntate.

¶ In quo velim neminem mecum, neque seruum, neq; libertum inferi. Et velim ossa quorumcunq; sepulchro statim meo eruantur, & iura Romana seruentur, in sepulchris, ritu maiorum retinendis voluntatem testatoris.

¶ Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriãtur causæ velim ea omnia quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo Dei Syluani, quod sub Viminali monte est, attribui. Manesq; mei a Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus, qui in capitolio sunt, opem implorent, ad liberorum meorum impietatem vlciscendam.

¶ Teneanturq; sacerdotes Dei Syluani me in vrbem referre, & sepulchro meo condere.

¶ Volo quoq; vernas, qui domi meæ sunt omneis a prætore Vrbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & vestem vnam dari. in Lusitania in agro. VIII. cal. Quintiles bello Viriatino.

¶ Testamentum hoc paulo diuersius mihi Honoratus Ioannes Floriani Campensis manu descriptum, communicauit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. Iocundum, & Pudentem fili. ex test. herr. relinquo, & bonor. Iocundi patr. mei, & eor. quæ mihi adquæsiui. hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa mea intra quinquen. e Lusitan. export. via Latina condant, sepulch. marm. cond. mea voluntate, si secus fec. nisi legitimæ oriant causæ, velim ea omn. quæ fili. relinquo, pro templo Dei Syluani reparando adtribui. Manesq; mei opem pont. Max. & Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implorent, ad impiet. contra fili. vlciscendam. Teneanturq; sacerdd. Dei Syluani me in vrb. referre, & sepulch. me. cond. Velim quoq; quotquot domi meæ vernæ sunt, liberos a Prætore, cum matrib. dimitti, singul. que libram arg. et vestem dari. Act. VI Kalend. Quint. [illegible] R Galba. Q. AVREL. Coss. DECVRR. Transcudani hoc testam. ore eiusd. Galli FAV. emiss. lapide iussere adsculpi.

¶ Displicent tamen mihi affectata hic aliquot compendia contra seculi illius morem. Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis ita Florianus tradere voluerit, quo antiquitatem suo iudicio maiorem repræsentaret, si lectori mutilatis dictionibus negotium facesseret.

¶ Onuphrius Panuinius in primum fastorum anno vrbis conditæ DCX. huius etiam meminit, horum, inquit, consulum mentio est, in testamento Galli Fauonij secundi, qui bello Viriatino cecidit, ita. ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER.

GALBA. L. AVRELIO Cos. & de Viriato satis iam multa.

¶ Decius inde Iunius Brutus, M. Iunij Penni filius, quum circa vrbis annum DCXVI. vna cum P. Corn. Nasica, qui Serapio appellatus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & iis qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumq; dedit, quod Valentia nuncupatum est. Ex epitome Liuij. Meminit etiam huius rei Sabellicus quintæ AEneados libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, vt liqueat a Lusitanis cæterisq; Viriati militibus Valentiam esse conditam & nominatam.

¶ Fabulam vero inanem esse, eam conditam ante Romam, & Romin appellatam a Romo Rege nescio quo, apud commentitium Manethonem reperto. Quæ tamen fabula Floriano Campensi, & quibusdam ex neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non displicuit.

¶ Brutus igitur hic Lusitaniam vsq; ad Oceanum perdomuit. Quãquam vt Valerius Maximus libro sexto, capite quarto ait, pæne tota se ei sponte dediderat, præter Cinaniam vrbem, quæ pertinaciter arma retinebat, vti in superioribus diximus, quum qualis nam gens Lusitani fuissent, disseruimus.

¶ Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Lusitanis auxilio venerãt, sexaginta milia bello asperrimo, atq; difficili, quamuis incautos circumueniisset, oppressit, in eo prælio, inquit Orosius libro quinto capite quinto, quinquaginta milia occisa, sex milia capta referuntur, pauci fuga euasere.

¶ Propter hanc igitur de Callaicis Bracatis victoriam, Callai-

gnomen non autem a cætera Callæcia Brutum esse adeptum, hinc colligo, quod Strabo libro tertio. Vbi amnis Minij mentionē fecit, ita scribit. Hic expeditionis Bruti terminus est. Negligenter enim vertit interpres. Bruti Præturæ terminus, obiterq; notādū, iā nō cōsulē Brutū, sed Procōsulē, illic rē gessisse, eoq; tēpore illi ad Limiā cōtigisse, quod supra retulimus, quū Bracarorū flumina recēseremus

¶ Triumphauit autem de Lusitanis, & Callæcis, anno vrbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS. ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTERIORE.

Hoc est.

¶ Decius vel Decimus Junius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno fexcentesimo decimo septimo proconsul de Lusitaneis, & Callaiceis ex Hispania vlteriore.

¶ Anno ab vrbe condita DCXLV. Q Seruilius Cæpio. Q. Seruilij Cæpionis superioris filius. C N. nepos propretor de Lusitanis, & Hispania vlteriore triumphauit.

¶ At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo. CN. Manlio cos. exercitus Romanus a Lusitanis cæsus est. Quod nisi a Iulio Obse-

quente quatuor tantum verbis esset notatum, per cæteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tametsi de nominibus consulum Obsequens & Cassiodorus nonnihil variant, sed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquisitius indagauit, adhæreo.

¶ Anno inde conditæ vrbis DC LII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Coss. deuictis Lusitanis, pacatam vlteriorem Hispaniam, scribit Obsequens: Non tamen a quo deuicti sint, expressit. Opinatur Panuinius a D: Iunio Syllano, propter Sexti Rufi verba. Rebellantes in Hispania Lusitanos, per D. Brutum obtinuimus, & vsq; Gades ad Oceanum peruenimus.

¶ Post, ad Hispanos tumultuantes Syllanus missus, eos vicit, Ego tamen & Obsequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis a Bruto Lusitanis, vlteriorem Hispaniam fuisse pacatam, vsq; ad Gades, & Oceanum.

¶ Syllanum vero ad tumultuantes Hispanos missum, non autem singillatim ad Lusitanos. Ad quos autem tumultuantes missum intelligat non explanauit. Verum quia Panuinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non discedamus.

¶ Anno vrbis DC LV. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triū phauit. Quod Verrij Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX. HISPANIA. VLTERIOR. DE. LVSIT. AN. V. K. FEB.

Hoc eſt.

¶Lucius Cornelius Lucij filius, Lucij nepos Dolabella proconſul ex Hiſpania vlteriore de Luſitanis quinto Calendas Februarij.

¶Quinto poſt anno, id eſt ab vrbe condita DC LX P. Licinius Craſſus de Luſitanis triumphauit, teſtatur hoc Verrius Flaccus. ſic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DCLX
PRO. COS. DE LVSITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc eſt.

¶Publius Licinius Marci filius Publij nepos Craſſus anno ſexcẽteſimo proconſul de Luſitanis pridie Idus Iuni.

¶Hunc in Luſitania, & ea Callæciæ parte quæ Bracarorũ eſt bellũ geſſiſſe, inde coniicimus, quod Strabo in calce libri tertij, tradit illũ etiã caſſiteridas inſulas è regione Celtici promõtorij, pace cõciliaſſe.

¶Sexcenteſimo ſeptuageſimo tertio vrbis anno ſparſo per Macedoniam, Pamphiliam, atq; Dalmatiam Romanorum bello, quũ quod in Hiſpania erat, obid remiſſius gererctur, paulũ ſperinterquieuerant Luſitani, donec diſcordiis ciuilibus Sertorianum exarſit, Syllanæ proſcriptionis hereditas, vt inquit Florus.

¶Quintus enim Sertorius, vir ſũmæ, quidẽ, ſed calamitoſæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marij partes fuerat

sequutus, quũ proscriptus a Sylla esset, excessit vrbe atq; Italia variis casibus vbiq; iactatus.

¶Cuius quia vitam, resq; gestas accurate perscripsit Plutarchus, & de eo multa ciuilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius, præter ea quæ sparsim Plinius Iunior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obsequens, & alij adnotarunt, minime opus est in ea re me labore.

¶Summatim ex Plutarcho, Appiano, atq; Orosio dicam.

¶Adscitus ex Africa a Lusitanis, cum duobus milibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris septigentis, illinc venit.

¶Adiũxit Lusitanorũ quatuor milia peditũ, & equites septingentos.

¶Atq; tam exiguis copijs aduersus quatuor Romanorum duces, sub quibus erant peditũ milia centũ viginti, equitũ septem milia, sagittariorũ, & funditorũ duo milia, & vrbes innumeræ, bellũ gessit, quũ ipse in initio viginti tãtũ Lusitanorũ vrbes in sua ditione haberet.

¶Validas non solum gentes, & vrbes, sed missos etiam aduersum se Romanos duces subegit.

¶Cottam nauali prælio ad Mellariam superauit.

¶Phidium prætorem ad Bætin, interfecitq; in ea pugna duo milia Romanorum ciuium.

¶Domicium per Hirtuleium ducem oppreſſit. Qui etiam Manilium Galliæ procoſs. cum tribus legionibus, & mille quingentis equitibus in Hiſpaniam tranſgreſſum, caſtris, copiiſq; nudauit, vt Oroſij verbis dicam, & pæne ſolum Ilerdam compulit refugere.

¶Lictium procoſs. contriuit. Toranium a Metello miſſum cum toto exercitu deleuit.

¶Ipſum Metellum in tantam compulit neceſſitatem, vt. L. Lollius ex Narbonēſi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius magnus ex vrbe cum ſumma feſtinatione ea de cauſa mitteretur. Neq; enim habebat Metellus, quo ſe verteret.

¶Aquilium a Metello miſſum cum ſex milibus cecidit.

¶Pompeium iam Pyrenæos montes tranſgreſſum bello excepit, poſitiſq; iuxta caſtris ſuperior fuit.

¶Pompeium Palantiam obſidentem vi repulit. Et caſtra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria milia interfecit. Eodem Pompeio ſpectante Lauronem vrbem expugnauit, atq; incendit, neq; ille tam magnifice Lauronenſibus de ſe pollicitus, ſociis pereuntibus auxilium ferre auſus eſt.

¶Quibus vitam ex incenſa vrbe dedit Sertorius, in Luſitaniam miſerabili captiuitate traduxit.

¶Ad Sucronem Pompeium prælio ſuperatum fugauit, ita, vt vulneratus, & ex equo proſtratus, pæne interfectus, & captus ſit.

¶ Afranium qui cornu ſiniſtrum regebat, quum Sertorianos intento in Pompeium duce pelleret, ſuorum intellecto periculo accurens facile ſuperauit, eiuſq; milites diſperſos occidit.

¶ Ad flumen Turiam Pompeiũ male multauit & niſi Metellus ſuperueniſſet, actũ de eo erat. Vnde illa Sertorij gloriatio. Ego puerũ hũc, niſi veniſſet anus illa, caſtigatũ verberibus, domũ remiſiſſe.

¶ Memmius Pompeij quæſtor, & ſororis eius maritus, ad Saguntum Sertorio ſuperante, eſt interfectus.

¶ Et cũ magna ſtrage victor ad Metellũ vſq; peruenisſet, piſo percuſſus Metellus interierat, niſi a ſuis pudore nimio affectis protectus eſſet.

¶ Didium Læſium Pompeij legatum qui pabulatum exierat, ſcribit Obſequens, a Sertorianis interfectum.

¶ Et certe Sertoriani duces fere ſuperiores erant Præcipue Hirtuleius, qui initio Metellũ antequã ſe Põpeio iũgeret, multis prælijs fatigarat, tãdẽ cũ eodẽ Metello apud Italicã Bæricæ prouinciæ vrbẽ cõgreſſus, ex fiducia credo præteritarũ victoriarũ elatus, cõmiſſa pugna, viginti milibus amiſſis victus in Luſitaniã cũ paucis profugit.

¶ At Sertorius poſt id cum Pompeio congreſſus decem milia militum eius interfecit, licet totidem, & ipſe amiſerit.

¶ In tantamq; deſperationem duos egregios illos duces Metellum, atq; Pompeium adduxit, vt publice Metellus præmia ſtatuerit ei, qui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti milia agri iugera, & ſi exul eſſet, veniam reductionemq; promitteret. Nempe, vt ſaltem proditione conſequeretur, quod armis non poterat.

¶Pompeius vero querulus ad Senatum scripserit, nisi sibi pecuniæ mitterentur se milites è prouincia deducturum.

¶Recipiebat se in hyberna Sertorius in Lusitaniam, vnde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hosteis vsq; in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maxime opera semper vsus. Hoc diserte asserit Appianus.

¶Eboram vero vrbẽ ad hyemandũ peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum fere in medio sita sit Lusitaniæ, & solo fertili vnde in omnes partes præsto esse poterat, si vlus eueniret.

¶Ibi domum, quæ adhuc extat, & Iuniam Donacen domesticam, & libertos tres habebat.

¶Inde cohortem vnam ad bellum duxerat, vti dicemus latius, quum ventum erit ad Vrbeis.

¶Ita prospere in Hispania bellum gerentis Sertorij, quum fama etiam Pontum complesset. Mithridates, si ducem rei militaris peritissimum sibi fœdere conciliasset, facilem de populo Romano victoriam se adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem consulere Plutarchum.

¶Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam vnde exulabat, prosequeretur, liquido intelliget.

¶Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cædẽ magni ducis coniurauere.

¶Quorum tamen omnium exitus, vt proditorum esse conueniebat miser, atq; infœlix non multo post, omnino fuit.

¶Id breuiter atq; eleganter Velleius paterculus de Perpenna ipse quens comemorat. Sertorium inquit, inter cœnam, Oscæ interemit Romanis q; certam victoriam, paribus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.

¶Item Marcellinus sub libri XXVI finem. Ad veteris perpennæ exemplum, qui post Sertorium inter epulas obrutum catum dominatione paulisper potitus e frutetis sub quibus latebat extractus, oblatusq; Pompeio eius iussu est interfectus.

¶Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit verũ sine vlla gloria, quod non virtute sed fraude obueniisset.

¶Quo interempto Hispaniæ vniuersæ ciuitates vltro se Romanis dedidere, præter Calagurrim, & Vxamam, sed hanc Pompeius euertit, illam siue Afranius, vt scribit Orosius fugi obsidione confectam, atq; ad infames esceas, ex inopia coactam, vltima tandem cæde, incendioq; deleuit.

¶Siue idem Popeius, vt in libro septimo capite sexto refert Valerius.

¶Quieuere itaq; Lusitani. ac de Hispanis tam Metellus Pius, quã CN. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno vrbis DCLXXXII, vt fabulæ referunt Capitolinæ.

¶Toto autem Sertorii bello tempore nullum populo Romano vectigal ex Hispaniis fuisse, inuectione de Agrariis legibus, contra Rullum conqueritur M. Cicero.

¶Iulius inde Cæsar, post Vrbanam prætoram, vlteriorem sortitus Hispaniam, in qua prius sub Tuberone prætore quæstor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio egremus.

¶Sequuto paulo post triumuirat Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos tres, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec ciuile bellum conflatum est.

¶Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido procos. Citeriorem, Q. Cassio Longino Vlteriorem proprætore obtinentibus. ¶Quo tempore ad Dyrrachium Cæsar Pompeium obsidebat.

¶Is Cassius Longinus inexplebilis auaritiæ, nec ob eam obscuræ crudelitatis homo, quum se prouinciæ odio haberi non ignoraret, magnasq; indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium offensionē, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, grauissimisq; oneribus.

¶Sestertia igitur C. militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Lusitania, Montemq; Herminium quo Medobrigenses confugerant, expugnauit. Ibi a imperator appellatus, iterum Sestertijs, C. milites donauit.

¶Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæsar post deuictum Pompeium in Hispanias est profectus aduersus duos adolescentes Pompeios Magni filios, qui bellum instaurauerant.

¶Prior in Pompeij partes erat Lusitania, siue quia S.P.Q.R. magis eas fouebat, vt lustiores, siue recordatione iniuriarum Cæsaris, a quo in prætura direpti nimis hostiliter fuerat Lusitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, vt inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordacissimus Iambus innuit.

Secunda prædæ Pontica, inde tertia
Ibera, quam fert amnis auriferi Tagus.

¶Vettonum igitur agrum, Lusitaniamq; pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum suis copijs, & equitibus, auxilijsq; totius Lusitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficisceretur, vt irrumpentem Cæsarem pariter reprimerent.

¶Lusitanos Petrei beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli ciuilis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat.

¶Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

¶Lusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret pertinaciter, Ad Artegam barbarum in modum sæuit in eos, quos Cæsaris studiosos esse comperit, & in eorum vxores, ac liberos.

¶Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atq; obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur. Numatius, pro Munatius, & attinguensium pro Atteguensium.

¶Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente. Audiens autem in Attegua ciuitate magnam esse copiam commeatus.

¶Ac paucis interiectis. Posteaquam vero milites intra vrbem recepti sunt, Munatium Flaccum ad eos misit.

¶Munatius ergo Flaccus vocabatur, atq; ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶Præterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudiciis consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset, Cato qui in ea causa index erat, quum recitari cœpta est Pompeij commendatio, aures manibus clausit, legiq; illam prohibuit.

¶Vt mendum quoq; sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, vbi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶Nisi forte iidem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiorum gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse diuisam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

¶Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuisse, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumuiro R.P.C. cõsulatum gessit, & ex ode septima libri primi Carminum Horatij. Præterea ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panuinius in secũdum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseuerat. Ea est huiusmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR.
EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS
AEDEM. SATVRNI FECIT, DE MANVBIIS
AGROS DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc est.

¶Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plancus consul imperator iterum septemuir epulonum triumphauit ex Rætеis. Ædem Saturni fecit de manubijs, agros diuisit in Italia Beneuenti, in Gallia colonias deduxit Lugdunam, & Rauricam.

¶Sed multum ab instituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stiparoribus munierat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Va-

lerius Dion tacet. Subobscure narrat Hispaniensis belli commentarius, neq; Munatij, neq; Lusitanorum facta mentione.

¶Petreianos, Afranianosq; milites, quod assuefacti cum Lusitanis essent, eorum more pugnare solitos, scribit Cæsar in primo belli ciuilis commentario.

¶In tantum autem Pompeij partes fouebant Lusitani, vt etiam illo iam interfecto, filijs C N. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæserint.

¶Transeo Cotonem vel potius Catoniem, vt alij habent codices, qui Atteguæ cum Lusitanorum præsidio, sub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæsarem venit.

¶Acerrimi Pompeianarum partium defensores fuere, Philo tota Lusitania notissimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Lusitanorum manu Hispali contra Cæsarem, pro C N. adolescente mire laborarunt, multas ad Bætin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam sauciumq; nõ deseruere. Sed quum, se Carteiam recepisset, sequuti sunt.

¶De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæsarem misissent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præsidio habebat confugeret, scapham ingressus est.

¶Sed pede casu funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit vt libro bellorum ciuilium secundo ait Appianus. Vel talum intorsit, vt Hispaniẽsis belli commentarius refert.

¶Quum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsarianæ classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egressus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehensus interfectus est, non ignaue se se protegens, inquit Appianus.

¶Cuius caput Hispalin allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

¶Lusitani, qui ex pugna superfuere, quum se ad signa recepissent, aduersus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis cum pugnis lacessentes, tripertito distributis signis, illius naues incenderunt, ipsum qui ad propellendum cum copijs processisset, prælio excipientes interfecere, omnesq; eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in scapha quæ ad littus erat, aut nando ad naues, quæ in salo erant confugientes sublatis anchoris vitæ subsidium remis quæsiuerunt.

¶Lusitani prædā ingenti potiti sunt, vt refert ille Hispanienſis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoq; sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit.

¶Neq; enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sæpe, neq; quid velit intelligas, neq; si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

¶C N. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potesta-

rem redacta, Cæsar ad Vrbanam dominationem festinans, Sext. Pompeium alterum ex Pompeij Magni filijs iuniorem, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res euenit.

¶ Nam iuuenis primo cum paucis piratica exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, secq; Pompeij Magni filium professus, ex ijs qui vel sub patre Pompeio, vel sub Cn. Fratre militauerant, victiq; cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompeij nomen erat gratiosum.

¶ Adauctus igitur amplioribus copijs, formidini esse cæpit præsidibus qui sub Cæsaris imperio Hispanias obtinebant, ita vt vererentur cum eo ad manus venire.

¶ Qua re intellecta Cæsar Carrinatem cũ validioribus copijs misit, qui Pompeium debellaret.

¶ Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea consulatum gessit, quum Augustus abdicasset.

¶ At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illũ oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit. C. Asinũ Pollionem, quo in vlteriore Hispania bellum gerente, Cæsar interemptus est. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit.

¶ Ille vero quum Massiliam esset delatus ad vrbem nequaquam rediit, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum ijs, quas vel secum, vel in Hispania habebat, cõtra triumuirorum dominationem in Siciliam nauigauit. ¶Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiã Lusitani secuti sunt, Pompeij patris amore, & Cæsaris adhuc odio.

¶Nam etiam Bruto a triumuiris proscripto, quum vna cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Lusitanorũ equitum illi fuisse scribit Appianus.

¶Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnauit plerumq; victor.

¶Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset vlterius.

¶Verum mutata priori fortuna, quasiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium esse iactauerat, tanquam Magni Pompeij esse, fuisset parum, victus Antonij se duci Titio dedidit, a quo Mileti interfectus est.

¶Qui copiosius ista scire velit, legat Appiani ciuiliũ bellorũ libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto sumus, propter Orosium qui Sext. Pompeij mortem post Mundensem pugnam statim sequutam scribit, nescio quẽ sequutus auctorem.

¶Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto. Vltimum bellum apud Mundam vrbem gestum est, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta vt Cæsar quoq; veteranis suis cedere non erubescentibus, quum cædi, cogiq; aciem suam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum subito versus in fugam Pompeiorum cessit exercitus.

¶Et statim CN. Pompeius cum centesimo equite aufugit.

¶Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus, fugiensq; interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante vix capta est.

¶Dubium tamen apud me non est, corruptum Orosij locum hunc. Nam paulo post capite decimo octauo, & capite decimo nono. Octauij quartum bellum aduersus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratq; eum Siciliam occupasse, & tandem a Tito, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, post paululū fuisse interfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæsonio congressus, & victus fugiens pæne interfectus est. Euasit enim, atq; ad piraticam inde se conuertit, quod etiam Orosius ipse confirmauit, his verbis.

¶Sex. Pompeius postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem oram Italiæ cædibus rapinisq; vastauit, Sicilia prærepta.

¶Cæterum vt ad C. Asinium Pollionē redeā, eius tres extāt epistolæ inter Ciceronis familiares libro decimo, in quarum vna sic habetur.

¶Sed vt rationem ineo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à

Gadibus naues profectæ sunt. Nulla enim post hyemem fuit ante eam diem nauigatio. Et hercule longe remotus ab omni suspicione futuri ciuilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hybernis collocaueram.

¶Inclinauit post hæc ad Cæsarem Augustum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, quum per se, tum per suos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Coloniaspartim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

¶In primo volumine, quum terminos Lusitaniæ signabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributã ad quã prætor mitteretur qui legatũ, & quæstorẽ haberet. Reliquas omnes in Hispania Cæsaris fuisse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem.

¶Ex ijs prætorius legatũ secum habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vsq; protensis, ius diceret.

¶Consularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat.

¶Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio Subditarum administrationem ita diuisit, vt aliæ proconsulares essent, aliæ prætoriæ, aliæ præsidiales.

¶Proconsulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶Præsidales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo præsides, modo Cæsaris, vel Augusti legati dicebantur.

¶ Iidq; præsides, legatiue Cæsaris, nonnunquam honoris causa consulari potestate augebantur, vt eiusdem essent auctoritatis quibus proconsules.

¶ Proconsulum namq; dignitas amplior, quam legatorum, præsidū ve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi non nisi ex Senatorio, consulariue prouincias sortiebantur.

¶ Proconsulares ergo, & prætoriæ illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

¶ Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, sibi attribuit Cæsar, speciosо quidem prætextu grauficandi Senatui, populoq; R. quasi eis laborem adimeret, re autem vera, vt ipse exercitus, copiasq; militares, omnes in sua potestate haberet, ne vnquam Senatus, populus ve inuasam remp. repetere auderent, vt scriptum reliquit Dion.

¶ Hispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ. Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Cartaginiensis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

¶ Tandem Lusitania in duas diuisa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit. Altera Vettonia dicta est, vti in primo libro abunde retulimus.

¶ Paulatim emersere Comites, eorūq; vicarij, vsq; ex Hadriano, qui Senatū quendā domesticū in Palatio suo habuit, qui peregre euntē

comitaretur. Cæsaris Comitatus ideo nuncupatus, & illi ipsi Senatores, comites Palatini.

¶Donec diuus Constantinus oppida, vel prouincias illi attributas ad eorum transtulit hæredes.

¶Atq; hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumq;.

¶Morem eum sequuti Longobardorum reges Italiam sibi subiectã in Comitatus varios, atq; Ducatus diuiserunt.

¶Limitanei quoq; duces Marchiones nuncupati sunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret.

¶Ab Augusto igitur vsq; ad Gothos, nihil quod magnopere ad Lusitaniam pertineat in tam deplorato scriptorum antiquorum interitu, ego reperi. Nisi Lusitaniam in Romanorum acquieuisse dominatu, eorumq; legibus domitam paruisse.

¶Othonem postea Cæsarem fuisse a Nerone Lusitaniæ præfectum, vt Popæa illius vxore, amoto ex vrbe viro liberius frueretur, libro tertio scribit Tacitus.

¶Vbi inquit, vsq; ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integre, sanctecq; egit. procax otij, & potestatis temperantior. Eadem fere repetit libro decimo septimo.

¶Suetonius quoq; Tãquillus in Othone. Sepositus, inquit, est per

causam legationis in Lusitaniam. Iactatum etiam de hac re distichũ.

Quur Otho mentito sit quæritur exsul honore,
Vxoris mœchus cœperat esse suæ.

¶ Illum tamen per decem annos moderatione, atq; abstinentia singulari, prouinciam administrasse testatur.

¶ Et pro Romanis etiam in Italia missi tauere Lusitani. Eodem enim libro scribit Tacitus, Lusitanorum cohortes sub Vitellij sacramento fuisse.

¶ Septimæ Lusitanorũ cohortis meminit Alciatus in annotationibus in Taciti librum decimum sextum, ex inscriptione marmorea, quæ Comi adhuc sit in memoriam Calpurnij Fabati Nouocomensis. C. Cæcilij Plinij proauoceri.

¶ Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam Genuamq; non procul a montibus. Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido Antilia, seu potius Attilia fuisse allatam. Ea est huiusmodi.

Q. ATTIO. T. F.
MAEC. PRISCO
AED. IIVIR. QVINQ.
FLAM. AVG. PONTIF.
PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.
HISPANORVM. ET. COH. I.
MONTANORVM. ET. COH. I.
LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.
ADIVTIC. DONIS. DONATO.
AB IMP. NERVA. CAESARE AVG.
GERM. BELLO. SVEBIC. CORON.
AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.
PRAEF. ALAE. I. AVG. THRACVM.
PLEPS. VRBANA.

Hoc eſt.

Quinto Attio Titi filio Mæcenati Priſco ædili duumuiro quinque Flamini Auguſtali pontifici præfecto Fabrum, præfecto cohortis primæ Hiſpanotum, & cohortis primæ Montanorū, & cohor-

tis primæ Lusitanorum, tribuno militum legionis primæ adiutricis donis donato ab imperatore Nerua Cæsare Augusto Germanico, bello Suebico corona aurea, hasta pura, vexillo: præfecto alæ primæ Augustalis Thracum, plebs vrbana.

¶Vbi illud animaduersione dignum iudicaui, Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos.

¶Abiere tandē in Romanorū mores Lusitani, & ciuilitatē linguāq; Latinā, sicut & Turdetani accepere, vti in libello ad Vasæū pro colonia Pacēsi, disputaui, vt audiēdus quidā nō sit, quise operæ pretiū facturum existimauit, si post disputationē illā meā Genesio Sepuluedæ Badiozam pacem fuisse Augustam asserenti subscriberet.

¶Nos ad libellum illum remittimus lectorem, & ad ea quæ postea inter vrbes commentabimur.

¶Cæsaribus etiā plerisq; statuas erexere, vt alibi ostēdemus. Quin si qua mira res suboriretur, quæ aut animū pasceret, aut oculos, ad illos protinus mittebāt, vt Tiberio principi Olisiponēses, missa ob id legatione, nūciasse tritonē qua noscitur formā, in quodā specu canētē concha visum, auditumq; scribit Plinius libro nono capite quinto.

¶Prouinciam in tres Iuridicos conuentus diuisam, Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum, sic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent.

¶Et vrbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel ciuium Romanorū, vel antiqui Latij, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitaniæ descriptione, supra ostendimus, & postea ostendemus.

diuisam quoque in duas non semel diximus.

¶Erant nihilominus in Lusitania aliquot siue reguli, siue dynastæ aut toparchæ, imperio Romano subditi, qualis pater fuit Encratidis nobilissimæ virginis, & martyris, Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: Et iam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiæ princeps.

¶DE GOTHIS.

¶De Gothorum autem origine ad institutum meum scribere nequaquam pertinet, maxime non conuenientibus interse, qui de illis scripsere auctoribus.

¶Verum quia lucem aliquam, iis quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse ac Sarmatas, nonnullosq; alios populos illis finitimos, dixisse sufficiat.

¶Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbricæ Chersonesi insula, siue ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priscis scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emersere magna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, vt asserit Vitichindus Saxonicorum libro primo, sortiti sunt.

¶Nisi malimus a Gutis ipsius Scandiæ, iuxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuisse denominatos.

¶Gothicæ gentes, inquit Procopius, belli vandalici libro tertio,

multæ quidem,& aliæ prius fuere,quam nunc.

¶Omnium autem maximæ;ac potiſſimæ,Gothi,& Vandali,& Veſogothi,& Gepedes,iam dudū Sarmatæ,& Melanchlæni appellati.

¶Addamus,& nos,Gothos in Oſtrogothos,& Veſogothos,hoc eſt in Oriētales,& Occidentales fuiſſe diuiſos. Ita Iordanes in Geticis.

¶A loco Orientali dicti ſunt Oſtrogothi, reſidui vero Veſogothi in parte occidua, & ſæpe alias.

¶Ratio in promptu eſt Germanicam linguam non ignorantibus, Gothi enim veteris Germaniæ fuere populi,apud quos VVeſt.Occidens dicitur, & ſi Germanice pronunciandum ſit, VVeſtgothi, idem eſt, quod Occidentales Gothi, & contra Oſter Oriens vocatur.

¶Vnde Carolus magnus cum ventorum nomina in ſuam linguam mutaret, ſubſolanum Orientalem ventū Oſtrenvvindr; appellauit.

¶Zephyrum vero qui ab Occidente ſpirat vveſtren. Sicut adnotauit is qui vitam eius mandauit literis.

¶Vt obiter admoneam, ventorum nomina,quibus hodie nautæ Luſitani vtuntur a Carolo fuiſſe impoſita.

¶Inter Gothos duæ nobiliſſimæ excellebant familiæ, Amalorum videlicet inter Oſtrogothos,& Baltorum inter Veſogotos.

¶Iornandes in Geticis. Diuisi, inquit, per familias populi, Vesogothi, familiæ Balthorum. Ostrogothi præclaris Amalis seruiebant.

¶Et quidem Amali, regem Amalam suæ stirpis & nominis auctorem fuisse gloriabantur.

¶Balthi vero ab Alarico qui ob audaciam Baltha id est audax, inter suos cognomen acceperat, diriuati sunt.

¶Cæterum Vesogothos nobilitarunt, Alaricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus, is qui pro Romanis vna cum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam Theodoredū vocant, Gregorius Turonensis Theudonem.

¶Videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non consentiunt scriptores.

¶Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, longe illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter imperator Romæ, & Italiæ destinatus.

¶Alanos præterea, Gothicum & ipsum genus, eodem Procopio Autore, minime prætereamus, quos Massagetas fuisse, scribit Ammianus Marcellinus libro vigesimo tertio.

¶Tametsi cognatæ gentes eæ, secessionibus, ac factionibus inuicem diuisæ, etiam inter se frequenter bella gessere.

¶Quo factum est, vt Alani, Sueui, & Vandali a Gothis vicinis, & consanguineis pulsi sedibus, fœdere inter se iuncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias postremo in Hispanias immigrarent.

¶Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipsis deinde Vandalia, & Vandalicia nominatam. Vnde a Vesogothis qui postea inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Augusto iam fœderato electi in Africam sunt.

¶Alani Emeritam, maioremq; Lusitaniæ partem, cum Olisipone, quæ semel pecunia se redemerat, tenuere.

¶Sueui, Callæciam omnem.

¶Verum qui ad Emeritam confederant, a Constantio prius comite, deinde Cæsare ab Honorio declarato, & restitutæ Placidiæ matrimonio affine facto, cum eiusdem Valliæ, & Vesogothorum auxiliis graui prælio superati, quũ in pugna Athacem regem amisissent, pars ad petendam pacem inclinarũt, pars ad Sueuos, qui Olisiponẽ tenebant, confugientes, sub eorum tutela acquieuere.

¶Omnesq; ii metu Romanorum territi, consilia pacis agitantes, hæc ab Honorio postulabant, vt Orosius ait.

¶Tu cum omnibus pacem habe, omniumq; obsides accipe. Nos nobiscum confligimus, nobis perimus, tibi vincimus. Immortalis vero quæstus erit Reip. tuæ, si vtriq; pereamus. Ita illi tunc.

¶Verum audita Constantij morte repudiato petitæ pacis consi-

lio, ad ingenium redierunt.

¶Et quidem Alani Emeritam reuersi, totam sibi Lusitaniam vendicabant, Vandalis qui in Bætica superfuerant adhortantibus.

¶Erexerant enim animos, Vallia Tolosam reuerso, quam ei Honorius permiserat, cum nonnullis alijs auxitanæ prouinciæ, ciuitatibus. Vnde Vesogothia regio ea est nuncupata. Hispani nostri, Galliam Gothicam dicere maluerunt.

¶Audaciam quoq; auxit insequuta Honorij mors.

¶Sed quum minor Theodosius, Valentinianum Placidiæ amitæ suæ, & Constantij filium Cæsarem declarasset. Is contra Alanos, atq; Sueuos in Lusitaniam comitem misit Sebastianum.

¶Qui sane gesta bene re Lusitania potitus erat, Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquijs, & Vesogothis iniit fœdus. A quibus paulo mox circunuentus, & interfectus est.

¶Sueui ergo relicta sociis Alanis Lusitania, ad suos qui in Callæcia erant, quum se contulissent, atq; in maius corpus coaluissent, regnum constituere.

¶Quod ab Hermerico ad Leouigildum Vesogothorum regem, per annos C LXXVII. durauit, vt Isidorus testatur.

¶Præualuere autem Vesogothi, & actis altius radicibus, quum in

citeriorem Hiſpaniam, tum etiam in Narbonenſem Galliam ſe extẽdentes, per annos tercentos, è octoginta, atq; amplius regnauerunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiſerunt.

¶Ad hunc modum, Hiſpaniæ Scythicis nationibus patuerunt, admiſcẽtibus ſe ſemper, in iſtiuſmodi demigrationibus vicinarum gẽtiũ populis, quos triſtis cæli, glebæq; infœcũdioris tædiũ cepiſſet.

¶Vniuerſos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen amplectebatur.

¶Hæc breuiter, & ſummatim dicta ſint, quæ ad ſuſceptum a nobis opus facere videbantur.

¶DE VIIS MILITARIBVS.

¶Vias militares, atq; publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia, tum in prouincijs efficere Romani conabantur.

¶Qua in repræcipuam, & ſupra reliquos principes egregiam nauauit operam Trajanus, vt etiam annotauit medicus Galenus Methodi libro nono.

¶Vias igitur publicas propter lutum ſternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

Strataq; iam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conſpicimus.

¶Vnde eas nos Lusitani stratas regias appellamus.

¶Sternebant autem alibi impolito, rudiq; lapide, alibi pro vrbium claritate quadratis saxis, pæne insana profusione, vt memini in Narbonensi Gallia me vidisse.

¶Milia passuum erectæ columnæ distinguebant, cum in inscriptionibus eorum qui eas fecerant, eorumue qui refecerant.

¶Inde illa formula vulgatissima, primo ab vrbe, ad primum ab vrbe lapidem, & similia.

¶Locis autem vliginosis, ac depressis, addebant terræ aggerem, superquem lapideam crustam insternerent. Eoq; factum, vt aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue à scriptoribus Gallis, qualis Appolinaris est Sidonius, qui in propentico ad libellum dixit.

Antiquus tibi nec teratur agger,
Quinius per spatium, satis vetustis
Nomen Cæsareum viret columnis. Et sæpe alias.

¶Virgilius etiam dixit Æneidos quinto. Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.

¶Sed verbi insolētiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam simpliciter, in aggere, sed in aggere viæ dixit.

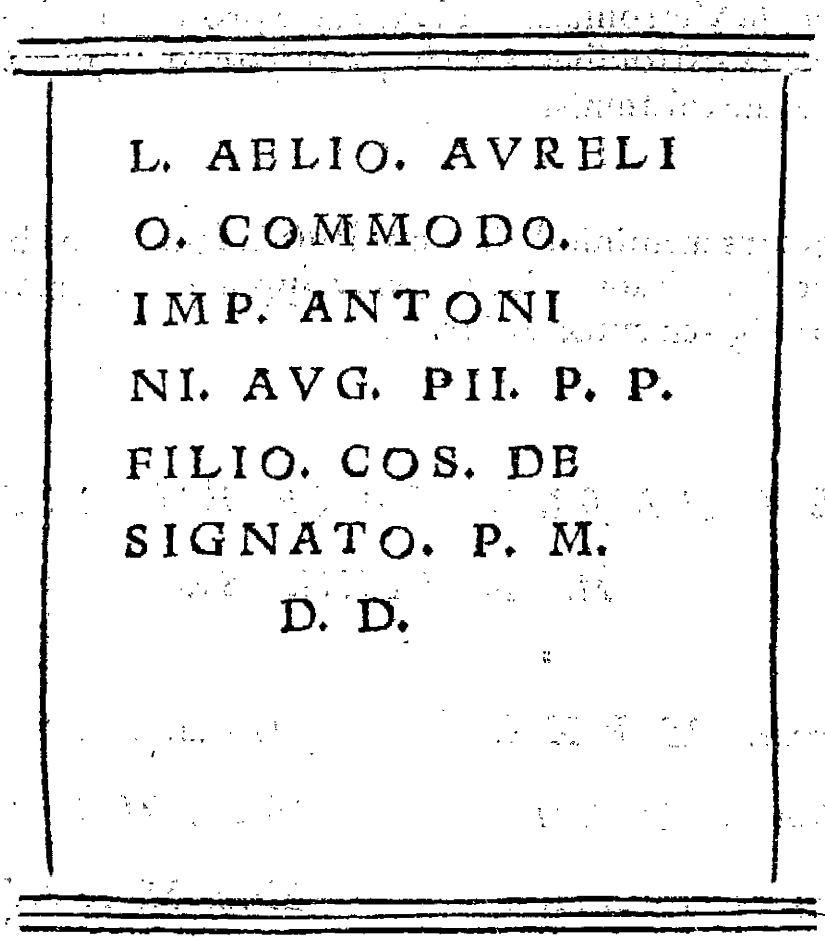
¶Talium viarum ſeptem in Luſitania, atq; in Bracaris ſuperſunt adhuc, & vna in Vettonia, altera Luſitaniæ prouincia. Verum magna ex parte adgeſtionibus, ſtratiſq; vetuſtate corruptis, & collapſis miliariorum columnis.

¶Prima quuius meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Oliſipone ducebat Emeritam. Cuius verba apponam aliquanto emẽdatius, quam vulgo circunferuntur.

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CCIIII. Sic.

Equabona. M. P. XII.	*Cetobrica. M. P. XII.*
Ceciliana. M. P. XII.	*Malceca. M. P. XVI.*
Salacia. M. P. XII.	*Ebora. M. P. XLIIII.*
Ad Anam flumen. M. P. LX.	*Euandriana. M. P. XVII.*
Dippone. M. P. XII.	*Emerita. M. P. IX.*

¶Omitto oppidorum nomina, de quibus ſuo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocãt, Illuſtriſſimi ducis Auiarienſis, X X. Mil. P. a Cetobriga. a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ ſuperſunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI
O. COMMODO.
IMP. ANTONI
NI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COS. DE
SIGNATO. P. M.
D. D.

Hoc eſt.

¶Lucio Ælio Aurelio Commodo imperatori Antonini Auguſti Pij patris patriæ filio conſuli deſignato pontifici maximo dedicarunt.

¶Inter Salaciam, atq; Eborã, in colle ſuper flumẽ, cui Riuo Maurino nomen eſt, columna adhuc extat ad hunc modum inſcripta.

IMP. CAES. DIVI
SEPTI SEVERI PII
ARAB. ADIAB. PARTHI
CI. MAX. BRIT. AX. F
DIVI. M. ANTON. PII
GERM. SARM. NEP.
DIVI ANTONINI PII PRONEP.
DIVI HADR ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC
ET DIVI NERV ADNEP.
M. AVR. ANTONIN
P. F. AVG. PAR. MAX.
BRI MAX. GERM. MAX.
PATER MILITVM. TRIB
POT. XX. IMP. III. COS. IIII
P.P. PROC. REST

Hoc eſt.

¶Imperator Cæſar Diui ſeptimij Seueri Pij Arabici Adiabenici, Parthici Maximi Britãnici Maximi filius Diui Marci Antonini Pij Germanici Sarmatici Nepos Diui Antonini Pij, pronepos, Diui Adriani, abnepos Diui Triani Parthici, & Diui Neruæ abnepos Marcus Aurelius Antoninus Pius fœlix Auguſtus Parthicus Maximus Britannicus Maximus Germanicus Maximus pater militum tribunitia poteſtate vigeſimum imperator tertium, conſul quartum, pater patriæ proconſul reſtituit.

¶Ad duodecimum ab vrbe Ebora lapidem, itineris eiuſdem, in prædio quod vocãt Tabularios, duæ ſũt colũnæ, altera omnino corroſas vetuſtate literas habet, altera cum hac inſcriptione manſit integrior.

IMP. CAES.
MAXI
MIANO
PIO. FELI
CI. AVG. EBO
RA. M. P.
XII.

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Maximiano Pio fœlici Auguſto Ebora milſia paſſuum duodecim.

¶Eodem itinere in veteri ædificio templum eſt Virgini Dei matri ſacrum & magna religione cultum. Turegiam locum eum vocant. De quo multa in libello ad Kebedium Toletanum ſcripſi.

¶Ibi menſa marmorea eſt, quam ſepulchro Q. Iulij Maximi Calpurnia Sabina vxor imponẽdam curauit. In quo ſepulchro duo etiã filij eius viarum curatores fuere conditi. Ea ſic habet.

D. M. S.

Q. IVL. MAXIMO. C. V. QVAESTORI. PROVIN. SICILIAE. TRIB. PLEB. LEG PROV. NARBONENS. GALLIAE PRAET. DESIG. ANNO. XLVIII. CALPVRNIA. SABINA. MARITO OPTIMO.

Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO VIARVM CVRANDARVM ANNO. XXI.

Q. IVL. NEPOTIANO. C. I. IIII VIRO VIARVM CVRANDARVM. ANNO. XX.

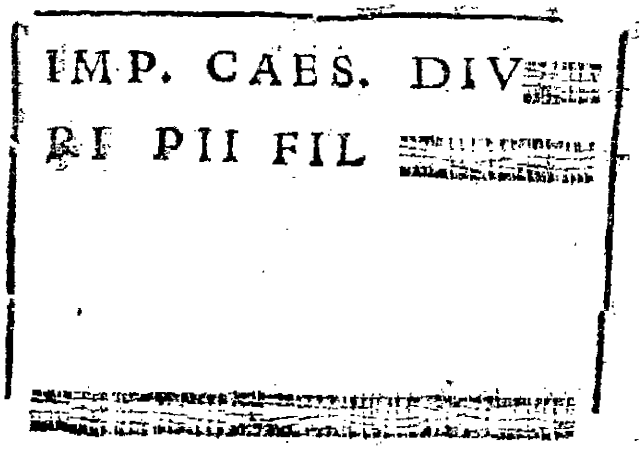
CALP. SABINA. FILIIS.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrũ Quinto Iulio Maximo clarissimo viro quæstori prouinciæ Siciliæ tribuno plebis legato prouinciæ Narbonesis Galliæ prætori designato annorum quadraginta octo Calpurnia Sabina marito optimo.

¶Quinto Iulio claro clarissimo viro quartum viro viarum curandarum annorum viginti vnius, Quinto Iulio Nepotiano clarissimo iuueni quartum viro viarum curandarum annorum viginti Calpurnia Sabina filijs.

¶In agro Stermotiensi, non procul a pago Borbacena columnę duæ sunt, altera collapsa, crasis omnino literis præter primum & secundum versum.

Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Diui Seueri Pij Filio.

Alter astat cum inscriptione hac, quæ tamen ægre iam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONI
NI PII MAGNI FIL.
DIVI SEPTIMI SEVERI
PII NEPOTI M. AVRE
LIO ANTONINO
P. FEL. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS II.
PROC. P. P.
FORTISSIMO FELICISSI
MOQVE PRINCIPI
[illegible]ORA. M. P.
XXII.

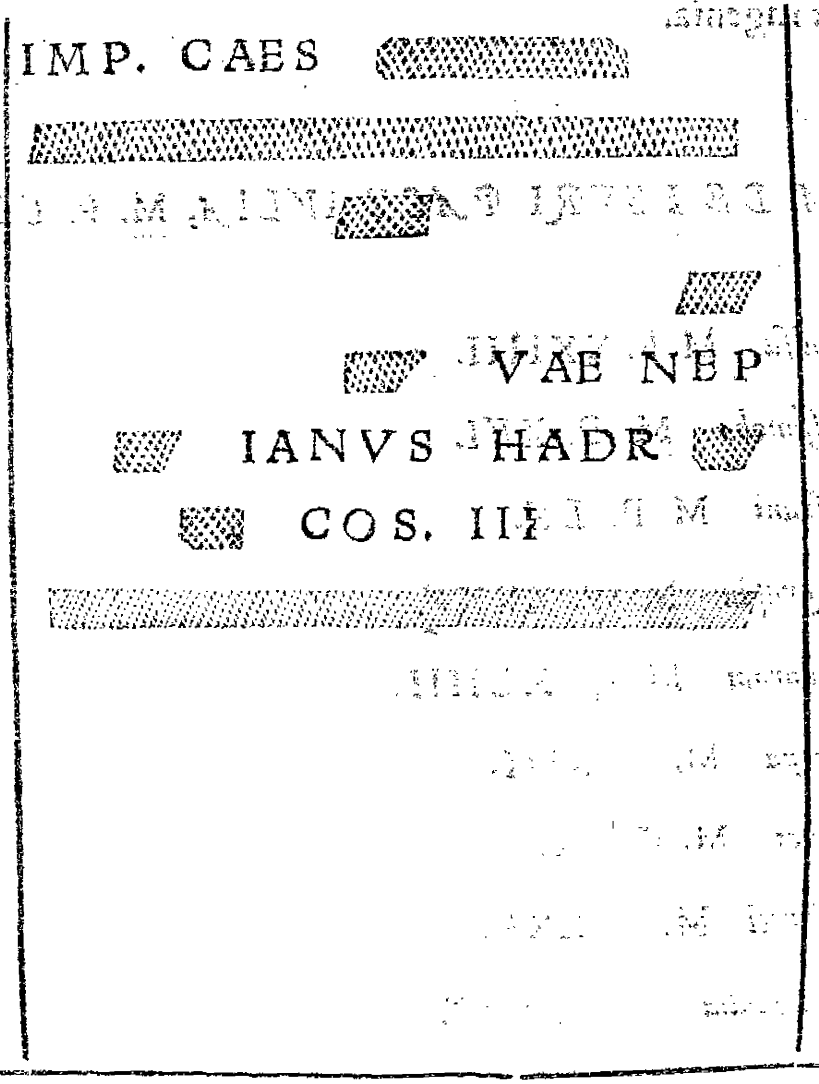
Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Diui Antonini Magni filio Diui Septimi Seueri Pij nepoti Marco Aurelio Antonino Pio fœlici Augusto Pontifici Maximo Tribunitia potestate secundum, Consuli secundum proconsuli, patri patriæ, fortissimo, fœliciſſimoq; principi Ebora milia passuum viginti duo.

¶Heluis in ædibus cuiusdã uici nobilis colũnæ duæ scriptæ iacent, extrinsecus eo delatæ, sed literis tam corruptis vt vix in quoq; versu duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

¶Ab vrbe autem Ebora Pacem vsq; Tullium, etiam apparent stratæ viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapsæ, fractæ, & terra opertæ.

¶Item super Exarratham, Murtariam, & Odiuellam fluuios pontium dirutorum hic subijces, illic pilæ, pilarumq; bases. Literæ in columnis intercidere. In vna tantum has quum diutius considerassem, ægre potui legere.

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Neruæ nepoti Trainus Adrianus cõsul tertiũ. ¶ Iter quod ab Eſuri Pacem Iuliam corruptiſſimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque aut ſex modis intelligere, quum tentaſſem, nihil fere in tanta deprauatione confeci.

¶Quare ita vt apud illum habetur reliqui, si forte aliquando prodeat is libellus minus Mendose scriptus, aut fœliciora nodum explicent ingenia.

ITEM DE ESVRI PACE IVLIA, M. P. CCLVII. SIC

Balsa M. P. XXIIII.

Ossonoba M. P. XVI.

Arani M. P. LX.

Rarapia M. P. XXXV.

Eboram M. P. XLIIII.

Serpa M. P. XIII.

Fines M. P. XX.

Arucci M. P. XXV.

Pace Iulia M. P. XXX.

¶Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Iuliam, quod bene signatum est. Ita enim habet. Item ab Esuri per compendium, Pace Iulia. M. P. LXVI. Sic. Myrtili M. P. XL. Pace Iulia M. P. XXXVI.

¶Magna quoque depravatione vitiatus numerus est in itinere quod à Salacia Ossonodam describit, habet enim. A Salacia, Osso-

noba, M. P. XVI. Quum ſint ſupra CXVI.

¶ Eodem itinere in colle ſiniſtroſum, luxta ſemidirutum oppidum Aureolam, meta eſt, quæ olim terminum Eborenſem a Pacenſi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, ſatis multa. Ea autem eſt huiuſmodi.

D. D. NN.
AETERN. IMPP.
C AVRE. VALER.
IO. IOVIO. DIOCLE
TIANO. ET
MAVR. VALERI
O. ERCVLEO
MAXIMIANO
PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS INTER
PACENS. ET EBOREN-S
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. HH.
N. M. Q. EORVM
DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES

Hoc est.

¶Dominorum nostrorum æternitati imperatoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletiano, Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano Piis felicibus semper Augustis, terminus inter Pacenses, & Eborenses curante Publio Datiano viro patricio præside Hispaniarum, numini, maiestatiq; eorum deuotissimo. Hinc Pacenses, hinc Eborenses.

¶Duplex inde iter Antoninus ponit ab Olisipone Emeritam, sed vtrumq; numeris corruptissimis, oppidisq; aut iam non extantibus aut diuersissime commutatis. Alterum sic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CXLVI SIC

Aritio Prætorio.	*M. P. XXXVIII.*
Abelteri.	*M. P. XXVIII.*
Matusaro.	*M. P. XXVII.*
Ad septem Aras.	*M. P. VIII.*
Budua.	*M. P. XII.*
Pelagia.	*M. P. VIII.*
Emerita.	*M. P. XXX.*

¶Corruptos esse numeros hinc apparet. Nam recto isthac itinere ab

Olisipone Emeritam, numeramus tres & quinquaginta leucas, eæ cõficiunt ducenta duodecim millia passuum. Sic.

¶ Ab Olisipone Beneuentum, traiecto ad villam Francam Tago, leucæ octo. Inde Salquaterram, quæ an Aritium prætorium sit, alij expendant, leuca vna. Inde Culucci, quod an Tubucci sit, alij quoq; expendant, & inde tota via suburipontana.

¶ Alterum per Scallabin, sic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM. M. P. CC. XX. SIC.

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad septem aras M. P. XIII.

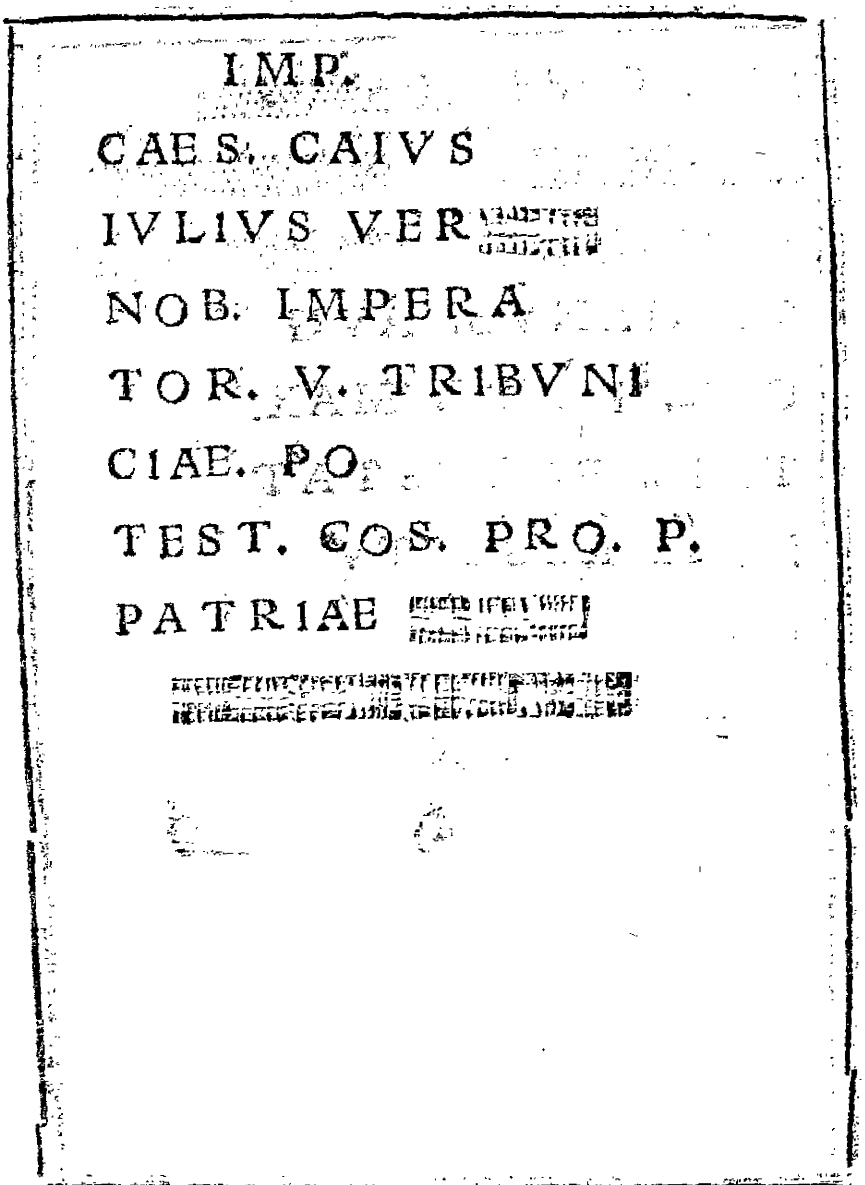
Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

¶Huius viæ columnæ partim vetustatis iniuria diffractæ, partim crebris ignibus aduſtæ tantum abraſarum literarum veſtigia demonſtrant. Quas mihi videre contigit. Ita habent.

¶Iter autem a Scallabi ſupra Almerinum oppidum, per Alpiarſæ fluuij initia ducebatur.

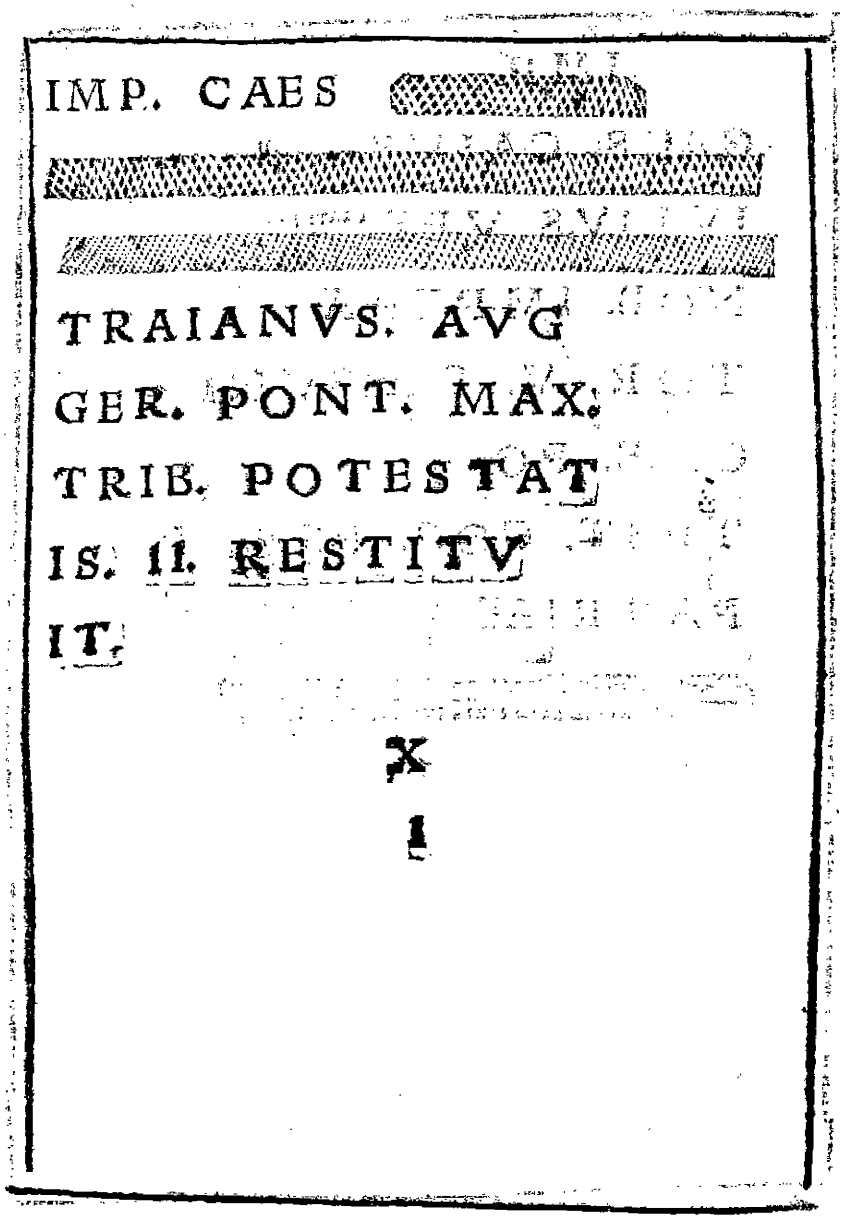
¶Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod ſcriberem. Poſtea quum quatuor collapſas inueniſſem, in vna earum hæc tantum potui legere.

Hoc eſt.

¶ Imperator Cæſar Caius Iulius verus nobilis imperator quintum Tribuniciæ poteſtatis conſul, proconſul pater patriæ.

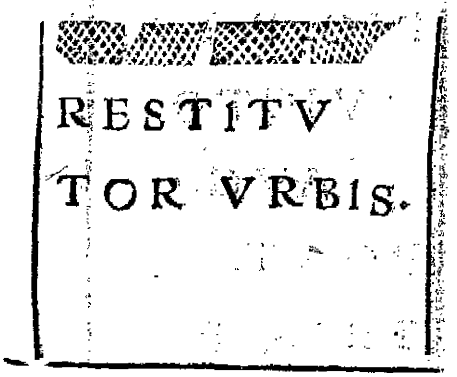
¶ Post mille passus columnæ tres collapsæ.

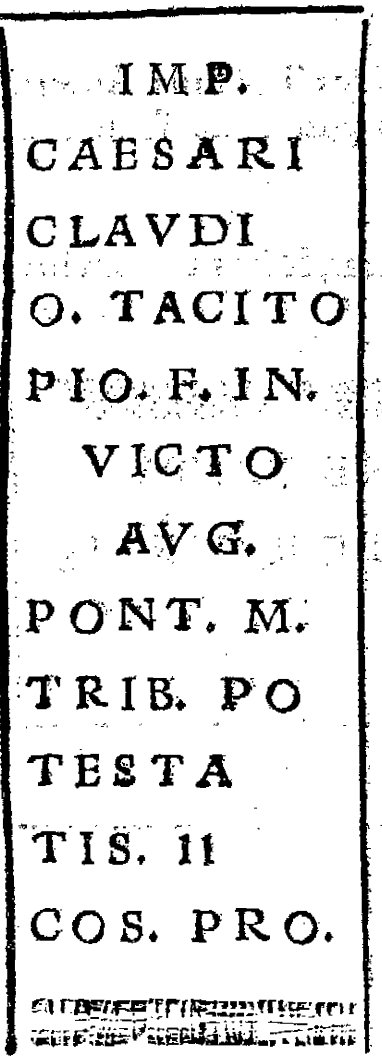

Hoc est.

¶ Imperator Cæsar Diuus Trianus Augustus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ potestatis secundum restituit vndecim.

¶ Secunda fracta erat, & has tantum literas habebat in fine.

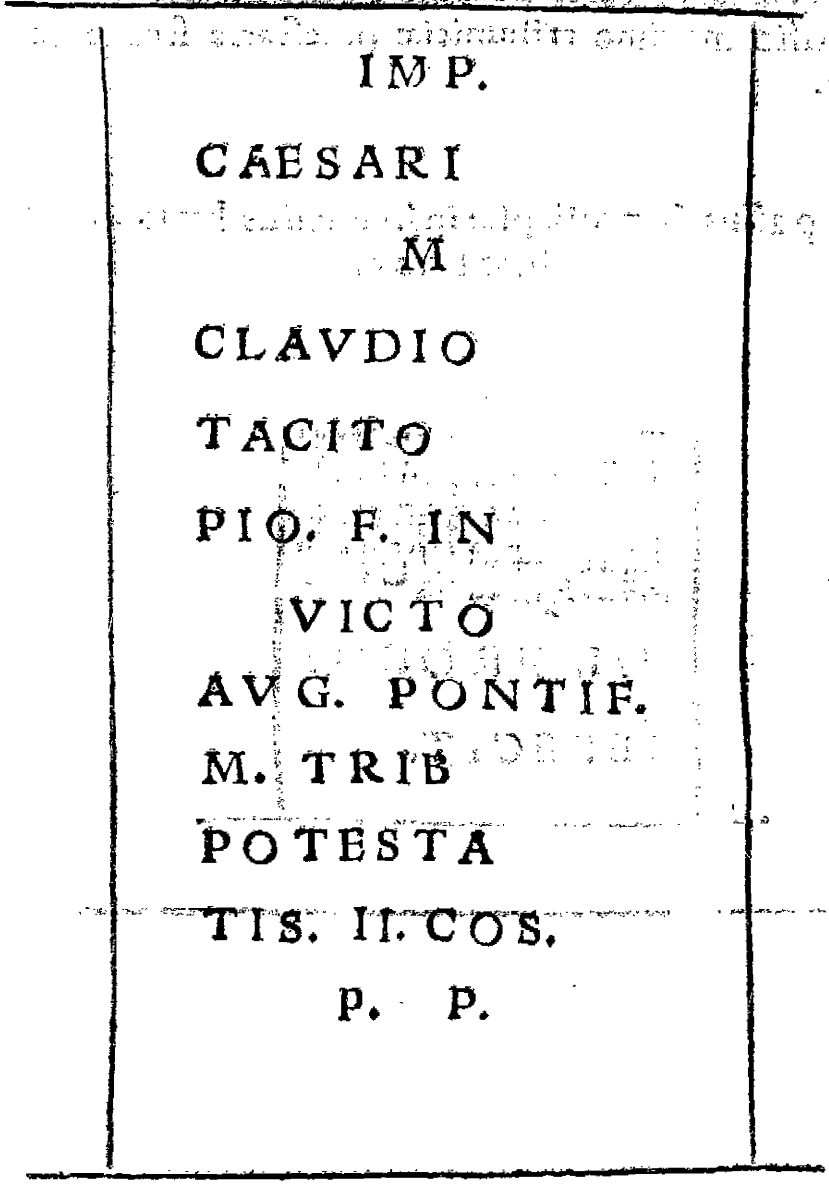

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Claudio Tacito Pio fœlici inuicto Auguſto pontifici maximo tribunitiæ poteſtatis ſecundū conſuli proconſuli.

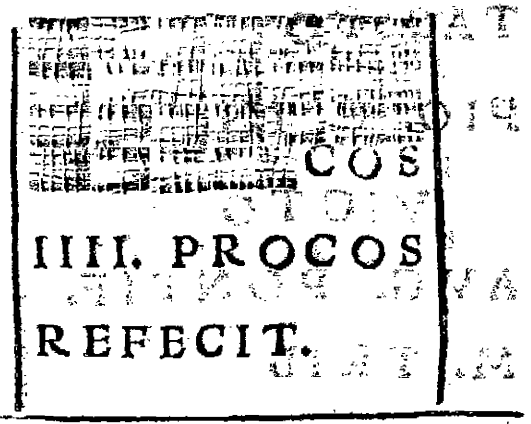
¶ Post mille passus, tres columnæ duæ collapsæ abrasis vetustate literis, vna erecta quæ sic habet.

IMP.
CAESARI
M
CLAVDIO
TACITO
PIO. F. IN
VICTO
AVG. PONTIF.
M. TRIB
POTESTA
TIS. II. COS.
P. P.

Hoc est.

¶Imperatori Cæsari Marco Claudio Tacito pio fœlici inuicto Augusto, pontifici maximo tribunitiæ potestatis secundum consuli patri patriæ.

¶Post mille passus duæ collapsæ in fine vnius hæ tantum legi possunt literæ.

¶Post mille passus, iuxta diuersorium quod vocant Mestas. Quatuor sunt columnæ conlapsæ, tres, corruptas habent inscriptiones. In vna sic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS
VERVS MAXIMINVS. PIVS. FE
LIX. INVICTVS. AVG. PONT.
MAX. PATER PATRIAE. TRI
BVNICIAE POTESTATIS. TER COS
GERMANICVS MAX. DACICVS
MAX. SARMARTICVS MAX, FT
C. IVLIVS VERVS MAXIMVS
NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
IVVENTVTSIS. GERMANICVS MAX.
DACICVS MAX. SARMATIGVS MAX.
IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXI
MINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI.
MAX. DACICI. MAX. SARMATI.
MAX. FORTISSIMI. CAESA
RIS FILIVS.

IIII.

Hoc est.

¶ Imperator Cæsar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Fœlice inuictus, Augustus Pontifex maximus pater patriæ tribunitiæ potestatis ter consul Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus nobilissimus Cæsar princeps iuuentutis, Germanicus, Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus Imperatoris Cæsaris Cai Iuli Veri Maximini, Pij Fœlicis Augusti Germanici Maximi Dacici Maximi Sarmatici Maximi fortissimi Cæsaris filius quatuor.

Liber Quartus.

VRbes nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræque etiam Romanis temporibus, prisca nomina amiserunt. Multas nominat Liuius a vetustioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam ipsa alia Romani postea vocabula imposuerunt.

¶ Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix est Lusitaniæ, in qua Oliuentiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem esse primo libro commemorauimus.

¶ Ac de Oliuentia vrbe nihil quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi inuenti inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS

C. ANTESTIVS PROGV

LVS. H. S. S. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

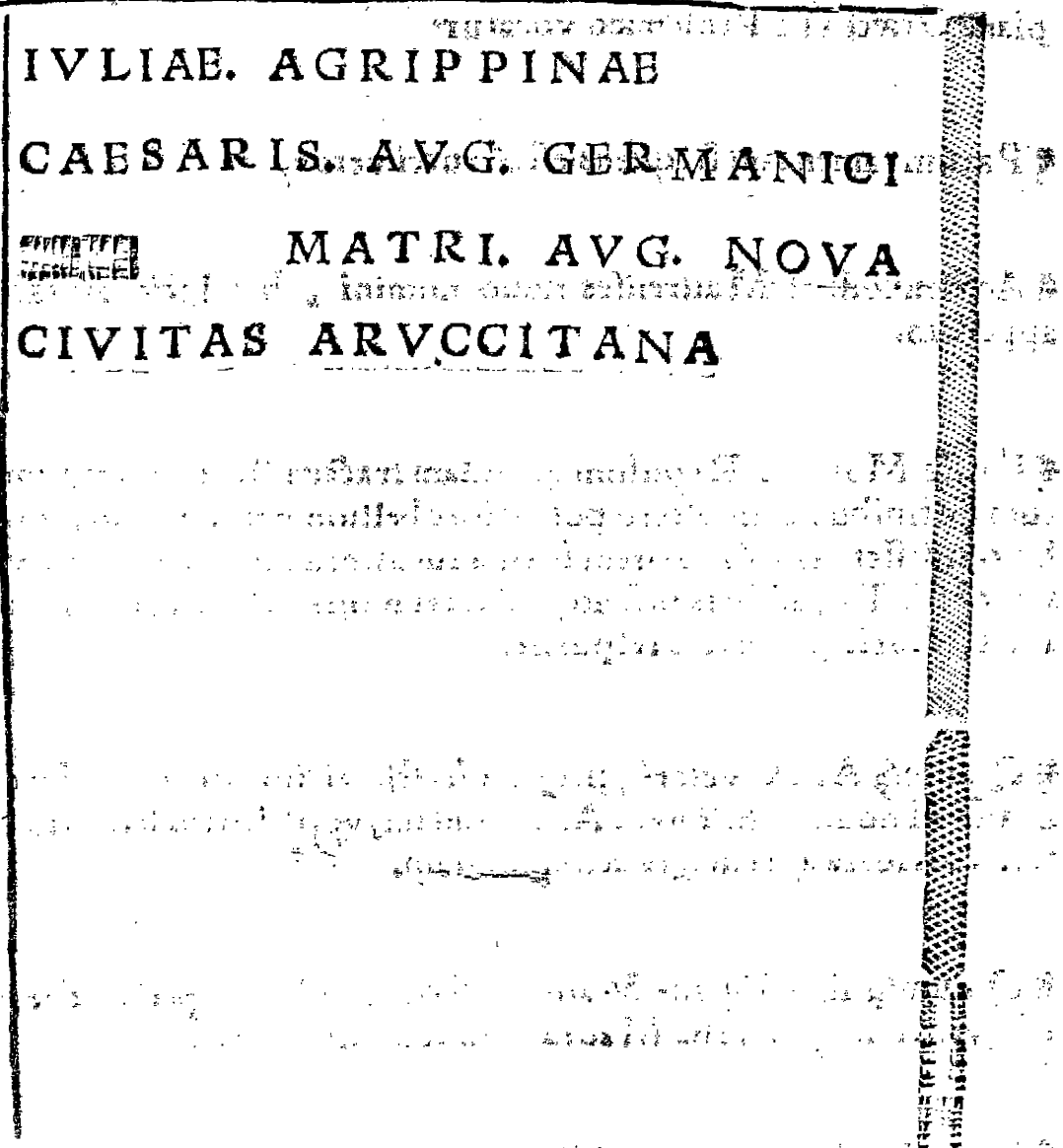
Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Caius Anteſtius caluus, Caius Anteſtius Proculus hic ſiti ſunt. Cornelia Tertulla viro & filio de ſua pecunia fieri curauit.

¶De Mourano æque nihil.

¶DE MAVRA.

¶Mauram inſigne oppidum, Nouum fuiſſe Arucci, ex cippo iſtius modi, quem ibi legi perſuaſum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
CAESARIS. AVG. GERMANICI
MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARVCCITANA

Hoceſt.

Iuliæ Agrippinæ Cæſaris Auguſti Germanici Matri Auguſtæ noua ciuitas Aruccitana.

¶Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc supereſt Arucci vetus, nomenq; retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturq; plane Græce vt a Ptolemæo vocatur.

¶Parum tamen iam frequens eſt Arucci vetus.

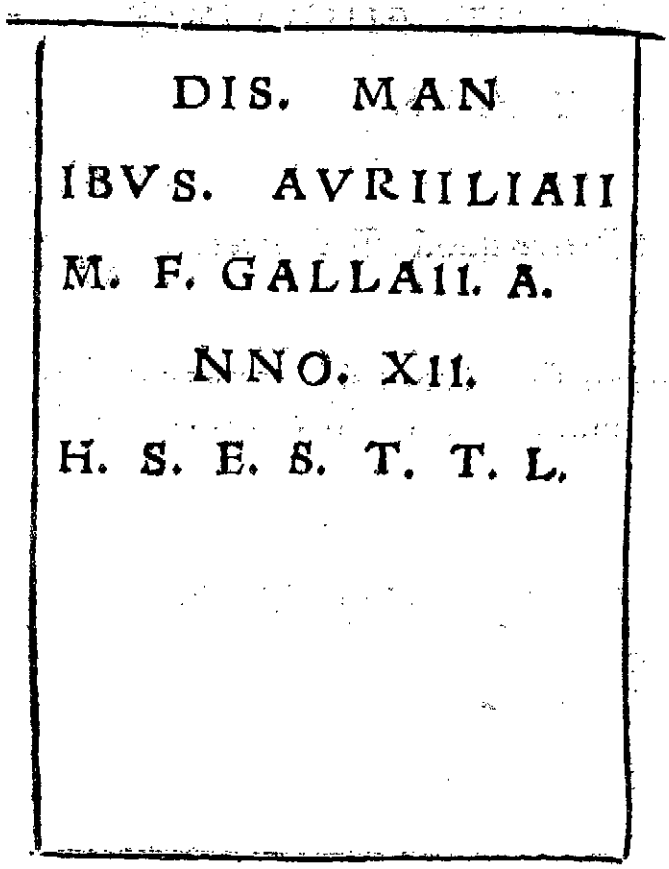
¶Accommodant Maurenſes nouo nomini, haud ſcio an fabulam appellem.

¶Fuiſſe Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atq; in prælio cecidiſſet, eiusq; vxorem forma luculenta mulierem ſæpe victor interpellaſſet, additis niſi acquieſceret minis, illam contumaci odio interfectoris poſtulata reſpuiſſe.

¶Quumq; Arucci veteri, propter hoſtis vicinitatem diffideret migraſſe ad nouam ciuitatem Aruccitanam, vt tutiorem ſitu, ita bonitate vberioris agri magis accommodam.

¶Quumq; ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factũ eſſe, vt etiam ipſa vrbs Maura ex inde nominata ſit.

¶In territorio quoque oppidi eiuſdem multa antiquitatis ſuperſũt veſtigia. Inter Mauram, atq; Ficalium ſemidirutum oppidum, ad pagum quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, vbi ſacellum Michaeli ſacrum poſteri meliori religione extruxerũt, quatuor cippos fractos, exeſisq; veruſtate literis deformatos inueni. Vnus qui reliquus integer eſt, fideliter a me deſcriptus ita habet.

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.
NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diſs Manibus Aureliæ Marci filiæ Gallæ annorum duodecim hic ſita eſt, ſic tibi terra leuis.

¶Et nequis forte miretur inuſitatam ſcripturæ rationem. AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIÆ Gallæ. Sciat in Epigrammatis quoq; antiquæ vrbis, pagina 149. Legi.

M. PONTIVS HIIDISTVS. DAIINI CO
IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.
MIICVM ANNIS TRIBVS.

¶Pro eo quod esse deberet.

¶M. Pontius Hedistus Daeni coiugi benemerenti fecit, Vixit mecum annis tribus. Et annotauit corrector, alibi etiam duo I I pro E posita se inuenisse.

¶Ficali j quoq; cippus hic est.

D. M. S.
VLPIA. M. F.
MARCELLA
ANNORVM
LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Vlpia Marci filia Marcella annorũ quinquaginta trium hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Ad pagum Callæcum inter Ficalium, & Arucci vetus in fano. S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CR

ISPIA RV

FINI. ARA

BRICENSIS

ANNOR.

LXVII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum. Vibia Crispia Rufini Arabricensis annorum sexaginta septem, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Insigne quoq; oppidum Serpa non multum mihi negotij exibuit. Nomen enim illæsum vsq; ex antiquo retinet, vt apud Antoninum in itinerario est, & in cippo iuxta oppidum reperto.

D. M. S.

FABIA PRISCA

SERPENSIS. C. R.

ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.

C. GEMINIVS. PRIS

CVS PATER. ET

FABIA CADILLA MA

TER. POSVERVNT.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Fabia Priſca Serpenſis ciuis Romana annorũ viginti, hic ſita eſt. Sit tibi terra leuis. Caius Geminius Priſcus pater, & Fabia Cadilla mater poſuerunt.

¶LVSITANIÆ ALGARBIVM.

¶Tranſgrediamur nunc Anam, & Luſitaniæ vrbes, de quibus vel indubitato conſtabit, vel certe probabili coniectura, antiquitatum ſtudioſis explicemus.

¶At Luſitania inquit Pomponius, qua mare Atlanticum ſpectat, primum ingenti impetu in altum abit, deinde reſiſtit, ac ſe magis

etiam, quam Bætica abducit. Qua prominet bis in semet recepto mari, in tria promontoria dispergitur.

¶ Anæ proximum quia lata sede procurrens, paulatim se, ac sua latera fastigiat. Cuneus ager dicitur. Sequens sacrum vocant. Magnū quod vlterius est.

¶ Aduertant lectores promontoria hic non vocari ipsa tantum terræ acumina, quæ mari imminent, sed totos late etiam tractus, qui tādem acumine in mare desinunt.

¶ Ita Liuius Decadis 3. libro primo. Prægressus signa Annibal in promontorio quodam.

¶ Patet hoc ex ipsa Pomponij descriptione. Quia lata sede procurrens paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur, videlicet ad similitudinem Cunei, quo ligna scinduntur. Græci Sphina vocarunt promontorium hoc, Latini Cuneum.

¶ Nostra ætas sanctæ Mariæ caput appellat, sicut & sequens, quod sacrum dicebatur. Sancti Vincentij caput vulgo dicitur.

¶ Prici tamen nominis vestigium ibi in oppido Sacri adhuc perseuerat.

¶ Promontorium vtrumq; Strabo Celticos, ac Lusitanorum plerosq; habitare dixit.

¶Ptolemæus etiam Turdetanos adiungit. Sicut latius a nobis pro Pacensi colonia disputatum est.

¶Nos Algarbij regnum vocamus a Mauris, quum id tenuere indito vocabulo.

¶In Cuneo vero hoc, Myrtilis, Ossonobæ, atq; Balsæ oppidorum meminit Pomponius.

¶DE MYRTILI.

¶Myrtilis, quam Mertolam appellamus Anæ fluuio est imposita, multis antiquitatum monumentis plena, cippis, columnis, statuis, quibus tam Gothi, quam Mauri, ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, vt erant, & hi, & illi ingenio plane barbaro.

¶Octo, vel decem statuas annis ab hinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt affabre insculptas, sed sine capitibus.

¶Arbitrantur capita fuisse ænea, & insititia, atq; adeo a corporibus in alium vsum euulsa.

¶Abest a Pace Iulia Iustis XXXVI passuum milibus, hoc est nostratibus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit.

¶Myrtilin Plinius, sicut & Eborã, & Salaciã veteris Latij municipiũ fuisse, scriptũ reliquit. Ptolemæus Iuliæ cognomen illi tribuit.

¶DE BALSA.

¶Olim vocatam Balsam, eam esse conijcimus, quæ nostro tempore Tauilla nominatur, maxima Algarbij ciuitas. Eius præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

¶DE OSSONOBA.

¶Ossonoba vero diruta pæne est. Quuius priscæ nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, passimq; per viciniam præcipue in muxis Phari propinquæ ciuitatis, magisq; litoralis.

¶Hæc vrbs sedes fuit Episcopalis, vt liquet ex conciliis, in quibus Ossonobensis Episcopus subscripsit.

¶Nomen Maurorum temporibus paululum inuersum est. Rasis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguæ Punicæ vitio. Quuius de ea testimonium, non ad verbū, sed ad sensum istiusmodi est.

¶Exubana solo fertili, ac frumentario sita est, plano, & fructiferis arboribus consito.

¶Habet etiã pineta, & mõtes ad alẽda pecora maxime accõmodatos.

¶Hortos quoq; riguos multos, quoniã fontibus, ac fluentis abũdat.

¶Electrum producit optimum. Mari vicina est, vbi aliquot sunt

insulæ paruæ, cymbis, ac nauicalis ad vsũ, & inuectiones opportunę.

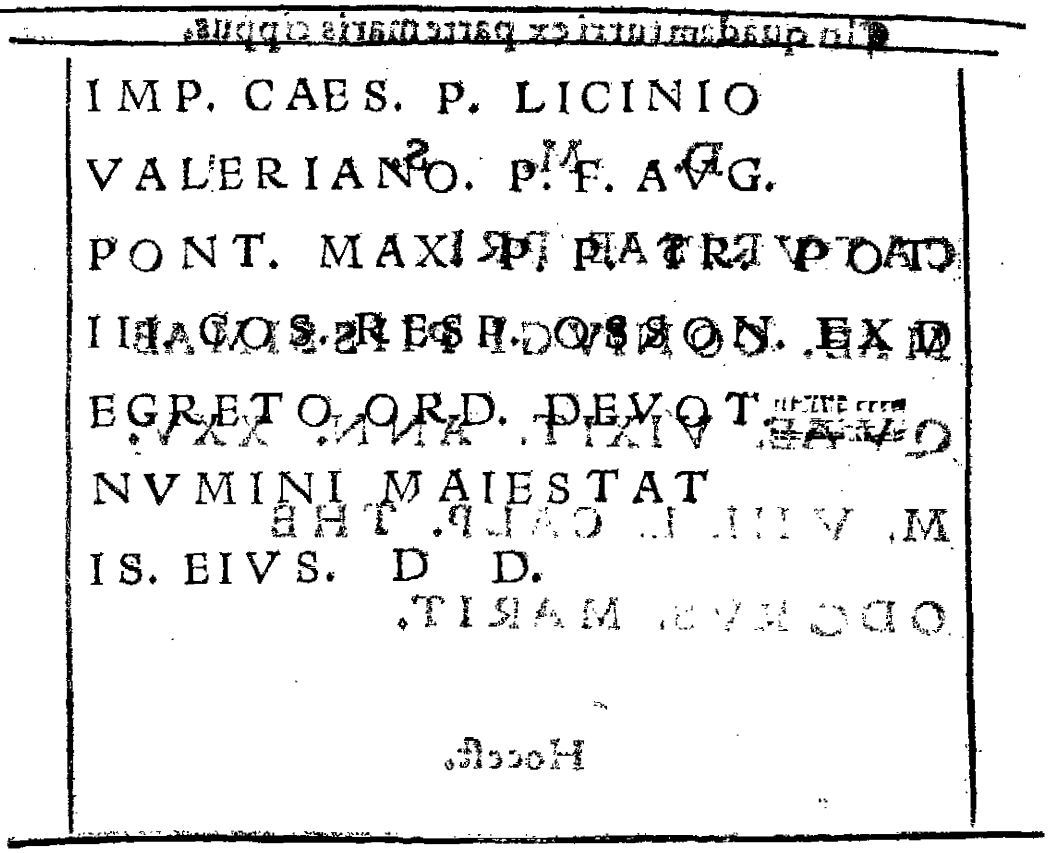
¶Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius est orbis.

¶Sub iure, ac domino suo habet oppida nonnulla, è quibus Siluis est, sita super æstuarium, quod a mari egressum paruo fluuio commiscetur. Hactenus ille.

¶Fortunæ vicissitudine facta. Siluis pontificio exornata est. Ossonoba vero in vicum redacta. De quuius quoq; ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & crescit.

¶Nec ipsum nomen iniuriæ non patuit. Ex Ossonoba in exubanã transijt, & quum iam prope non sit. Estoi nuncuparur.

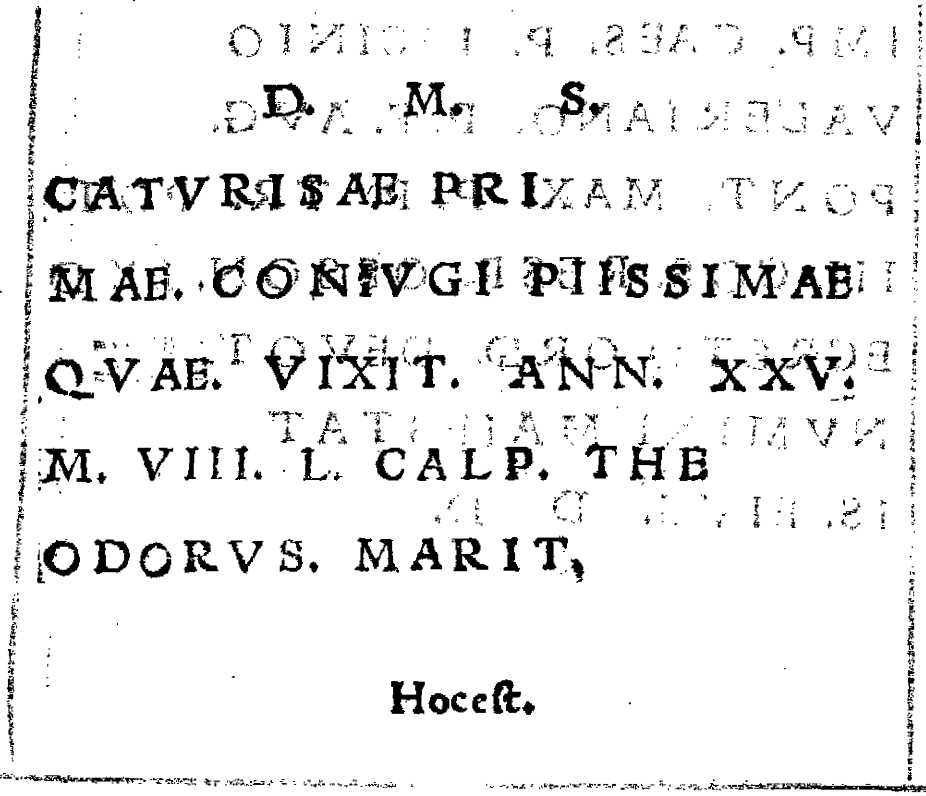
¶Phari in muro inter propugnaculum nouum, & alterum a Rodorico Barreto extructum, cippus est.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Publio Licinio Valeriano Pio Fœlici Auguſto pontifici maximo patri patriæ tribunitia poteſtate tertium conſuli, Reſpublica Oſſonobenſis ex decreto ordinis deuotiſſima numini maieſtatis eius dedicauit.

¶ In quadam turri ex parte maris cippus.

D. M. S.
CATVRISAE PRIMAE CONIVGI PIISSIMAE
QVAE. VIXIT. ANN. XXV.
M. VIII. L. CALP. THE
ODORVS. MARIT,

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum Caturisæ primæ coniugi piissimæ, quæ vixit annos viginti quinque, mẽses octo. Lucius Calpurnius Theodorus marit.us.

¶Inter Pharum,& Tauillam in turri,quam vocant Marini cippus.

D. M. S.

C. ANNIVS

ROMVLVS

ANNORVM

XXVIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum, Caius Annius Romulus annorum viginti octo hic situs est. Sit tib terra leuis.

¶Phari ad portam maris,cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS. C.

IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO

REM. IIIIII VIR. D. S. P.

D. D.

Hoc est.

¶Marcus Cornelius Erydimus Caius Iunius receptus ob honorem Seuiratus de sua pecunia dedicarunt.

¶Sequitur promontorium sacrum ita vocatum propter Herculis templum & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambulare temporibus, quod eum tunc ab Dijs possideri fabularentur, vt initio tertij libri Strabo scriptum reliquit.

¶Promontorium ipsum duobus cornibus in altum se præcipitat, effecto inter vtrũq; modico sinu, quuius est ambitus quinq; fere miliũ

¶In sinistro cornu, sacris oppidum est, quod adhuc promontorij nomen refert.

¶In dextro nobile Diui Martyris, ac leuitæ Vincentij templum. Quuius corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo sit, tyranidem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo de eodem diuo poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum, Late explicaui.

¶Veteres geographi, vrbium huius tractus nequaquam mentionem faciunt. Vnus Pomponius, vt pote Bæticus, & non longo interuallo dissitus, Lacobrigæ, ac portus Annibalis, maritimarum ciuitatum meminit. In sacro, inquit, Lacobriga, & portus Annibalis.

¶DE LACOBRIGA.

¶Lacobrigam mutilato, atq; nonnihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobilissimum nostro æuo, frequensq; oppidum, ac nuper, à Sebastiano rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, sicut, & Pharus ab Ioanne tertio, Sebastiani auo.

¶Legi ante multos iam annos in Agelarijs Baptistæ Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga testimonium.

Dicitur Ardiburi posuisse Lacobriga septem
Victori toties statuas, totiesq; per illum
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.

¶Quod nescio vnde fuerit mutuatus. Quuius poetæ quoniã multũ iam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, si velint, quorum in manus liber is deuenerit.

¶DE PORTV ANNIBALIS.

¶De Portu Annibalis dubitanti, duo se ostia obijciebant. Alterum ad Villam Nouam cognomine Portimanam, eius fluuij, qui vrbem Siluin, ad quam Ossonobense pontificium eranslatum est, præterfluens in mare delabitur.

¶Alterum ad Alborem oppidum non obscurum, vtrumq; in Sinu magnarum, multarumq; nauium capaci. Sed quarum interius per ostia ingressus, non nisi æstu accedente fiat.

¶Facilior Villanouanus, recto cursu.

¶Paulo Alboritanus difficilior, propter flexus varios & in modū Syrtis Obstruentes ostium arenas. Verum vbi penetrarint pandēte se æstuario, commodissima statio est nauigiorum.

¶Parua insula intus est situ editior, in summo plana, in qua olim oppidum fuit.

¶Supersunt vndiq; muri, a fundamentis vsq; ad mediam altitudinem cæmentitij. In superioribus formacei Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, tegulisq; tota plena, ædificiorum monstrat ruinas.

¶Hoc nimia vetustate extincto, Alborem nostri maiores ibi iuxta in itima æstuarij ora construxerunt.

¶Hunc fuisse Annibalis vocatum Portum, potius arbitramur, quā Villamnouam, oppidum reuera nouum, propter loci situm, vnde defendi naues egregie poterant, & aditu arceri hostes. Quod a peritissimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri.

¶Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Annibalem, tertio volumine ostensum a me est.

¶Potuit quoq; ex Gadibus, quum vota Herculi exsoluisset, nouisq; se obligasset: Quod primo tertiæ Decadis libro scribit Liuius ad promontoriū hoc Annibal accedere propter dicatū Herculi templum, & dissipatam de Diis locū tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narrauimus, maxime inuitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

DE MEROBRIGA.

¶A ſacro promontorio vſque ad Gallipodis fluuij egreſſum, hoc eſt ad ſinum Salacienſem, multa ſane ſunt oppida, nec contemnēda, ſed quorum mentionem Veteres non fecerunt.

¶Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum eſt Cetobrigam omiſiſſe in ora poſitam, quin Salaciam multo interius locatā non præterierit, neq; Merobrigam ſex fere milibus paſſuum ab litore ſeparatam.

¶Verba illius ſunt. Oppida memorabilia a Tago, in ora, Oliſipo, quarum è Fauonio vento conceptu nobile.

¶Salacia cognominata vrbs imperatoria.

¶Merobriga, Promontorium ſacrum, & alterum Cuneus.

¶Interijt autē Merobriga in quuius locū ſucceſſit iuxta, oppidū S. Iacobus cognomine Cæſe, oppurtunore tolle poſitū. De quo poſtea.

¶Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero ſemidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ meciuitatis admonuerunt.

¶Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum ſimulachrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum.

¶Templum ibi eſt diuo Blaſio dicatum, & ſuper āram lapidea.

¶ Mensa tum hac inscriptione.

G. COCILICO. FVSCO

PATRI

EX TEST. COCILICI

A PASTOS

Hoc est,

¶ Gaio Cocilico Fusco patri ex testamento Cocilicia Pastor.

¶ In semicollapsa turricippus.

C. NVMISIO. C. F. FVSCO
VI. VIRO. SEN
TATINIA. Q. F.
FVLVIANILLA
VXSOR
PERMITTENTE. ORD.
MEROBRIG.

Hoc est.

¶ Caio Numisio Caij filio Fusco sextum viro Sentatinia quinti filia Fuluianilla vxor permittente ordine Merobrigensi.

¶ SANCTVS IACOBVS DE CACEM.

¶ Dixi successisse Merobrigæ oppidum sanctum Iacobum in excellenti colle, qui maris prospectum aperit, nec a Merobriga diffitat duceptis integris passibus.

¶Loco dominabatur Caci tyrannus Mauruſ, cum a Chriſtianis receptum oppidum eſt.

¶Cauſam nominis dedit Apoſtoli Iacobi marmorea ſub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoq; religioſe ibi colitur. Factumq; nomen ab diui ſimulacro, cognomen autem a regulo, ſub cuius fuerat poteſtate.

¶Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cuius quia ſemiſepulta fama eſt, non ab re fuerit operæ pauxillum impendere.

¶Viam nobis aperuerat Hieronymus Zurita Valentinus vir doctus, & hiſtoriæ diligens ſcriptor.

¶Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloianem quidam appellant, Manuelis Comneni patre, confundere videtur, ex Niceta Choniate græco auctore qui ea tempeſtate fuit, & ex Baptiſta Egnatio rem ipſam petamus.

¶Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adoleſcentulas ac viduas, & eas ob adoleſcentiam & formam, vt ait Nicera, ſecundas nuptias deſiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annam Theodoro Laſcari, adoleſcenti animoſo & bellicoſiſſimo deſpondit. Dotiſq; nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit.

¶Et quidem Laſcaris, depulſo & profligato Manuele Mauroza me rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus vrbibus impe-

rator consalutatus est, vt testatur Nicetas.

¶Cæterum ex vxore mascula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

¶Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxit, imperiumq; illi per manus tradidit. Ita Egnatius.

¶Sed quem Ioannem Diplobatazium ipse vocat, Ioannem Batazem appellant alij, & quidem Græci. Inter quos Nicephorus Callistus.

¶Et Batazes tam Zonaras, quam Nicetas sepæ nominant.

¶Ioannes itaq; Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem reliquit.

¶Qui moriens Ioannem filium, & filiam Lascaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendauit.

¶Verum Palæologus, inter fecto puero, per summum scelus, sibi imperium vindicauit.

¶Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite vltimo.

¶Lascara puella verita, ne & ipsa in tyranni sæuitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit.

¶Nubsitq; in Liguria Vilelmo comiti, Entemelij, vel vt vulgo dicitur Vigintimilij.

¶Peperitq; ex eo filium Ioannem Lascarem, & tres filias.

¶Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij dictione successit.

¶Ipsa filias secum ducens, ad Petrum Aragoniæ regem, quuius ingens erat fama se contulit, si forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium sibi per tyrannidem ereptum.

¶Suscepit illam rex nobilis honorificentissime, & in Valētiæ regno retinuit.

¶Filiarumq; maximam Iolanthen ex Græcia cognominatam, vxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, regis Iacobi nepoti.

¶Secundam Breaticem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non necessariam.

¶Bataza quoq; ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitq; filiam, cui suum nomen imposuit.

¶Hanc Iolanthe matertera, vbi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

¶Interea cum Isabella Petri regis filia nupsisset Dionysio Lusitaniæ regi, Bataza iam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, vna etiam venit, fuitq; in Lusitania, quoad constantiam ipsius Dionysij, & Isabellæ filiam, Ferdinandus Castellæ rex duxit in matrimonium.

¶Tunc quoq; Bataza spectatæ virtutis matrona, nouam nuptam comitata est, tanquam moderatrix eius adolescentiæ.

¶Quæ quum partu edidisset Alfonsum postea regem, non diu superstite marito, regis filij cum Bataza nutricatione sedulo curabat.

¶Sed subducto a materna cura infante auiæ consilio, quæ ad suam potestatem transferre illum maluit.

¶Regina mater & recenti viduitate mœsta, & præcipue nutriendi filij solatio destituta, insuper alendæ familiæ impar, quod per angustè admodumq; tenuiter, nec pro regia dignitate, sumptus suppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, decessitq; in oppido Sancto Facundo.

¶Et cum eius suppellex mũdusq; muliebris ad satisfaciendũ alumnis minime sufficeret, testamento a Dionysio patre atq; Isabella matrepetijt, vt quod illi dicerat, ipsi supplerent.

¶Bataza autem quum se inuidiosam ex præterita potentia indies persentiret, re cum suis communicata, nauen adornari præcepit. Beneq; tam ex suis copijs, quam sororum auxilio instructam conscendens per mediterraneum mare exijt, ac circumitis Gadibus & sacro promontorio, ad flexum vbi oppidum Sinis est excensionem fecit.

¶Conuenerũt ad illam Christiam multi & ex sacra spathophorũ militia equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atq; ad non spernendas copias iucti, Cacem regulum oppido exuerunt.

¶Exstructoq; templo Bataza bonam ligni sanctæ Crucis partem, quam a Lascara matre Constantinopoli delatam acceperat, inquadam templi pila conclusit.

¶Quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

¶Ob hoc solenne ibi est, dominicis ac celebrioribus diebus, quum post sacrificij euangelium populum sacerdos alloquitur, etiam ad hortari, vt precentur deum pro Bataza Lascara, Græciæ imperatoris nepte.

¶Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam secontulit, adhuc illa tempestate vrbem regiam.

¶Vbi facultates opesq; suas ijs qui sibi inseruierant distribuens, pauperum nequaquam immemor, Ecclesiam Cathedralem donarijs multis ac prædijs locupletauit. Sepulta ibi est in lapideo nec opero so monumento inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IM

PERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

¶DE CETOBRIGA.

¶Cetobriga,quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur,in ora & ostiò sinus Salacienſis quondam ſtetit.

¶Vrbis tenue veſtigium modo eſt,arenis obrutæ,niſi qua irrūpentis maris violentia, ſub aqua non nunquam, non nunquam vero atumulo in tumulum arenas radentibus ventis,deteguntur ædificia.

¶Cauſa nominis a cetis, & Briga orta eſt. Briga ſiquidem vetere Hiſpanorum lingua vrbem ſignificat, vt Arabriga, Conimbriga, Cetobriga,Lacobriga,& multæ aliæ.

¶Prima vero compoſiti nominis pars,a cetis eſt facta. Cete magnos piſces, vt thynnos, omiſſis marinis belluis ſignificare, & qui piſceis eos ſaliunt, condiunt,ac vendunt, cetarios appellari, notū eſt: Lacus autē in quibus ſaliuntur,cetariæ & cetaria dicuntur vnde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria creſcent.

¶Quoniam vero in vrbe hac de qua nobis ſermo eſt, celebris erat piſcatio,& ſalſura tali ū piſcium,ſicut etiam nūc Cecimbrigæ, quod oppidum eregione eſt, in extimo fere Barbarij promontorij littore, Cetobriga vocata ciuitas eſt.

¶Durant adhuc in Cetobrigenſi littore, ipſa cetaria, ſignino opere antiquitus fabricata.

¶ In medio obrutæ vrbis ciuitatis, fanum perueteris est, quod instauratum Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio.

¶ Ad quuius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantissime.

¶ Neq; dissentaneum est fanum id, atq; simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, cõtra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶ Statua quoq; marmorea, stolata illinc Neocretobrigam delata est, absq; tamen capite.

¶ Inscriptio quoq; hæc in quadrato laspidis alõi lapide, in partheno-ne virginum Diui Dominici instituti professarum Neocretobrigæ, extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

¶Lucius Iulius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti quinq; hic situs est. Sit tibi terra leuis Cõpirus fratri.

¶Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborensem episcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diuisione, qui finium cathedrarũ ecclesiarum terminatione, episcoporum lites voluit dirimere.

¶Episcopatus, inquit ille, Eborensis habeat a Cetobriga vsq; ad petram, & a Rutella vsq; Paratam.

¶Nostris quoq; temporibus, Eborensis diœcesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Troiam fecit.

¶DE NEOCETOBRIGA.

¶Post diruta Cetobrigam, mutata colonia est, ad alteram sinus oram Septentrionem versus, ab hinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piscatoribus.

¶Tantaq; & ibi & Cecimbrigæ, sitæ, vti dixi, in extimo fere Barbarij promontorij litore, nobilium piscium captura est, quum mare piscosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores.

¶Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶Quius gratia, externarum quoq; nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶Commercio itaq; tã inuectionũ, quã reuectionum, factum insigne oppidum est, opulentissimumq;, adeo vt magnarum vrbium nequaquam inuideat claritati.

Sctubal cetobriga

¶Vocata quoq; Cetobriga posteriore hac colonia est, recento, prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶Florianus campensis in commentitiis suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemq; oppidi vsq; a Tubale fabulatur.

¶Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuiq; est alterutro vti. Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶DE PACE IVLIA SIVE AVGVSTA.

¶Dicta ora est, ab exitu Anæ vsq; ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶ Neq; enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel a veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionū vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq; semel hoc loco præfactum esse me, candidi lectores, mentinerint.

¶ Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, ni satis superq; id fecissem, in bene longa ad Vasæum epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorum meorum locis.

¶ Si quidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celticis Lusitaniæ populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶ Coloniam fuisse, & secundum Lusitaniæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit prolixe etiam exposui.

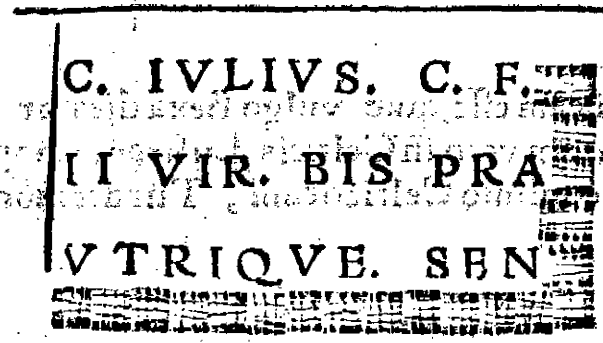
¶ Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, quuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶ Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quuius opuscula horrido parumq; culto sermone, eaq; imperfecta, & mendis sentico-sissimis scatentia circunferuntur.

¶Floruere quoq; Iuuenis Sisenãdus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispetsa visuntur.

¶Ad portam Maurensem, versus nouam.

Hoc est.

¶Caius Iulius Cai filius duum vir.

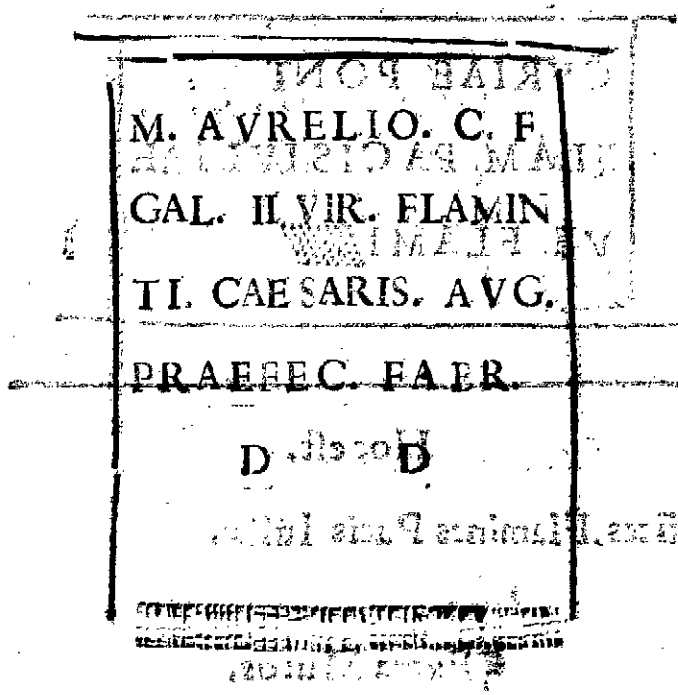
¶Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus semifractus.

Hoc est.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flamini Tiberij Cæsaris Augusti præfecto fabrũ Decreto Decurionũ, vel dedicarũt.

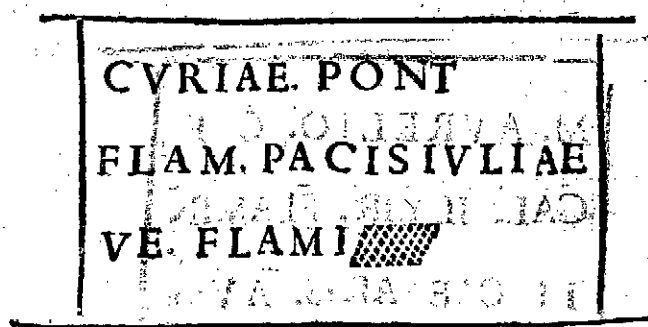
¶Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO

Hoc est.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurensem, litera bellali. Desiderantur lapides in vtroq; capite.

Hoc eſt.

¶Curiæ pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶Extra Muros.

D. M. S.

HEL. AERIA

NVS. ANN

ORVM XII

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum Helius Ærianus annorum duodecim, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

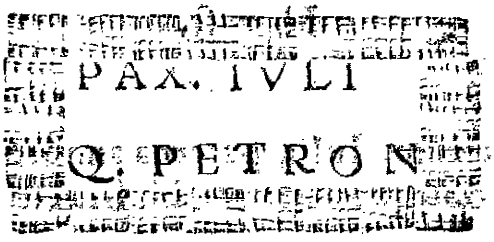
¶ In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL.
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc est.

¶ Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

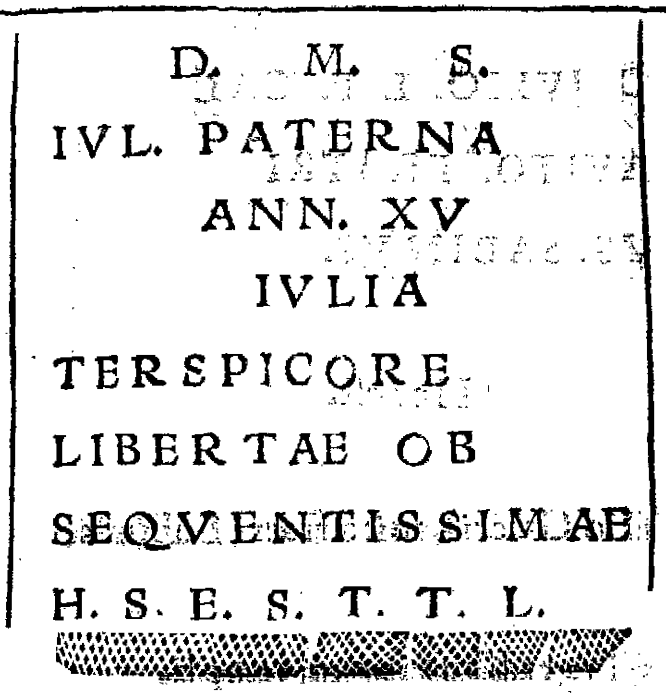
¶ In gradibus summi templi.

Hoc est.

¶ Pax Iulia Quinto Petronio.

¶Ad Sanctum Saluatorem.

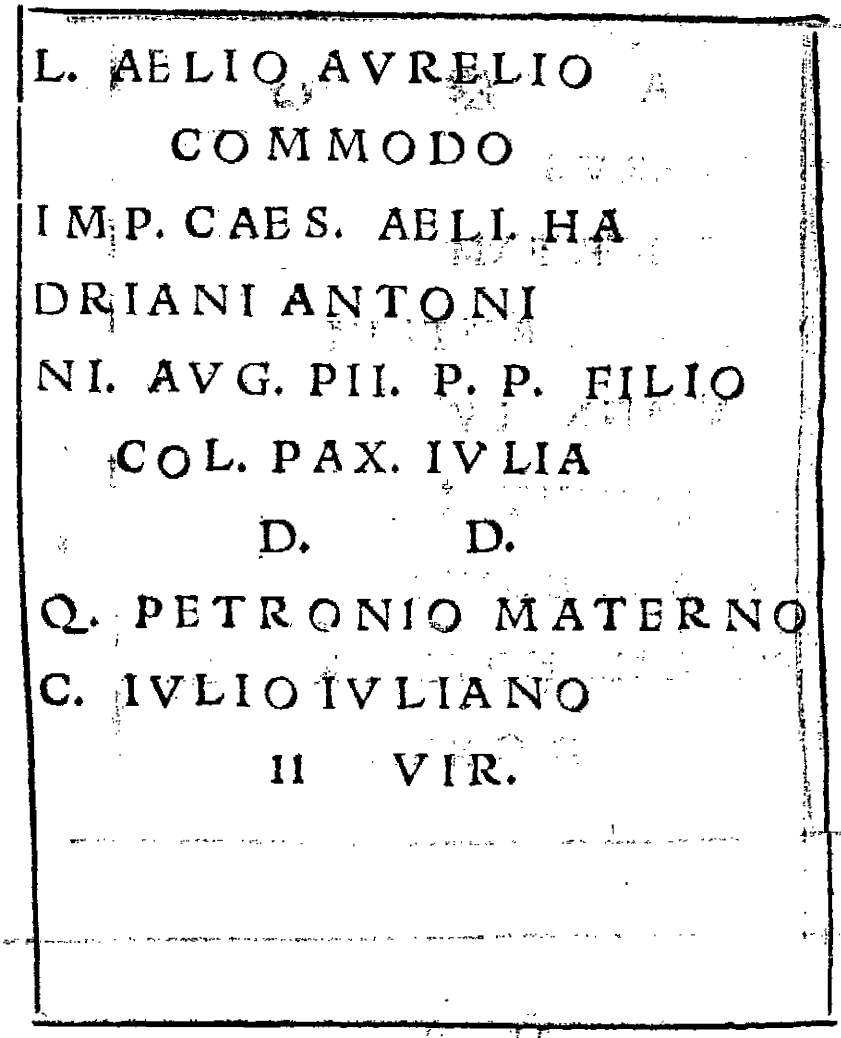

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia Terpsicore libertæ obsequentissimæ, hic sita est. Sit tibi terra leuis.

¶Errore sculptoris positum est terspicore pro terpsicore, sed ego mutare nolui.

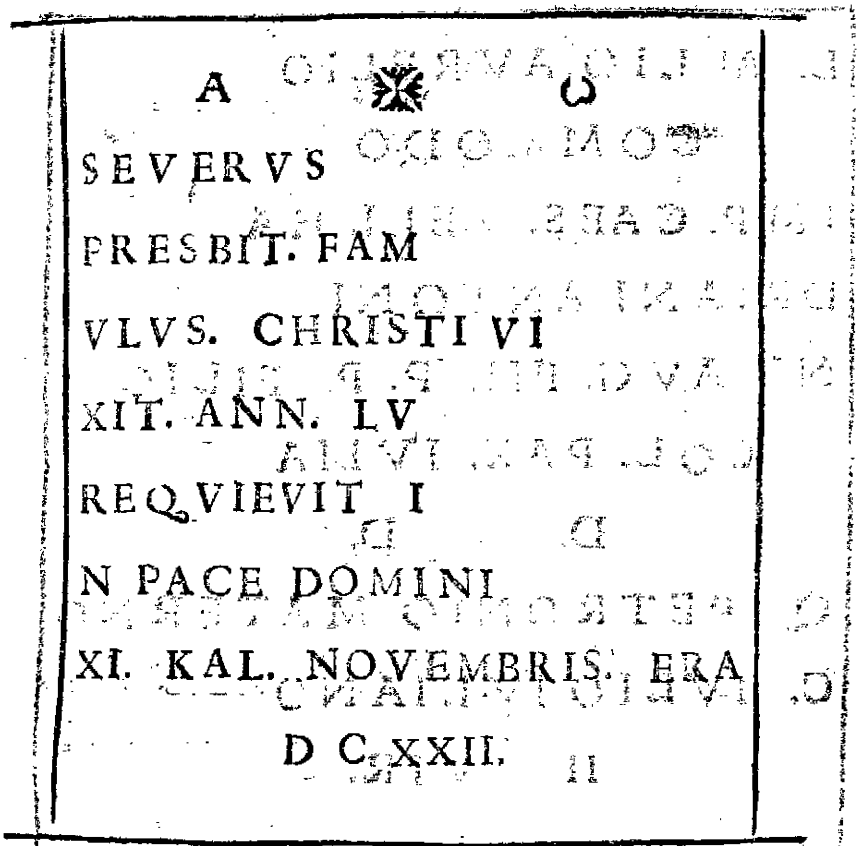
¶In foro Cippus.

Hoc est.

¶Lucio Ælio Aurelio Cõmodo Imperatoris, Cæsaris Æli, Adriani, Antonini, Augusti, Pij patris patriæ filio Colonia Paxiulia dedicauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea summi templi.

Hoc est.

¶ Alpha, & omega. Seuerus præsbiter famulus Christi vixit annos quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶In agro, quatuor mil. pass. ab vrbe, Represam prædium vocant,

D. M. S.
MERCATOR
ANN. XXXII.
VXOR MARITO
MERENTI POSV
IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶Caput imaginis Vespasiani.

¶Taurorum capita decem.

¶Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura.

¶Inuenctus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

¶DE ORICHIENSI AGRO.

¶Orichiensis ager, Turdetanis a Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶Nomen accepit ab Orichio, regionis nobilioris oppido & quia campestris ager est, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Orichiensis nominatur.

¶Non piget eius meminisse, propter regni nostri illic cœptam originem. Quam vt paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

¶Magnus Alfonsus Hispaniæ rex qui Toletum expugnauit, & imperator est appellatus, ex diuersis vxoribus tres filias habuit.

¶Eluiriam, Therasiam atq; Orracam.

¶Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, quiq; illi adhæserunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, facta totos septuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diserte peribetur.

¶ De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixe.

¶ Ad Alfonsum igitur imperatorem, in adserenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouetes.

¶ Inter quos emicuere Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶ Hos, vt talium necessitudine arctius sibi munniret, Alfonsus filiarum connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶ Eluiram igitur comiti sancti Ægidij, Therasiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam vero trium, vt alij scribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimã, atq; post Ximenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ siue Tolosæ, neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis conuenit, in matrimonium dedit.

¶ Quorum nos opinionibus prætermissis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶ Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vsq; ad Durium totumq; id, quod recẽtiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vsq; ad Lusitaniæ vrbem Conimbrigam, dotis nomine adsignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret,

suoq; dominio & ditioni adderet.

¶ Is ex Therasia coniuge, quæ semper regina appellata est, filium genuit Alfonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & vbi per ætatem licuit, bella gessit quam plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit.

¶ Qua re commotus Ismarius, magnæ partis Africæ Bæticæq; rex, conuocatis quatuor aliis regibus, tam ex Africa, quam ex tota vlteriore Hispania, tantas congregauit copias, vt milia quadringenta exercitus superarer.

¶ His confisus, in Alfonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictam concitatissimo.

¶ Nec ille segniter processit obuiam. In Agro igitur Orichiensi, paulo infra Castrum viride oppidum, non procul a confluente Cobris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conspectum venientes Castra posuerunt.

¶ Insedit tumulum Alfonsus, vbi vetus sacellum erat, in quo senex quidam prouectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros & ob paupertatẽ, & ob vitæ Sanctimoniã, nullius iniuria lacessitus.

¶ Ismarij copiæ prope infinitæ vndequaq; campos opplebant, iãq; agmina circumfusa spe deuorabant.

¶ Non videbatur militibus nostris sani esse consilij, cum tanta multitudine confligere. Vnus enim quisq; supra centum hostes aduer-

sum se in prælio erat habiturus.

¶ Sed militum animos oratione, spei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶ Dimissos curare corpora iubet, & crastinum diem, qui Iacobo Apostolo Hispaniarum patrono sacer erat, lætos expectare.

¶ Quum aduesperauisset, anachorita ille ad Alfonsum venit, atq; oraculi denunciatione, forti esse animo admonet.

¶ Quanoctis hora tintinnabuli quod in sacello erat, sonum audiret, tentorium egrederetur, apparitum illi Christum in aere crucis subfixum.

¶ Lætus tam optato tamq; insperato nuntio Alfonsus, totius noctis peruigilio promissum exspectabat.

¶ Primo itaq; ante lucem diluculo, ad tintinnabuli sonum prætorium egressus, suspexit in aere Crucifixum dominum.

¶ Quuius visu voluptate propemodum extra mentem absortus, ita adorans dicebat.

¶ Ecquid seruator mundi, tunc mihi, tunc apparens? Quid eo opus est, in te credenti & tam summa pietate colenti? Perfidis hisce tuis atq; ideo meis hostibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, vt crucis tuæ mysterium intelligant, ac desinant insanire.

¶Hæc atq; aliahis similia, cum ex mentis quasi abstractione prosequeretur, Christi colloquentis, & victoriam pollicentis voce iucundissime affectus, in cœlum recepta diuina illa specie, arma postulat, armant milites, acies ordinari, & canoro tubarum concentu imperat signum dari.

¶Quum ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes, Postulant, inquiunt fortissime imperator, milites tui, vt regem te salutari permittas.

¶Quibus ille. Ego fidissimi Commilitones honorificum satis inter vos nomen titulumq; principis sortitus sum. Alium non ambio.

¶Neq; si maxime expeterem, vel poscentibus vobis morem gerere vellem id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, vt vos ducis vestri non pœniteat, vos date, vt milites dux non desiderem.

¶Contra illi, & quæ postulas pollicemur, & nobis non deerimus. Sed pro rege pugnabimus ardentius, vincemus honestius, moriemur alacrius.

¶Quum igitur prope intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & ubarum, lituorum, tympanorumq; sonitu ter acclamatum.

¶Alfonso Henrico primo Lusitaniæ regi vita & victoria.

¶Data inde militibus tessera, ferebatur in hostes.

¶At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam diſſonis clamoribus, tam terribili fragore perſtrepebat, vt cœlum ruere, terra quaſſari tremoribus viderentur. Commiſſum prælium eſt, ſãguinolentũ, pertinax, diuturnũ, à prima diei hora vsq; ad meridiẽ.

¶Donec Iſmarius, quuius iam vita periclitabatur, quamq; maxime noſtri appetebant, rebus deſperatis, & amiſſo in conflictu, conſobrino, cui lui corporis cuſtodiam mandauerat, nomine homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipſe, & vna reges qui cum eo erant.

¶Tantum autem ſanguinis effuſum eſt, vt ex cædis loco riuuli in Cobrin atq; Tergem decurrerent.

¶Quin inſequuta paucos poſt dies pluuia, quum tinctam atro ſanguine ſuperficiem lauiſſet, creuiſſentq; riui, Terges qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam vſq; ad Anam aquas infectas pertulit.

¶Id nos in Vincetio martyre hiſce carminibus breuiter adnotauimus

Vbi paupere Terges
Flumine, ab Orichio ſegnis delabitur agro,
Excepti cecidere duces, fuſæq; cohortes
Barbaricæ. Ac tellus tanto eſt imbuta cruore,
Vt poſtquam pluuiæ cædem elauere, pigerq;
Riuus ijt, contage ſua, quacumq; meabat,
Polluerit ſpatium late, fluctuſq; petitos
Funeſtarit Anæ, torrens inglorius ante,
Atq; vaporatis æſtu Quintilibus impar.
Poſt illa, indigenis faſtus de clade ſuperbi
Nobilis Iſmarij.

¶Alfonsus igitur nouus rex, consueto victoribus more in castris, triduo permansit, & concessa militibus præda.

¶Ipse qui eatenus niueo scuto vtebatur, insignia commẽtus est, quæ sum ibi gestam designarent.

¶Ac primum, quia Christum in aere cruci subfixum conspexerat, in argenteo scuto cæruleam crucem formauit.

¶Deinde quod quinq; reges vicisset, scuta quinq; per ipsam crucem distinxit.

¶In vno quoq; triginta numos argenteos figurauit, quod totidem mundi seruator venditus exstitisset.

¶Mutata apostcris regibus numorum figuratio est, commodiori ratione, & in singulis quibusq; scutis, singuli quinq; numi positi, decussatim, ad figuram literæ X. bis numerato quod in medio est, & quum a summo deorsum, & quum a latere ad latus fit supputatio, vt numerus triginta expleatur.

¶Hæc tum ibi sumpta insignia.

¶Castella vero aurea septem, quæ in rubro campo scuti regij oras ambiunt, ad alterius historiæ tractationem pertinent.

¶Exposuimus, quanta potuimus breuitate, regum nostrorum, re-

gnicq; initium & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor.

¶Gesta enim res est, vt mei veteres annales habent, æra milesima cẽtesima septuagesima septima.

¶Cui annorum numero si demantur triginta & octo, manebit Seruatoris annus milesimus centesimus trigesimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus. M. D. LXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

¶DE ARCV EXSTVCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO.

¶Iam discessissem ab Orichio, nisi piaculum esset, regis nostri Sebastiani recens factum non commemorare.

¶Is initio huius anni, Algarbij regnũ adijt, vt oppida omnia maritima, quam munita essent, suis oculis perspiceret.

¶Et si quid ad munimentum deesse videretur exactissimo suo Iudicio, & rei bellicæ peritorum consilio præsens vel suppleret, vel nouaret, vel corigeret.

¶Fecit autem iter per Orichiensem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perlustrauit.

¶ Nullum ibi erectum trophæum, nullam inscriptionem tantum sacellum illud ignobili fabrica, non semel refectum, rusticorum tamẽ cultu religiosum reperit.

¶ Puduit illum incuriæ, ac socordiæ seculi superioris.

¶ Atqui, vt excusari mereatur, ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiora ingenia.

¶ Non tamẽ mirãda non est, florentibus postea rebus, & renata philologia obliuio tam diuturna.

¶ Nisi quod natura cõparatum ita est, vt quæ optima sunt, non omnia simul sed per temporum interualla emergant. Sebastianus igitur mirapietate affectus, vt & apparitionis Christi, & regis maximi, inclytæq; victoriæ memoriam rediuiuam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atq; exstructo nobili arcu, mihi inscriptionis curã demandauit, ita vt altera ex parte latine, ex altera.

gnique initium & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor.

¶Gesta enim res est, vt mei veteres annales habent, æra milesima cẽtesima septuagesima septima.

¶Cui annorum numero si demantur triginta & octo, manebit Seruatoris annus milesimus centesimus trigesimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus. M. D. LXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

¶DE ARCV EXSTVCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO.

¶Iam discessissem ab Orichio, nisi piaculum esset, regis nostri Sebastiani recens factum non commemorare.

¶Is initio huius anni, Algarbij regnũ adijt, vt oppida omnia maritima, quam munita essent, suis oculis perspiceret.

¶Et si quid ad munimentum deesse videretur exactissimo suo Iudicio, & rei bellicæ peritorum consilio præsens vel suppleret, vel nouaret, vel corigeret.

¶Fecit autem iter per Orichiensem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perlustrauit.

¶ Nullum ibi erectum trophæum, nullam inscriptionem tantum sacellum illud ignobili fabrica, non semel refectum, rusticorum tamẽ cultu religiosum reperit.

¶ Puduit illum incuriæ, ac socordiæ seculi superioris.

¶ Atqui, vt excusari mereatur, ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiora ingenia.

¶ Non tamẽ mirãda non est, florentibus postea rebus, & emendata philologia obliuio tam diuturna.

¶ Nisi quod natura cõparatum ita est, vt quæ optima sunt, non omnia simul sed per temporum interualla emergant. Sebastianus igitur mirapietate affectus, vt & apparitionis Christi, & regis maximi, inclytæq; victoriæ memoriam rediuiuam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atq; exstructo nobili arcu, mihi inscriptionis curã demandauit, ita vt altera ex parte latine, ex altera,

¶ Lusitano idiomate legeretur, latina sic habet.

HEIC. CONTRA ISMARIVM. QVATVOR Q. ALIOS SARACENORVM REGES. INNVMERAMQ. BARBARORVM MVLTITVDINEM PVGNATVRVS FELIX ALFONSVS HENRICVS. AB EXERCITV PRIMVS LVSITAN. REX ADPELLATVS EST. ET A CHRISTO QVI EI CRVXIFIXVS ADPARVIT ADFORTITER AGENDVM COMMONITVS. COPIIS EXIGVIS TANTAM HOSTIVM STRAGEM EDIDIT VT COBRIS AC TERGIS FLVVIORVM CONFLVENTES CRVORE INVNDARINT. INGENTIS AC STVPENDAE REI. NE IN LOCO VBI GESTA EST. PER INFREQVENTIAM OBSOLESCERET. SEBASTIANVS. I. LVSIT. REX. BELLICAE VIRTVTIS ADMIRATOR. ET MAIORVM SVORVM GLORIAE PROPAGATOR ERECTO TITVLO MEMORIAM RENOVAVIT.

¶DE COLLA.

¶Colla fuit interius in media Orichiensi prouincia, non procula Messagena, inter colles, nec scio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum.

¶Extant muri & turres cæmentitio opere neq; saris polito.

¶Aditus perdifficilis est, & ad defensionem accommodatus.

¶Non habitatur. Tãtum dominicis & solennibus alijs diebus rusticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Christi matri dicatum, vbi sacerdos ijsdem diebus sacris altaribus operatur.

¶In angulo turris semidirutæ mensa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVBATVS
LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO
CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS
SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMA
PROMORTVO DE RELIQVIT. EBV
TIS LVSITANI OPERA SERV
RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV
DIES. MAESTVS OBI. QVIA
MERENTI. MORE ROMA
AM NON RETVLI.

Hoc eſt.

¶Caius Minicius Cai filius Lemonia iubatus Tribunus legionis decimæ geminæ quem in prælio contra Viriatum volneribus ſopitum imperator Claudius vnimanus pro mortuo dereliquit, Ebutii militis Luſitani opera ſeruatus curarique iuſſus, paucos ſuperuixi dies, mæſtus obi quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

¶Ad Ianuam templi ingens cippus est, inter collumnas ibi iacentes olim ornatus causa positus. Qui me amplius horis tribus ad fastidium detinuit.

¶Tam male a Barbaris hominibus habitus est, vt spem percipiendi integre sensum plane deposuerim.

¶Auis in modum Gracculi ¶Altera si nilis mutuo sere spicientes.

D. M. S.
B. SVRSIF. V C
BRIANE. COIVGI
NCTISSIME. TV
VM. POSITE VICS
N. XXXVIII. DIE
S. XVII. SI QVAN
PIET S ERM. TI
ANTVM FORTV
GER. LITE AVREC
IT. T. PO S VI. S
VALE.

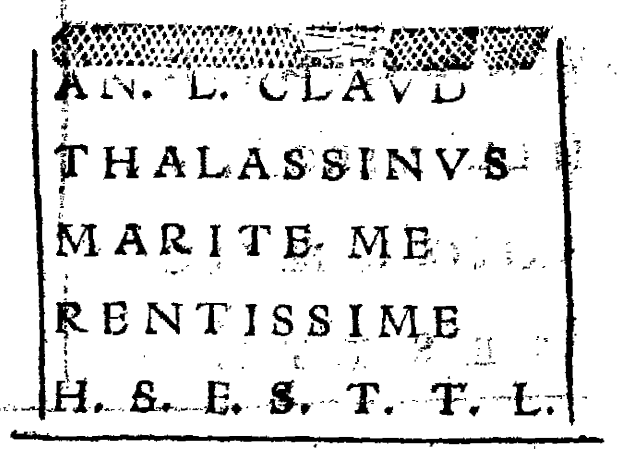
Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Balbus Surſi filius coniugi ſanctiſſimæ tumulum poſuit uixit annos triginta octo dies ſeptemdecim.

¶DE SINI.

¶Non omittenda ſinis eſt, maritimum oppidum & propter piſcationem, non parum vicinæ regioni conducibile.

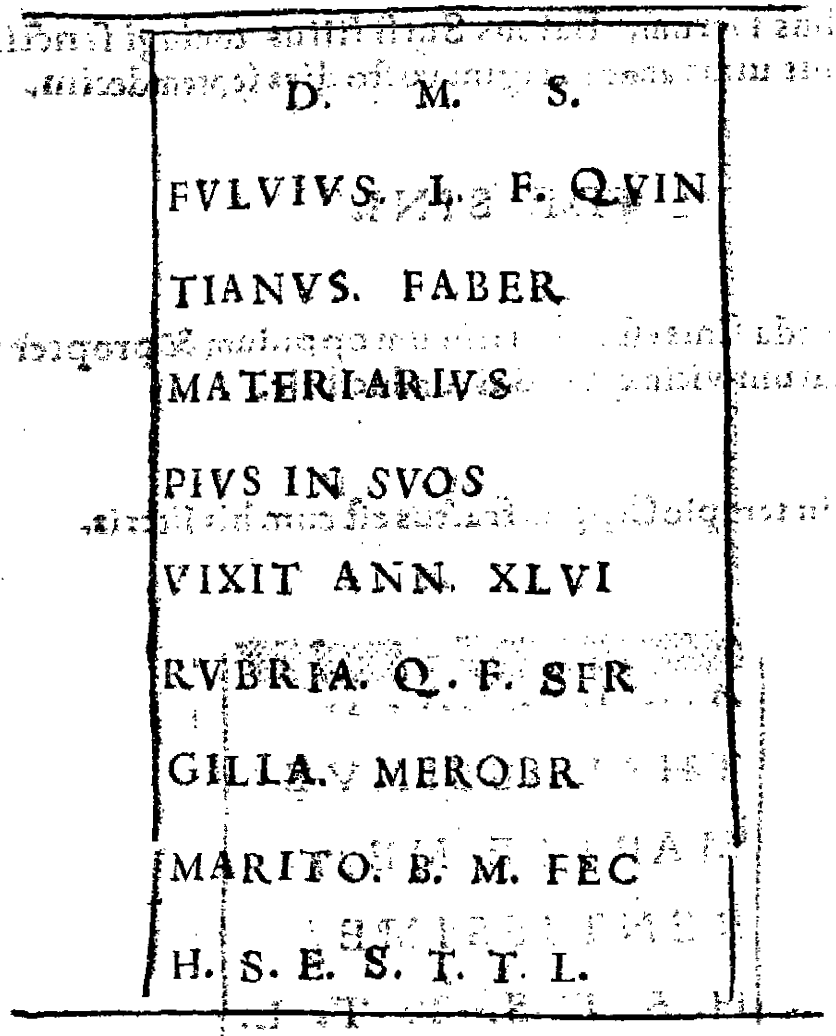
¶Ibi in templo Cippus fractus eſt cum his literis.

Hoc eſt.

¶Annorum quinquaginta, Claudius Thalaſſinus marite merentiſſime hic ſitus es ſit tibi terra leuis.

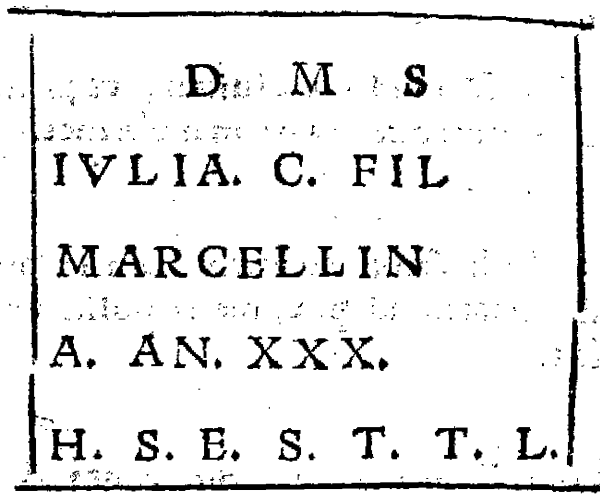
¶Per Murum, iuxta terram & quasi iam ruderibus Coopertum.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum Fuluius Lucij filius Quintianus faber materiarius pius in suos vixit annos quadraginta sex Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit hic situs est sit tibi terra leuis.

¶In quadam turri.

Hoc est.

¶Diis Manibus sacrum, Iulia Cai filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶DE HELVIS.

¶Primo libro admonuimus, vrbem Heluas in Celticis nostratibus esse. Nomen accepit ab Heluis Celticæ Galliæ populis, inter Garumnam & Ligerim habitantibus. De quibus quarto libro Strabo agit.

¶Plinius Albam eorum ciuitatem nominat.

¶Ab Heluis igitur Celtarum populis, qui inter Celtas olim ad nos

venere, Heluæ ciuitas nominata, quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet.

¶Vrbs fertilitate soli & nobilitate ciuium, vt postremas non fert, ita olei bonitate sine controuersia primas obtinet.

¶Dioecesis Eborensis hactenus fuerat, verum agente Sebastiano rege, episcopalem dignitatem adepta, metropolin vnde excisa est, nihilominus agnoscit.

¶Non multa ibi sunt Romanorum monumenta, & quæ sunt, pessimea Barbaris habita, ita inueni.

¶Iuxta portam arcis quam alcassauam vocant, fragmentum.

FEL. CEPAL

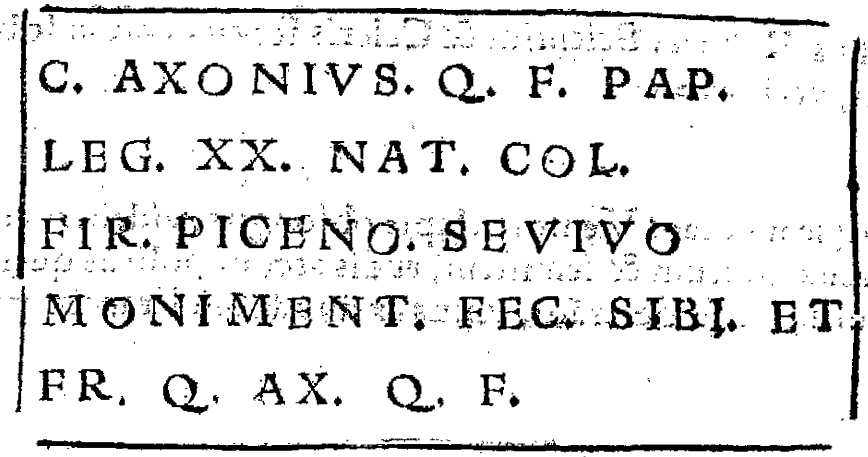
ONIS. F. SE

VERVS. AN

Hoc est.

¶Fœlix Cepalonis filius Seuerus annorum.

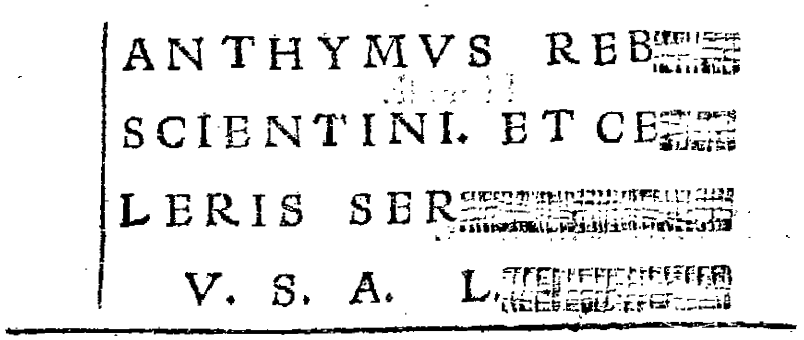
¶In domo cuiusdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

¶Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigesimæ natus coloniæ Firmicæ Piceno se viuo monimentum fecit sibi & fratrei Quinto Axonio Quinti filio.

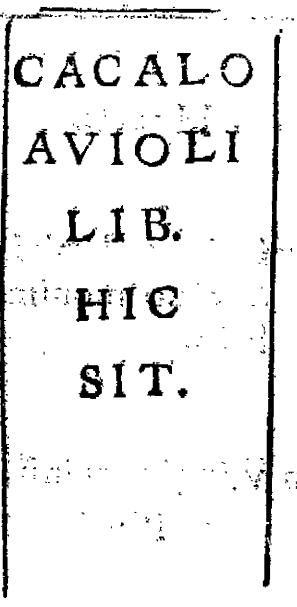
¶Iuxta parthenonem Virginum instituti, diui Dominici.
Cippus.

ANTHYMVS REB
SCIENTINI. ET CE
LERIS SER
V. S. A. L.

Hoc est.

¶Anthymus Reburri Scientini & Celeris seruus votum soluit animo libenti, vel libens.

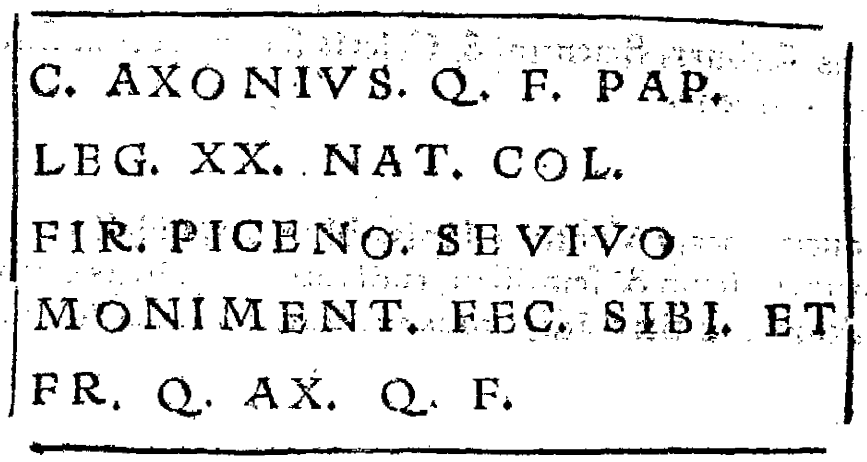
¶In agro quem vocant Ventosæ, lapis oblongus, videlicet cubitorū septem, latus cubitum & semissem, rudis atq; impolitus quem fabulātur sepulchrū esse Bertrādi, vnius ex duodecim Franciæ paribus.

Hoc est.

¶Cacalo Auioli libertus hic situs.

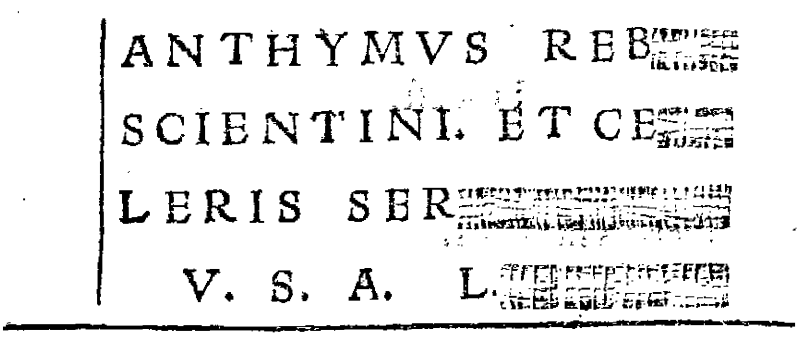
¶In domo cuiusdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

¶Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigesimæ natus coloniæ Firmicæ Piceno se viuo monimentum fecit sibi & fratrei Quinto Axonio Quinti filio.

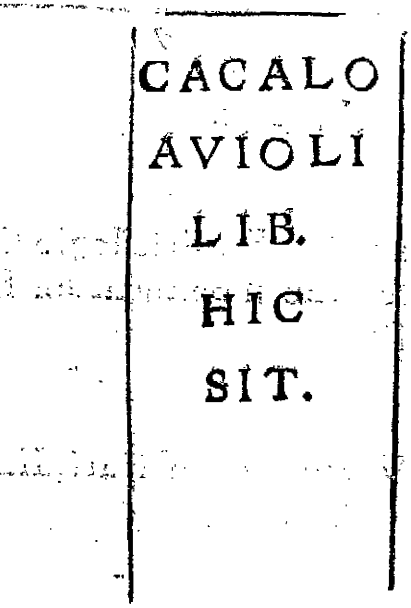
¶Iuxta parthenonem Virginum instituti, diui Dominici. Cippus.

ANTHYMVS REB[illegible]
SCIENTINI. ET CE[illegible]
LERIS SER[illegible]
V. S. A. L.[illegible]

Hoc est.

¶Anthymus Reburri Scientini & Celeris seruus votum soluit animo libenti, vel libens.

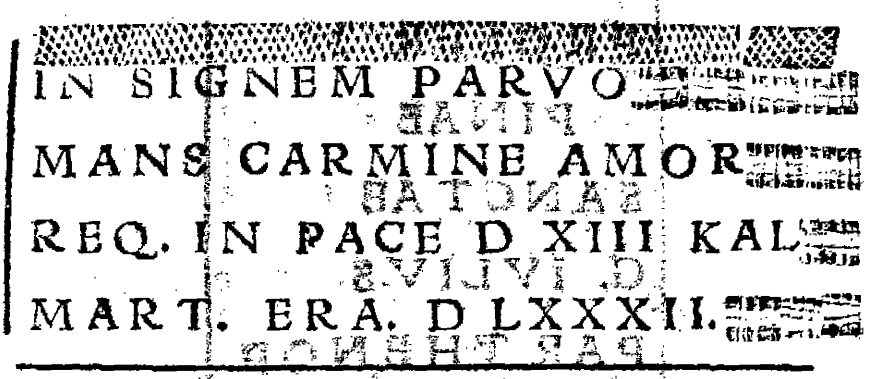
¶In agro quem vocant Veritosæ, lapis oblongus, videlicet cubitorũ septem, latus cubitum & semissem, rudis atq; impolitus quem fabulãtur sepulchrũ esse Bertrãdi, vnius ex duodecim Franciæ paribus.

Hoc est.

¶Cacalo Auioli libertus hic situs.

¶In domo tabula marmorea fracta, eleganti litera.

IN SIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR
REQ. IN PACE D XIII KAL
MART. ERA. D LXXXII.

Hoc est.

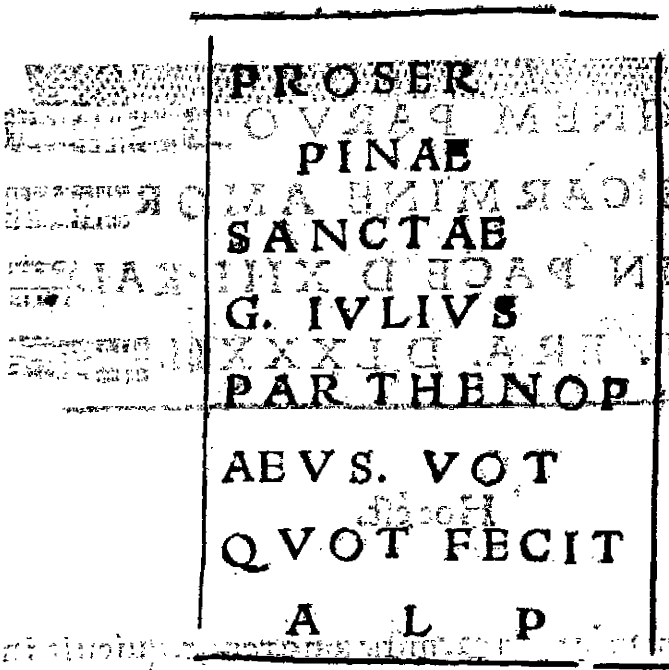
¶In signem paruo mansurum carmine amorem, requieuit in pace domini decimo tertio Kalendas Martias era quingentesima octuagesima secunda.

¶VILLA VIZOSA.

¶Ab Heluis digredientem intercipit nobilissimum oppidum, Brigantij ducum sedes, quod ab amœnitate Lusitanus idiotismus Villam Vizosam nominauit.

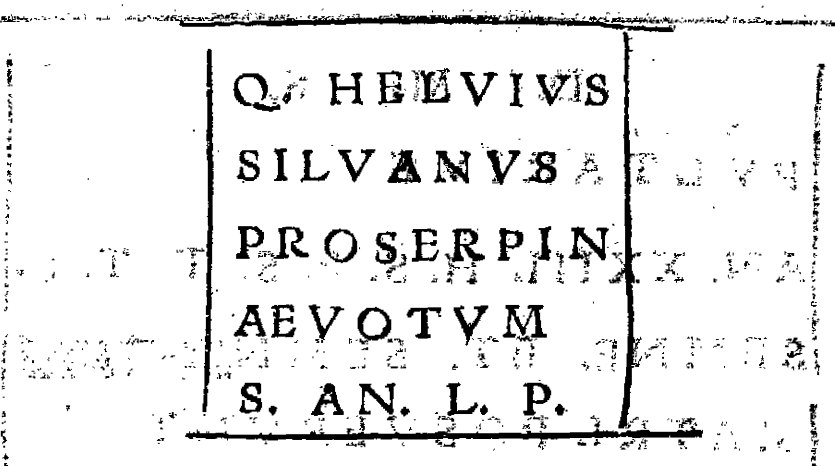
¶Vno nomine latine dici nõpotest, nisi Callipolin Græce confingamus, audaci fortassis exemplo sed lectoribus postquam ea vox assiduitate percrebuerit, minime displicituro.

¶Proserpinæ ibi delubrum fuit, vbi modo diui Iacobi aedes est, in suburbio, vbi hæc inueni monumenta.

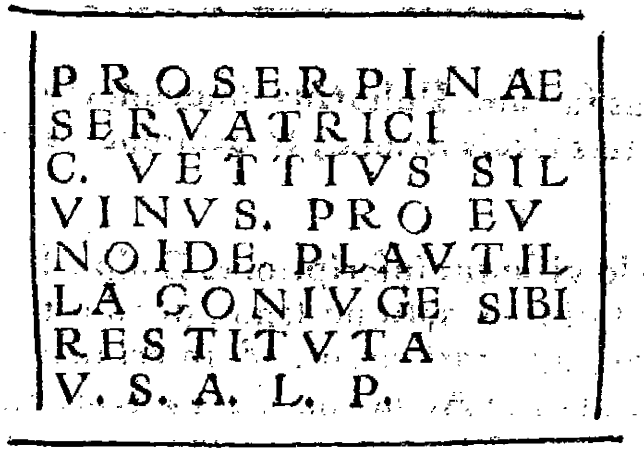
Hoc est.

¶Proserpinæ sanctæ Caius Iulius Parthenopæus vota quot fecit animo libenti posuit.

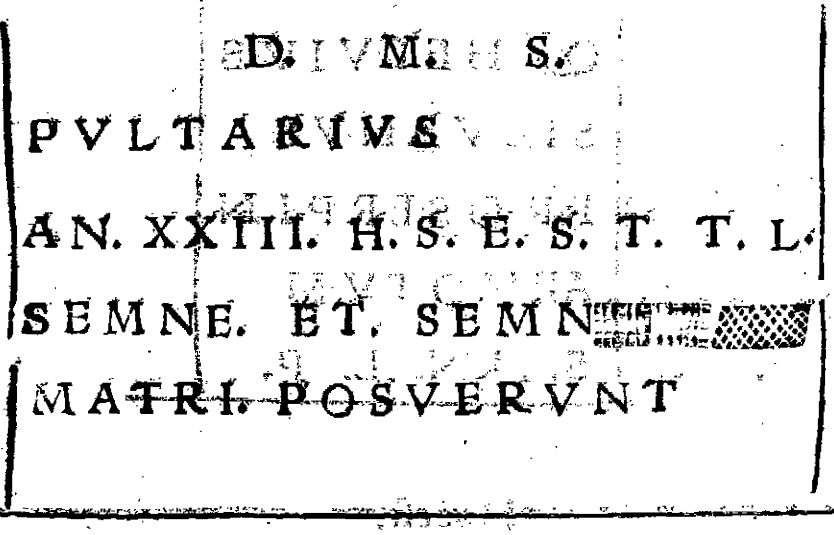
Hoceſt.

¶ Quintus Eluius Siluanus Proſerpinæ votum ſoluens animo libens poſuit.

Hoceſt.

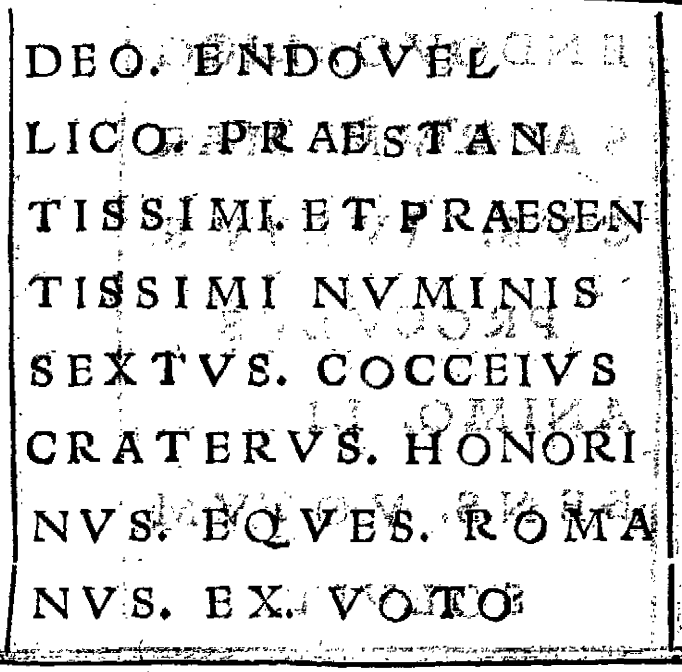
¶ Proſerpinæ Seruatrici Caius Vettius Siluinus pro Eunoide Plautillaconiuge ſibi reſtituta votum ſoluens animo libens poſuit.

D. M. S.
PVLTARIVS
AN. XXIII. H. S. E. S. T. T. L.
SEMNE. ET. SEMN[illegible]
MATRI. POSVERVNT

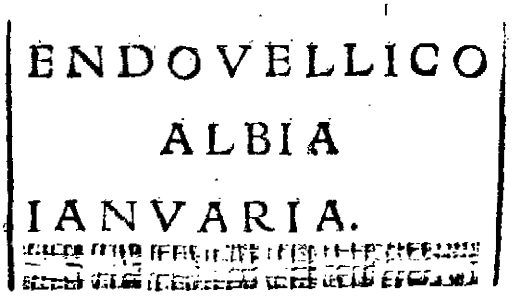
Hoc est.

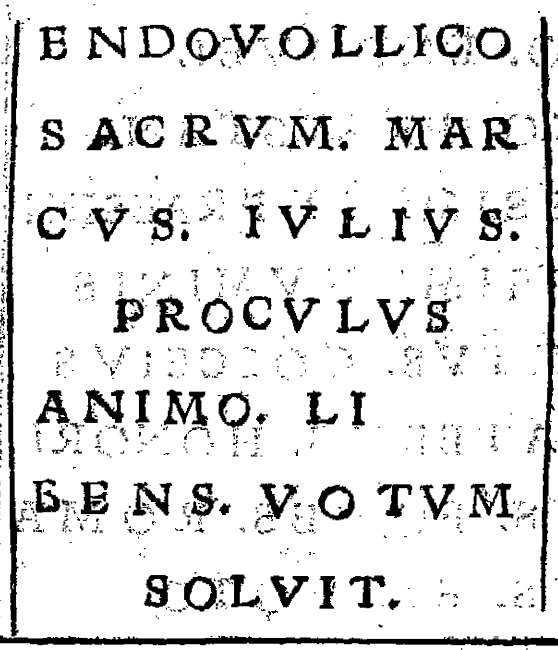
¶Diis Manibus sacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic situs est, sit tibi terra leuis Semne, & Semnine matri poluerunt.

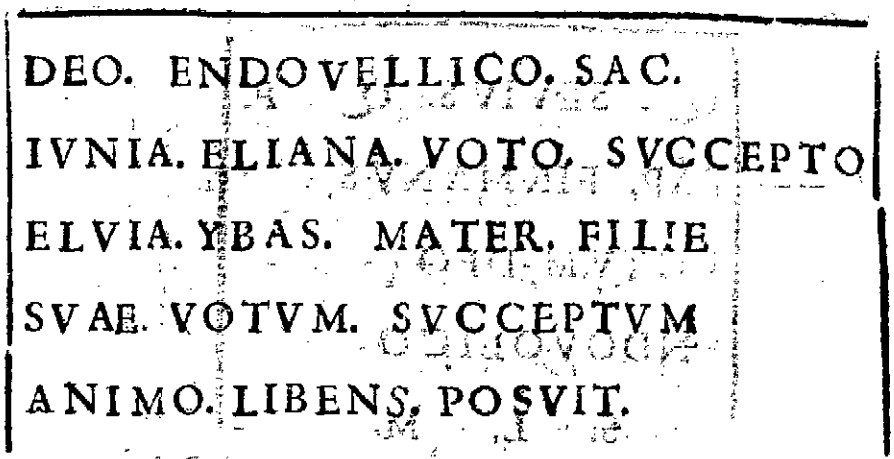
¶Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endouellici, quas clarissimus dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidulum Therennam, asportari curauit, & inseri in frontispicio cœnobij fratrum ordinis diui Augustini. Sunt autem huiusmodi.

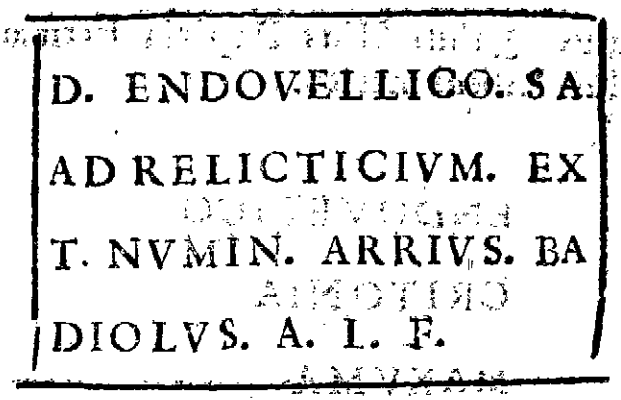
¶ Cippus fractus.

ENDOVOLLICO
SACRVM. MAR
CVS. IVLIVS.
PROCVLVS
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT.

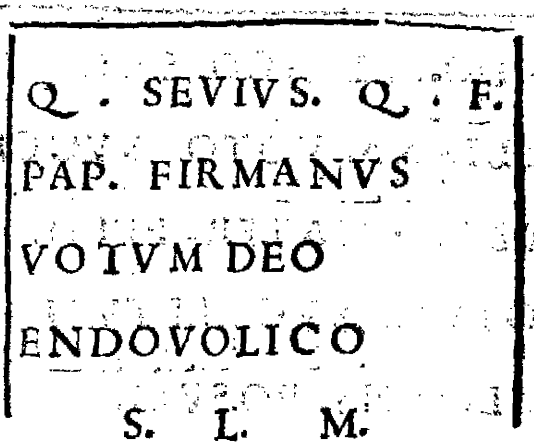

¶Hæ inſcriptiones adeo claræ ſunt, vt expoſitione non indigeant.

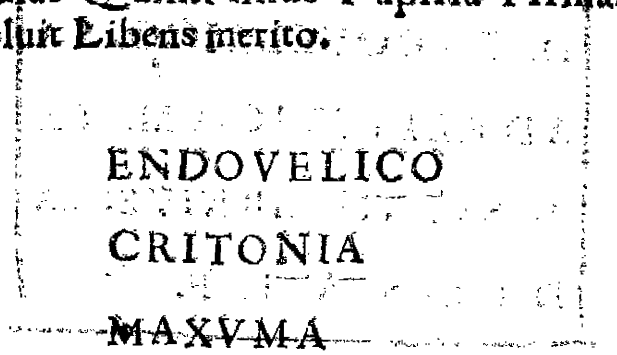
Hoc eſt.

¶Deo Endouellico ſacrum ad relictitium ex teſtamento numini Arrius Badiolus animo libens fecit.

Hoc est.

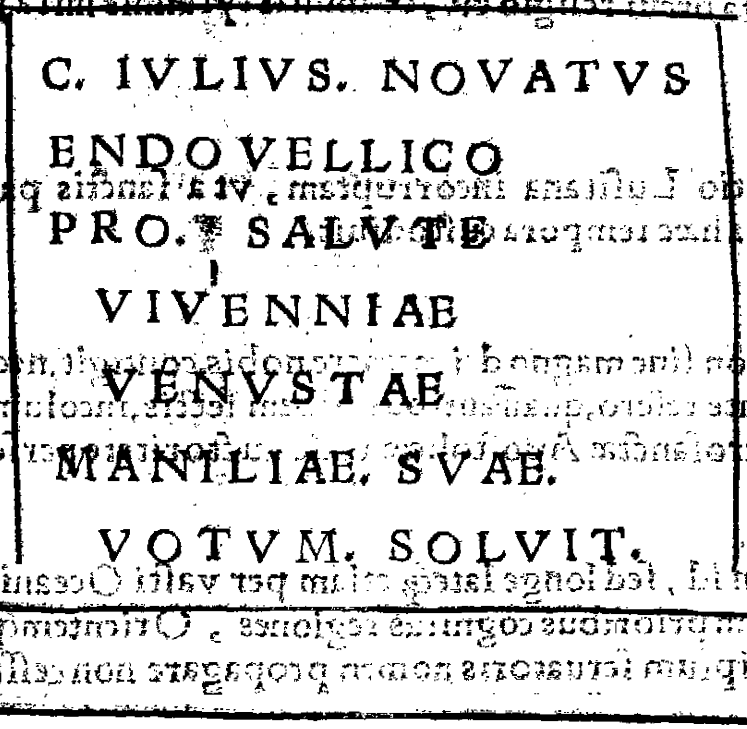
¶Quintus Seuius Quinti filius Papiria Firmanus votum deo Endouolico Solvit Libens merito.

Hoc est.

¶Curauit faciendum.

¶Hic cippus allatus est illinc a dar cem oppidi Lendroalis, vbi nunc extat.

¶Nominis Endouellici causam, aut originem ego penitus ignoro. Nisi si ab oppido propinquo, quod Endouellia forte diceretur, nomen esset impositum.

¶Quod si nebuloso infœlicis gentilitatis æuo superstitionibus addicti Lusitani fuere, certe euangelica luce radiante morati diu non sunt quin veri dei cultum, & religionem amplecterentur.

¶Mancio Christi discipulo gloriantur Eborenses, a quo cælesti doctrina sunt initiati.

¶Debent hoc Bracarenses Petro Ratensi, Apostoli Iacobi discipulo.

¶Propagata breui religio est, & inuitis tyrannis mira pietate adoleuit.

¶Quam natio Lusitana incorruptam, vt a sanctis patribus accepit, ad nostra hæc tempora custodiuit.

¶Et quod non sine magno dei munere nobis contigit, nec sine magna mea voluptate refero, quassantibus orbem sectis, incolumi religione, integraq; sacrosanctæ Apostolicæ sedis auctoritate perseuerat.

¶Nec solum id, sed longe lateq; etiam per vasti Oceani recessus, & ante nunquam prioribus cognitas regiones, Orientemq; totum, & Antipodas, ipsum seruatoris nomen propagare non cessat.

D. M. S.

P. PETRONI
VS. CAVTIN
ANN. LXXXXI
LAVDICE
MARITO PIIS
SIMO POSVIT
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta vnius Laudice marito pijssimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶DE IOVIS FANO.

¶Super Exarramam fluuium, duobus pass. milibus infra Terranū oppidum, Iouis fuit olim fanum. Quod adulta iam Christiana pietate in templum sanctorum martyrum Iusti & Pastoris conuersum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem virum sæpe alias, luculentæ eruditionis gratia in his commentarijs, nominandum.

¶ Supra ianuam templi Gothica inscriptio.

HVNC DENIQVE EDIFI
CIVM SANCTORVM NO
MINE CEPTVM IVSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMA
TVM EST HOC OPVS ERA
DCCXX.

¶ Hoc est.

¶ Hunc pro hoc denique ædificium sanctorum nomine ceptum Iusti, & Pastoris martyrum, quorum constat esse sacratum consumatum est oc pro hoc opus era septingentesima vigesima.

IOVI. O. M.
FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLA
MINICA. PROVINC.
LVSITANIAE. ITEM COL.
EMERITENSIS. PERPET.
ET MVNICIPI. SALACIEN.
D. D.

Hoc eſt.

¶Ioui optimo maximo. Flauia Lucij filia Rufina Emeritenſis. Flaminica prouinciæ Luſitaniæ item coloniæ Emeritenſis perpetua, & municipij Salacienſis, dedicauit.

¶Ex vno latere eſt arbor mihi incognita. ¶Ex altero latere Aquila eſt expanſis alis quaſi ſubuolatura, in vnguibus triſulcum fulmen habens.

¶Cippus aliquanto minor sed elegantior.

I. O. M.
OB PVLSOSAQ. SER
TORIO METELLVM
ADQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE PHIA
LAM CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Hoc est.

¶Ioui optimo maximo. Ob pulsos a Quinto Sertorio Metellum atq; Pompeium Iunia Donace coronam, & sceptrum ex argento munus adtulit Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis cœnam dedit.

¶Alter cippus elegantissima litera.

L. RVBRIVS
PRISCINVS
ANN. XXVI. H. S. E.

Hoc est.

¶Lucius Rubrius Priscinus annorum viginti sex, hic situs est.

¶Sunt tres alij cippi, sed positi in parietibus templi, contectis interius literis.

¶Cubae non procul a Pace Iulia in templo. Cippus.

D. M. S.
TERENTI
VS. CRYS
OGONVS
ANN. XXXII. H.S.E.S.T.T.L.

Hoc est.

¶Dijs Manibus sacrum. Terentius Crysogonus annorum triginta duorum, hic situs est sit tibi terra leuis.

¶In territorio Ferrariensi, super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari nostra aetate superius diximus, tẽplum Diuae Margaritae dicatum est, vbi olim fortunae Obsequentis delubrum fuerat, a Flauia Modestina Sergij Terentij Æmiliani Centurionis vxore ædificatum.

¶Qui, vt apparet, sub L. Posthumio Albino militauerat & emeritus ac diues, ad quietem se contulit, in prædio vxorio.

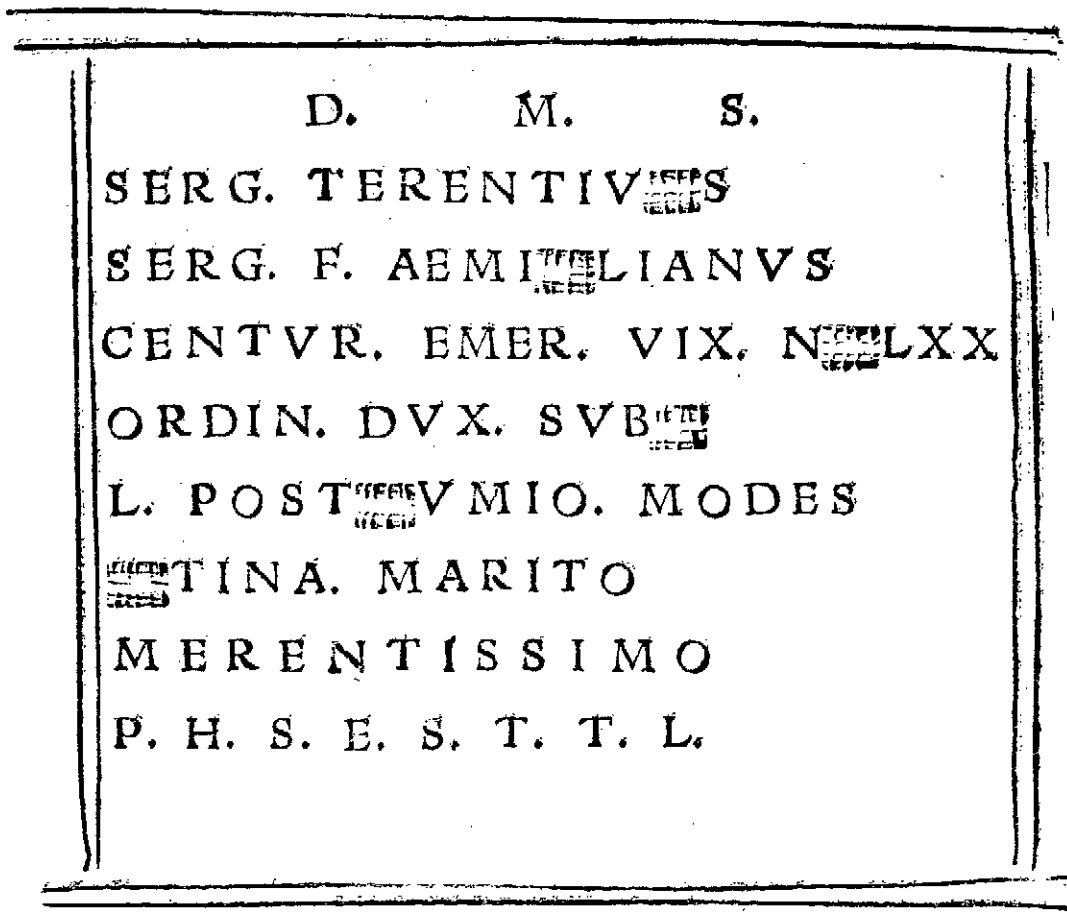
¶Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. Equibus alter sic habet.

FORTVNAE OBSEQVEN
TI. SACRVM
FLAVIA MODESTINA
PERP. EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TEREN
TI. AEMILIANI VIRI
SVI. IN PRAEDIO
A PATRE FL. MODESTO
SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc est.

¶Fortunæ obsequenti sacrum. Flauia modestina perpetua eius antistes ex voluntate Terentij Æmiliani viri sui, in prædio a patre Flauio Modesto Salaciensi, animo libens fecit.

¶Alter vero in duas partes fractus ſic.

D. M. S.
SERG. TERENTIVS
SERG. F. AEMILIANVS
CENTVR. EMER. VIX. ANN. LXX
ORDIN. DVX. SVB
L. POSTVMIO. MODES
TINA. MARITO
MERENTISSIMO
P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Æmilianus centurio Emeritus, vixit annos ſeptuaginta, ordines duxit ſub Lucio Poſtumio, Modeſtina marito merentiſſimo poſuit, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

SCHOLIA

IACOBI MENOETII VASCONCELLI

in quatuor libros Resendij.

IN vita Andreæ Resendij, in ode ad Coclenium. ¶Phosphorus igneus. Hoc est Lucifer Stella. Martialis libro octauo epigrãmate vigesimo primo ad Luciferum.

Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?
Cæsare venturo, Phosphore redde diem.

LIBER PRIMVS.

¶Folio primo linea 4. Asserit Plinius. ¶Libro videlicet tertio capite primo, his verbis. In vniuersam Hispaniam Marcus varro peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, & Pœnnos tradit, Lusum

enim Liberi patris, aut Lysam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitaniæ, & Panæ præfectum eius vniuersæ.

¶ Eodem fol. lin. 9. Alij Lusum non hominem sed ludum potius, seu Lusionem interpretantur. ¶ Martianus Capella libro sexto qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, vbi ita tradit agens de Lusitania. Cui nomen fabula a Lusu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium sociauit. ¶ Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluuium a Lusitaniæ vocabulo cognominari, hisce verbis. Hæc quoque cognominis sui fluuio permeatur, licet eam Tagus quoque arenis illustret auratis.

¶ Eodem fol. lin. 14. Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant. ¶ Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in obseruationibus in Plinium libro tertio capite primo.

¶ Eodem fol. lin. penultima. Suppositicius Berosi autor intellexit, Ioannes Annius in libro de regibus Hispaniæ capite vigesimo.

¶ Fol. 2. lin. 9. Vt in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. ¶ In sexta actione quæ incipit Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat studium. Non longe a fine orationis. Eius autem verba sunt hæc. Aristæus qui vt Græci ferunt, Liberi filius inuentor olei fuit.

¶ Eodem fol. lin. 12. Vnde ipse etiam Bacchus, Lysius cognominatus est. ¶ Pausanias in Bœoticis circa medium libri noni dum Thebanæ vrbis antiqua monimenta enarrat, ita scribit. Theatro proxima est Liberi patris ædes cognomento Lysij: Cognominis caussa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis vinctos Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, vinculis

iolutos dimisit, moxq; illis Thracas somno oppressos occidendos præbuit. Hæc ille. Aliqui vero credunt a dissoluendis, & eneruandis animis quod ex vini copia assidere solet : vel quod curis liberos eos reddat ita Bacchum fuisse appellatum.

¶Fol. 3. lin 5. Stephanus autem in libro de vrbibus. ¶In dictione Belitani. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum vt pote Græcum scriptorem, & qui Hispaniæ situm ac vrbes, minime ipse peragrasset, quod alios quoq; Græcos decepit, teste Polybio.

¶Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione Lusitania, dum eam asserit partem esse Bæticæ, cum vlterior Hispania in duas prouincias diuisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam, quod obiter admonere volui ne eius authoritas quenquam decipiat. Hoc Resendius etiam animaduertit.

¶Fol. 4. lin. 10. Strabo enim. ¶Vide Strabonem libro tertio fol. 103.

¶Fol. 5. lin. 29. Ptolemæus. ¶Libro secundo vbi agit de Lusitaniæ situ.

¶Fol. 6. lin. 23. Ante annos quadraginta &c. ¶Hæc de artabro promontorio tam diffuse tradita mihi semper superuacanea sunt visa : Quia meo iudicio neque Pintianus neque ipse Resendius exacte sensum Plinij hoc in loco sunt assequuti. Vnde accidit vt eius verbis vim inferre sint conati. Plinius enim cum prius de Celtico seu Nerio promontorio libro 4. capite vigesimo verba fecisset, & a Minio ac Limia fluuiis ad Durium peruenisset. Tunc demum de Lusitania agere cœpit in ipso vigesimo capite cuius initium est, a Durio Lusitania incipit. Nec aliquid eorum quæ mox sequntur ad Nerium

promontorium pertinere possunt. Miror autem tam insignes viros non aduertisse Celticum promontorium nunquam apud geographos Artabrum appellari, sed semper Nerium aut Celticum, quanuis omnes consentiant iuxta illud Artabros populos seu Arrotrebas vel Arotrebras habitare. In eo etiam decepti sunt quod crediderint Nerium frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo asserat frontem Hispaniæ tribus effici promontoriis videlicet Olisiponensi, sacro, & Iunonio, ita vt Sacrum é media prope frõte erumpat. Certum est etiam Olisiponense seu Artabrum, Coelum, terras & maria disterminare vt tradit Plinius. Nam quemadmodũ Iunoniũ seu calpe australe & occidentale latus Hispaniæ diuidit, ita magnum seu Olisiponense vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quanuis ad occasũ etiã aliquantulum vergere videatur vsque ad circuitum Nerei promontorij a quo penitus ad septentrionem terra conuertitur. Vt Pomponius Mela tradit libro 3. cap. primo. Quod vt facilius intelligatur, expendantur verba eiusdem Pomponij libro secundo capite sexto, quæ sic habent. Lusitania Oceano tantummodo obiecta est, sed latere ad septentriones, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ a promontorio Olisiponensi, vsq; ad Minium amnẽ extenduntur, latus septentrionale Lusitaniæ efficere. Quæ vero a Celtico seu Nerio ad Gallicũ Oceanum tendunt, latus septentrionale Hispaniæ totius, non autem Lusitaniæ constituunt.

¶ Fol. 7. lin. 28. Oppidum & flumen Æminium &c. ¶ AEminium Ptolemæo oppidum est in Lusitania, Plinio oppidum & flumen libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter describit, quod ab Olisipone Bracaram ducebat. Fuit autem AEminium eo loci vbi hodie est oppidum dictum vulgo Agatha seu Agueda, quod flumine eiusdem nominis alluitur, & recepta hac sententia, in qua etiam fuerunt Vasæus & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine, Conimbrica AEminium quadraginta millia passuum, Talabricam decem millia passuum. Est autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur & vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope op-

pidum maritimum, quod hodie Aueiro dicitur, & sic bene quadrat passuum numerus a me restitutus, nam a Condexa Agatham sunt decem circiter leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus transpositus, & præpostere mutatus. Hinc apparet reiiciendam esse illorum opinionem, qui existimarunt idem esse oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbrigam seu Colibriam appellamus, & eundem fluuium Mundã, & AEminium. Nam vt cætera argumenta breuitatis caussa omittã, id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato c. 22. libri quarti cum prius AEminium flumen & oppidum nominasset, statim hæc verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interueniente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetustissimum, cuius sæpe mentionem faciunt Vasæus, & Resendius, qui inscribitur Chronica Gothorum. Vbi inter cætera, quæ gesta fuisse narrantur ab Alphonso quarto Ordonij filio, cognomento magno, hæc ad verbum scripta sunt.

¶ Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste: Cepit namq; castrum, quod dicitur Nazan. Antensam vero pace acquisiuit. Conimbriam ab inimicis possessam heremitauit, & ex Gallæcis postea populauit. Multa quoq; alia castra sibi subiecit. Eius tempore Ecclesia creuit, regnumq; ampliauit. Vrbes quoque istæ a Christianis populantur: Scilicet Bracharensis, Portugallensis, AEminiensis, atq; Lamecensis. Hactenus ille. Ex cuius verbis aperte colligitur AEmininm, & Conimbriam diuersas fuisse ciuitates, & ex consequenti Mundam, & AEminium diuersa flumina.

¶ Fol. 17. lin. 23. De Vettonibus &c. ¶ Florianus Campensis libro 2. cap. 10. Ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuisse, & eorum regionem, quæ Lusitaniæ pars erat, fuisse figura triangulari, seu triquetra, ita vt latus Septentrionale inciperet ab eo loco, quo Pisorga fluuius Durio miscetur, vsq; ad X X. M. Passuum, seu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermoel, quod ad ripas ipsius Durij situm est, intra terminos antiquæ

Lusitaniæ, qui viginti sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermosel per Rodericopolin, & Caparam vsq; ad Anam fluuium, quo Lusitania a Bætica diuiditur, extendit. Latus vero Orietale describit a flumine Ana, vsq; ad Durium, vbi Pisorgam excipit, ducta linea per eum tractum, in quo est oppidum dictum hodie Villa Noua de la Serena, ita vt includeret hæc regio intra fines suos Salmanticam, Bletisam, Fermosel, Beiar, Rodericopolin, seu Mirobriguam. Licet aliqui putent Mirobrigam seu Mirobricam esse oppidum vulgo dictum Guadramiro. Ciuitatensem autem, seu Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Vasæum tomo primo capite decimo.

¶Fol. 36. lin. 10. Cetratos pugnare pedites &c. ¶Cetram nonnulli crediderunt esse illud scuti genus quod vulgo Adargua dicitur inter quos fuere noster Resendius, & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Silij Italici libro tertio vbi ita canit.

Fibrarum & pennæ, diuinarumq; sagacem
Flammarum misit diues Callæcia pubem,
Barbara nunc patrijs vlulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terra,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere Cetras.

¶Cum enim Cetras resonas hoc est tinnitum & sonitum edentes vocet, manifeste innuit esse illa parua scuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabre facta atq; ære contecta, quæ clarissimum sonitum inter se collisa edunt, ad quem (veluti Sistris olim Corybantes) Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis & maioribus scutis, seu parmis nequaquam conuenire potest. Ad stipulatur huic sententiæ Imago ipsius Hispaniæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Moralis apponi curauit in principio operis sui, quæ altera manu

Iacula & Cetram hoc est Bluquerium, altera vero spicas gerit.

¶Fol. 148. lin. 8. Item ab Olisipone &c. ¶Videtur Antoninus propter Emeritensis Coloniæ dignitatem quæ eius tempore in Hispania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diuersis locis describere voluisse, inter quæ tria ab Olisipone commemorat, duo per extrema latera & ita longiora, tertium vero quasi medium & compendiosum. Sunt autem hoc loco exemplaria misere deprauata.

¶PRIMVM ITER ITA EMENDARI DEBET.

¶Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Sic vel 208.

Equabona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setuual.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualua.
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Euora.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Guadiana por Badaiox
Euandriana	M. P. 12.	Talaueruela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Forſ. 208. Leucæ autem 53.

¶SECVNDVM ITER ITA LEGI ET EMENDARI DEBET.

¶Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Forſ. 210. Leucæ vero quinquaginta tres, in hunc modum.

Hierabrica	M.	P. 30.	Pouos.
Scalabi	M.	P. 22.	Santarem.
Tubucci	M.	P. 32.	Abrantes.
Fraxinum	M.	P. 32.	Alpalhão.
Medobriga	M.	P. 30.	Aramenha.
Ad ſepte Aras	M.	P. 14, Forſ. 16.	Acumar ou Alegrete.
Plagiaria	M.	P. 20.	
Emerita	M.	P. 30.	

¶TERTIVM ITER SIC EMENDANDVM EST.

¶Ab Olisipone Emeritam M. P. 186. vel 196. In hunc modum.

Aritio prætorio	M.	P. 38.	Benauente.
Matuſaro	M.	P. 50.	Ponte do Sor.

Elteri M. P. 20. Alterdochão.

Ad septē Aras M. P. 28. Forſ. 38. Acumar ou Alegrete

Budua M. P. 12 Noſſa S. De Betoue.

Plagiaria M. P. 8.

Emerita M. P. 30.

M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46 & dimidia vel 49.

¶Et ita compendioſum hoc iter breuius erat ſpatio ſedecim P. M. Quæ leucas quatuor conſtituunt.

¶Suſpicor etiam Antoninum deſcribere voluiſſe aliud iter a Salacia Oſſonobam, cuius manſiones omnino deſunt, niſi pro Salacia Balſam reponamus, vt numerus ſedecim M. P. Recte quadret, licet mihi non fiat veriſimile, tam exiguum locorum interuallum pro itinere eſſe computandum.

¶VRBIVM CIVITATVM ET OPPIDORVM NOMINA LATINA, & vulgaria.

¶Forum Limicorum Ponte de Lima.

~~Bretobrum~~ ~~Viana de caminha.~~

Næbis Neiua.

⁂⁂⁂

Bracara Augusta	Bragua Colonia.
Aquæ Flauiæ	Chaues.
Concia seu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	A Feira.
Talabrica	Aueiro.
Æminium	Agueda vbi etiam flumen.
Conimbrica	Condexa à Velha.
Scilia	Seire.
Eburobritium	Euora de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis seu Iulium præsidium	Santarem.
Ierabrica	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olisipo fœlicitas Iulia.	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhão.
Igædita	Idanha Velha, Aguarda.

Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad ſeptem Aras	Açumar ou Alegrete.
Elteri	Alter do chão.
Matuſarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benauente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuual.
Ceciliana	Agualua ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia vrbs Imperatoria	Alcacer do ſal.
Ebora liberalitas Iulia	Euora.
Calantica	Arraiollos.
Cœllium	Ceiceiunto de Thomar.
Saurium	Soure.
Heluij	Eluas.
Nouaciuitas Aruccitana	Moura.
Serpa vnde populi Serpenſes	Serpa.
Pax Iulia	Beja.
Myrtilis Iulia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.

Lacobriga	Lagos.
Portus Annibalis	Villa noua de Portimão ou Aluor.
Ossonoba	Estoi prope Pharum.
Balsa	Tauilla.

¶ POPVLORVM NOMINA SEV PROVINCIARVM, IN QVAS LVSITANIA DIVIDITVR.

¶ Turdetani populi qui hodie Algarbienses, inter Anam fluuium, & Oceanum vsq; ad Pacem Iuliam extenduntur, ita vt etiam Orichii campum occupent. Algarues, & campo de Ourique, Lusitani dicuntur proprie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum latus Septentrionale contingunt, & a Celticis seu Heluijs vsq; ad Cetobricẽses, & Olisiponenses, per Eborenses, & finitimos populos extenditur. Vulgo entre Teio & Guadiana. Pesures seu Pæsuri, vltra Tagum per Herminios montes vsq; ad Cudam fluuium incolunt. Comarca de Couilham & serra da Estrella. Transcudani populi qui vltra fluuium Cudam, hodie Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbarij statim post Lusitanos a Cetobrica vsq; ad mare collocandi sunt, vbi etiam Barbarium promontorium. Turduli populi a Durio vsq; ad Mundam pertinent non procul a mari qui tractus hodie Beira dicitur. Bracari Populi sunt, qui a Minio vsq; ad Durium incolũt. Et ideo inter amnenses appellantur. Antre doraminho. Aqui flauienses Populi sunt, qui vltra Bracaros ad Orientem solem & versus Septentrionem extenduntur vsq; ad Brigantium & Mirandensem ciuitatem iuxta Durium sitam, & vltra montani vulgo dicuntur, ibiq; maxima est Lusitaniæ Latitudo. Tralos montes.

¶ FLVVIORVM NOMINA.

Anas fluuius	Godiana.
Auus	Rio Aue.
Minius	Minho.
Tagus	Tejo.
Callipus	Cadam.
Durius	Douro.
Limia ſeu Lethe	Lima.
Vacua	Vougua.
Munda	Mondeguo.
Tamaca	Tamagua.
Cuda	Coa.
Ozecarus	Zezere.
Subur	Sor.
Ancus	Rio de Soure.
Seilia	Seire, eſt etiam oppidum.
Æminium	Rio Dagueda & oppidum.
Næbis	Neiua rio & oppidum.
Celandus	Rio de Grefões.
Cadauus	Rio Cauado inter fam & ſpoſende.

Malceca	Marateca ribeira & oppidum.
Ciciliana	Agualua ou agoa de Moura.
Naban	Flu. qui Tomarium interfluit.

¶Fol.186.lin.8.Dicitur Ardiburi posuisse Lacobrica septem &c. ¶In chronico, quod VVandalia inscribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigesimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritissimi, tempore Valentiniani imperatoris. Constat autem ex ratione temporis eundem fuisse illũ,& hunc,quem Baptista Mantuanus Ardiburem nominat.

¶Fol.220.linea prima. C. Minicius &c. ¶Hæc inscriptio mihi omnium,quæ hactenus in Lusitania repertæ sunt,dignissima semper est visa, quæ in hominum notitiam deuenire, & a Lusitanis perpetua memoria conseruari deberet. Continet enim pium quodam,& illustre facinus cuiusdam militis Lusitani, cui(quantum ex confractis literis conijcere licet)Ebutio nomen fuit,a quo Caius Minicius tribunus militum qui a suis pro mortuo derelictus fuerat, seruatus, & omnibus humanitatis officijs excultus fuit. Quod exemplum in hoste,tam rarum,tamq; admirabile est, vt gens Lusitana non minus Ebutij pietate,quam Viriati victorijs gloriari merito possit.

¶Vnde Minicius ipse,vt virum fortem decuit, & Romano nomine dignum,tam insignem Lusitani viri virtutem, cum summa pietate coniunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipso fuit, celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conseruare studuit.

¶Colligitur etiam ex hac inscriptione, id quod apud eruditissimos viros hactenus incertum erat, quo loco videlicet, commissa fuit ea

pugna, in qua viriatus Claudiũ Vnimanum cum vniuerſo exercitu fere vsq; ad internitionẽ profligauit: Quis enim iam dubitet in Orichienſi campo non procul ab eo loco vbi cippus hic viſitur, prælium fuiſſe commiſſum?

¶ Fol. 228. lin. 13. Callipolin. ¶ Simili nomine vocatam vrbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro ſecundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, vbi Cycladas inſulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionyſiada a vinearum fertilitate, alij Siciliam minorem appellabant. Quod ſi ob amœnitatem, & ſitus pulchritudinem, tam ſpecioſum nomen oppida, & vrbes ſortiri queunt, merito noſter Reſendius Vizoſam Amœnam, ſeu Callipolin nominauit.

¶ Fol. 235. lin. 10. Nominis Endouellici cauſam, aut originem. &c. ¶ Sunt qui putent Endouellicum dici a dictione Græca Balos, ſeu Valos, id eſt via & endon, hoc eſt intus, & eſſe eum quem Ethnici viis præeſſe crederent, quemadmodum terminus agris præeſſe credebatur: Sed inſcriptiones aliud innuere videntur, dum eum præſentiſſimi numinis vocant, quod viarum cuſtodi parum conuenit. Quare potius a vellendo dictum fuiſſe puto, quod cæca illa ætas iacula, ſagittas, oſſa, & ſimilia corporibus affixa, & hærentia eum auellere atq; extrahere falſo exiſtimaret. Et tunc particula endo, pro valde, accipi debet, vt antiqui accipere ſolebant, teſte Feſto. Nam vt cum Reſendio ſuſpicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extare potuit, dictum fuiſſe, adduci nullo pacto poſſum, cum apud Geographos, & cæteros authores nulla eius fiat mentio.

¶ LAVS DEO OPT. MAX.

VITA
IACOBI MOENETII
VASCONCELLI, AB IPSO CONSCRIPTA.

MIHI EX OPTIMIS ET PIISsimis parentibus nasci contigit. Nam pater meus Gondisaluus Mœnetius Vasconcellus, ex antiqua Vasconcellorum familia originem trahens, vir fuit inculpatissimis moribus, & insigni erga Deum pietate, vitæque integritate memorabilis. Præterea singulari animi fortitudine præditus, qua aduersus fidei hostes tam in Africa, quàm in India strenuam operam Reipublicæ impendit.

¶ Mater verò faustum Beatricis nomen sortita, soror fuit clarissimi viri D. Condisalui Pinarij Visensium Episcopi, cuius vitam, & res gestas posteritati tradidimus.

¶ Cum verò pater ex India, vbi septennio militauerat, in Lusitaniam rediisset anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo secundo, pestilentiæ vitandæ causa, Cetobrica proficiscens, in oppidum inde viginti leucis distans secessit, quod vulgò Alter dicitur, & olim Elteri à Romanis vocatum fuisse constat, ex itinerario Antonini; vbi veteres clientelas, & amicos, atque consanguineos habebat: à quibus perhumaniter exceptus, & loci amœnitate captus, ibi ædes ædificauit, in quibus ipse natus sum Kalendis Maij, anno vigesimo tertio supra sesquimillesimum.

¶ Nata est etiam in eodem oppido soror mea Leonora Pinaria, quæ nupsit Michaeli Cabedio Senatori Regio, & triumuiro ciuitatis Olisiponensis gubernandæ, cui arcta sanguinis necessitudine coniuncta erat. Fuit enim Michael Cabedius filius Terasiæ Pinariæ, matris meæ sororis: quem ego fraterno amore prosequutus sum, & ab incunte adolescentia, socium semper habui, & participem omnium consiliorum, & studiorum meorum.

¶ Cum ergo in eo amœnissimo secessu, parentes mei quinquennij spatium, cum summa animi tranquillitate, & fœlici, rerum successu, transegissent, dum pater à labore diutinæ militiæ, & longinquæ nauigationis molestiis conquiescere cupit: Callipolin (quæ vulgò Ciuitas amœna, seu Vizosa dicitur) sedes transtulit, euocatus humanissimis literis præstantissimi Ducis Brigantij Iacobi, cuius cliens erat.

¶ Quò etiam venit auunculus ipse Gondisaluus Pinarius eiusdem principis familię addictus. Qui aliquot annos domo nostra vtens, incredibili amore, & beneuolentia, præterea à omnibus humanitatis officiis à charissima sorore exceptus, atque excultus, in maxima concordia cum parentibus meis vixit, vsq; ad annum M D XXX. quo grassante in eo tractu pestilentia, auunculus in vicinam oppido villam, vnà cum matre, & reliqua familia secessit, pater autem domi remansit.

¶ Nec multò post auunculus Conimbricam profectus, inde ad ecclesias inuisendas recessit, quas in Vltramontana regione obtinebat, vt in eius vita diffusius narrauimus.

¶ Cessante verò ea lue, quæ complura Lusitaniæ oppida afflixit, transactis rursi quindecim circiter mensibus, Callipolin reuersi sumus.

¶ Redijt quoque dux ipse, qui Conimbricam confugerat. Nec diu postea vixit.

¶ Mater etiam mea ex puerperio vita excessit, summum dolorem marito, liberis miserandam orbitatem, maximum verò relinquens sui desiderium, non solũ fratribus, sororibus, cæterisque propinquis, sed etiam illustrissimæ Ioannæ ducis vxori, & Isabellæ filię, quæ postea Eduardo regis Emmanuelis filio nupsit, reliquisque principibus fœminis, cum quibus illi arctissima interceserat familiaritas.

¶ Fuit enim inter nobiles matronas sui temporis, incomparabili virtute, singulari prudentia, & incredibili morum grauitate conspicua. Quas egregias animi dotes ornabat staturæ proceritas, cum decora vultus venustate coniuncta. decessit autem ætatis suæ anno quadragesimo quinto.

¶ Nec pater diu concepto ex charissimæ coniugis obitu dolori obsistere potuit. Anno itaque millesimo quingentesimo trigesimo quinto, mense Februarij graui ægritudine correptus, mortem obiit, cum prius fratrem meum natu maximum Ioannem Menœtium Vasconcellum in Indiam misisset, me autem auunculo tradidisset, sub cuius tutela receptus, & liberaliter educatus, Eboræ primum, deinde Olisipone in eius familia permansi, vsque ad annum millesimum quingentesimum trigesimum septimum, quo auunculus iam Zaphiensis Episcopus creatus, in Galliam cum amplissima legatione missus est.

¶ Nec statim me secum ille abduxit, sed cum Baionam Aquitaniæ vrbem peruenisset, in qua ei diutius erat immorandum, literis accersitum, ad se proficisci iussit, vnà cum consobrinis meis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, sub Pædagogo Aluaro Bernardo Cetobricensi, pio, & graui viro, sacer dotij sacris initiato. Erat Pinarius biennio me maior, ego Cabedium eodem temporis spatio antecibam, qui tunc decimumquintum annum attigeram.

¶ Igitur anno 1538. Octobris mense ineunte, rebus necessariis ad iter opportunè instructi, Cetobrica que profecti, Baionam peruenimus. vnde paucis interiectis diebus, ab auunculo Burdigalam missi sumus, ad capiendum ingenij cultum, in celebri Gymnasio, quod ibi eo tempore florebat sub moderamine Andreæ Goueani Lusitani, ex Pace Iulia oriundi, viri grauissimi.

¶ Vbi in literis humanioribus biennij tempore versati, quas iam in Lusitania addiscere incœperamus, Baionam ad auunculum ab eodem Goueano perducti fuimus.

¶ Nec multò post Tolosam adiuimus, ad iuris prudentiæ studia capessenda, in illa nobili academia, in qua insignes Iurisconsulti, tunc ius ciuile, & pontificium interpretabantur. Inter quos Corasius, Monsabracus, Ferrerius & Ferdinandus Berengarius præcipui habebantur.

¶ Illic ergo aliquandiu morati, anno 1542. mense Maij, ab auunculo rursus accersiti Baionam reuersi sumus ego & Cabedius: Nam Pinarius Tolosę diui

Dominici religionem fuerat amplexus: in qua postea doctor Theologus Parisijs creatus, summam eruditionis & virtutis famam adeptus est: sed immatura morte præuentus, cum ad Tridentinam Synodum à Lusitaniæ rege missus esset, Romæ vltimum vitæ diem obiit, ætatis suæ anno trigesimonono.

¶ Imminente autem bello, quo Rex Franciscus Perpennianum per duces suos obsedit, summum imperium in exercitu obtinente, Henrico filio, qui ei postea in regno successit: auunculus è Gallia profectus, & in oppido Cantabriæ, quod vulgò Sancti Sebastiani dicitur, trimestre tempus moratus, inde in Lusitaniam iter direxit.

¶ Sed cum in vrbem, quæ Methina Campestris cognominatur, peruenisset, & à rege iterum in Galliam redire, & apud Franciscum oratoris munere fungi iuberetur: me & Cabedium in patriam proficisci voluit, vt desiderio Therasiæ sororis satisfaceret, quæ filiorum diuturna absentia, & viduitatis erumnis afflicta, id ab eo summis precibus flagitauerat.

¶ Cetobricam igitur peruenimus decimoquinto Kalendas Ianuarij, anno 1543. vnde ineunte Martio Conimbricam profecti sumus, ad Legalis scientiæ curriculum peragendum: vbi Martinum Aspilcuetam Cantabrum, & Antonium Soarium Olisiponensem, hunc ciuile, illum verò ius canonicum publicè interpretantes, integro triennio audiuimus.

¶ Anno autem 1545. mense Iunij, iterum ambo in Galliam ab auunculo accersiti fuimus, quem Rothomagi inuenimus. inde verò Aurelianensem academiam inuisimus, in qua Pamelij Belgæ, Iurisconsulti magni nominis, familiaritate vsi sumus.

¶ Deinde Lutetiam, regiam vrbem, totius Galliæ caput adire iussi. (vbi eo tempore & Catholica religio, & literarum cultus magnopere florebat) ibi Petrum Rebuffum ius Canonicum perlegentem audire, & eius singulari doctrina frui nobis contigit.

¶ Postea in Lusitaniam auunculum sequuti sumus anno 1548. sub finem mensis Iunij, quò peruenimus, ante initiũ Septẽbris, & aliquandiu morati in regione Interamensi, quæ vulgò inter Duriũ & Miniũ dicitur, vbi auunculus monasteria quædã obtinebat, tandẽ mense Octobris ad regẽ Olisipone peruenimus.

¶ Quo ego Tridentum missus sum, ad Concilium sub Iulio III. Pontifice maximo redintegratum, vnà cum Iacobo Siluio viro nobilissimo legationis Principe, & Iohanne Paez Iurisconsulto, ac Iacobo Goueano Theologo.

¶ Itaque è Lusitania profecti, & felici vsi itineris successu, superatis hyberno tempore, in Hispania Pyrenæis, in Gallia Alpinis montibus Tridentum peruenimus die quinta Martij 1552.

¶ Vndè post intermissionem Synodi, quæ contigit die XVIII. Aprilis, Venetias secessimus, vt ibi regium Nuntium expectare, & vrbem totius Europæ pulcherrimam per otium inspicere possemus.

¶ Vbi æstate consumpta, Siluius, & Goueanus iterum in Lusitaniam redierunt nam Paecius Patauij decesserat.

¶ Ego verò discedens Verona, ex ædibus clarissimi Antistitis Aloisij Lipomani, qui nos hospitio omnes exceperat, Romam Æmilia via, per Ferrariam, Rauennam, Ariminum, Vrbinumque petens, eò perueni die decimatertia Septembris, anno 1552.

¶ Quam florentem & aureo quodam seculo fruentem comperi, sub Iulio sanctissimo, & sapientissimo Pontifice, quo regnante, sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ Senatus, viris, & vitæ integritate conspicuis, & omnium disciplinarum cognitione claris, ac generis splendore admirandis abundauit. Inter quos commemorare libet nonnullos, vt ipse ex illius temporis memoria, aliquam voluptatem animo percipere possim, et si qui hæc legent, eis per me, tam clara reipublicæ Christianæ lumina innotescant.

¶ Princeps tunc erat Senatus. & vt vulgò dicitur, Collegij Decanus, Iohannes Petrus Carafa. Aderant Iacobus Mediceus, & Marcellus Cerinus, qui postmodum, omnes tres Summi Pontifices fuerunt. Præterea Alexander, & Rainutius Farnesij. Ferrariensis, Mantuanus, Carpensis, Moronus, Cæsius, Trucses Germanus, Crispus, Sarracenus, Puteus, Cicada, montis Pulciani, Sanctæ Floræ, Cornelius, Sabellus, Verallus, Polus Anglus, duo Galli, Bellaius, & Armeniacus, Hispani quatuor, Sancti Iacobi, Paciecus, Cueua, Mendoncius. Vnus Lusitanus, Michael Siluius, illustrissimo genere ortus, & bonarum literarũ scientia clarus.

¶ Erat prorsus suauis in tanta rerum tranquillitate, & in ea hominum luce viuere, æquè in toto principum singulari humanitate conquiescebat. Sed mutabit tunc fortuna Romanis rebus.

¶ Nam mortuo Iulio Pontifice summo, ac mox Marcello, qui paucos vixit dies, è vita sublato, cum ad summum Pontificatum peruenisset Paulus quartus, antea vt diximus, Petrus Carafa dictus, ea tempora itque tumultus, & bellorum semina extiterunt: vt qui rempublicam florentem viderant, eam perturbatã, & afflictam videre, minimè sustinerent.

¶ Anno itaque 1556. die vigesimatertia Septembris vrbe egressus tum magnis itineribus, vnà cum illustrissimo viro Dionysio Alencastrio, cuius pater Alphonsus Lusitaniæ Regis apud summum Pontificem Orator erat.

¶ Cumque Senas peruenissemus, excepti hospitio à Marchione Sarriæ Dionysij patruo, ipse in Galliam Cisalpinam, quo iter habebat, inde profectus est, Ego verò Florentiam, & Pisas, ac mox Genuam peruenit.

¶ Vndè conscensis triremibus duce Iohanne Mendoncio, Barchinonem appuli sub exitum mensis Octobris.

¶ Ex qua vrbe, terrestri itinere, per Celtiberos, & Vaccæos, Pintiam clarum in primis Hispaniæ Tarraconensis oppidum peruenit.

¶ Ac inde per Methinenses, & Salmanticenses, eam Lusitaniæ partem petiit, quæ à Castellæ Regno apud Cuiterem Rodericiam disiungitur: vt auunculũ tunc Visensium Episcopum conuenirem, qui trium dierum itinere, ab eo tractu aberat.

¶ Apud quem duos fere menses commoratus, Olisponem profectus sum vbi à præstantissimo Rege Iohanne benignè exceptus (quæ ipsius fuit humanitas incredibilis) ac de itineris causa, deque Romanarum rerum successu familiariter interrogatus, cum ei exposuissem, Eboram mihi esse adeundam, adipiscendam canonicatus possessionem, qui ex auunculi resignatione, annuente Summo Pontifice, mihi Romæ obtigerat. Gratum id sibi esse dicens, suumque fauorem mihi, meisque rebus minimè defuturum pollicitus, me honorificè dimisit.

¶ Ebora igitur pueritiæ meæ altrix, & altera patria, veluti iure quodã suo, fructũ studiorum, laborumque meorum sibi vendicans, operamque meam, & industriam, pro collato in me prioris educationis munere repetens, Deo optimo maximo ita disponente, Roma aduenientem excepit anno 1557. mense Martij, quo tempore Eborensis Archiepiscopus erat Henricus Cardinalis, qui postea Rex fuit.

¶ Agebam tunc ipse ætatis annum trigesimumquartum: integra vigebat valetudo, quam etiam Transtagani cæli natura non parum iuuare visa est: sub quo nempe natus, & educatus fueram.

¶ Itaque vsque ad annum ætatis sexagesimum octauum, quo hæc memoriæ prodimus, vnum tantum ancipitem morbum pati in ea vrbe mihi contigit. cũ iam in ea triginta quatuor annos permansissem.

¶ Quo tempore non solum Canonicatus munera obiui, sed etiam Inquisitor fidei cum essem ab Henrico Principe creatus, anno 1563. integro decennio in ea functione Reipublicè operam nauaui.

¶ In qua collegas habui vicissim quatuor (nam à duumuiris apud nos is magistratus vt plurimum geritur) quibus cum summa concordia comes fui, & socius in eo munere obeundo.

¶ Collegas verò ipsos hîc nominare mihi liceat, propter summam meam in illos, dum viuerent beneuolentiam.

¶ Primus fuit Doctor Antonius à Castro, qui ipsius Henrici vicarius generalis fuerat, iuris vtriusque scientia, & forensis exercitationis vsu clarus.

¶ Cui successit Petrus Aluarez Paredes omnium Inquisitorum Lusitaniæ Antiquissimus, & de sacrosancto fidei negotio optimè meritus.

¶ Quo mortuo, cum octuagenarius ferè decessisset: in eius locum successit Frater Emmanuel Veiga ordinis sancti Dominici, insignis Theologus.

¶ Postremum, & quartum collegam nactus sum, doctorem Hieronymum Sousam, iurisprudentiæ cognitione, generis nobilitate, & virtutum omnium ornamentis præstantem.

¶ Cum igitur hos quatuor collegas habuissem, ac multo etiam tempore, solus tantum munus obiuissem, & incredibiles exhausissem labores, nec mihi succes-sor à principe daretur: cœpi ab illo summis precibus contendere, vt mihi liceret, onus illud tam graue, tandem aliquando deponere.

¶ Quod mihi demum quamuis renitens, ac veluti coactus concessit, ea tamen conditione, vt assessoris nomine, Inquisitoribus in posterum adesse, & definiendis fidei causis interesse vellem, assignato mihi ad vitam eodem salario, quod cum essem Inquisitor habueram: sed libero, & sine aliquo prorsus onere, nisi tantum spontaneo.

¶ Ego verò ab anno 1575. quo ab ordinaria illa functione, me abdicaui, nunquam desiti, pro mea vtili parte, fidei negotia apud tribunal sanctæ Inquisitionis iuuare nec desinam, quandiu id vires ferre poterunt.

¶ Quam bene autem quantaque cum animi moderatione, diligentia, & integritate, munere eo functus fuerim, satius est aliorum permittere iudicio, quã à me hîc commemorari.

¶ Anno deinde 1577. cũ Ebora discedens Olisiponem peruenissem, à serenissimo Rege Sebastiano humanissimè exceptus sum, & ad capessendã iterũ Rẽpublicam, ac grauissima obeunda negotia inuitatus: quæ cum ipse recusassem, tantum abest, vt magnanimus Rex, aliquam ex eo offensionis ansam arripuerit, vt etiam nouum quodam honestissimæ functionis genus excogitauerit, cuius occasione, me retinere, & opera mea vti posset.

¶ Quæ omnia eius immatura mors, & rerum omnium commutatio postea sequuta turbauit. Nam eo mortuo, ego iam in senium vergens, & natura ipsa, magis ad honestum, & tranquillum otium, quam ad negotium propensus: iterum Eboram mihi repetendam, & in eã vrbe sedem stabilem figendam esse decreui.

¶ Sed paulo post, Henrico Rege è viuis sublato, & pestilentia non solum apud

Eborenſes, ſed ferè per vniuerſam Luſitaniam graſſante, in villam amœniſſimam Silueriam Ebora ſex M. P. fere diſtantem, ſeceſsi menſe Maij, anno 1580. vbi ſub finem Auguſti, grauiſsimo morbo correptus, parum abfui ab extremo vitæ periculo.

¶ Valetudine autem aliquantulum recuperata, ſed nondum planè confirmata, natalis ſoli, & patriæ deſiderio affectus, eo iter intendi, accidit autem, vt eodem tempore, potentiſsimus Rex noſter Philippus, ab Heluenſi ciuitate profectus, illàc etiam iter haberet, quem tunc minimè ſalutaui, quia ita macie & pallore confectus eram, vt timuerim, propter peſtis recrudeſcentis famam, ne ei moleſta, & intempeſtiua, ea ſalutatio videri poſſet.

¶ Sed Oliſipone poſtea commorantem adiui, & à eo pro ſingulari eius, & verè regia benignitate, humaniſsimis verbis exceptus ſum. cuius nomini, ita deditus ſemper, atque addictus fui, vt neque amore, nec ſtudio, erga ipſum, quiſquam me vllo vnquam tempore ſuperauerit.

¶ Qua de re, ac etiam de meo erga patriæ incolumitatem ſtudio, incredibiliſque ſolicitudine plura dicere potuiſſem, niſi innata mihi verecundia, à propriis laudibus, & captanda inanis gloriolæ aura vehementer abhorrerem.

Liber Quintus.

AVTHORE IACOBO MOENETIO VASCONCELLO, DE EBORENSI MVNICIPIO.

ANTIQVITVS hanc vrbem Eboram dictam fuisse, & sic ab eruditis nominari debere, constat tum ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini Itinerario: tum etiam ex antiquis Conciliis in Hispania celebratis, & vetustis lapidum inscriptionibus, intra vrbis ambitum, & in eius agro repertis, de quibus mox agemus.

¶ Vndè apparet locum Ptolemæi depravatum esse, qui hanc vrbem Eburam, & quandam in Bætica sitam, Eboram appellat, cum è diuerso nostra hæc Ebora, altera verò Eburra sit, cognomento Cerealis dicta, teste eodem Plinio, libro tertio, capite secundo, & Pomponio, qui ex eadem Bæticæ provincia ortus, Mellaria nempe oppido, fidedignus est testis.

¶ Hæc nominis similitudo Strabonem etiam fefellit, & Stephanum in libro de Vrbibus, qui Strabonis verba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eburam pro Ebora accipiens

¶ Nec mirum est istos, cum Græci fuerint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuisse.

¶ Latinos uerò Geographiæ scriptores, quales fuerunt, quos antea nominauimus, non est verisimile hæc nomina incognita habuisse: quos hac in parte nos sequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemæus nominat, non procul à Cæsaraugusta.

¶ De nominis autem, & huius vrbis origine, & quisnam primùm eam ædificare cœperit, quis quæso certi aliquid asserere queat, in tanta rerum antiquarum obscuritate, nisi qui fabulosis, & confictis originibus, otio abuti, & bonas horas malè collocare cupiat?

¶ Datum hoc fuerit priscis rerum scriptoribus & vt ita dixerim, Gentilitati sit venia, quòd vrbium primordia, ad deorum, dearumque fabulas, plusquàm aniles referre sint ausi.

¶ Nobis, qui eorum superstitionem, non minus ridendam quàm miserandam censemus, veritas in primis constare debet, & nihil est asserendum, nisi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius authoris testimonio, aut verisimilibus coniecturis, aut ipsis etiam inscriptionum veterum monumentis.

¶ Sed ne omnino hanc curam neglexisse videamur, non pigebit ea, de vtraq; re adducere, quæ nobis sæpe, diuque de nomine cogitantibus, apud Geographos, & cæteros scriptores occurrerunt.

¶ Plinius itaque libro tertio capite primo scribit Matrem Varronem asserere in vniuersam Hispaniam peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, Celtasque, & Pœnos.

¶ Et vt cæteros modo missos faciamus, de Celtis, seu Gallis, idem asserit Strabo libro tertio, tradens eam Lusitaniæ regionem, quæ est inter Anam, & Tagũ maiori ex parte, à Celtis incoli: & paulò post, cum de Nerio agit promontorio, ita habet.

¶ Extremi Artabri incolunt, circa Nerium promontorium, quod Occidentalis, & Aquilonaris finis est lateris. Circumhabitant Galli, qui colentes Anam fluuium cognatione contingunt. Hęc ille.

¶ Ex quibus apertè constat, hunc tractum, vbi Ebora sita est, à Celtis fuisse habitatum, qui ante Carthaginenses, & Romanos in Hispaniis rerum potiti sunt.

¶ Verisimile est igitur ab Eburonibus Belgis, seu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis, hanc vrbem, & conditam, & denominatam fuisse, vt Heluiam, seu vt vulgò dicimus Heluensem ciuitatem, ab Heluiis Gallis originem traxisse, suo loco dictum est.

¶ Tam pertinax autem fuit, tamque diuturna Gallorum in Hispania mora antiquis illis temporibus, vt cum lingua, & moribus Hispanis simillimi haberi vellent, Celtiberi dicti sint.

¶ Linguam autem ab illis vsurpatam, eam fuisse putò, quæ hodie Cantabris in vsu est, & Vasconica dicitur, vel à Vasconibus vltimis Hispaniæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiam Vascones dicuntur.

¶ Hanc autem Vasconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuisse, confirmat versiculus Ausonij Burdigalensis, cum patriam celebrat, & fontem ibi scaturientem nimiis laudibus extollit in hunc modum. Liber enim Carmina apponere, quia digna sunt, & quia Burdigalensibus, quibus puerilis ætatis cultum debeo, obiter gratificari cupio.

Salue fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde, sonore, illimis, opace.
Salue vrbis genius, medico potabilis hausto.
Duiona Celtarum lingua, fons addite diuis.
Non Aponus potu, vitrea nō luce Nemausus
Purior, æquoreo non plenior amne Timauus.

¶ Duiona Gallicè fontem diuinum significare innuit, cuius nominis forma, & sonus Vasconicæ Cantabrorum linguæ aptè quadrat. Sic enim finiunt vrbium & complura alia vocabula, & hæc vox Ona, apud illos, bonum seu diuinum sonat.

¶ Aquitanos autem non modo lingua, sed etiam corporibus, Hispanis magis, quàm Gallis similes fuisse, suo tempore, testatur Strabo initio libri quarti, qui etiam asserit Gallaicis, Asturibus, & Cantabris, vsque ad Vascones, & Pyrenen eandem fuisse viuendi formulam.

¶ Nostram igitur Eboram, ab Eburonibus, seu Eburonicibus Galliæ gente, conditam, ac denominatam fuisse, verisimile mihi fit. Nec me latet, etiam in quadam Italiæ parte, Eburinos populos Plinium collocare libro tertio, capite vndecimo: & Pomponium Melam in sinu Gaditano, castellum Eboram iuxta litus: Id enim passim contingere videmus, vt in diuersis orbis partibus nonnulla oppida eodem ferè nomine censeantur.

¶ Sed vtrum Celtæ illam condiderint, an verò iam conditam, & ædificatam inhabitauerint: meritò dubitari potest.

¶ Quantum autem coniecturis assequi licet, ego eos conditores huius vrbis fuisse crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruisse videtur: ipse enim se mœnibus eam cinxisse testatur.

¶ Vnde suspicari fas est, à Gallis, quorum mos erat vicatim habitare, originem traxisse: qui præter hoc municipium, minora etiam quædam oppidula, suæ gentis nomine insignita reliquerunt: vt Eboram à monte in quo sita est, montanam dictã, distantem ab hac, de qua agimus viginti circiter passuũ millibus

¶ Et Eburobritium sitam inter Scallabin, & Olisiponem, cuius meminit Plinius libro tertio, capite vigesimoprimo, vbi corruptè, Eburo, Britium, legebatur, quod primus omnium Resendius noster indagauit, minimè ab his, qui antea in eum authorem obseruationes ediderant, animaduersum.

¶ Mœnia igitur antiqua, quæ etiam nunc extant, & vetus ambitus, seu circuitus vulgo dicitur Quintus Sertorius condidit, peracto (vt ex eius inscriptione constat) bello Celtiberico, in quo Eborensium militum prompta, ac strenua opera vsus fuerat.

¶ Constabant autem muri ex quadratis lapidibus, validis propugnaculis, ac turribus, suis locis distincti, adeò firma, solidaque structura, vt post tot secula, tantamque, & tam variam rerum vicissitudinem, adhuc hodie integra illorum cernantur vestigia.

¶ Addidit aliud non minus necessarium beneficium, gratissimus ac liberalissimus Imperator, inuecta in vrbem magna aquarum copia, ab duodecim fere millibus passuum, quam ex diuersis fontibus in vnum ductum collectam, ex manubiis magnificentissimo opere perducendam curauit. Sed iam ipsam inscriptionem subijciamus.

Q. SERTORIVS HONOREM NOMINIS SVI, ET COHORT. FORT. EBORENSVM MVNIC. VET. EMER. VIRTVTIS ERGO DON. DON. BELLO CELTIBERICO, DEQVE MANVBIIS IN PVBLIC. MVNIC. EIVS VTILITATEM VRB. MOENIVIT, EOQVE AQVAM DIVERSEIS IN DVCT. VNVM COLLECTEIS FONTIB. PERDVCENDAM GVRAVIT.

Hoc est.

¶ Quintus Sertorius ob honorem nominis sui, & cohortis fortissimorum Eborensium municipum, veteranorum, emeritorum, virtutis ergo donis donatorum bello Celtiberico, deque manubiis in publicam municipij eius vtilitatem, vrbem moeniuit, eoque aquam diuersis in ductum vnum collectis fontibus perducendam curauit.

¶ Quo magnanimi viri, eiusdemque fortissimi ducis testimonio, etsi alia deessent, satis commendata olim fuisse videtur Eborensium virtus, & rei militaris studium.

¶ Quam ob causam, eos præ cæteris totius Hispaniæ populis, peculiari quadam benevolentia prosequutus est: adeo vt hic domum, & aliquot libertos habuerit, vna cum Iunia Donace domestica, vt ex duabus marmoreis tabulis constat, quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro piscario lita, reperta fuit cum hac inscriptione.

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVVS
Q. SERTORI
COMPETALIB. LVDOS
ET EPVLVM VICINEIS
IVN. DONACE DO
MESTICA EIIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEI.

Hoc eſt.

¶ Laribus pro ſalute, & incolumitate domuus Quinti Sertorij, competalibus ludos & epulum vicineis, Iunia Donace domeſtica eius, & Quintus Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Libertei.

¶ Altera iuxta oppidum Terranium, diſtans Ebora ad XXX. M.P. in templo Diuorum Iuſti & Paſtoris, cuius cippum iam ſuperiori libro Reſendius exhibuit, ex quo apparet Iuniam Donacen, pro victoria illa celebri à Sertorio parta, contra Pompeium, & Metellum illic Ioui, cuius tunc erat delubrum, vota ſoluiſſe.

¶ Veriſimile eſt etiam Q. Sertorium erga Eborenſes ita fuiſſe animatum, propter loci opportunitatem, & ad hyemandum feracem, idóneumque agrum, vnde veris initio, copias educere, & in citeriorem Hiſpaniam proficiſci ſolebat, vt ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba hæc ſunt, libro primo de ciuilibus Romanorum bellis, circa finem.

¶ Cum autem ver inſtaret, ad inuicem congredi cœperunt, Metellus ſcilicet, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hyberna egerant, Sertorius & Perpenna ex Luſitania. Et paulò poſt.

¶ Metellus iterum, ac Pompeius ex Pyrenæis Montibus in Iberiam venêre, his Sertorius & Perpenna á Lusitanis occurrunt, & iterum, vbi de nece Sertorij, & de contemptu atque odio militum in Perpennam agit.

¶ Porrò Sertorij virtutem, vnicam illorum salutem fuisse rati, haud facile in Perpennam oculos conijciebant, nec ipsi duntaxat Romani, verum barbari ferè omnes, Lusitaniique, quorum opera Sertorius præcipuè in bello vsus fuerat. Hactenus Appianus.

¶ Nos autem de hac Sertorij in hanc vrbem egregia voluntate præcipuoque amore, ita canimus in ea Sylua quam de nostro ex Ebora discessu nuper vnà cum quibusdam aliis opusculis in lucem edi curauimus.

Hic illum certos fama est habuisse penates,
Et proprios coluisse lares, hinc dulcia fixit
Limina, quæ trepido belli cessante tumultu,
Incoleret, positis & sæpe reuiseret armis.
Siue loci genio captus, seu gentis amore,
Vel quia ad euentus dubios, bellumq; parandum
Apta foret regio, delectæ robore pubis,
Et virtute virûm, vario quos Marte probarat.

¶ Siquis verò fertiles Eboræ campos, & circumquaque in modum amphiteatri, obiectos altissimos montes, non semel, nec obiter contempletur, ille sanè si Romam, & Romanum agrum vnquam aspexit, similitudinem incredibilem fortassis his, qui hæc legent, inter vtrunque tractum deprehenderit: hoc vno dempto, quod Ebora fluuio caret, & mediterranea omnino est.

¶ Nam (si parua licet componere magnis) vt Roma ad Septentrionem, & Orientem solem Tyburtina iuga circiter X V I. M. P. distantia à mœnibus habet, interueniente lata, ac pulchra camporum planitie.

¶ Sic Ebora ad eundem cœli situm, Ossam montem aspicit amœnissimum, multisque fontibus, & riuulis vndique scaturientem, atque in eadem ferè

distantia: inter cuius ardua cacumina, & ciuitatis muros, latissimi campi patet.

¶ Rursus Sabinis Prænestinis, Tusculanis, atque Albanis montibus versus Orientem & Meridiem agrum Romanum cingentibus, non absimiles sunt saltus, eodem ferè spatio Ebora distantes, quos Portellenses, Viennenses, & Alcacerenses, à circumuicinis oppidis vulgò appellamus.

¶ Cingitur deinde Ebora iugo montis, quem Murum vocant, præterea Calanticensi saltu, quem Arraiolensem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Ossam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circulum efficiunt, quem initio ex eodem loco describere cœpimus, non dissimilem illi, quo Romanus ager vndique clauditur.

¶ Sed quorsum hæc dicet aliquis? vt ad eas causas, propter quas, hanc vrbem Sertorio charam fuisse diximus, hæc etiam accedat, quod quandam Romæ similitudinem, & imaginem ex camporum planitie, & montium distantia, atque aspectu deprehendere poterat.

¶ Constat enim ex historiographis, qui vitam illius literis tradiderunt, & præcipuè ex Plutharco, perquàm iucundum fuisse Romæ repetendæ, si compositis discordiis, tutò arma deponere licuisset.

¶ Tradunt etiam maximo semper ardsse desiderio Rheæ matris visendæ, quam vnicè dilexit, quia cum infans patre orbatus fuisset, ab ea liberaliter, & peramanter fuerat educatus.

¶ Vndè in ea inscriptione, quam superius adduximus, non patris nomen, more Romano, sed matris apposuit.

¶ Quo argumento Michael Siluius vir clarissimus, qui ex Episcopo Visensi Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pontifice, contendebat eam memoriam minimè esse antiquam, sed ab aliquo huius ciuitatis fautore fuisse confictam, quò regi persuaderet, vt aquæductum à Sertorio olim erectum, & vetustate collapsum, instauraret.

¶ Cui elegantissima Apologia Resendius adeò accuratè respondit, vt in ea recon ditos antiquitatis,& eruditionis suæ thesauros, in patriæ gratiam depromsisse videatur.

¶ Cuius ipse sæpius mentionem facere solet, vt qui in ea meritò sibi placeret,vir alioqui modestiæ, & candoris auiciſsimus.

¶ Eam Apologiam nos aliquando in lucem edere cogitamus, vnà cum aliis eiusdem opusculis, quæ diuisim typis excusa, obliuioni tradita, & ferè iam consumpta, atque extincta sunt.

¶ Itaque (vt eò vnde digressa est, redeat oratio) potuit Ebora Sertorium tum ob eas causas,in sui amorem trahere, tum etiam, quia opera ab eo extructa, & domestici penates, laresq; communes,magnam amoris,& necessitudinis materiam erga hospites, & amicos ciues illi suppeditare potuerunt.

¶ Præterea similitudo dulcissimæ patriæ,cuius desiderio flagrabat, subindè asserens,malle se inter suos priuaram,atque humilem vitam degere, quam exulem in summa potentia viuere.

¶ Scimus autem municipia,& colonias,quasi effigies paruas, & simulachra fuisse vrbis Romæ, vt Politianus testatur in secunda epistola libri primi,vbi agit de origine Florentinæ ciuitatis,quam ad Romæ similitudinem conditam fuisse asserit.

¶ Quæ consuetudo antiquissima est,& à profugis, & exorribus, ac exteras sedes quærentibus, ad exilij acerbitatem mitigandam, excogitata, quod Virgilius libro tertio in Æneæ obiectauit, quem ita loquentem induxit, cum in insula Creta vrbem conderet.

Ergo auidus muros optata molior vrbis,
Pergameamq; voco lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.

¶ Et mox cum hospitio Heleni, & Andromaches exceptum refert.

Procedo, & paruam Troiam, simulatáq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scææq; amplector limina portæ.

¶ Atque iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Acestem mœnia condentem inducit, ita canit.

Interea Æneas vrbem designat aratro,
Sortiturq; domos, hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Esse iubet.

¶ Nil igitur mirum, si Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus & totius antiquitatis cognitione præstantem, nec à literis alienum, vt qui eas in Hispania edoceri curauerit, priscos illos heroas hac in parte imitari voluisse credamus: & hanc vrbem, à se mœnibus, porticu, & aqueductu magnificè ornatam, atq; aliis fortasse nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram Romam, in solatium amissæ patriæ elegisse, in qua præcipuè habitaret, ac mansuras sedes figeret.

¶ Sed fefellit illum, id, quod mortalium spes fallere plerumque solet: concepta videlicet, de prospero futurorum euentu & fauentis fortunæ stabilitate opinio. Paucis enim interiectis annis, suorum insidiis circumuentus, ac procul à dilecta Ebora trucidatus est.

¶ In qua sibi forsitan monumentum viuens posuerat, vbi verisimile est eius cineres fuisse repositos, vt fama apud Eborenses vulgatum scimus, sed certum eius rei argumentum nemo hactenus inuenire potuit. Inscriptio autem quæ ea de re circumfertur ab aliquo antiquitatis studioso conficta videtur.

¶ Et quoniam in rebus adeo antiquis, coniecturis vti licet, non pigebit aliam etiã causam assignare, Sertorianę erga Eborenses benenolentiæ.

¶ Tradunt antiquitatum Hispaniæ scriptores, eas Celtarum gentes, quas diximus ex Galliis, in Hispanorum fines cõmigrasse, tandem in Lusitaniam peruenisse, anno septingẽtesimo quinquagesimo nono ante seruatoris nostri aduentũ, quo tempore verisimile est Eboram ab illis conditam fuisse.

¶ Constat autem Romam eodem ferè tempore fuisse ædificatam, hoc est, ante

domini natale, septingentesimo quadragesimo septimo anno, ita vt Romanæ vrbis primordia, cum Eboræ origine concurrere videantur.

¶ Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborenses Serterij tempore fortassis extabat, non solum à maioribus fama, & sermonibus, per manus tradita, vt plerunque fieri solet, sed etiam literarum monumentis, & publicis tabulis conscripta, atque consignata.

¶ Cum enim tam illustris esset illis temporibus, Romanorum fama, vt ditionis & potentiæ magnitudine, vniuersum propè terrarum orbem, in sui admirationem conuertissent, quis dubitabit cæteras nationes in magna posuisse gloria, similem illis quacunque in re, etiam minimi momenti, fortunam sortiri potuisse.

¶ Ea ergo originis similitudo, vltra situs formam, & patrij soli simulachrum, illum incitare potuit, ad hanc vrbem, vt fecit, peculiari quodam studio, ac singulari amore complectendam.

¶ Nec minori beneuolentia, Iulium Cæsarem, Eboram prosequutum fuisse existimandum est, tum propter cognomen, quod ab illo receptum retinuit, & liberalitas Iulia dici voluit, tum etiam propter magnificum titulum, quem in eius gratiam publicè dedicauit inscriptum in marmoreo cippo literis elegantissimis in hunc modum.

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB ILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
CESTVM MATRONAE
DONVM TVLERVNT.

¶ Id est, Diuo Iulio, liberalitas, Iulia Ebora, ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Quoius dedicatione veneri genetrici cestum matronæ donum tulerunt.

¶ Quæ autem fuerit Cæsaris liberalitas, erga hanc vrbem si dubitetur, ego existimarem concessum ab illo Eboræ fuisse ius Italicum, vt ex eo tempore municipium Latij veteris dici cœperit. Sic enim scribit Plinius libro quarto sæpius adducto, cap. 22. oppida veteris Latij, Ebora, quod idem liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia.

¶ Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus coloniis præferenda, & præcipue ea de causa, quia municipes teste Gellio, libro decimo sexto, cap. octauo, erant ciues Romani suo iure, & suis legibus vtentes, nullis aliis necessitatibus, neque vlla populi Romani lege astricti.

¶ Sed coloniarum, alia necessitudo est. non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate, quasi propagatæ sunt, & iura, institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. Hæc Gellius.

¶ Itaque municipia, simul cum ciuitatis Romanæ priuilegiis, & iure, suas leges, suos magistratus, & sua tam publica, quam priuata instituta, ac sacra retinebat.

¶ Coloniæ verò diuersa ratione rempublicam administrabant, vt copiosè, & eleganter tradit Onuphrius Panuinius Veronensis, in Cōmentariis reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui imperiū inscribitur, vbi agit de iure municipum cū suffragio.

¶ Municipes enim (vt ait Iurisconsultus Vlpianus, in l. 1. ad municipiales ff.) proprie appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent, vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur; vno duntaxat excepto, vt Onuphrius affert, quòd in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur.

¶ Curiæ enim solum ad eos qui vrbem Romanam incolerent, pertinebant: Nam qui in municipiis habitabant, sua sacra municipalia, pro curiis habebant.

¶ Ius verò Italicum, seu antiqui Latij, adeò nobile, & præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniæ antiquæ, & celebres, minimè illud adipiscerentur.

¶ Quæ verò Italici iuris dicebantur in maximo id honore, & beneficio ponerẽt. vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. 1. de censib. quo loco gloriatur Phœnicem Tyriorum coloniam patriam suam, ius Italicum fuisse adeptam, ob insignem erga Imperium Romanũ fidẽ, cæterasq; dotes, quas ibi, vt gratus ciuis cõmemorat.

¶ Et paulo post, in Palæstina (inquit) duæ sunt coloniæ, Cæsarienſis, & Ælia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet.

¶ Quin etiam in Lusitania, & reliquis Hispaniæ prouinciis, Emeritenses, Pacenses, Valentinos, cum coloni essent, iuris Italici esse affirmat idem in l. vltima eodem titulo: quibus addit Galliæ Narbonensis, & Germaniæ nobilissimas colonias.

¶ Splendor itaque, & dignitas Eborensis municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogatiua, quàm ex eo etiam deprehenditur, quod immunitatis ius habuerit, vtpote, quæ inter stipendiaria Lusitaniæ oppida à Plinio minimè numeretur lib. 4. cap. 22.

¶ Vt autem olim Cæsaribus, & cæteris Romanorum ducibus, hæc ciuitas grata fuit, sic quoque à potentissimis Lusitaniæ Regibus maximo semper in honore est habita; & post Olisiponem, Regni caput primum locum obtinere censetur, quamuis eidem haud libenter hunc honorem cesserit, nobilissima Calensis vrbs, quæ hodie Portugalensis dicitur, sita ad ostium Durij, vt suo loco dicemus, cum ad illam hæc historia peruenerit.

¶ Quid autem prohibet carmina nostra, ex eadem illa Sylua, de hac Eboræ dignitate à Cæsare obtenta, in medium proferri, ex quibus ea quæ diximus, apertius cognosci possint?

Salue magna parens frugum, fœcunda virorũ
Salue altrix, nobis vrbs ô gratissima salue.
Cæsaribus dilecta pijs, adamataq; magnis

Regibus, antiqui retinens monumenta decoris,
Maximus ille ducum, Romanæ gloria gentis,
Iulius à Phrygio deducens nomen Iulo:
Cum quateret terras armis, cum sidera fama
Compleret, solusq; orbis tractaret habenas:
Te titulis, ciuesq; tuos decorauit opimis
Muneribus, largaq; manu largitus honores
Eximios, Latij tribuit tibi iura vetusti.
Cæsaris hinc tibi creuit amor, cui marmora quondam
In medio mansère foro, testantia laudes,
Egregiumq; viri decus, à quo Iulia dici
Gaudes, occiduas inter memorabilis vrbes.

¶ Sed vt ad Romanorum monumenta deueniamus, quæ præter iam superius adducta, in ipsa vrbe, & in eius agro reperta sunt, ex quibus antiquitas satis ostenditur. Illa statim iam peruulgata inscriptio sese offert, quæ incipit L. SILO SABINVS, quam Resendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermissam, tantummodo ibi apposuimus.

¶ Reperta autem fuit hæc inscriptio, in prædio cognominato Pomariensi, distante ab hac vrbe XVI. M. P. & ab oppido Vienna, VI. M. P, vbi amœni sunt colles, quos Appianus Alexandrinus vinetis consitos fuisse, & ibi templum Veneris extitisse refert.

¶ Constat autem apud omnes Hispaniæ antiquitatum scriptores, vetustissimam esse omnium, quæ apud Hispanos hactenus inuentæ sunt.

¶ Commissum est enim illud prælium, inter Caium Plautium, & Viriatum Lusitanorum ducem, anno ab vrbe condita sexcentesimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hostilio Consulibus.

¶ Nisi antiquiorem esse admittamus, eam, quæ Marco Catoni Censorio tribuitur à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit PALLADI VICTRICI. Sed meo iudicio, illius seculi antiquitatem parum redolet.

¶ Extat autem apud nos, in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum, marmor admodum vetustum, dicatum memoriæ Catonis, sed imperfectum, & lacerum, literis confractis, & alterum in ipsa Olisiponensi ciuitate, in arce summa, quorum meminit Resendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi fiat mentio, nihil certi ausus est asserere.

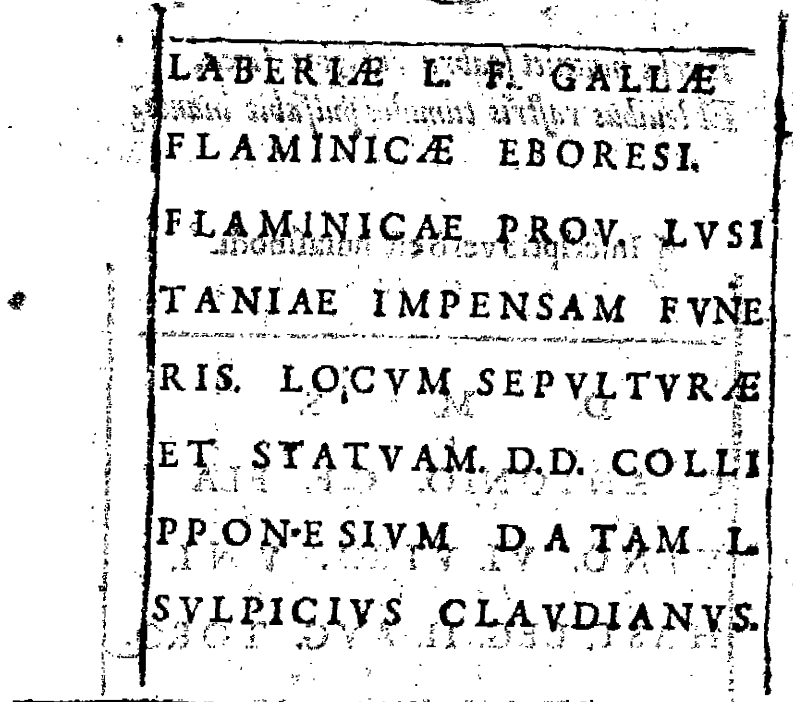
¶ Ego à veritate, minimè abhorrere putabo eum, qui ad antiquum Censorinum referat, quem in vniuersa Hispania Imperium tenuisse constat anno ab vrbe condita quingentesimo quinquagesimo nono: atque etiam in vlteriori Hispania res gessisse Plutarchus testatur, vt etiam Valæus annotauit, tomo primo, cap. 12. vbi de eius consulatu agit.

¶ Hinc illius in Lusitanos amor, ita vt Galbam in eorum gratiam accusarit. mutua etiam Lusitanorum erga ipsum beneuolentia, ob accepta beneficia, quod verba Sintriensis inscriptionis significare videntur. Sed ad cæteras inscriptiones redeamus.

¶ Habuit olim hæc ciuitas nobilem flaminicam hoc est sacrorum præfectam, seu curatricem, nomine Laberiam, quæ non solum huius municipij, sed etiam totius prouinciæ Lusitaniæ flaminio præerat.

¶ Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Resendius admonuit in hæc verba. Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ municipij Eborensis, flaminicæ prouinciæ Lysitaniæ. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallæcus, Lucius Laberius Abascantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lausus, Liberti.

¶ Obiit autẽ in Collipponensi oppido, ex cuius ruinis Leirimensis ciuitas constructa fuisse viderur, quò aliquot vetusta marmora translata sunt, vt suo loco dicemus, inter quæ epitaphium huius Laberiæ visitur, in angulo frontispicij ecclesiæ sancti Stephani, ad sinistram maioris ianuæ partem: in hunc modum.

LABERIÆ L. F. GALLÆ
FLAMINICÆ EBORESI.
FLAMINICAE PROV. LVSI
TANIAE IMPENSAM FVNE
RIS. LOCVM SEPVLTVRÆ
ET STATVAM. D.D. COLLI
PPON-ESIVM DATAM L.
SVLPICIVS CLAVDIANVS.

Hoc est.

¶ Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ Eboresi, Flaminicæ prouinciæ Lusitaniæ, impensam funeris, locum sepulturæ, & statuam decreto decurionum Colliponesium datam, Lucius Sulpicius Claudianus.

¶ In quo marmore, Eboresis, pro Eborensis, & Colliponesium, pro Collipponensium scribi, lectorem monemus: vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi formula, tunc in vsu erat, vt ex multis aliis inscriptionibus colligitur.

¶ Inuentus est & alius cippus, in quo flaminicæ alterius Eborensis fit mentio, in prædio, cui Mesquita hodie nomen est, decem millibus P. circiter ab Ebora remoto, prope viam, quę montem Soratium oppidum ducit, vbi vestigia vetustissimi fani extant, & aliquot marmoreæ columnæ repertę sunt.

¶ Est autem hic lapis magnitudine, his, de quibus proximè egimus, inferior: sed elegantius sculptus, quem vomeris vnco, inter arandum, erutum asserunt, vt in eum, & in complures alios eodem casu repertos, quadrare possint elegantissimi Maronis Versiculi libro Georgicorum primo, paucis immutatis.

Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
Agricola incurno terram molitus aratro,

Excesa inueniet scabra rubigine saxa,
Et leuibus rastris tumulos pulsabit inanes.

¶ Inscriptio vero est huiusmodi.

D. M. S.
C. ANTONIO. C.F. FLA
VINO. VI. VIRO. IVNI.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. F. C.

Hoc est.

¶ Diis manibus sacrum. Caio Antonio Caij filio Flauino sextumuiro iuniorũ, hastato legionis secundæ Augustalis, torque aureo, & annona duplici ob virtutem donato, Iunia Verecunda Flaminica perpetua municipij Eborensis, mater faciendum curauit.

¶ Habuit Ebora etiam antiquis illis temporibus, ciues complures rei bellicæ gloria, & multis aliis virtutibus claros, quibus ob merita in patriam, ſtatuas, & alia monumenta dedicauit.

¶ Quorum memoria, tot annorum ſerie, tot Hiſpaniæ cladibus, tanta rerum Romanarum obliuione, tam deformi totius antiquitatis interitu, haud omnino extingui aut obliterari potuit.

¶ Extant namque aliqua veſtigia venerandæ vetuſtatis, ex quibus conijcere quis poſsit, quam ferax olim hæc ciuitas fuerit fortium, & illuſtrium virorũ.

¶ Et in primis ſeſe offert ephippus ingens marmoreus elegantet ſculptus, qui in Reſendij ædibus viſitur, ſed quo loco ſit repertus, ipſe non dicit, nec nos perueſtigare potuimus.

¶ Suſpicamur autem, ex fundamentis templi Deiparæ virginis Gratiarum, in quo Auguſtiniani fratres degunt, eruſum fuiſſe, vbi etiam lapis, quem illico apponam, inuentus eſt, teſte ipſo Reſendio, veriſimile autem mihi fit, ibi forum ciuitatis fuiſſe Romanorum tempore. id enim inſcriptiones ipſę innuunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAVLLO. ÆD. Q. II VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRÆF. COH. I.
LVSIT. ET COH. I. VETTO
NVM. [illegible] LEG. III. ITAL. OB
CAVSAS VTILITATESQ. PV
BLICAS. APVT ORDIN. AM
PLISS. FIDELITER ET CON
STANTER DEFENSAS. LE
GATIONE QVA GRATVI
TA ROMÆ PRO. R. P. SVA
FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.

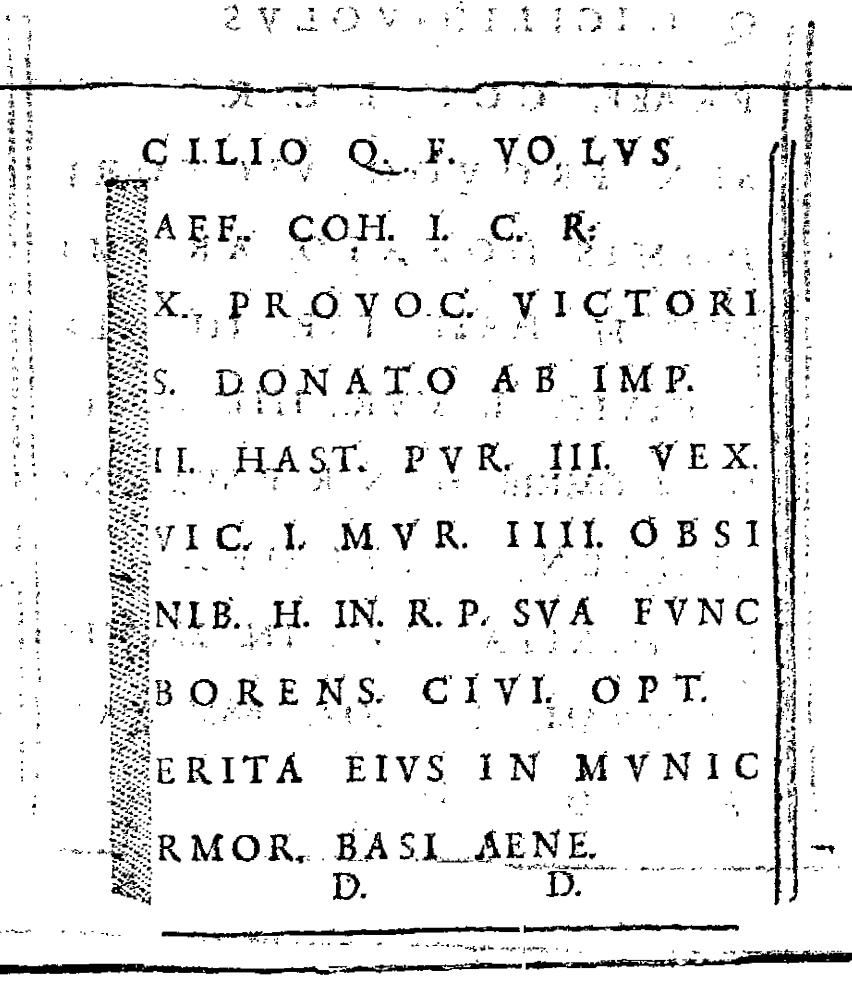
PVBLICE IN FORO.

Id eſt.

¶ Quinto Voconio, Lucij filio Quirina Paullo, ædili quæſtori duumuiro ſextum, flamini Romæ diuorum, & Auguſtorum, Præfecto cohortis primæ Luſitanorum, & cohortis primæ Vettonũ, tribuno legionis tertiæ Italicæ, ob cauſas vtilitatesq; publicas apud ordinem amplisimum fideliter, & constanter defensas legatione, qua gratuita Romæ pro republica sua functus est. Liberalitas Iulia Ebora publicè in foro.

¶ Eſt autem in marmore ſcriptum apur, pro apud, inſcitia vt credo ſculptoris.

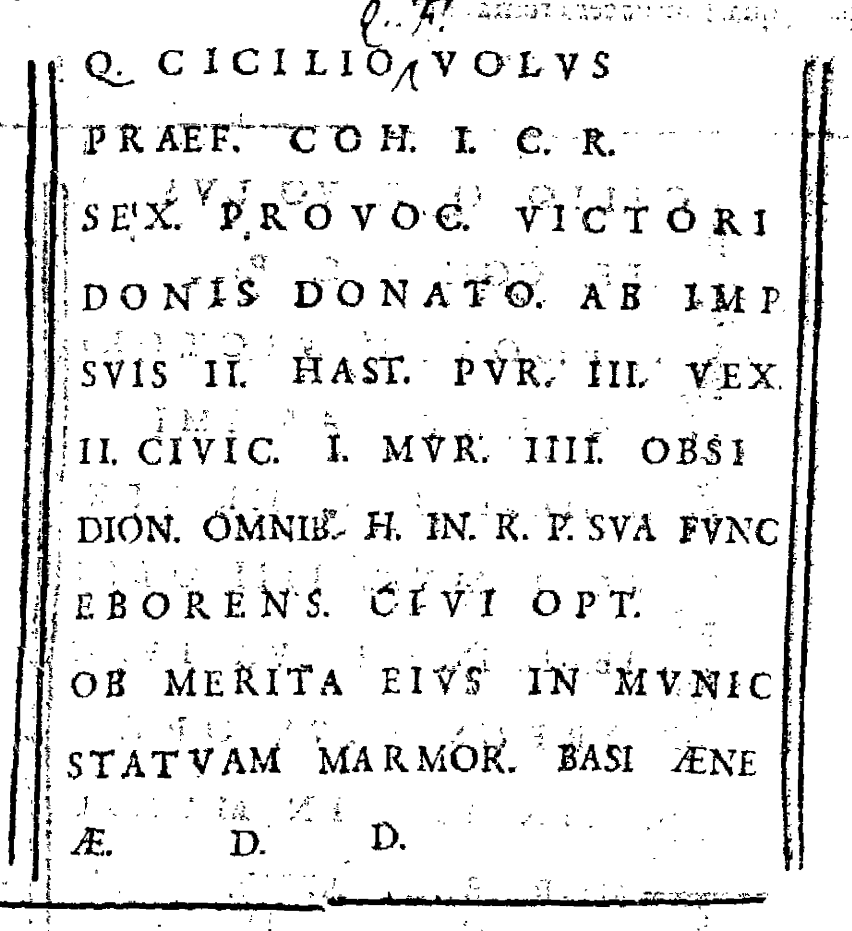
¶ Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot literis à Reſendio ereptus fuit è manibus operarum, vt ipſe teſtatur, cum Architecti in ædificando templo occupati, eum frangere, & ſine vllo delectu iam parieti inſerere cœpiſſent: ſic verò ſeſe habet ea pars, quæ ſemilacera remanſit.

¶ Cuius sensus integer esse videtur.

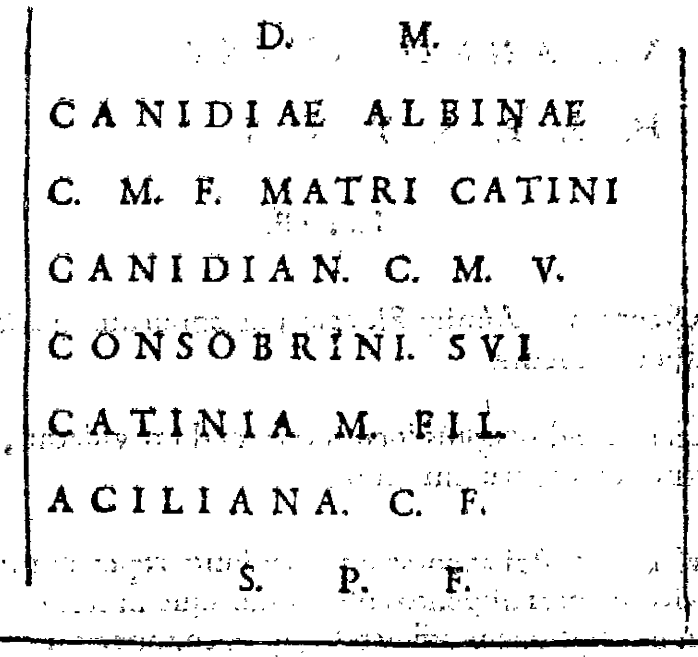
¶ Quinto Cæcilio Volusano Quinti filio, præfecto cohortis primæ ciuium Romanorum, sexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus suis, duabus hastis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis, una murali, quatuor obsidionalibus, omnibus honoribus in republica sua functo, Eborenses ciui optimo, ob merita eius in municipium, statuam marmoream basi Æneæ dedicarunt.

¶ Lapis verò integer in hunc modum mihi sculptus fuisse videtur.

Q. CICILIO VOLVS
PRAEF. COH. I. C. R.
SEX. PROVOC. VICTORI
DONIS DONATO. AB IMP
SVIS II. HAST. PVR. III. VEX.
II. CIVIC. I. MVR. IIII. OBSI
DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
EBORENS. CIVI OPT.
OB MERITA EIVS IN MVNIC
STATVAM MARMOR. BASI ÆNE
Æ. D. D.

¶ Inuenti sunt duo alij lapides elegantissimis literis inscripti, in muro Antiquo Sertoriano, iuxta ædem diui Vincentij, quos Alphonsus Cardinalis Emmanuelis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum esset Eborensis præsul, & amœnissimum illum secessum, omnibus modis ornare cuperet, vbi nunc visuntur, in ipso ædium vestibulo, super bases decenti structura collocati.

¶ Primus est huiusmodi.

D. M.
CANIDIAE ALBINAE
C. M. F. MATRI CATINI
CANIDIAN. C. M. V.
CONSOBRINI. SVI
CATINIA M. FIL.
ACILIANA. C. F.
S. P. F.

¶ Id est. Canidiæ Albinæ Caij Munatij filiæ, matri Catinij Canidiani, claræ memoriæ viri, consobrini sui, Catinia Matci filia Aciliana, curauit faciendum. Sua Pecunia Fecit.

¶ De Caio Catinio, qui in agro Astensi cum Lusitanis conflixit, & sex hominum millia in ea pugna occidit, sed postea Astam oppugnans, vulneratus occubuit, consulat, qui volet Liuium Decade 4. lib. 9. pag. 173. meminit etiam Catinij Aciliani, Onuphrius Panuinius, lib. 2. Fast. pag. 359. in inscriptione quę incipit L V C I O F A B I O. Et iterum in lib. de antiquis nominibus Romanorũ, pag. 16. vbi ait se legisse in quodam marmore, Quinto Fabio Ciloni Septimino Catinio Aciliano Fulginiano, & ita sex cognomina ab vno vsurpata.

¶ Alter lapis e regione huius erectus hanc habet inscriptionem, & (quod mirũ videri, ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus, sulphureum odorem emittit, teste ipso Reiendio.

D. M. S.

ASINIVS

FLORENTIN

VS. ANNO. XXXXV.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus Sacrum. Asinius Florentinus annorum quadraginta quinque hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶ Nomen Florentini, ad originis locum referendum videtur, vt intelligamus, hunc Asinium ciuem Florentinum fuisse.

¶ In schedis Reiendij nostri annotatum inuenimus repertos fuisse quinque marmoreos cippos, ordine pari dispositos olim in antiquo muro, iuxta nouam portã, qui omnes vnam inscriptionem efficiebant, quos conqueritur accementariis fuisse euulsos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam turri coenobij sancti Iohannis, hæc inscriptio imperfecta.

IVNI O. L. F. GAL.

RIVLI

C. NORBANVS. L. F.

IVNIVS. DEXTER

HEREDES

¶ Id est. Caio Iunio Lucij filio, Galeria, siue ex tribu Galeria Rullo Caius Norbanus Lucij filius, & Iunij dexter hæredes. Extat eodem loco, & hæc imperfectior.

C. IVNIO. LIGARIO.
P VLLT F.
C. NORBANVS
IVNIVS.
HERES.

¶ Id est.

¶ Caio Iunio Ligario Caius Norbanus Iunius hæres. Abrasas literas suppiere non potuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & eandem eum superiori fuisse memoriam vt diximus.

¶ In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars confracta, seu reuulsa, nusquam apparuit, à Resendio magna cura diu quæsita, vt ipse testatur.

I V O M
Z I T O
IR. STLITB. IVDICAND.
LIA. Q. FAVITA MATER.
ITEM QVE D. D.
O V A Z I
I Z I I I

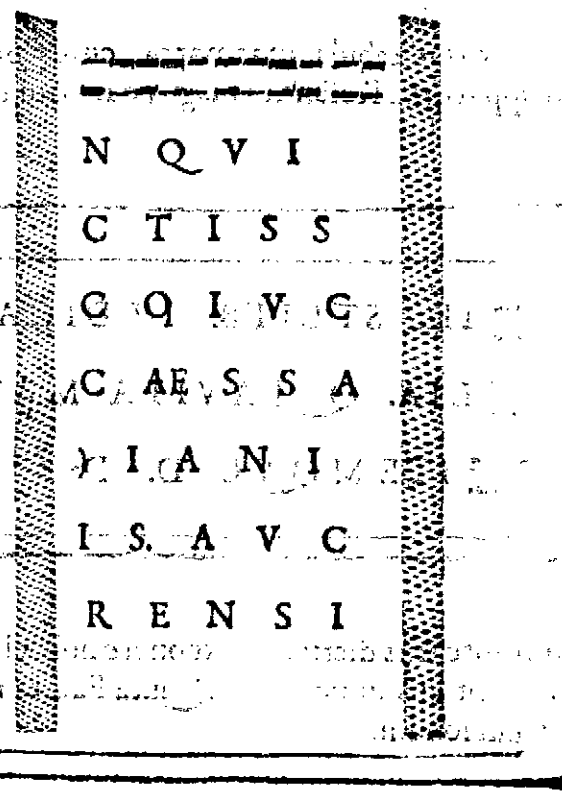
¶ Hoc est (vt solum integras dictiones exponere nobis liceat, quando aliter facere non possumus) Stlitibus iudicandis Quinta Fauita mater, itemque dedicauit, seu Decreto decurionum.

¶ Suspicor autem cippum erectum fuisse in honorem alicuius decẽuiri stlitibus iudicandis, cuius magistratus sæpe fit mentio in inscriptionibus antiquis, & etiã apud Ciceronem, vt tradit Onuphrius in ciuitate Romana, vbi agit de minoribus magistratibus ordinariis.

¶ Aduertendum quoque existimo prænomen Quintæ, seu Quinctæ (sic enim veteres scribebant) Fauitæ fœminæ attribui, quæ consuetudo vsque ad Augusti tempora permansit, teste eodem Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus.

¶ Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuisse. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc est, quæ cum quatuor sorores haberet, ipsa ab ordine nascẽdi, Quintæ prænomen fuerat sortita.

¶ In vico, qui ducit à foro ad summum templum, qui vulgò via Sellaria dicitur, quòd ibi artifices coriarij habitent, qui epiphia vendunt, in ædibus cuiusdam armorum fabri, extat cippus vtrinque mutilatus in hunc modum.

¶ Quis, quæso, sit adeò ab omni humanitate, & literarum cognitione alienus, qui non ingemiscat, & ægrè ferat tam illustria antiquitatis monumenta, sic à rudibus, & imperitis hominibus fuisse corrupta?

¶ Gloriatur M. Cicero, vir illa prudentia, illa grauitate, illa (vt cætera omittã) in republica Romana authoritate, libro quinto Tusculanarum quæstionum, ignoratum Syracusanis Archimedis sepulchrum à se repertum fuisse, cum in ea prouincia quæsturam gereret, idque indicio carminum, quæ audierat in eius monumento esse inscripta.

¶ Verba autem ipsius apponam, quia elegantissima sunt, & non omnibus passim obuia.

❧ Cuius ego (Archimedem intelligit) quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis, indagaui sepulchrum.

❧ Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos, acceperã, qui declarabant, in summo sepulchro, sphæram esse positam cũ cylindro.

❧ Ego autem cum omnia collustrarẽ oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columnellam, nõ multum e dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura, & Cylindri.

❧ Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixime illud ipsum esse arbitrari, quod quærerem.

❧ Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus.

❧ Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatis ferè.

❧ Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiã doctissima fui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.

¶ Hactenus ille. Ex ore cuius melle dulcior fluebat oratio. cuius suauitate, lectorem tantisper nostræ eloquutionis tædium condire uolui.

¶ Nil igitur mirum si hoc tempore extent homines ignari rerum antiquarum, cũ etiam illo seculo, in Sicilia, & in vrbe Syracusana, Archimedis sepulchrum tam abiectè, & obscurè iaceret.

¶ Et mihi venia dãda erit, si huius Ciceroniani loci occasione, hîc versiculos meos adiecero, quibus alibi, de hoc antiquitatis interitu, & corruptis vetustate, Romanorum monumentis conqueror.

Sed collapsa iacent veterum monumenta ruinis
Obruta perpetuis, dumisq́, & sentibus altis
Obsita, confractisq́ notis, & torrida flaumis.
Multa tamen noster Resendius abdita profert
In lucem, & vigili vestigans singula cura,
Antiquum decus, & priscos tibi reddit honores,
Lysiadum gens clara: viro quam debita tanto
Præmia, vix reor exhaustis persoluere aruis
Posse Tagi, aut vectis Eoo ab litore gemmis.

¶ Sed ad reliquas inscriptiones redeamus: omissis ergo his, quas ad hanc vrbem pertinentes, Resendius iam exhibuit libro tertio, vbi agit de viis militaribus, vltimam earum, quæ ante Constantini magni tempora dedicatæ sunt, hîc reponendã curauimus etiã mutilatam, & aliquot literis abrasis. Extat autem in quodam prædio à mœnibus vrbis duodecim M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen est.

M. AE L I A
T E R T V L L A
L. C Æ C I L I V S
V X O R I. E.

¶ Idest, Memoriæ Æliæ Tertullæ. Lucius Cæcilius vxori fecit. Nec deerũt qui literam M, monumentum significare putent.

¶ A quibus vt dissentiam, mouet me, quòd lapis iste bessalibus, & maioribus literis sit eleganter exaratus.

¶ Deindè quia in superiori parte, desunt illa propria sepulchrorũ verba, D. M. S. Diis Manibus Sacrum, & in inferiori illa, S. T. T. L. sit tibi terra leuis.

¶ Pars autem cippi huius adhuc sub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot elementa occultare videtur.

¶ Visitur autem iuxta initia aqueductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis sæpius facta est mentio.

¶ Atque hìc ferè fuit Eborensium status, florente Romano Imperio.

¶ Quo tandem prolapso, & afflicto Getarum, seu Gothorum armis, ad eius gentis reges, summa rerum Hispaniæ deuenit.

¶ Sub quorum dominatu, constat Sisebuti Regis tempore, in hac vrbe, argentariam officinam fuisse cudendæ monetæ: vt colligitur ex argenteis numis ibidem repertis, in quibus ex altera parte ipsius Regis effigies est, cum hac inscriptione, D. N. SISEBVTVS REX. Ex altera verò crucis signum cum his literis, CIVITAS EBORA. In circuitu autem scripta sunt hæc verba, DEVS ADIVTOR MEVS.

¶ Verus etiam numisma sibi ab Ambrosio Morali dono missum testatur Resendius, in quo ex vna parte erat imago Germanici Cæsaris, cum hac inscriptione, GERMANICVS CÆSAR AVGVSTVS. Ex altera verò, corona cum his literis, LIBERALITATIS IVLIÆ EBORAE.

¶ Turres quoque duæ ingentes à Sisebuto erectæ fuisse dicuntur, quarum vna prope forum initio viæ Sellariæ, altera non longè ab ecclesia diui Iacobi, è regione maioris ianuæ conspicitur.

¶ Nec rarò aliorum Gothorum regum numismata in hac vrbe reperta sunt, teste ipso Resendio, in Epistola ad eundem Ambrosium Moralem.

¶ Regnare cœpit Sisebutus anno sexcentesimo duodecimo, & regno potitus est annis octo. Fuit Rex clarissimus, & religionis Catholicæ acerrimus defensor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiæ decus adiecerit, vt scribit Rodericus Archiepiscopus Toletanus, & meminit Vasæus, tomo priori, folio centesimoprimo.

¶ Merito igitur Ebora gloriari potest, se a Sertorio fortissimo duce, anteà instauratam fuisse, & ab hoc præstantissimo Rege, longo post tempore, ædificiis, & omni beneficentiæ genere locupletatam.

¶ Cuius expeditiones aduersus Romanos fœliciter susceptas, non parum iuuisse, credenda est, vt olim Sertorianas iuuerat, & in præmium strenuę à ciuibus suis nauatæ operæ, vtriusque amititiam, egregiumque fauorem fuisse consequuta.

¶ Sed potior multò illa gloriatio, quòd Christi fidem, in ipsis nascentis ecclesiæ primordiis amplexa, authore diuo Mancio domini discipulo, natione vt traditur Romano, eam per tot secula, tenacissimè retinuit, hodieq; integram, illibatāque religiosè conseruat: quotidie maius incrementum pietatis, ac diuini cultus, sacro sanctæque Apostolicæ sedis venerationis suscipiens.

¶ Martyrium passus est diuus Mancius, tempore traiani, aut (vt quibusdam videtur) Neronis, sub præsidè Validio.

¶ Eius corpus Eboræ primùm ab ethnicis ignominiosè abiectum iacuit, post aliquod verò tempus, à Christianis honorificè sepultum, in villa illustris cuiusdam viri duodecim M. P. à mœnibus distante diu summa cum veneratione asseruatum, sæuiente postea in Hispania Arabum tyrannide, à pijs hominibus in Asturias, aut in vicinam illis regionem, quæ campestris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, non longè à foro Egurrorum, quod Villam nouam sancti Mancij vulgò appellant, repositum fuit, in monasterio quodam ordinis sancti Benedicti, sub inuocatione ipsius martyris, vbi religiosissimè asseruatur, & incredibili populorum deuotione colitur.

¶ Præter hunc sanctissimum martyrem, verisimile est, nõnullos alios in hac vrbe

extitiſſe,cum in Chriſtianum nomen gentilica rabies deſeuiret. Sed trium præcipuè memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinæ, ac Chriſtetidis ſororum ipſius, quibus Ebora natale ſolum fuit.

¶ Palmam verò martyrij Abulæ, tempore Diocletiani, & Maximiani, ſub Datiano Hiſpaniarum præſide, vel potius crudeliſsimo carnifice adepti ſunt.

¶ Epiſcopos poſt beatum Mancium, habuit quamplurimos, ex quibus hîc aliquot nominare ſatis erit.

¶ Quintianus Epiſcopus floruit tempore magni Conſtantini, cum adhuc maieſtas imperij Romani in Hiſpaniis vigeret, vt conſtat ex Illiberitano concilio, in quo ipſe ſubſcripſit.

¶ Deinde ſub Gothorum regibus, quinque Epiſcopos Eborenſes, ſeu Elborenſes, vt illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis. nempe, Siſiſclum, Abientium, Zoſimum, Fructuoſum, Aycontium.

¶ Reperi etiam in Schedis Reſendij, codicem manu ſcriptum Emeritenſis illius concilij, cuius ipſe ſæpe meminit, quod celebratum fuiſſe dicitur à duodecim Epiſcopis, anno natalis domini ſexcenteſimo ſexageſimo quinto, regnante Receſcuntho, cui interfuit Petrus Eborenſis Epiſcopus.

¶ Extant in ædibus Reſendianis duo cippi literis minus elegantibus, & iam Gothicam phraſim redolentibus, quorum primus memoriam continet Iuliani Epiſcopi in hæc verba.

IVLIANVS

FAMVLVS XPI

EPISCOPVS

ECCLESIAE

EBORENSIS

H. SITVS EST.

VIX. ANN.

PLVS MINVS LXX.

REC. IN PA

CE KAL. DEC B.

ERA DCHII.

¶ Id est.

¶ Iulianus famulus Christi episcopus ecclesiæ Eborensis, hic situs est, vixit annos plus minus septuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris Era sexcentesima quarta. Et sic anno natalis Domini quingentesimo sexagesimo sexto.

¶ Alter est huiusmodi.

DEPOSITIO PAVLI. FAMVLVS

DEI VIXIT ANNOS L. ET VNO.

REQVIEVIT IN PACE D.

III. ID. MARTIAS ERA. D. LXXXII.

¶ Hoc est.

¶ Depositio Pauli. Famulus Dei vixit annnos quinquaginta & vno. Requieuit in

pace domini tertio Idus Martias Era quingenteſima octuageſima ſecunda, & ita anno ſalutis quingenteſimo quadrageſimo quarto.

¶ Euerſo deinde Gothico imperio, & vaſtata, ab immani, & impia Arabum multitudine, non ſolum Hiſpania, ſed vniuerſa ferè occidentalis Europæ plaga, caruit Ebora (proh dolor) libero religionis Chriſtianæ cultu, ſpatio circiter quadringentorum annorum, quod extremę cuidam infœlicitati adſcribi merito debet.

¶ Regnante deinde primo Luſitaniæ rege Alphonſo Henrico, quo iuſtior alter nec pietate fuit, nec bello maior & armis, à Maurorum tyrannide liberata eſt opera, & virtute fortiſsimi viri Giraldi, cui ob animi, & corporis robur, intrepidi, ſeu abſque timore cognomentum Luſitani indiderunt.

¶ Cuius effigiem armatam ſtricto gladio caput Arabis præferentem, & manu ſiniſtra etiam caput puellæ Mauræ geſtantem, pro gentilitio nobilitatis inſigni Eborenſes habent.

¶ De cuius laudibus & bellica virtute, deque ſingulari ſtrategemate, quo hanc vrbem ex inſidiis aggreſſus, præclaram victoriam reportauit, ſiquis encomium ſcribere cupiat, ſatis amplam, vberemque dicendi materiam illi tam illuſtre facinus ſuppeditabit.

¶ Iterum ergo Ebora Epiſcopalis ſedis dignitatem recuperauit, creato Antiſtite Pelagio, viro præſtantiſsimo, ſuffragante ipſo rege Alphonſo.

¶ Hic autem Pelagius à fundamentis eccleſiæ ædificationem exorſus, magnificũ templum hoc quod hodie extat, extrui, ornariq́ue curauit, multaq; ad ſacrorum celebritatem, pronentuuque diuiſionem ſpectantia ſapienter decreuit, vt apparet ex antiquis monumentis quæ in publicis eccleſiæ ſcrinijs aſſeruantur.

¶ Cui ſucceſsit Suerius epiſcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtinuerat.

¶ Et complures deinde, vſque ad Henricum Cardinalem, qui primus Archiepiſcopus Eborenſis creatus eſt, regnante fratre ipſius Ioanne huius nominis tertio, ſalutis anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo primo.

¶ Habet ecclesia amplissimos redditus,& ex illa quamplurimi insignes viri, quibus semper abundauit,ad amplissimas dignitates assumpti, atq; electi sunt, quos si nominare velim,vereor ne diffusa narratione lectori tædium afferam.

¶ Danda uero erit,vt spero,amori, vel potius pietati meæ venia, si auunculi mei Gondisalui Pinarij obiter hic mentionem fecero,qui cum canonicus ob singularē doctrinam,morumq; probitatem,ab Alphonso Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuisset,postmodum ad Zaphiensem episcopatum, deinde ad Tingensem, & postremò ad Visensem promotus,& amplissima legatione apud Franciscū Gallorum regem functus,vt diffusius in eius vita narrauimus, mihi eundem canonicatum annuente summo pontifice resignauit, meq́ue multis aliis beneficiis affecit, quorū immemor videri possem, nisi oblatam eius nominādi occasionem,hoc loco auidè arripuissem.

¶ Nec prætermittendum existimo,qua cura,& liberalitate,superiores Eboræ antistites,in extruendis,dedicandisq́ue in eadem vrbe Cœnobiis semper claruerint. In primis Vascus episcopus diuæ Clatæ monasterium, intrà nouum ciuitatis ambitum,alterum verò diui Hieronymi, sub inuocatione sanctissimæ virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ,in amœnissimo loco duobus passuum millibus à mœnibus distante erexit,& vtrumq́ue magnis redditibus locupletauit.

¶ Henricus autem,qui post Sebastiano successit in regno, cum Eborensi ecclesiæ præesset,collegium insigne,patribus Societatis IESV, vnà cū magnificentissimo templo extruxit,vbi celebrem instituit academiam,in qua humaniores literæ,& Philosophia ac sacræ Theologiæ studia,cum pia morū disciplina maximè florent.

¶ Vndè non tantum huic vrbi, sed etiam cæteris vicinis oppidis,& vniuersę Lusitaniæ,ingens vtilitas,ornamentumq́ue accessit.

¶ Ædificauit etiam, non longè à muris ciuitatis, monasterium beati Antonij, fratribus Franciscanis,qui ob arctiorem viuendi normam,à pietate denominantur. Cum illis antea aliud erexisset,distans sex millibus passuum ab eadem vrbe, prope villam quæ Vallis viridis dicitur,cuius iam mentionem fecimus.

¶ Nec est silentio prætereundum nobile templum diui Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro,conspicuo,& illustri loco, erigi elegāti, magnificāq; operis structura curauit,ex communibus cathedralis ecclesiæ prouentibus. In cuius frontispicio,eius iussu, ab Andrea Resendio literis maiusculis lapidi inserta inscriptio conspicitur huiusmodi.

DIVO ANTONIO ÆGYPTIO. SANCTISSIMO MONACHORVM ARCHIMANDRITAE SACRVM HENRICVS DIVI EMMANVELIS LVSITAN. RECIS P. F. INVICTI F. S. R. E. PRESB. CARDINALIS. PRIMVS EBORENSIS ARCHIEPISCOPVS. PRIORE DIRVTO. NOVVM HOC. STRVCTVRA. FORMAQVE AVGVSTIORE. RELIGIONIS ERGO EREXIT.

DIVO ANTONIO ARCHIMANDRITAE SANCTIS. SACRVM.

¶ Id est. Diuo Antonio Aegyptio sanctissimo monachorum Archimandritæ sacrum. Henricus diui Emmanuelis Lusitaniæ regis pij fœlicis inuicti filius sanctæ Romanæ ecclesiæ præsbyter Cardinalis, primus Eborensis Archiepiscopus priore diruto, nouum hoc structura formaque augustiore religionis ergo erexit.

Diuo Antonio Archimandritæ sanctissimo sacrum.

¶ Nec minorem curam in eisdem piis ædificiis erigendis, dotandis, reficiendisque adhibet Illustrissimus Archiepiscopus Theotonius, qui nunc ecclesiæ præest, filius Iacobi ducis Brigantini, qui Emmanuelis regis nepos fuit ex sorore.

¶ Is, vt pium Antistitem decet, Xenodochium, seu Ptochotrophium ad alendos, excipiendosque hospitio egenos nuper erexit. Qua in re & pauperum saluti, tam corporum quam animarum egregiè prospexit, & magnum pietatis, ac liberalitatis verè Christianæ exemplum præbuit.

¶ Constituit præterea re ipsa efficere, quod iam diu animo concupiuerat, hoc est fratrum Carthusianorum ordinem primus in Lusitaniæ regnum perducere, quo hactenus caruerat.

Impetrata itaq; à summo præfecto sanctissimæ illius religionis licentia, fauorẽ quoque suum præstante piissimo rege Philippo, accersitos ex Barchinonensi prouincia, aliquot eiusdem ordinis religiosissimos viros, in regiis ædibus, quas in formam cœnobii redegerat, benigne & liberaliter fouet, redditibus annuis ad monasterij congruam sustentationem assignatis, pretiosisque ad diuina officia celebranda, attributis ornamentis.

Nunc autem in loco opportuno, & salubri, extra ciuitatis mœnia, templum, & reliqua ædificia vsibus fratrum necessaria, aggressus, magnis impensis exrrui diligentissimé curat.

Præter hæc, & alia similia pietatis, virtutisque opera assiduè exercens, optimi vigilantissimique præsulis officium peragit.

Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quatuor alia fratrum insignia monasteria, monialium verò septem, non minoris magnificentiæ, de quorum eleganti, sumptuosa, atque admirabili structura, siquis dicere cupiat, ille profectò nõ breuem conficere queat narrationem.

Qua prætermissa, illud tantummodo addam, in omnibus fere fontes ex marmore candidissimo, adfabre factos, subterraneis aquæ argenteę canalibus scaturire, vnde & aquandi facilitas religiosis ipsis, & cœnobiis pulchrum ornamentum, & vniuersæ vrbi grata, ac salubris aeris temperies æstiuo tempore prouenit.

Portas habet decem, nulla suburbia, præter vnum figulorum, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulani ædes satis commodas habent.

Visuntur vndique vsque ad sex millia passuum innumeræ villæ suburbanæ, nec mediocri sumptu, nec minori elegantia edificatæ.

Ambitus mœnium tria millia passuum, & quadringenta quinquaginta duo continet in hunc modum.

A porta Blasiana ad Raimundiam.	Passus CCCCLxxxviij.
Ad Olisponensem, quæ Alconchelensis dicitur.	Pass. CCC.
Ad Lacunarem.	Pass. Dxxxij.
Ad Aunsitanam.	Pass. CCCLxx.
Ad Portam molæ aeriæ.	Pass. CCCCXvj.
Ad Proditoriam.	Pass. CLiiij.
Ad Machedinensem.	Pass. CCLxij.
Ad Mendestephanianam.	Pass. CXC.
Ad Mesquitalem.	Pass. CCCLxx.
Ad Blasianam.	Pass. CCCLxx.

¶ Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis,& numero Lusitanorum regum nonus, qui regnare cœpit anno salutis millesimo trecentesimo sexagesimo octauo,& regnauit annos sexdecim,cuius opera,& industria complures aliæ ciuitates muris cinctæ,& munitæ fuerunt.

¶ Constãt autem mœnia duplici muro,sed dispari altitudine: interior enim pars duplo altior exteriori,eadem etiam proportione,turres eminentiores habet. Propugnaculis altissimis vniuersus ambitus in formam serræ dispositis, vndique cingitur,adeò mirabili artificio, vt ex vtroque muro hostes à lateribus, & à fronte, missilibus (vt illa tempora ferebant) facilè arceri, ac propulsari possent.

¶ Sed iam tempus postulat,vt receptui canamus,& à muris Eboræ recedentes, cæteras Lusitaniæ vrbes,in quibus Romanæ antiquitatis extãt vestigia,peragremus.

¶ Libet autem pro meo erga Eborenses amore singulari, hanc orationis partem, faustis piisque precationibus claudere, Deum optimum maximum,& cæli Reginam, omnesque Diuos, sub quorum numine, & tutela hæc vrbs est, orando vt eam in perpetuum saluam,& incolumem,virtute, iustitia, morum disciplina, rebusque omnibus florentem conseruent.

ERRATA SIC CORRIGENDA SVNT.

¶ Libro primo.

Fol.2.lin.19. Luſitanie,legendū Luſitaniæ.
11. lin. 24. vrbis,lege vrbs.
Eeodé,lin.30.Cæſareana,leg.Cæſariana.
23. lin.1. Papia, lege Papiria.
34. lin. 14. percuſsit,lege perculit.
35. lin. 18. Luſitaanos,lege Luſitanos.
41. lin.1.Oloſiponi,lege Olisiponi.
Eodem.lin.24.fierit, lege fieri.
45.lin.17.Hemeño,lege Hermeno.
46.lin.penul.habitundū,leg.habitandū.
51.lin.13.lege Scintillam.
Eod.lin.17.anchelaui,leg. anhelaui.

¶ Liber ſecundus.

Fol.55.lin. 19. aceedere, lege accedere.
57.lin.20. veriſimlle, lege veriſimile.
58.lin.3.lege piſce.
59.lin.antepenult.lege branchiis.
60.lin.antepen.lege à poreo.
Eodem,lin.vltima,lege cum dicit.
61.lin.5.lege ſcriptoris.
67. lin. 4. lege oſsibus.
63. lin.8. lege Oxyrinchus.
69.lin.21.Percem,lege Percen.
70.lin.18.vlulatus,lege vlulatur.
Eod.lin.19.Mæontium, lege Mæoniam.
76.lin.1.mænibus,lege mœnibus.
77.lin. 14. lege Palantes.
79.lin.4.Irines,lege Irenes.
Eodem,lin.9.lege proſcindat.
80.lin.6. lege amœnitate.

Libro tertio.

Fol.83.lin.18.lege cum inquit,vinos autem cepit.
Fol.84 li.8.& 15.lege Pœnorū,& Pœni.
Eod.lin.10 lege Phœnices.
94.lin.24.Baſtetanos, leg.Bateſtanos.
120.lin.12. lege eſt.
Eodem,lin.13.lege qua.
Eodem,lin.16.lege recepiſſet.
Eodem,lin.17.lege interfecit.
108.lin.11.lege contentus.
110.lin.14.lege quiuis.
117. lin.3. lege Pœni.
121. lin.2.lege accurrens.
159. lin. 17. Blagiani, lege Plagiaria.

Libro quarto.

Fol.173.lin.19. ſeacellum.leg. ſacellum.
178 lin.17.Prici,lege Priſci.
186.lin.17,lege tranſlatum.
194.lin.19.lege deerat.
210 lin.1.lege peribetur.
211.lin.19.lege vndequaque.
212.lin.12.lege expectabat.
228.lin.11.lege Luſitanus.
243.lin.vlt. poſt Salacienſi, adde ſibi relicto.

Libro quinto.

Fol.5.lin.1.Quo, lege à quo.
6. lin.19 petit,lege petij.
11.lin.21.Pænnos,lege Pœnnos.
Eeodem,lin.vlt.lege fluuium.
12.lin.13.atiam,lege etiam.
13.lin.21.libro tertio, lege quarto.
15.lin. 21. lege id ſeuſque.
24.lin.6.cenſorinum, lege cenſorinū.
26.lin.5. VNI. lege IVN.

LAVS DEO.

EORVMQVAE MAGIS DIGNA VISA SVNT VT SIGILLATIM ANNOTARENTVR IN QVINque libris de Antiquitatibus Lusitaniæ

INDEX.

A

¶ Acipenser vnus omnium piſciu m Squamis ad os verſis contra aquam nando meat fol. 57.
Æminium vbi & fuit oppidum, & flumen. fol. 248. 249.
Algarbium Luſitaniæ. fol. 177.
Algarbij nomen a Mauris regno inditum. fol. 179.
Alani Emeritam, maioremq; Luſitaniæ partem cum Oliſipone tenuerunt. fol. 144.
Alcoba mons. fol. 38. 52.
Alfonſus Hiſpaniæ Rex qui Toletum expugnauit tres habuit filias ex diuerſis vxoribus, Eluiriam, Theraſiam, & Orracam. fol. 209.
Alfonſi Henrici bella. fol. 211. in aere Chriſtum cruci ſuffixum ſuſpicit fol. 212. Eiuſdem extra mentem poſiti oratio. Ibidem Rex nominatur. fol. 213. Iſmariũ cum quatuor rgibus vincit. fol. 214. Triduo in caſtris permanſit fol. 215. Inſignia primus regno & ſucceſſoribus dedit. Ibibem. ante inſignia ab eo inuenta niueo vtebatur ſcuto. Ibidem. inſignium Luſitaniæ ratio ibidem.
Ambroſius Morales laudatur. fol. 238.
Antonini in Itinerario locus explicatur fol. 43. Alter reſtituitur fol. 249.
Annibalis portus qui fuerit. quo tempore eo venerit Annibal coniectura. fol. 187.

Annibal ſucceſſit Aſdrubali. Luſitaniam ſuo iunxit imperio fol. 87. 88.
Anas fluuius vide infra fluuius.
Aſturionem fert. fol. 55.
Aloſas. fol. 54.
Apringius Epiſcopus pacenſis ſcripſit eruditiſſime in Apocalypſim. fol. 200.
Artabrum promontorium quod, & ibi reprehenditur Reſendius. in ſcholijs. fol. 247. 248.
Arucci vetus. fol. 173.
De Aſturione piſce variæ ſẽtẽtiæ & appellationes. fol. 55. 64. Non idem qui Silurus fol. 552. Nec idem qui Acipẽſer. Nullas habet ſquamas. fol. 57. Suillus vel vulgo Solho. fol. 61. 65. An idem qui Antacæus Hycca ſiue Hyſca. fol. 63. In Congi Regno ſunt piſci regij. fol. 64.
Aſdrubal dux egregius Carthaginenſium fol. 87.
Auo fluuius. fol. 76.

B

Bacchus etiam Lyſius dictus a Græco Lyo. fol. 2. Eius ſacerdotes Lyſij, ibidem, & in ſcholijs, fol. 246.
Balſa hodie Tauilla. fol. 180.
Baptiſtæ Mantuani locus declaratur, in ſcholijs. fol. 258.
Barbarius mõs Rabida. fol. 26. 38.
Barbarij qui & vbi fuerint apud Luſitanos. fol. 26.
Barbarij montis rupes laſpideæ & multicolores fol. 27. Et admodum lucidæ ſi poliantur ibidem.
Bataza cacem reguli ex pultricis Græciæ Imperatoris neptis Conimbricæ ſepultæ genealogia. fol. 191.
Bæturia, pars Bæticæ a Marianis montibus ab Anam pertingens. fol. 96.
Bætica a Vãdalis occupata. f. 144.
Bamba Rex Eccleſijs cathedralibus fines præſcripſit. fol. 198.
Belitani a Luſitanis originẽ trahunt. fol. 3. & 4.
Beroſus fictus. fol. 82.
Brachari Grauij dicti. fol. 36.
Bracharos Plinius quadrifariam partitur. fol. 36. Græcorum Soboles. fol. 37. Eorum mores ibidem. a Græcis trahunt originem ibidem.
Bracara prouincia montibus Marano, Iureſſo, & Muro ſecatur. fol. 52.
Bracharorũ flumina plura. f. 76.
Bracari Callæciæ victi. fol. 117.
Briga Vetere Hiſpanorum lingua vrbem ſignificat. fol. 196.
Brutus vnde Callaicus dictus. fol. 118. De Luſitanis, & Callæcis triumphauit. ibidem. Solenne eſt in oppido ſancti Iacobi de Cacem poſt ſacrificij Euangelium Sacerdotem ad hortari populum vt precentur Deum pro Bataza laſcara Imperatoris Græciæ Nepte. fol. 195.

Callipolis nomen pluribus vrbibus datum, & quid significet apud Græcos, in scholijs fol. 259.
Callipodis fluuij Salacienſis piſces fol. 65.
Callæciam Sueui tempore Gothorum tenuerunt. fol. 144.
Callæciam venit Teucer Telamonis filius. fol. 374.
Carinenſi in agro fontes miraculo clari. fol. 71.
Carthaginis nouæ quis autor. fol. 85.
Carthago in Africa quo cœperit tempore. fol. 86.
Cato qui fuerit cuius memoriæ marmor extat inſcriptum in agro Sintrienſi lib. 5. pag. 24.
Celtici vbi & qui hodie in Luſitania fol. 15.
Cetra quod ſcuti genus, in ſcholijs. fol. 250.
Celandus fluuius. fol. 76.
Cetobriga vbi fuerit & vnde ſic dicta. fol. 196.
Cetarij qui Cete magnos piſces ſaliunt condiũt & vendunt. f. 196.
Cetariæ & cetaria lacus in quibus piſces condiuntur. fol. 196.
Cicus mons Algarbij regnum ſecat. fol. 38.
Cippi in Pace Iulia. fol. 201. 202. 203. 204. 205. in foro 206. in cochlea ſummi templi 207. in agro. 208.
Cippus in Sinti oppido. fol. 222. 223.
Cippi iuxta Mauram quatuor. fol. 174. 175. 176. 177.
Cippus inter Pharum & Tauillam in turri muri. fol. 184.
Cippus phari ad portam maris. fol. 184.
Cippus Merobrigæ. fol. 189. alter. 190.
Cippus phari in muro. fol. 182. alter ibidem in muro. 183.
Cippus iuxta Serpam. fol. 172.
Cippus in ædibus magiſtri equitum. fol. 2.
Cippus in ædibus Reſendij. f. 21.
Cippus Emeritæ in domo Petri Mexiæ. fol. 21.
Cippus Sagũti in cœnobio ſanctæ Trinitatis. fol. 22.
Cippus in Pago olim a ex ruinis Caperenſibus. fol. 22.
Cippus in eod. Pago. fol. 23.
Cippus in promontorio Lunæ. fol. 39.
Cippus alter ibidem. Cippus ibidem alius ſed qui legi nõ poteſt.
Cippus Oliſiponę. fol. 91.
Cippus in agro Sintrieſi. fol. 92.
C. Calpurnius de Luſitanis triũphat. fol. 98.
Cippus in territorio Eborenſi. fol. 112. 113.
Cippus prope Viſæum vrbem. fol. 114.
Cippus in oppido Attilia in Italia. fol. 139.
Cippus iuxta Salaciam. fol. 149.
Cippus in loco Turegia. fol. 152.
Cippus iuxta Pacem Iuliã. f. 158.
Cippus iuxta Oliuẽtiam. fol. 171.

Cippus in oppido colla. fol. 221.
Cippi in Heluis vrbe plures. fol. 225. 226. 227. 228.
Cippus iuxta Terranum oppidum in fano olim Iouis. Nunc Iusti & Pastoris. fol. 240. alter elegantissimus. fol. 241. & alius ibidem.
Cippus Cubæ. fol. 242.
Cippi duo super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocant, qui Fortunæ obsequentis delubrum ibi fuisse ostendunt. fol. 242. 243. 244.
Cippi Eboræ lib. 5. pag. 14. 15. 20. 28. 29. 30. duo Cippi in venti in muro Sertoriano & a Cardinale Alphõso ad villam vallis viri dis translati vbi nunc visuntur. pag. 31. 32. quinque cippi ordine pari dispositi, qui omnes vnam inscriptionem faciebant a cæmẽtariis lacerati. ibidem.
Cippi in Callipoli vrbe, seu Villa Vizosa. fol. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237.
Cippus in colliponensi oppido. lib. 5. pag. 25.
Cippus in prædio Mesquita inuentus. lib. 5. pag. 26.
Coccus plurimus apud Barbaros in Lusitania. fol. 127.
Corduba mons. fol. 38. 52.
Concierius mons Herminij pars. fol. 45.
Cognomina sex vni data. lib. 5. pag. 31.
Columna Aquis flauijs. fol. 37.
Columnas quadratas tres ex promõtorio Iunæ erutas, in quarum vna vaticiniuum Sybillæ contineri, fama est. fol. 40.
Congi regnum Æthiopiæ cum suis regibus ab Idolorum cultu conuersum per Reges Lusitanos. fol. 64.
Comitum origo. fol. 136. 137.
Comentarius Hispaniensis belli mutilus & corruptus & confusus. fol. 131.
Columna inter Salaciam atq; Eboram. fol. 150.
Columnæ duæ in prædio Tabulariosdicto iuxta Eboram. fol. 151.
Columnæ duæ in agro Stermotiensi. fol. 153. 154.
Colũnæ quatuor in itinere a scalabi supra Almerinum oppidum fol. 162. 163. 164. 165.
Columnæ aliæ tres post mille passus. fol. 166. 167.
Columnæ quatuor iuxta diuersorium Mestas. fol. 168.
Coloniæ paruæ erant effigies, & simulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Earum a municipijs differentiæ. ibidem pag. 21.
Colla oppidum in Orichiensi agro. fol. 219. Mensa ibidem. fol. 220.
Cuda fluuius Coa. fol. 78.
Cuneus ager, caput sanctæ Mariæ. fol. 178.
Curiæ ad quos pestinerent. lib. 5. pag. 21.

D

Diodori Siculi locus emendatur. fol. 89.
Dionis locum ex Græco vertit Resendius. fol. 46. explicat. fol. 48.
Duiona Gallice fontem diuinũ significat. lib. 5. pag. 12.
Ducum origo. fol. 137.
Duces magnum ad victoriam afferre momentum ex Floro colligit Resendius. fol. 34.
Durius fluuius aquarum mole Tagum superat compressior tamen alueo. fol. 72. eius prouerbiũ ibidem. Grandiores fert Alosas, Lampetras, & Troctas, Minio excepto. ibidem. Erupe Magno fragore præcipitatur. fol. 73. Idẽ auriser. fol. 74.

E

Ebutius Lusitanus miles pius in hostem. in scholijs. fol. 258.
Ebora in medio Lusitaniæ sita. fol. 124.
Eborensem Episcopatum Cetobriga terminabat. fol. 196.
Ebora vrbs sic olim dicta libro quinto. pag. 10. Altera non procul a Cæsaraugusta. lib. 5. pag. 2.
Eboræ vrbis & nominis origo. ibidem. eius vrbis tractus a Celticis habitatus fuit. ibidẽ. pag. 12. ab Eburonibus Belgis, seu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis nomen accepit. ibidem. ab eisdem condita. ibidem. pag. 13. eius antiqua Mœnia Sertorius erexit. ibidem. Muri ab Sertorio conditi firmitas & vestigium. fol. 14. eiusdem vrbis aquæ ductum construxit. ibidem. pag. 14. agri & vrbis cum vrbe Roma, & Romano agro comparatio. ibidem. pag. 16. quo cœperit anno. ibidem. pag. 19. & Roma videtur antiquuior. ibidem. pag. 20. vnde Liberalitas Iulia dicta. ibidem. Ius latij veteris quo tempore habuerit. ibidem. pag. 21. imunitatis ius habebat. pag. 22. regibus Lusitanis dilecta fuit. ibidem. post Olisiponem primum obtinet locum. ibidem. fortium virorum ferax. pag. 27. forum eius tempore Romanorum. Vbi nunc templum Virginis Gratiarum. ibidem.
Eborenses a Mancio Christi discipulo cælesti doctrina initiati. fol. 236.
Eboresis pro Eborensis. lib. 5. pag. 25.
Emerita Vettonũm colonia. fol. 25.
Endouellici inscriptiones ex templo antiquo, quod extat iuxta oppidum Therennam Theodosius Brigantij Dux asportari curauit & inseri in Frontispicio Cœnobij Hermitarum D. Augustini. fol. 231. qui nam fuerit

Endouellicus coniectura. fol. 225.
alia coniectura eiusdem nominis
a Menœtio. in scholijs. fol. 259.
Encratidis Virginis, & Martyris pater Dynasta Lusitanus.
fol. 141.
Epitaphium a Resendio matri positum in vita Resendij. Equæ
Vento concipiunt in monte Tago siue iuncto. fol. 41. Hoc vero
modo incompertum. ibidem.
Equi in monte Iuncto pernicissimi apti ad perferendos labores
mediocres corporatura. fol. 41.
De Equarum conceptu Historia, Resendio narrata circa id
quod aiunt eas ibi vento concipere. fol. 42.
Eutropij locus emendatur. f. 101.
Exulibus & peregrinis nouam
aliquam incolentibus regionem
mos fuit antiquissimus patriæ
nomina nouis sedibus imponere.
lib. 5. pag. 18. 19.

F

¶Fanum Iouis fuit olim iuxta
Terranũ oppidũ quod postea Di
uis Iusto & Pastori sacrum fuit,
& ibi inscriptio. fol. 28.
Fertilitatis Lusitaniæ testimonium. fol. 80.
Floriani Campensis reiicitur opinio circa appellationem gentis
Barbariæ. fol. 26. Iterum reprehenditur. fol. 199.
Fluminibus multis irrigatur Lusitania. fol. 54.
Fluui Lusitaniæ grumulis auri
abundant. ibidem.
Fluuius Anas cuniculis se totum
condit. fol. 52. potu eius grandes
cunt pecudes. ibidem. pisces eius
proceri. Asturionem ferri. fol. 52.
Flumina Lusitaniæ plurima aque
quia in mare non intrant. Incogni
ta sunt Geographis. fol. 78. eorũ
nomina. in scholijs. fol. 257.
Fodinæ plumbi apud Meidubrigenses etiam auri. fol. 43.
Fontes in agro Catinensi miraculo clari alter omnia respuens, alter omnia absorbens, & rei experimentum. fol. 71.

G

¶Galba qui Lusitanos perfide
cecidit Seruius ne an Sergius dicatur. fol. 103. 104.
Gothi qui gentium fuerint. fol.
141. & vnde nomen, in quas Gentes distributi. ibidem. & fol. 142.
diuisi in Ostrogothos, Vesogothos, Vandalos, Alanos, & alios
ibidem. fol. 143. quamuis vari) varias Hispaniæ partes tenuerint,
vniuersi tamen Gothorum nomẽ
amplexati. fol. 146.
Græcæ originis multa in Hispania sunt vestigia fol. 38.

H

Herminius Mons. fol. 38. 42.
Herminia ciuitas diruta. fol. 42.
eius plurima vestigia. ibidem.
Herminij Montis Incolæ a Cæsare post Præturam expugnati. fol. 46.
Henricus primus Lusitaniæ comes, Regis Vngariæ filius. fol. 210. Therasiam duxit vxorem ibidem. Dos illi assignata Portugale a Durio ad Conimbricam vsq; Bracariq; a Minio vsq; ad Durium. ibidem.
Heluæ ciuitas aquibus sic appellata. fol. 224. Eadem nobilissimos habet ciues. fol. 225. Episcopalem dignitatem adepta. fol. 225. Cippos habet plures. ibidem.
Hispania multa Græcæ originis habet vestigia, tum in vocabulis, tum in literis, tum etiam in articulis. fol. 38.
Hispania Romanorum tempore in sex prouincias diuisa erat. Bætica, Lusitania, & Callecia cõsulares. Reliquæ præsidiales. fol. 136. Durauit sub ditione Gothorum vsq; ad Roderici interitum per annos tercentos, & octoginta. fol. 145. 146. eius imago quo pacto pingatur. fol. 250.
Hispani cur Celtiberi appellati. lib. 5. pag. 12. Ea illis olim fuit lingua qua nunc vtuntur Cantabri. ibidem. Eadem vtebantur Celtæ. ibidem.
Hirtuleius Sertorianus dux fol. 123.

I

Iacobi Mœnetij Vasconcelli parentes. lib. 5 pag 1. Ortus. ibidem. Auunculo traditus. lib. 5. pag 3. Vna cum cõsobriuis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, Bionam ad Zaphiensem Episcopum auũculum Legatum a Rege Lusitano Missum Euocatus. ibidem. profectio ibidem. Burdigalam ad capessendas disciplinas Missus. ibidem. Iterum Tolosam ad iuris prudentiam perdiscendam adijt. ibidem. Præceptores in iure habuit Corasium, & alios. ibidem. In Patriam rediit. lib. 5. pag. 4. Conimbricam ad Legalem scientiã profectus. ibidem. Iterum in Galliam redit. ibidem. Aurelianensem Academiam, Deinde Lutetiam frequentat. ibidem. Iterum in Lusitaniam redit. ibidem. Missus a Rege Tridentum ad Concilium. lib. 5. pag. 5. Ab Aloysio Lipomano Hospitio excipitur. ibidem. Cardinales eidem amici. ibidem. Cum Dionysio Alencastrio vrbe eggreditur. lib. 5. pag. 6. Olisiponem profectus. ibidem. Canonicatus Eborensis possessionem capit. pag. 7. Idem Inquisitor. ibi-

dem. Magistratu se abdicat. pag. 8. a Rege Sebastiano ad grauissima negotia inuitatus. lib. 5. pag. 8. Insidiari verbum militare. fol. 35.
Insula parua in qua oppidum dirutum cernitur iuxta Alborem. fol. 187.
Insignia Lusitaniæ qui primus inuenerit. fol. 215. Eorum ratio. ibidem.
Iouis Fanum vide supra Fanum.
Ismarij exercitus. fol. 211. Pugnat cum Alfonso Henrico. fol. 211. Victus ab Alfonso. fol. 214.
Iter vnum Antonini ab Olisipone Emeritam emendatur. fol. 251. In scholijs. Alterum emendatur. fol. 252. Tertium emendatur. ibidem.
Ius Italicum, seu antiqui latij non omnes coloniæ habebant. lib. 5. pag. 22.
Iunctus Mons. fol. 38. Idem Tagus fol. 40.
Iuressus Mons. fol. 38. 52.
I. duo pro E. fol. 174. 175.

L

¶ Lampetræ qui pisces.
Lacobriga vrbs. fol. 176.
LAgos effecta ciuitas a Sebastiano Rege Lusitaniæ. ibidem.
Laberia Flaminica totius Lusitaniæ Flaminio præerat. lib. 5. pag. 24. Eiusdem inscriptio. ibidem. Obijt in Colliponensi oppido. ibidem.
Lapide ab vrbe primo &c. Qua forma loquendi veteres olim vtebantur quo pacto intelligendum. fol. 147.
Leirinensis ciuitas ex ruinis colliponensis oppidi costructa. lib. 5. pag. 24.
Legatus prætorius & consularis in Hispaniam mittebatur ad ius dicendum. fol. 135.
Liuij locus emendatur ex coniectura Resendij. fol. 91.
Limia fluuius Bracarorum. fol. 76. Et quare oblitionis dictus. fol. 77.
Lusitaniam & Callæciam Imperio Romano subdidit Iulius Cæsar. fol. 126.
Lusitania pronior in Pompei quam Cæsaris partes. fol. 127. 130. 133.
Lusitanis prætorius legatus ius dicebat. fol. 135.
Lusitania prouincia consularis. fol. 136.
Lusitania in duas diuisa prouincias. fol. 136.
Londobris insula Berlengas. fol. 49.
Lunæ Mons. fol. 38.
Lusitaniæ nomen dedit Lusus,

ac Lysa, cum Libero Patre Bacchantes. fol. 1. & 246. Etiam a Lysa Lysitania dicta esse. ibidem. Non a Lysa, id est Bacchantium rabie. ibidem. Lusitaniæ nomen passim apud auctores Græcos & Latinos inuenitur. fol. 2. Item Lysitaniæ ibidem. Idem nomen in marmoribus inuenitur. fol. 3.
Lusitania plures continet populos. ibidem.
Lusitaniæ termini. fol. 4. Vide infra termini.
Lusitaniam quæ olim Gentes obtinuerint. fol. 82. Plures reges. fol. 83. 84.
Lusitania in quas prouincias & populos diuidatur. fol. 256.
Lusitani vndedicti Belitani. fol. 3. Quales, quiue eorum mores. fol. 30. Omnium Iberorum fortissimi. ibidem. Armis plurimis Romanorum armis oppugnati. ibidem. Valerius de illis dictum. fol. 31. Multa Lusitanorum prælia refert Liuius. Illis vsus & Annibal in Hispania & Italia. fol. 33. Lucium Æmilium cum vniuerso exercitu cædunt. ibidem. Galbam prætorem vincunt. ibidem. fol. 102. Incauti profligantur. ibidem. Nouem milia perfide trucidantur. ibidem. Pro illis interfectis accusauit M. Cato Serg. Galbam. fol. 34. & 103. Trecenti cum mille Romanis pugnant, Et vincunt. ibidem. Numerus eorum qui vtrinq; ceciderunt. ibidem. Ingens vnius Lusitani facinus & audacia. ibidem. Grauiter vexant Romanos. ibidem. Cæsus exercitus Romanus ab eisdem. ibidem.
Solis Gentium Lusitanis duces contigerunt. Lusitanorum mores. fol. 35. Plura olim iacula ferebant. Id nunc Bracarorum & Callaicorum plerisq; seruant. ibidem. Quidam hastilibus vtuntur. ibidem. Aquæ potores etiam nunc. fol. 36. Eorum pueri nobiles & Reges vino abstinent. Ibidem. Lusitani Græcam originem præseferunt. ibidem. Gymnica certamina exercent. ibidem. Leui armatura vsi. ibidem. Grauiorem a Germanis, Romanis, & Gallis acceperunt. ibidem. Pedites cerrati pugnant. ibidem. pro Annibale pugnant. fol. 88. Lucium Æmilium Paulum cum vniuerso exercitu cædunt. fol. 93. ipsis tipatoribus se muniebat Munatius Flacus. fol. 129.
Lusonium gens quæ. fol. 4.
Lusos oppidum ibidem.
Lusus & Lysa vide super Lusitania. Filius fuit Liberi patris. fol. 24.

Ludouicus Ataidius Toparcha Tractus Atouguiæ, laude dignissimus. fol. 49. Propugnaculi eiusdem inscriptio.
Lusitania Imperio Carthaginensium addicta tempore Annibalis. fol. 88. Ab Augusto, vsq; ad Gothos in Romanorum dominatu acquieuit. fol. 137.
Lusitaniæ præfectus Otho Cæsar a Nerone vt vxore eius potiretur, ibidem. & fol. 138. In tres Iuridicos conuentus diuisa Emeritensem. Pacensem & Scallabitanum. fol. 140. Vrbium alias colonias, alias municipia vel ciuium Romanorum, vel antiqui latij, vel stipendiarias factas, ibidem. In Lusitania Reguli siue Dynastæ. fol. 141. Gothorum tempore ab Alanis occupata. fol. 144. & fol. 145. Qua mare Atlanticum. Spectat tria habet promontoria. fol. 178.
Lusitani Didij copias delent. fol. 131. Eorum cohortes sub Vitellio in Italia militarunt. fol. 138. Separati ab Hispanis ab antiquis. fol. 139. 140. In Romanorum mores abiere, Ciuilitatem, & linguã latinam accepere. fol. 140. Plerisq; Cæsaribus statuas erexerũt ibidem. Christianam fidem a tempore Apostolorum retinẽt. Eãq; toti Orienti & Antipodis tradiderunt. fol. 237.

M

¶ Maranus mons. fol. 52.
Mario qui piscis, an idem qui Asturio. fol. 63.
Martinus Ficaretus multa impẽdit in cataracta Durij amouenda sed rem ob inuidiam non perfecit. fol. 73.
Marchio vnde dictus, & qui. fol. 137.
Maura vrbs vnde sic dicta. f. 173. 176. Nouum fuisse Arucci.
Magistratus decem viri qui stlitibus iudicãdis præpositus erat, sæpe fit mentio in inscriptionibus antiquis. lib. 5. pag. 34.
Marcus Tullius gloriatur Archimedis sepulchrum a se repertum. lib. 5. pag. 35. Et qua coniectura illud indagauerit. ibidem. D. Mancius primus Eborensibus fidẽ Christianam annũciauit. lib. 5. pag. 38. Eiusdem Martyrium sub Validio præside tempore Neronis, seu Traiani ibidem. Et eiusdẽ reliquiarũ inuentio. Et translatio ibidem. Nunc vbi sint. ibidem.
Martyrium Vincentij, & sororum. lib. 5. pag. 39.
Mœnium Eborensium ambitus, quot constet passibus. lib. 5. pag. 44.
Mœnia noua Eboræ condidit Rex Ferdinandus. lib. 5. pag. 45. Ea constant duplici muro,

pluribus turribus,& propugnaculis. ibidem.
Merobriga vbi.fol. 188.
Meidobrigenſes quare Plumbarios Plinius appellauerit. fol. 43.
Menſa in Turegia loco Iuxta Eboram.fol. 152.
Minius fluuius. fol. 78.
Michael Siluius Epiſcopus Viſenſis Cardinalis creatus. lib. 5. pag. 17. Quo argumento Regi perſuadebat ne Eborẽſem Aquæ ductum inſtauraret. ibidem.
Mores Luſitanorum annotauit Strabo. Multi cum religione mutati, multi perſeuerant. fol. 35.
Montes Luſitaniæ. fol. 38.
Mons Cicus, Barbarius, Iũctus, Herminius, Lunæ. ibidem.
Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicitur. ibidem. Efficit promontorium magnum ſiue Oliſiponenſe. ibidem.
Mons Herminius in quo Alacri portus & alia oppida. fol. 42.
Mons Stellæ idem qui Herminius. fol. 43. 44.
Montes Luſitaniæ fere omnes partes videntur, ſeu rami Montis Vindui. fol. 53.
Monetæ Eborenſis quæ tempore Siſebuti Regis Cudebatur inſcriptiones. lib. 5. pag. 37.
Monaſteria D. Claræ, & diui Hieronymi Vaſcus Epiſcopus Eborenſis extruxit. lib. 5. pag. 42. Plura ab Henrico Cardinale ibidem Extructa ibidem.
Monaſteriũ Chartuſianorũ primus D. Theotonius de Bargança in Luſitania in vrbe Ebora extruit, & alia plura extruxit. lib. 5. pag. 44.
Monaſteria Eborenſium quot. lib. 5. pag. 44.
Mulierum nominibus prænomina dabantur vsq; ad Auguſti tempora. lib. 5. pag. 34.
Murus mons. ibidem. fol. 52.
Munda fluuius quo loci. fol. 69. Et ipſe auriſer. fol. 71. Lampetris Aloſis, & Troctis abundat. ibidem. Modicis Imbribus excreſcit ad Inſaniam. ibidem. Agros fœcundat. ibidem. Olim Muliadas. fol. 71.
Municipia ſunt paruæ effigies & ſimulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Eorum a colonijs differentia. ibidem. pag. 21.
Myrtilis vbi & ipſa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Gothi & Mauri abuſi ſunt. fol. 179. A Pace Iulia quibus abſit paſſibus. ibidem.
Municipium veteris Latij. ibidem. Iuliæ cognomen habet. ibidem.

N

¶Naban fluuius. fol. 79.
Næbis fluuius. fol. 76.
Nero luxurioſe piſcatur, fol. 27.
Neocetobriga, & ibi inſcriptio in parthenone. fol. 197. Vbi nunc ſit, & quo tempore cœperit. fol. 298. Ibi mare piſcoſiſſimum. ibidem. Salinarum ibidem. Multitudo. fol. 199. Hodie Cetubala. ibidem.
Nilum ex Marinis piſcibus præter Aloſam, Mugilem, & Delphinum, nullos fert idq; propter Crocodilos. fol. 56.
Nomina in, Arius finita fere ſemper hominum denotant officia. fol. 28.
Nobilitatis gentilitium inſigne Giraldi effigies armata ſtricto gladio caput Arabis præferens & manu ſiniſtra caput puellæ Mauræ geſtans Eborenſibus eſt lib. 5. pag. 41. Eiuſdem ſtratagema in vrbe Ebora capienda. ibidem.
Numiſma Eborenſe ab Ambroſio Morali. Ad Reſendium Miſſum. Et eius inſcriptio. lib. 5. pag 37. Et alia Gothorum Regum Numiſmata. ibidem. pag. 38.

O

¶Officina argentaria cudendæ monetæ Siſeburi Regis tempore Eboræ erat. lib. 5. pag. 37.
Oliuentia. fol. 170.
Ona Vox, apud cantabros bonum, ſeu diuinum ſonat. lib. 5. pag. 12.
Oroſij locus emendatur. fol. 100.
Orichienſis ager. fol. 209. In eo regni Luſitaniæ cœpit origo. ibidem.
Oſſonoba vrbs diruta pæne, cuius extant veſtigia iuxta Pharū. Ea fuit ſedes Epiſcopalis. fol. 180.
Oſſonobenſis Epiſcopus in conciliis legitur. fol. 180.
Oſſonoba hodie Eſtoi. fol. 181.

P

¶Paſſuum milia erectæ columnæ diſtinguebant. fol. 147.
Pax Iulia ſiue Augusta Beia. fol. 200. Luſitaniæ ſecundus conuentus. ibidem. Pontificatus dignitas inde Badaioſam tranſlata ibidem. Viri qui in ea floruerunt. ibidem. Multa in ea fragmenta antiqua. fol. 208.
Petrus Eborenſis Epiſcopus.
Pelagius Epiſcopus Eborenſis Alfonſi primi Regis Luſitaniæ tempore. lib. 5. pag. 41. Templū Maximum ea forma qua hodie viſitur extruxit. ibidem. Multaque ad fructuum diuiſionē pertinent ordinauit. ibidem.
Portas decem Ebora habet. lib. 5. pag. 44.

Pæsuri, aut Pæsures quæ gens. fol. 29.
Petrus Ratensis Apostoli Iacobi discipulus Bracharenses Christianis sacris initiauit. fol. 237.
Phosphorus. Idem qui Lucifer. pag. 245.
Plinij locus libro 4. cap. 20. Emẽdatur. fol. 7. Locus alius emendatur. fol. 29. & 36. Alius emendatur. lib. 5. pag. 13.
Portus Annibalis. fol. 186.
Pompeij Iunioris virtus. fol 132. 133.
Pomponij locus emendatur. fol. 36.
Portugalliæ Regno qui fines hodie. fol. 13.
Pompeius Iunior se Neptuni filium iactat. fol. 133. Mileti interfectus. ibidem.
Prouinciarum omnium Romano Imperio subditarum, aliæ proconsulares, prætoriæ aliæ, aliæ demiq; præsidiales. fol. 135.
Promontorium Iunæ olim templum habuit Soli, & Lunæ dicatum. fol. 38.
Promontorium magnum, siue Olisiponense. Mons est Iunæ. fol. 38.
Promontorium sacrum. Et vnde sic appellatum. fol. 185.
Prudentij loci explicantur. fol. 26.
Ptolomæi locus deprauatus. lib. 5. pag. 10.
Publij Scæuij sanctus. fol. 47.
Purpura Melibæa ex conchis est fol. 28.
Purpureæ vestes in quo ablatteis & coccineis distinguantur. fol. 27. Hodie eædem.
Pugionum vsus Hispanis & præcipue Lusitanis antiquissimus. fol. 35.

Q

Quintus Fab. Maximus laudatus calliditatis nomine a Cicerone. fol. 35.
Quintus Sertorius. fol. 120. Laudes eius. ibidem. Qui de eo scripserunt. fol. 121. Lusitanorum Dux. ibidem. Romanos duces subegit. ibidem. Multa Romanorum milia ab eo occisa. ibidem. & fol. 122. Eius de Pompeio dictum. fol. 123. A Metello præmia statuta ei qui Sertorium necasset. ibidem. Domus eius Eboræ adhuc extat. fol. 124. Et lib. 5. pag. 14. a Perpenna inter epulas obtruncatus. fol. 125. Eo mortuo. Vrbes omnes Hispaniæ Romanis se dedidere. ibidem. Primus Eboram Muro cinxit. lib. 5. pag. 13. Aquæ ductum constituit. lib. 5. pag. 14.

eius in Eborenſes, & eorum vrbem Amor. lib. 5. pag. 15. Romæ repetendæ auidiſſimus fuit. lib. 5 pag. 17. Matris nomen, non patris more Romano Inſcriptioni appoſuit. ibidem. Mauult inter ſuos humilem & priuatam vitam degere quam exul in ſumma potentia viuere. ibidem. pag. 18. In Hiſpania literas edoceri curauit ibidem. pag. 19. eius Cineres Eboræ repoſiti an fuerint. ibidem.
Lucius Voconius pro Eborenſi Republica Legatione functus Romæ. lib. 5. pag. 28.
Quintus Cæcilius Eborẽſis plurimis donis ab Imperatoribus ſuis donatus. lib. 5 pag. 29. Et illi erecta ſtatua. ibidem.

R

¶ Reſendij coniectura circa colũnas Promontorij Lunæ. fol. 40.
Reſendius Valentinum Morauum notat. fol. 40. Ex quibus in notitiam vrbis Herminiæ venerit. fol. 43.
Reſendij Epigramma in Ludouici Athaidij laudem. fol. 50.
Reſendius que de antiquis Hiſpaniæ regibus ſucceſſiue tradũtur mendacium putat. fol. 84.
Placet ſibi in Apologia contra Michaelem Syluium. lib. 5. pag. 18.
Romani ſcriptores ſua ſæpe extollunt, extranea deprimunt. fol. 31. Circa id expenditur Liuij locus. fol. 32.
Romanorum perfidia maximi tumultus cauſa vniuerſæ Hiſpaniæ. fol. 33.
Romani duces aduerſus Luſitanos pugnantes. fol. 86. 87. 88. Et toto fere eo libro.
Romanorum in Viriatino bello occiſorum monumenta. fol. 112.
Tam in Italia, quam in prouincijs vias publicas, faciles & expeditas efficere conabantur. fol. 146.
Rodericus Toletanus Archiepiſcopus in Hiſtoria ſua parum Luſitanis æquus. fol. 209.

S

¶ Sanctus Iacobus de Cacem oppidum. fol. 190. Vnde oppido nomen datum. fol. 191. A quo expugnatum. ibidem.
Sacris oppidum. fol. 185.
Sena oppidum ſub Stellæ Mõte. ibidem.
Sebaſtianus Rex in Orichienſi agro, victoriæ Alfonſi loca perluſtrat. fol. 216. ibidem. templum ædificari iubet & arcum cum inſcriptione. ibidem. & fol. 218.
Serpa vrbs antiquum nomen retinet. fol. 171.
Sertorius primus Eboram mu-

ro cinxit. lib. 5. pag. 15. aquæductum construxit. ibidem. fol. 141. domum Eboræ habuit. ibidem. eiusdem in Eborenses amor. pag. 15.
Silurus piscis Maleficus.
Siluis vrbs Algarbiorū. fol. 181.
Simulacrum parūū vulcani inuentum Merobrigæ. fol. 188.
Simulacrum in templo Cetobrigæ quod indicat illud olim Iouis Ammonis fuisse. fol. 197.
Sinis oppidum maritimum. fol. 222.
Sidonij Appolinaris locus restitutus. fol. 27. 28.
Stellæ nomen vnde monti datum fol. 45.
Statio Nauigiorum commoda in oppido Aluor. fol. 187.
Strabonis locus explicatur vbi vocat Lusitanos insidiatores. fol. 35.
Stellæ mons idem qui Herminius. fol. 44.
Stephani de vrbibus error. lib. 5. pag. 101. & lib. 1. fol. 13. linea. 5. & pag. 247.
Statuas octo Myrtili effossas sine capitibus. fol. 179.
Subur fluuius. fol. 79.
Sybillæ Vaticinium. fol. 40.

T

¶ Tagus fluuius qui & quantus, & quo loci mari miscetur. fol. 66. multæ in eo Insulæ. fol. 67. ex vtroq; ripis latere campos efficit fertilissimos. ibidem. Varia amnis nomina. fol. 65. piscium feracissimus. fol. 67. auri quoq; f. 68.
Tagi nomen vnde. fol. 68. & 69.
Tagrus Mons siue Iūctus. f. 40.
Tapiæus Mons. fol. 38. 59.
Tamaca fluuius. fol. 79.
Termini Lusitaniæ qui. fol. 4. iuxta Strabonem. ibidem. & fol. 5. iuxta Ptolomæum. fol. 6. iuxta Pomponium. ibidem. iuxta Plinium. ibidem. Termini Lusitaniæ nostro æuo. fol. 12. inter pacenses & Eborenses. fol. 159.
Testamentum Galli Fauonij Iocundi. fol. 114.
Terges fluuius maurorum sanguine inūdans fluxit sanguineus. fol. 214.
Therasia mater Alfonsi primi Lusitaniæ Regis ex iuxta vxore Alfonso patri Regi Castellæ nata est. fol. 209. semper Regina appellata. fol. 211.
Transtagani Lanceas solent gestare. fol. 35.
Triton ab Olisiponensibus inspecu canens visus, & de eo legati Romam Missi. fol. 140.
Triumphi de Lusitanis a Romanis acti. a Bruto. f. 118. a Cæpione. ibidem. a Dolabella. f. 119. a Crasso f. 120. a Mutello, & Pōpeio. f. 125.
Turdetani vbi fuerint. fol. 14.

Turduli qui & vbi fol. 16. & an ijdem qui Turdetani fuerint. fol. 17.
Turduli veteres, a quibus alij trahunt originem vbi & qui f. 19.
Turia fluuius Valentiæ. fol. 74.
Tydem vrbem condidit Diomedes. fol. 37.

V

Vacca fluuius piſciũ fertax. f. 71.
Vaccæi populi vnde dicti. f. 72.
Valerij locus emendatur. fol. 128.
Vaticinium Sybillæ. fol. 40.
Vandalia dicta Bætica. fol. 142.
Vaſconica lingua, qua vtuntur cãtabri vnde dicta. lib. 5 pag. 12.
Valentia vrbs a Luſitanis militibus qui ſub Viriato militauerant, condita & nominata. fol. 117.
Vettones, & Vectones qui & vbi fuerint. fol. 17. 24. 249.
Vettones ijdem qui Vectones. fol. 26.
Vettonica herba. fol. 24.
Vermiculata veſtis vnde dicta. fol. 27. Blattea, coccinea vel, purpurea. ibidem.
Veſtes Blatteæ, coccineæ, & purpureæ. In quo diſtinguantur. fol. 27.
Veſtium infectores Barbaricarij appellati. fol. 28.
Ventorum nomina, quibus hodie Nautæ Luſitani vtuntur. a Carolo Magno impoſita. fol. 142.
Veneris templum in prædio Pomariensi extitit. lib. 5. pag. 23.
Viriatus Luſitanus ſi fortuna ceſſiſſet Hiſpaniæ Romulus, vel Sertorius. fol. 34. annos decem varia victoria Romanos fatigauit. ibidem fol. 89. CN. Seruilium obruntat. fol. 90. interficitur ab Æmilio Paulo ſecundum Silium ſed alter Viriatus a primo fol. 91.
Viriati duo Luſitani. fol. 91.
Viriati nomen vnde. fol. 91.
Viriatus dictus Annibal a Lucilio. fol. 91.
Viriatini belli cauſa extitit Sergius Galba. fol. 105.
Viriatus quo tempore fuerit. fol. 105. eius laudes. ibidem. & fol. 106 mors. fol. 105. eius interfectores indigni præmio iudicati. fol. 108. eiuſdẽ ſtratagema. ibidem. Dux maximus. ibidem. Lælio ceſſit. fol. 109. Latronem fuiſſe quomodo intelligat Reſendius. fol. 109. modeſtia eius & frugalitas. fol. 110. in cæde eius duplex perfidia. ibidem. Imperatores a Viriato victi. fol. 111. quo loco cum Vnimano pugnauerit. fol. 258.
Villa Vizoſa oppidum. Ducum Brigantij ſedes. fol. 228. dici poteſt Græce Callipolis. ibidem. ibidem Proſerpinæ fuit templum. de quo extat monumentum. fol. 229.

Vias publicas Romani lapidibus ſternebant propter lutum fol.146. Vnde ſtratæ regiæ a Luſitanis dictæ. fol.147. Aliquando via hæc agger publicus dictus, & quare. ibidem. Viæ ſeptem publicæ, adhuc ex tempore Romanorum ſignatæ extant in Luſitania & Bracaris. fol. 148.157. 159.160.
Vrbes pleræq; Luſitaniæ etiam Romanis temporibus priſca nomina amiſerunt. fol. 170. Non de omnibus Luſitanis vrbibus ſcripſit Reſendius & quare fol. 200.
Vrbium nomina ponuntur, in ſcholijs. pag. 253.

Z

Zanaga Congi Regni fluuius, eoſdem fert piſces quos Nilus, idemq; a Nilo defluit. fol. 65. Idē rapidiſſimus. fol. 64.
Zezarus olim Ozecarus flumē. fol. 79.

FINIS.